

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДРОБЯЗКО СВІТЛАНА ІГОРІВНА

УДК 338.246.01/02-049.5:368.03](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора економічних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

*Президентові дисертації
ідеально за змістом
з існуючою президентові
наданою до спеціальної
зобов'язаної ради*

Дробязко С.І. Дробязко

*Д 64.06
Ученый
секретарь*

Науковий консультант – **Чорна Марина Віталіївна**
доктор економічних наук, професор

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Дробязко С.І. Методологія управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський державний університет харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України, Харків, 2019.

Дисертацію присвячено науковому обґрунтуванню теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Розуміння дуальності характеру дефініції «економічна безпека підприємств» дозволило визначити її як певний стан захищеності підприємства від несприятливого впливу середовища, що досягається завдяки реалізації комплексу заходів щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу підприємства, спрямованого на нейтралізацію та/або запобігання наслідків негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Доведено, що такі властивості економічної безпеки підприємства як робастність, симетричність/асиметричність та еквіфінальність зумовлюють особливості її гомеостазу, який визначається сутністю процесів. Встановлено дуальний характер компонентів економічної безпеки підприємств, які можуть водночас брати участь у процесах розвитку підприємства і процесах забезпечення його безпеки; а їх роль визначається фазою, у якій знаходиться економічна безпека підприємства в конкретний момент часу.

Відзначено, що специфіка підприємств страхового сектору пов'язана з особливістю страхового продукту та страхової послуги. Сформовано концептуальні засади економічної безпеки підприємств страхового сектору як здатної до саморозвитку системи на основі дуальності її характеру (відсутність небезпеки, захищеність від небезпек); та функціональної формалізації в просторово-часовому вимірі в площині імпульсної взаємодії науково-обґрунтованих елементів економічної безпеки в спектрі видів діяльності

(страхова, фінансова, інвестиційна) та структурно-функціональних складових (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова).

Розроблено концепцію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору як систему поглядів на шляхи та способи реалізації процесу забезпечення/підвищення рівня економічної безпеки підприємства в цілому та за окремими площинами і структурно-функціональними складовими, яка визначає головну ідею та специфіку реалізації заходів щодо розв'язання пріоритетних проблем управління економічною безпекою. Ця концепція реалізується крізь призму теоретико-методологічної, науково-методичної та прикладної площин; ґрунтується на теоріях економічної безпеки, управління, ризик-менеджменту, концепції стейкхолдерів і сталого розвитку та сукупності базового та підтримуючих підходів; визначає об'єкт, предмет, понятійно-категоріальний апарат дослідженої проблеми та науково-методичне забезпечення: підходи до управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, оцінки його ефективності та формування заходів щодо підвищення; методи, моделі, технології та алгоритми.

З'ясовано, що внаслідок високого рівня невизначеності зовнішнього середовища, наявності як зовнішніх, так і внутрішніх ризиків діяльності підприємств страхового сектору між моментом реалізації загрози економічній безпеці та прийняттям управлінських рішень може виникати запізнення, вирішення проблеми якого запропоновано здійснювати за допомогою розробленої моделі прогнозування стану економічної безпеки підприємств страхового сектору, застосування якої дозволяє врахувати тривалість етапів ідентифікації та діагностики загроз завдяки визначенню функціональної залежності між часовими періодами та цільовою функцією забезпечення ефективної часової послідовності управлінських рішень та заходів.

Доведено, що досягнення цілей та завдань управління економічною безпекою підприємства страхового сектору забезпечується шляхом виконання дій, спрямованих на встановлення, забезпечення та підтримання необхідного рівня його економічної безпеки; вивчення внутрішнього й зовнішнього

оточення та визначення найбільш вагомих факторів впливу на рівень економічної безпеки; оцінки потенційного/досягнутого рівня економічної безпеки та його достатності для виходу на конкретний ринок та/або закріплення існуючої ринкової позиції; розробки та реалізації заходів підвищення рівня економічної безпеки тощо.

Уточнення сутності основних понять теорії страхування дозволило встановити взаємозв'язок та підлеглисть понять «страховий продукт» і «страхова послуга». Доведено, що страхова послуга виступає товаром з відповідними властивостями та визначено її специфічні особливості як товару. Бачення ринку страхових послуг як складної багатоаспектної динамічної та спрямованої на забезпечення соціального захисту системи, функціонуючої на основі реалізації економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин між її елементами, дозволило виділити внутрішню та зовнішню (реалізується через зовнішнє оточення – систему стейкхолдерів) його підсистеми. Визначено альфа-стейкхолдерів та вторинних стейкхолдерів функціонування страхового ринку. Відзначено, що забезпечення узгодженості між альфа-стейкхолдерами «споживач – підприємство страхового сектору – персонал – бізнес-партнери» сприяє розвитку страхового ринку та кращому розумінню його потреб, мінімізації можливих ризиків формуванням нового страхового продукту.

Виокремлено та охарактеризовано шість етапів розвитку вітчизняного ринку страхових послуг за період незалежності України: «стихийний» (1990-1993 рр.); «початкової відповідальності» (1993-1996 рр.); «законодавчий» (1996-2001 рр.); «програмний» (2001-2008 рр.); «кризовий» (2009-2013 рр.); «сучасний» (2014 р. – теперішній час). Виявлено специфіку розвитку вітчизняного ринку страхових послуг, встановлено основні внутрішні диспропорції функціонування вітчизняних підприємств страхового сектору та доведено необхідність підвищення рівня їх економічної безпеки для забезпечення стійкого розвитку в сучасних умовах, обґрунтовано основні напрями розвитку страхового ринку України.

Оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору з метою раннього попередження негативних процесів запропоновано здійснювати на основі індикативного, ресурсно-функціонального та програмно-цільового підходів. Розроблено комплексний інструментарій інтегральної оцінки рівня економічної безпеки; обґрунтовано зміст, способи та логічну послідовність процедури оцінювання. Обґрунтовано багаторівневу систему оцінювання рівня економічної безпеки як сукупність двох підсистем оцінювання: оцінка внутрішніх показників, яка складається з двох груп індикаторів – за специфічними рівнозначними напрямками страхової діяльності (правила поведінки; технології операцій страхових взаємовідносин; засоби захисту) та обраних експертним методом тринадцяти показників економічної безпеки страхової діяльності; оцінка впливу зовнішніх умов здійснення страхової діяльності на основі

Встановлено, що одним із пріоритетних факторів зовнішнього впливу на економічну безпеку підприємств страхового сектору є розвиток страхового ринку. Шляхом ситуаційного аналізу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємств за допомогою SWOT-, PEST- та SNW-аналізу ідентифіковано домінуючі загрози їх економічній безпеці. Виділено 4-и групи факторів (політичні, економічні, соціально-культурні, технологічні) та найвагоміші субфактори впливу на розвиток страхового ринку як детермінанти економічної безпеки. Оцінку внутрішнього середовища за обраною сукупністю суб'єктів господарювання страхового сектору здійснено за допомогою SNW-аналізу в площині функціональних складових економічної безпеки та встановлено найбільш їх сильні та слабкі сторони.

Розроблено науково-практичний підхід до оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору в розрізі структурно-функціональних складових на основі застосування запропонованого загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки, який дозволяє визначити її рівень, вплив на нього окремих складових та функціональний зв'язок між ними на основі встановлених діапазонів значень. Обґрунтовано показники/коефіцієнти

для оцінки економічної безпеки в розрізі окремих структурно-функціональних складових. Групові інтегральні показники оцінювання розраховуються на основі формалізованих матриць. Для прийняття управлінських рішень щодо підвищення економічної безпеки підприємств запропоновано використовувати розроблену матрицю коригуючих заходів щодо управління економічною безпекою на основі її рівня, визначеного за загальним інтегральним показником оцінювання.

Запропоновано розглядати систему управління економічною безпекою підприємств страхового сектору як адаптаційну динамічну сукупність визначених цілей, місій, принципів, функцій, моделей, методів, основу на постійній організаційній взаємодії та інформаційному інтерактивному супроводі, що спрямована на захист від ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Обґрунтовано методологічні засади формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на основі виділення трьох взаємопідтримуючих ієрархічних рівнів: методологічного; теоретично-методичного; рівня реалізації. Систему управління економічною безпекою підприємств страхового сектору подано як сукупність керуючої, цільової, функціональної та підсистеми забезпечення.

Розроблено науково-методичний підхід до удосконалення системи управління економічної безпеки підприємств страхового сектору шляхом трансформації з «початкового» до «бажаного» стану, який дозволяє забезпечити необхідний рівень економічної безпеки за визначеними параметрами трансформації-просування на усіх етапах її життєвого циклу в умовах існуючих обмежень комунікаційного середовища. Обов'язковою вимогою визначено безперервний контроль на усіх етапах та оцінка ефективності просування на принципах теорії альтернативних витрат. Обґрунтовано науково-практичний підхід до оцінювання ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору з урахуванням ризику, у межах якого обґрунтовано послідовність етапів дій та здійснено їх змістовне наповнення.

Запропоновано здійснювати формування стратегічних заходів щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі розробленого методичного підходу, який ураховує виявлену взаємообумовленість і залежність рівня економічної безпеки і конкурентоспроможності підприємств та передбачає побудову модифікованої матриці профілю конкурентоспроможності. Обґрунтовано використання матриці профілю конкурентоспроможності, яка формується показниками якості страхової послуги/репутації підприємств за інтегральним показником конкурентоспроможності на основі рівнозначної п'ятирівневої шкали. Двадцять п'ять квадрантів матриці є можливими шляхами розвитку підприємства, які дозволяють ідентифікувати його стратегію та визначити серед рекомендованих варіанти найбільш відповідні до можливостей підприємства.

Запропоновано оцінювати споживчий вибір підприємства страхового сектору на основі розробленого науково-методичного підходу, що дозволяє визначити місце підприємства серед конкурентів, рівень задоволеності споживачів послугами, встановити «вузькі» місця в площині окремих складових економічної безпеки, розробити дієві управлінські заходи щодо сприятливості споживчого вибору, що сприятиме розширенню ринкового сегменту та підвищення рівня його економічної безпеки.

Ефективність управлінських рішень/заходів за складовими економічної безпеки підприємств страхового сектору визначено за розробленою процедурою експрес-оцінки на базі матриці, побудованої за показниками рівня економічної безпеки та коефіцієнта співвідношення комплексного інтегрального показнику конкурентоспроможності, який визначає її динаміку за вектором розвитку.

Доведено, що внутрішня ефективність стратегії забезпечення економічної безпеки визначається залежністю обсягів продажів і частоти покупок страхових послуг від рівня витрат на економічну безпеку. За пріоритетний інструмент підвищення обсягів продажів страхових послуг визнано маркетингову діяльність, яка в сучасних умовах виражається у зміні споживчої поведінки під

впливом Інтернет-технологій. Вибір стратегії взаємодії зі споживачем в Інтернет-середовищі як складової стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору здійснено на основі розробленого науково-практичного підходу, що передбачає проведення якісної оцінки комунікаційного середовища. За допомогою розробленої матриці «ступінь готовності споживача – комунікативне середовище» визначено стратегію взаємодії підприємства страхового сектору зі споживачами в Інтернет-середовищі, для реалізації якої сформована сукупність можливих засобів просування на кожному рівні комунікаційного впливу.

Реалізація розроблених наукових положень, висновків і рекомендацій у процесі їх впровадження на підприємствах страхового сектору України підтвердила їх достовірність та доцільність використання для забезпечення ефективного управління економічною безпекою.

Ключові слова: економічна безпека, підприємства страхового сектору, концепція управління економічною безпекою, система управління економічною безпекою, ринок страхових послуг, інтегральна оцінка, альфа стейкхолдери, споживчий вибір, стратегічні заходи.

ANNOTATION

Drobyazko S.I. Methodology of economic security management of insurance sector enterprises. – Manuscript copyright.

Thesis for the degree of doctor of economic Sciences in the specialty 08.00.04 – Economics and management of enterprises (for economic activities). – Kharkiv state University of food and trade of the Ministry of education and science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

This doctoral dissertation is devoted to the scientific substantiation of theoretical and methodological foundations and practical recommendations for managing economic security of enterprises in the insurance sector. Understanding of the duality of the definition of “economic security of enterprises” made it possible to define it as a certain state of protection of the enterprise from the negative impact of the environment, which is

achieved through the implementation of a set of measures for the effective use of the internal potential of the enterprise, aimed at neutralizing and / or preventing the consequences of the negative impact of external and internal factors. It was proved that such characteristic features of economic security of the enterprise as robustness, symmetry / asymmetry and equifinality determine the features of its homeostasis, which is determined by the essence of the processes. The dual nature of the components of economic security of enterprises, which can simultaneously participate in the development processes of the enterprise and the processes of ensuring its security, was established; and their role is determined by the phase in which the economic security of the enterprise is at a particular moment in time.

It was noted that the specifics of enterprises in the insurance sector are related to the peculiarity of the insurance product and insurance services. The conceptual foundations of the economic security of the insurance sector enterprises were formed as a system capable of self-development on the basis of its duality (absence of danger, protection from dangers) and functional formalization in the spatio-temporal dimension in the plane of the impulse interaction of scientifically based elements of economic security in the spectrum of activities (insurance, financial, investment) and structural and functional components (personnel, financial, informational, mark fitting).

The concept of managing the economic security of enterprises in the insurance sector was developed as a system of views on the ways and methods of implementing the process of ensuring / improving the level of economic security of the enterprise as a whole and in separate directions and by structural and functional components, which defines the main idea and the specifics of the implementation of measures to solve priority problems of economic security management. This concept is realized through the prism of theoretical, methodological, scientific and methodological and applied methods; is based on the theories of economic security, management, risk management, the concept of stakeholders and sustainable development, and combination of basic and supporting approaches; defines the object, subject, conceptual and categorical framework of the studied problem and scientific and methodological support: approaches to managing the economic security of enterprises

in the insurance sector, assessment of its effectiveness and shaping measures for improvement; methods, models, technologies and algorithms.

It was established that due to the high level of environmental uncertainty, the presence of both external and internal risks of the enterprises in the insurance sector, there may be delays between the moment of realization of the threat to economic security and managerial decisions making, the solution of which is proposed to be implemented using the developed model for predicting the state of economic security of enterprises in the insurance sector, the application of which makes it possible to take into account the duration of the stages of identification and diagnosis of threats, and the determination of the functional relationship between time periods and the objective function of ensuring an effective time sequence of management decisions and measures.

It was proved that the achievement of the goals and objectives of managing economic security of enterprises in the insurance sector is based on the implementation of measures aimed at establishing, ensuring and maintaining the necessary level of economic security; study of the internal and external environment and determination of the most significant factors of influence on the level of economic security; assessment of the potential / achieved level of economic security and its sufficiency for entering a specific market and / or consolidation of an existing market position; development and implementation of measures to improve economic security and the like.

The clarification of the essence of the basic concepts of insurance theory made it possible to establish the relationship and subordination of the concepts of “insurance product” and “insurance service”. It was proved that the insurance service acts as a product with the appropriate properties and its specific features as a product were determined. The vision statement of the insurance services market as a complex multi-aspect dynamic and aimed at providing social protection system, functioning on the basis of economic, financial, contractual, information-consulting and other relations between its elements, made it possible to distinguish its internal and external (implemented through the external environment - the system of stakeholders) subsystems. Alpha-stakeholders and secondary stakeholders of the functioning of the insurance market were identified. It was noted that ensuring consistency between

alpha-stakeholders “consumer - an enterprise in the insurance sector - personnel - business partners” contributes to the development of the insurance market and a better understanding of its needs, minimizing possible risks by creating a new insurance product.

Six stages of development of the domestic market of insurance services for the period of independence of Ukraine were outlined and characterized: “spontaneous” (1990-1993); “initial liability market” (1993-1996); “legislative” (1996-2001); “program” (2001-2008); “crisis” (2009-2013); “modern” (2014 – present day). The specifics of the development of the domestic insurance services market were identified, the main internal imbalances in the functioning of domestic insurance sector enterprises were established, and the need to increase their economic security to ensure sustainable development in modern conditions was proved, the main directions of development of the Ukrainian insurance market were substantiated.

It was proposed to carry out assessments of the economic security of enterprises in the insurance sector with the aim of early warning of negative processes on the basis of indicative, resource-functional and program-targeted approaches. A comprehensive toolkit for integrated assessment of the level of economic security was developed; the content, methods and logical sequence of the assessment procedure were substantiated. A multilevel system for assessing the level of economic security as a combination of two subsystems of assessment was justified: assessment of internal indicators, which consists of two groups of indicators - for specific equivalent directions of insurance activity (rules of conduct, technology of operations of insurance relationships, remedies) and thirteen indicators of economic security of insurance activity selected by the expert method; assessment of the impact of external conditions for insurance activities based. The first subsystem of assessment of internal security of economic security consists of two groups of indicators - by specific equivalent directions of insurance activity (rules of conduct; technologies of operations of insurance relations; means of protection) and selected by the expert method thirteen indicators of economic security of insurance activity. The second subsystem is aimed at assessing the impact of external insurance conditions on the basis of macroeconomic indicators.

It was established that one of the priority factors of the external impact on the economic security of enterprises in the insurance sector is the development of the insurance market. The dominant threats to economic security of enterprises were identified by means of a situational analysis of factors of the external and internal environment of enterprises with the help of SWOT, PEST and SNW analysis. Four groups of factors (political, economic, socio-cultural, technological) and significant sub-factors of influence on the development of the insurance market as determinants of economic security were identified. The assessment of the internal environment for the selected set of business entities of the insurance sector was carried out using SNW analysis in the plane of the functional components of economic security and the strongest and weakest points were determined.

A scientific and practical approach was developed to assess the economic security of insurance companies in the context of structural and functional components based on the use of the proposed general integrated indicator of economic security assessment, which allows determining its level, the influence of individual components on it and the functional relationship between them based on established ranges of values. The indicators / coefficients for assessing economic security in the context of individual structural and functional components were justified. Group integrated assessment indicators were calculated based on formalized matrices. In order to make managerial decisions to improve the economic security of enterprises, it was proposed to use the developed matrix of corrective measures for managing economic security on the basis of its level determined by the general integrated assessment indicator.

It was proposed to consider the economic security management system of enterprises of the insurance sector as an adaptive dynamic set of specific goals, missions, principles, functions, models, methods based on constant organizational interaction and interactive information support, aimed at protecting against risks and threats of the external and internal environment. The methodological basis of the formation of the economic security management system for enterprises of the insurance sector was justified based on the allocation of three mutually supportive

hierarchical levels: methodological; theoretical and methodological; level of implementation. The economic security management system of enterprises in the insurance sector was presented as a combination of the managing, target, functional and support subsystems.

The scientific and methodological approach was developed in order to improve the economic security management system of enterprises in the insurance sector by transforming from the "initial" to the "desired" state, which allows providing the necessary level of economic security according to certain parameters of transformation-promotion at all stages of its life cycle in the conditions of the existing limitations of the communication environment. A continuous monitoring of the effectiveness of promotion on the principles of the theory of opportunity costs at all stages and evaluation were defined as a mandatory requirement. The scientifically practical approach to assessing the effectiveness of the economic security management system of enterprises in the insurance sector, taking into account risk, was justified, within the framework of which the sequence of stages of measures was substantiated and their substantive content was improved.

It was proposed to formulate strategic measures to increase the economic security of enterprises in the insurance sector on the basis of the developed methodological approach, which takes into account the identified interdependence and dependence of the level of economic security and enterprise competitiveness and provides for the construction of a modified competitiveness profile matrix. The use of a competitiveness profile matrix was justified, which is formed by indicators of the quality of the insurance service / reputation of enterprises by the integrated indicator of competitiveness on the basis of an equivalent five-level scale. Twenty-five quadrants of the matrix are possible ways of developing an enterprise, allowing you to identify its strategy and to determine the most corresponding to capabilities of the enterprise among the recommended options.

It was proposed to evaluate the consumer choice of enterprise in the insurance sector on the basis of the developed scientific and methodological approach, which allows determining the place of the enterprise among competitors, the level of

customer satisfaction with services, establishing weak points of individual components of economic security, developing effective management measures in order to facilitate consumer choice, helping in expanding market segment and improving economic security.

The effectiveness of managerial decisions / measures on the components of economic security of enterprises in the insurance sector was determined by the developed rapid assessment procedure based on a matrix built on indicators of the level of economic security and the ratio of the complex integrated indicator of competitiveness, which determines its dynamics by the development vector.

It was proved that the internal effectiveness of the economic security strategy is determined by the dependence of the volume and frequency of purchases of insurance services on the level of economic security spending. Marketing activity was recognized as a priority tool for increasing sales of insurance services; in modern conditions, it is expressed in a change in consumer behavior under the influence of Internet technologies. The choice of a strategy for interacting with a consumer in the Internet environment as part of a strategy to ensure the economic security of enterprises in the insurance sector was carried out on the basis of a developed scientific and practical approach, which provides for a qualitative assessment of the communication environment. Using the developed matrix “consumer readiness - communication environment”, a strategy was determined for the interaction of enterprise in the insurance sector with consumers in the Internet environment, for the implementation of which a set of possible means of promotion was formed at each level of communication impact.

The implementation of the developed scientific statements, conclusions and recommendations in the process of their implementation at the enterprises of the insurance sector of Ukraine confirmed their reliability and feasibility of use to ensure effective management of economic security.

Key words: economic security, insurance sector enterprises, economic security management concept, economic security management system, insurance services market, integrated assessment, alpha stakeholders, consumer choice, strategic measures.

**НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ
РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Дробязко С. І. Управління витратами підприємства на основі процесу бюджетування: монографія. Дніпропетровськ : «ФОП Дробязко С. І.», 2014. 204 с. (12,8 друк. арк.).
2. Дробязко С. І. Економічна безпека підприємств: методологічний та стратегічний аспекти: монографія. Дніпро : «ФОП Дробязко С. І.», 2019. 236 с. (15,0 друк. арк.)
3. Дробязко С. І. Фінансова звітність в Україні: від Національного П(С)БО до МСФЗ. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 37–39. (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).
4. Дробязко С. І. Сучасний стан та тенденції розвитку ринків фінансових послуг в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 14. С. 20–23. (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).
5. Drobyazko S. Formation of competitive positions as providing of economic security of insurance companies. [Електронний ресурс] International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2017. №2. Режим доступу: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2017-2-4784> (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (1,0 друк. арк.).
6. Drobyazko S. Formation of methodological platform for evaluation of economic safety of enterprises. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2017. № 12. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6927> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).
7. Drobyazko S. Modeling expenditure to provide economic security of insurance companies. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2018. № 3 (11). С. 23–26. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (0,5 друк.

арк.).

8. Drobyazko S. Conceptual model for control mechanism of economic security of enterprises. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки, 2018. № 3, Том 3. С. 48–50. (включено до Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).

9. Дробязко С. І. Діагностика розвитку страхового ринку в Україні в умовах глобалізаційних процесів. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 4. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6971> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

10. Дробязко С. І. Теоретико-методичні аспекти страхового ринку в системі ринкової економіки. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 6. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6973> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

11. Drobyazko S. Models and vethods for assessment of the economic safety of companiес. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2018. № 6, Том 2. С. 7–11. (включено до Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).

12. Drobyazko S. Insurance market development as a factor of the economic safety of the insurance sector enterprises. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 8. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6928> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

13. Гільорме Т. В., Дробязко С. І. Актуальні напрями дослідження організації облікового процесу в інформаційному просторі. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №8. С. 25–29. (включено до Index Copernicus). (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,25 друк. арк.: досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств).

14. Дробязко С. І. Методологічне забезпечення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 9. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7204> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

15. Дробязко С. І., Мельнікова Ю. І. Особливості розвитку страхового ринку як сегменту фінансового ринку. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 9. С. 21–25. (включено до Index Copernicus). (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,25 друк. арк.: досліджено концептуальні засади управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору).

16. Drobyazko S. Features of the GE/McKinsey model application for assessing the positions as a factor of security of insurance enterprises. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2018, № 10 (18). С. 9–11. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (0,5 друк. арк.).

17. Drobyazko S. Theoretical and methodological aspects of economic security management of enterprises. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 11/2. С. 33–36. (включено до Index Copernicus). (0,5 друк. арк.).

18. Drobyazko S. Features of insurance as a element of economic security of insurance sector companies. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 11/4. С. 32–34. (включено до Index Copernicus). (0,5 друк. арк.).

19. Drobyazko S. Economic security model of enterprises. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 12/4. С. 44–46. (включено до Index Copernicus). (0,5 друк. арк.).

20. Drobyazko S. Results of introduction of the improved mechanism of economic security control of insurance companies. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2019. №1. С. 9–11. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (0,5 друк. арк.).

21. Дробязко С. І. Маркетингові технології взаємодії зі споживачами як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств. *Бізнес-Інформ.* 2019. № 2. С. 25–28. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services та ін.). (0,8 друк. арк.).

22. Дробязко С. І. Особливості організації обліку у недержавних пенсійних фондах. *Економіка. Фінанси. Право.* 2013. № 8. С. 34–37. (0,5 друк. арк.).

23. Дробязко С. І. Управління економічною безпекою підприємств страхового сектору в умовах інноваційного розвитку. *Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць.* Івано-Франківськ: Плай, 2017. № 1(29). С. 459–471. (1,0 друк. арк.).

24. Дробязко С. І. Методологічна платформа управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. *Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць.* Івано-Франківськ: Плай, 2017. № 2(30). С. 556–561. (0,8 друк. арк.).

25. Дробязко С. І. Формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору. *Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць.* Івано-Франківськ: Плай, 2018. № 1(31). С. 82–92. (1,0 друк. арк.).

26. Дробязко С. І. Вимоги до звітності та складання балансу страхових організацій в країнах ЄС. *Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць.* Івано-Франківськ: Плай, 2018. № 2(32). С. 74–83. (0,8 друк. арк.).

27. Hilorme T., Karpenko L., Drobyazko S. Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency project. *Academy of Strategic Management Journal, London.* 2018. Vol. 17(2). P. 1–10. (включено до Scopus). (заг. обсяг 1,0 друк. арк., особисто автора 0,25: розроблено комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки).

28. Hilorme T., Honchar O., Drobyazko S. Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. *Academy of Strategic Management Journal*, London, 2018. Vol. №17(3). P. 1–6. (включено до Scopus). (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,25: запропоновано системно-процесний підхід у механізмі управління економічною безпекою підприємств).

29. Karpenko L., Serbov M., Drobyazko S. Methodological platform of the control mechanism with the energy saving technologies. *Academy of Strategic Management Journal*, London. 2018. Vol. 17(5). P. 1–7. (включено до Scopus). (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,25: надано рекомендації щодо інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств).

30. Hilorme T., Nazarenko I., Drobyazko S. Innovative model of economic behavior of agents in the sphere of energy conservation. *Academy of Entrepreneurship Journal*, London. 2018. Vol. 24(3). P. 1–7. (включено до Scopus). (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,25: надано рекомендації щодо формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств).

31. Дробязко С. І. Актуальні проблеми подання фінансової звітності за таксономією МСФЗ. *Економіка і фінанси*. 2018. №8. С. 4–10. (включено до Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory). (0,8 друк. арк.).

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

32. Drobyazko S. Regulation of the process of management of the system of economic security of financial institutions in Ukraine and the world. Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. P. 75–77. (0,5 друк. арк.).

33. Drobyazko S. Prerequisites of formation, content and components of economic security of enterprises. Research: tendencies and prospects: Collection of

scientific articles. Editorial Arane S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. P. 7–9. *(0,5 друк. арк.)*.

34. Drobyazko S. Formation of effective system of indicators of economic security of enterprises. Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. P. 15–17. *(0,5 друк. арк.)*.

35. Drobyazko S. Financial results insurance sector as a factor of economic security. Problems of modern science: Collection of scientific articles. Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. P. 30–33. *(0,5 друк. арк.)*.

36. Drobyazko S. Forming a strategy of economic security in uncertainty. Perspectives of modern scientific research: Collection of scientific articles. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 32–35. *(0,5 друк. арк.)*.

37. Drobyazko S. Diagnostics of conditions of implementation of insurance companies management Ukraine and the world. Scientific research: global and local perspectives: Collection of scientific articles. SAUL Publishing, Dublin, Ireland, 2018. P. 17–21. *(0,8 друк. арк.)*.

38. Drobyazko S. Methodological basis of the economic safety assessment of the insurance sector's enterprises. Synthesis of science and society in solving global problems: Collection of scientific articles. Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2018. P. 5–8. *(0,5 друк. арк.)*.

39. Drobyazko S. Improving the management of the economic security of the enterprise based on risk-management. Fundamental and applied research: Collection of scientific articles. Dingo Publishing, Melbourne, Australia, 2018. P. 22–26. *(0,5 друк. арк.)*.

40. Drobyazko S. Rationale for the strategy of economic security of the insurance sector's enterprises under the conditions of innovative development. Actual scientific research: Collection of scientific articles. Editoria di Modena, Rome, Italy, 2018. P. 47–51. *(0,8 друк. арк.)*.

41. Drobyazko S. Application budgeting tge cost of economic security measures. Innovation and Entrepreneurship: Collection of scientific articles. Ajax

Publishing, Montreal, Canada, 2019. P. 37–41. *(0,8 друк. арк.)*.

42. Drobyazko S. Personnel management as an element of the economic safety system of business. Social entrepreneurship – innovation – environment: materials of International Scientific Conference, Cracow, Poland, 10 May 2018. S. 210–218. *(0,8 друк. арк.)*.

**НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ РЕЗУЛЬТАТИ
ДИСЕРТАЦІЇ:**

43. Дробязко С. І., Козир Т. М., Холод С. Б. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу. Навч. посіб. / за заг. ред. П. Й. Атамаса. **Рекомендовано МОН України** (лист № 1/11-4640 від 07.06.2011 р.) К.: ЦУЛ, 2012. 416 с. *(заг. обсяг 26,0 друк. арк., особисто автора 18,0 друк. арк.: визначено особливості формування інформаційної бази для аналізу економічної безпеки підприємств страхового сектору)*.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ.....	40
1.1. Трансформація наукових підходів до визначення змісту та складових економічної безпеки підприємств.....	40
1.2. Особливості економічної безпеки підприємств страхового сектору в умовах мінливості зовнішнього середовища.....	59
1.3. Концепція управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.....	78
Висновки за розділом 1.....	97
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СТРАХОВОГО РИНКУ.....	101
2.1. Специфіка та особливості страхової діяльності підприємств страхового сектору.....	101
2.2. Аналіз сучасних особливостей ринкового середовища функціонування підприємств страхового сектору.....	120
2.3. Стан та тенденції розвитку підприємств страхового сектору.....	137
Висновки за розділом 2.....	158
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ... ..	162
3.1. Формування методологічної платформи оцінювання економічної безпеки підприємств.....	162
3.2. Оцінювання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємств страхового сектору.....	187
3.3. Система оцінювання економічної безпеки підприємств страхового	205

сектору.....	
Висновки за розділом 3.....	227
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ	230
4.1. Концепція формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.....	230
4.2. Оцінка ефективності системи управління економічною безпекою підприємств на засадах ризик-менеджменту	248
4.3. Імплементация системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.....	271
Висновки за розділом 4.....	290
РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ.....	294
5.1. Розробка стратегічних заходів підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору.....	294
5.2. Обґрунтування вибору управлінських рішень щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору.....	315
5.3. Реалізація стратегії управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.....	336
Висновки за розділом 5.....	365
ВИСНОВКИ.....	369
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	375
ДОДАТКИ.....	413
Додаток А Таблиця А.1 Прямий та опосередкований вплив фінансових установ на стан національної безпеки у фінансовій сфері.....	414
Додаток А Таблиця А.2 Дефініції економічної безпеки окремих видів фінансових установ.....	416
Додаток А Таблиця А.3 Форми забезпечення процесу управління підприємств страхового сектору та їх використання під час управління економічною безпекою.....	417

Додаток Б Таблиця Б.1 Інструменти державного регулювання економічної безпеки ринку страхових послуг в Україні: цільовий підхід.....	418
Додаток В Таблиця В.1 Використання технології форензик для управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору	419
Додаток Г Таблиця Г.1 Напрями партнерської взаємодії системи економічної безпеки підприємств страхового сектору із зовнішніми стейкхолдерами.....	420
Додаток Г Таблиця Г.2 Види стейкхолдерів підприємств страхового сектору і їх інтереси.....	421
Додаток Д Таблиця Д.1 Динаміка основних показників розвитку страхового ринку України за 2005-2009 роки.....	422
Додаток Д Таблиця Д.2 Динаміка основних показників розвитку страхового ринку України за 2010-2017 роки.....	423
Додаток Д Таблиця Д.3 Динаміка та структура валових страхових премій...	424
Додаток Д Таблиця Д.4 Структура валових страхових виплат.....	425
Додаток Д Таблиця Д.5 Динаміка показників діяльності страховиків у сфері перестрашування у 2012-2016 рр.	426
Додаток Е Таблиця Е.1 Теоретико-методичні підходи до формування системи економічної безпеки підприємств страхового сектору як об'єкту управління.....	427
Додаток Ж Таблиця Ж.1 Елементи системи економічної безпеки підприємств страхового сектору відповідно до функціонального підходу...	428
Додаток З Таблиця З.1 Вплив євроінтеграційних процесів на управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору	429
Додаток К Таблиця К.1 Класифікація загроз системі економічної безпеки підприємств страхового сектору: універсальні класифікаційні ознаки.....	431
Додаток К Таблиця К.2 Класифікація загроз економічній безпеці підприємств страхового сектору із врахування специфіки їх виду діяльності.....	432

Додаток К Таблиця К.3 Внутрішні загрози економічній безпеці підприємств страхового сектору	433
Додаток Л Акти впровадження.....	434
Додаток М Список публікацій.....	449

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливою умовою соціально-економічного розвитку України та підвищення добробуту населення є наявність ринку страхових послуг, який формується відповідними суб'єктами господарювання. Перманентний розвиток вітчизняного страхового ринка з 42%-м середньорічним темпом зростання страхових премій за останні три роки активізує діяльність підприємств страхового сектору як основи створення розгалуженої інфраструктури національної економіки. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки характеризується продовженням трансформаційних процесів, активізацією негативного впливу різнопланових чинників та загроз, посиленням політичної нестабільності та соціальної напруги. Наслідками їх синтезу в економічній площині для підприємств страхового сектору є зниження довіри населення до страхових установ, їх стійка залежність від іноземного капіталу, несприятливе інституційне середовище. Ці та інші тенденції, характерні для середовища діяльності вітчизняних підприємств страхового сектору, зумовлюють необхідність усвідомлення важливості управління їх економічною безпекою. Відсутність зважених управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору не сприяє реалізації економічних інтересів, як власних, так і усіх зацікавлених сторін – споживачів, персоналу, інвесторів, держави та ін.

Традиційні методи та прийоми управління економічною безпекою у нестабільних умовах функціонування ринку страхових послуг не можуть гарантувати надійний захист його учасників від сучасних загроз. З огляду на це, виникає необхідність в удосконаленні та розширенні концептуальних засад управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, у першу чергу, шляхом створення комплексного методологічного забезпечення прийняття безпекоорієнтованих управлінських рішень. Лише за умов ефективного управління економічною безпекою вітчизняні підприємства страхового сектору можуть утримати та посилити власні конкурентні позиції в

умовах євроінтеграції та стабільно розвиватися. Тобто процес функціонування та прогресивного розвитку підприємств страхового сектору значною мірою залежить від забезпечення економічної безпеки та підвищення її рівня завдяки ефективному управлінню.

Вирішенню проблем забезпечення економічної безпеки на макро- і мікро- рівнях та розвитку теорій безпекоорієнтованого управління підприємствами присвячено роботи багатьох вітчизняних дослідників, серед яких В. Алькема, В. Бегма, Т. Блудова, З. Варналій, Т. Васильців, Л. Гнилицька, В. Горбулін, В. Гросул, З. Живко, О. Іляш, Т. Момот, Д. Олійник, В. Плаксієнко, А. Пилипенко, О. Суходоля, В. Франчук., М. Чорна, О. Шаров, В. Шемаєв та ін. До числа найвідоміших зарубіжних науковців, у полі наукових інтересів яких перебували питання ефективного управління суб'єктами господарювання в площині забезпечення їх економічної безпеки, належать Р. Акофф, А. Алавердов, М. Альберт, Т. Бек, М Вебер., П. Вейл, Ч. Волен, Р. Голдсміт, П. Друкер, Г. Емерсон, Р. Левін, Н. Лояза, М. Мескон, К. Нельсон, Ф. Хедоурі, В. Штайнер, ін. Безпосередньо проблемами забезпечення економічної безпеки підприємств за її складовими займалися С. Бауер, Е. Бернройдер, С. Деккер, М. Кидрович Д. Прован, К. Сутраве, Р. Хоффманн та ін. Значного розвитку вітчизняна теорія управління економічною безпекою підприємств страхового сектору та фінансових установ набула в працях О. Барановського, В. Вареник, С. Васильчак, О. Вініченко, В. Домбровського, О. Кириченко, О. Колодізева, І. Крупки, А. Крутової, С. Мельник, О. Пластун, Т. Полозової, В. Сидоренко, Т. Сусуловської, О. Штаєр, Т. Яворської та ін.

Високо оцінюючи здобутки вітчизняних і закордонних вчених для наукової царини безпекознавства, зазначимо, що проблеми формування і використання ефективного інструментарію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження, зважаючи на мінливість внутрішнього та зовнішнього середовища їх функціонування і перманентне зростання кількості різнопланових загроз. Актуальність, теоретико-методологічна і практична

значущість та недостатня розробленість проблемних питань забезпечення економічної безпеки на фоні відсутності загальноприйнятого науково обґрунтованого парадигмального базису управління економічною безпекою підприємств страхового сектору у сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки з урахуванням загроз і можливостей зумовили вибір теми дисертаційної роботи, мету, завдання дослідження та логіку викладу його основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження здійснювалося в рамках міжнародного наукового проекту WLP_BS_Economics and management of educational systems and processes, 2018 the section of the Scientific project: 02. Analysis of the effectiveness of educational processes on the basis of competencies and opinions of the participants of the educational process: innovations in the management of educational systems and processes. Institute of Law, Administration and Economics Pedagogical University in Krasow. (Економіка і управління освітніми системами і процесами, 2018 рік. Розділ Наукового проекту: 02. Аналіз ефективності освітніх процесів на основі компетенцій і думок учасників освітнього процесу: інновації в управлінні освітніми системами і процесами, Інституту права, адміністрування та економіки Педагогічного університету в Кракові – автором уточнені методологічні підходи до управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору). Обраний напрям дослідження пов'язаний із загальною тематикою науково-дослідних робіт Київського національного торговельно-економічного університету за науково-дослідною темою «Моделювання механізмів функціонування міжнародної електронної торгівлі» (номер державної реєстрації 0117U000507) (автором запропоновано системно-процесний підхід у механізмі управління економічною безпекою підприємств та удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств); Міжнародного гуманітарного університету за темою «Удосконалення механізмів управління ефективністю діяльності та інтенсифікації бізнес-процесів підприємств виробничого та невиробничого

секторів економіки» (номер державної реєстрації 0115U001935) (автором запропоновано методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки); Національної металургійної академії (м. Дніпро) за темою «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (номер державної реєстрації 0116U006782) (автором запропоновано методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки); Запорізького національного університету за темою «Методологічні засади формування стратегії розвитку суб'єктів господарювання регіонів та держави» (номер державної реєстрації 0114U002644), в рамках якої автором запропоновано системно-процесний підхід у механізмі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору; Громадської наукової організації «Фінансово-економічна наукова рада» (м. Київ) науково-дослідної теми «Управління економічною ефективністю діяльності підприємств» (номер державної реєстрації 0118U000786) (автором уточнені концептуальні засади управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору) та науково-дослідної теми «Особливості розвитку світової економіки в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0118U000789) (автором уточнено теоретико-методологічне підґрунтя вдосконалення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору та надано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору); Наукового журналу «Економіка і фінанси» науково-дослідної теми «Розробка концепції забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки» (номер державної реєстрації 0113U007516) (автором уточнено методологічні підходи до управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів та практичного

інструментарію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Відповідно до визначеної мети поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідити трансформацію наукових підходів до визначення змісту та складових економічної безпеки підприємств;
- встановити особливості економічної безпеки підприємств страхового сектору в умовах мінливості зовнішнього середовища;
- розробити концепцію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору;
- визначити сучасну специфіку та особливості страхової діяльності підприємств страхового сектору;
- встановити особливості функціонування вітчизняного страхового ринку та тенденції розвитку підприємств страхового сектору;
- обґрунтувати методологічну платформу оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору;
- оцінити вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємств страхового сектору;
- сформулювати систему оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору;
- обґрунтувати методологічні засади формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектор;
- здійснити оцінку ефективності системи управління економічною безпекою підприємств на засадах ризик-менеджменту;
- провести імплементацію системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору;
- розробити стратегічні заходи підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору;
- обґрунтувати управлінські рішення щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору;
- сформулювати стратегію забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Об'єктом дослідження є процес управління економічною безпекою підприємства страхового сектору.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, науково-методичні та прикладні основи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертації є сучасні теорії, концепції, гіпотези. Застосовано такі загальнонаукові та специфічні методи, що забезпечують достовірність отриманих результатів і висновків: діалектичні, гносеологічні й логічні методи, зокрема термінологічний аналіз – для дослідження понятійно-категорійного апарату і з'ясування базових понять управління економічною безпекою; матричний метод – при побудові матриці коригуючих заходів управління економічної безпеки підприємств страхового сектору, матриці BCG та GE/McKinsey, матриці ризиків господарської діяльності; методи індукції, дедукції та наукової абстракції і узагальнення – при обґрунтуванні економічних категорій і дефініцій; монографічний і порівняльний методи – для систематизації наукових підходів до конкретизації теоретичних засад розширення методологічного базису управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору; методи аналізу та синтезу – під час проведення діагностики умов реалізації процесу управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору в Україні; інтегральні – при оцінюванні економічної безпеки підприємств сфери страхування; системно-функціональний, функціонально-структурний методи – під час розробки концептуальних засад формування та управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору; методи теоретичного та графічного моделювання – у межах використання системно-процесного підходу для моделювання системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору; методи стратегічного управління – при визначенні стратегічних пріоритетів в управлінні системою економічної безпеки підприємств страхового сектору в Україні; методи експертного оцінювання – під час оцінювання економічної

безпеки підприємств страхового сектору; методи ситуаційного аналізу – при оцінюванні економічної безпеки підприємств страхового сектору; графічні методи – при визначенні факторів впливу на економічну безпеку підприємств страхового сектору та представлення результатів дослідження; кореляційно-регресійний аналіз – при аналізі залежності обсягів продажів страхових послуг з рівнем витрат на економічну безпеку підприємств страхового сектору; методи сценаріїв та прогнозів – при визначенні ефективності впровадження системи управління економічної безпеки підприємств страхового сектору; прийоми абстрактно-логічного методу були застосовані при розробці теоретико-методологічних узагальнень і формулюванні висновків за результатами дослідження.

Інформаційною та теоретико-методичною базою дослідження слугували нормативно-законодавчі акти, інструкції, накази; наукові праці дослідників економічної теорії, менеджменту та економічної безпеки; монографії і публікації у періодичних виданнях вітчизняних і зарубіжних вчених з питань забезпечення економічної безпеки підприємств сфери страхування; офіційні дані міжнародних організацій, рейтингових агентств, відомості Державної служби статистики України; матеріали звітності підприємств страхового сектору і дані їх офіційних сайтів, а також результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці нових науково-методологічних підходів до управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Основні наукові результати, які характеризують наукову новизну, є такі:

вперше:

– запропоновано концепцію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (ЕБ ПСС) на основі базового процесно-компетентнісного і підтримуючих (системний, ресурсний, ситуаційний, адаптивний) підходів та обґрунтованої сукупності принципів теорій управління, ризик-менеджменту, стейкхолдерів, сталого розвитку з урахуванням

особливостей страхової діяльності та трансформаційної специфіки зовнішнього середовища, що полягає у поєднанні та взаємодії видів діяльності і структурно-функціональних складових (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова) крізь призму теоретико-методологічної, науково-методичної та прикладної площин, та дозволяє забезпечити високий рівень ЕБ ПСС шляхом розробки та впровадження актуальних та науково обґрунтованих заходів управління ЕБ ПСС;

– обґрунтовано методологічні засади формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, спрямованої на захист від ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, шляхом відокремлення трьох взаємопідтримуючих рівнів – методологічного (концепції, наукові підходи, принципи), теоретично-методичного та рівня впровадження. Це сприятиме сформуванню та впровадженню дієвої системи управління економічною безпекою;

– розроблено комплексний інструментарій інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі сформованої багаторівневої системи оцінювання страхової діяльності за визначеними критеріями та інтегральними показниками виділених підсистем: в межах галузевих напрямів (правила поведінки, технології страхових операцій/взаємовідносин, засоби захисту) та за загальними індикаторами сприятливості зовнішніх умов з використанням експертних та економіко-аналітичних методів. Застосування даного інструментарію дає можливість на кожному із етапів страхової діяльності генерувати заходи безпеки щодо правил поведінки та технологій проведення операцій відповідно до результатів запропонованого «Звіту про здійснення оцінки економічної безпеки страхової діяльності»;

– запропоновано науково-практичний підхід до оцінювання ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, що полягає у визначенні та змістовному наповненні етапів векторно спрямованих процедур оцінювання з урахуванням пріоритетності та сили

впливу ризиків економічної небезпеки. Застосування підходу дозволить сформувати інформаційну базу для прийняття рішень щодо забезпечення/підвищення ефективності управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.

Удосконалено:

– модель прогнозування стану економічної безпеки підприємств страхового сектору, що полягає у визначенні функціональної залежності між часовими періодами (інтервал виявлення загроз, запровадження заходів попередження їх трансформації в небезпеку, фактична ідентифікація стану небезпеки, запізнення початку сприйняття стабілізаційних рішень/заходів) та цільовою функцією забезпечення ефективної часової послідовності управлінських рішень/заходів, яка, на відміну від існуючих, враховує тривалість етапів ідентифікації та діагностики загроз. Це дозволяє підвищити ефективність управлінських заходів завдяки оптимізації часового лагу між їх прийняттям та реалізацією;

– матричний метод експрес-оцінки ефективності управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на врахуванні взаємозалежності рівня конкурентоспроможності (КСП) та економічної безпеки підприємства, передбачає одночасне застосування запропонованих інтегральних динамічних і статичних показників (рівень економічної безпеки, коефіцієнт співвідношення комплексного інтегрального показника конкурентоспроможності) для побудови матриці «динаміка КСП – рівень ЕБ ПСС». Застосування цього методу дозволить швидко та однозначно оцінити ефективність управління економічною безпекою;

– науково-методичний підхід до удосконалення системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, що відрізняється застосуванням запропонованої концептуальної моделі трансформації системи економічної безпеки за визначеними параметрами на усіх етапах її життєвого циклу в умовах існуючих обмежень комунікаційного середовища за

обов'язковістю контролю й оцінки ефективності її просування. Це дозволить адаптувати діючу систему управління економічною безпекою підприємств до нових вимог та змін навколишнього середовища;

– науково-практичний підхід до вибору стратегії взаємодії підприємств страхового сектору зі споживачами в Інтернет-середовищі на базі запропонованої матриці «ступінь готовності споживача – комунікаційне середовище», сформованої на основі якісної оцінки комунікаційного середовища, який, на відміну від існуючих, встановлює етапність, структурованість і змістовність джерел та індикаторів (частота, спрямованість, інтенсивність) за сторонами комунікації в часовій площині, що дозволяє обрати оптимальні засоби просування на інформаційному та товарному рівнях комунікаційного впливу відповідно до виду стратегії.

Набуло подальшого розвитку:

– теорія управління економічною безпекою підприємств страхового сектору шляхом уточнення понять: «економічна безпека підприємства страхового сектору», що полягає у принципі дуальності її характеру (відсутність небезпеки, захищеність від небезпек) та змістовної наповненості структурно-функціональних складових (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова); «система управління економічною безпекою підприємств страхового сектору», що розуміється як адаптаційна динамічна сукупність визначених цілей, місій, принципів, функцій, моделей, методів управління економічною безпекою, основана на постійній організаційній взаємодії виділених складових економічної безпеки та інформаційному інтерактивному супроводі, спрямована на формування та реалізацію заходів щодо захисту підприємства від ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища;

– науково-практичний інструментарій оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору в розрізі структурно-функціональних складових, який, на відміну від існуючих розробок, побудований на основі запропонованого загального інтегрального показника економічної безпеки за складовими фінансової, кадрової, інформаційної, маркетингової підсистем,

оцінених за обґрунтованою шкалою рівня економічної безпеки, що дозволяє побудувати матрицю коригуючих заходів щодо управління економічною безпекою;

– методичний підхід до формування стратегічних заходів підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі модифікованої матриці профілю конкурентоспроможності, сформованої інтегральними показниками якості страхової послуги/репутації та конкурентоспроможності підприємства страхового сектору з використанням рівнозначної п'ятирівневої шкали, який, на відміну від існуючих, визначає та враховує пріоритетні напрями розвитку за кожним страховим продуктом в ієрархічній послідовності. Це дозволяє ідентифікувати стратегію підприємства, визначити серед рекомендованих варіантів найбільш відповідні до його можливостей та розробити обґрунтовані заходи по підвищенню економічної безпеки як в цілому, так і за окремими страховими продуктами;

– науково-методичний підхід до оцінки споживчого вибору підприємства страхового сектору на основі застосування адитивної моделі, який відрізняється від існуючих використанням науково обґрунтованих пріоритетних галузевих часткових критеріїв вибору (асортимент послуг, ціна, місце розташування, відомість, компетентність персоналу, сервіс), визначених за методом середніх зважених та із застосуванням розробленої ідентифікаційної шкали, що сприятиме формуванню дієвих заходів щодо забезпечення/підвищення економічної безпеки підприємства страхового сектору відповідно до вимог споживачів;

– класифікація ринку страхових послуг шляхом систематизації існуючих класифікаційних ознак та введення нової – «за колом стейкхолдерів», у межах якої відокремлено альфа- та омега-стейкхолдери, що сприятиме розробці дієвих управлінських рішень щодо ефективного функціонування підприємств страхового сектору з урахуванням впливу чинників зовнішнього середовища.

Практичне значення одержаних результатів і висновків полягає в доведенні основних науково-теоретичних результатів дисертації до рівня

практичного інструментарію. Найбільшу практичну цінність мають результати, що підтверджується:

на міжнародному рівні – методологічні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємств з метою удосконалення аналізу та управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору (Certificate the Institute for International Cooperation Development, Poznan, Poland, сертифікат від 12.04.2018 р.); рекомендації щодо стратегічних пріоритетів у системі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (Certificate the University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria, сертифікат від 20.03.2019 р.);

на загальнодержавному рівні – рекомендації щодо комплексного науково-методичного забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ в рамках розробки програм у сфері екологічної безпеки з урахуванням економічних факторів впливу (Міністерство екології та природних ресурсів України, ДЕАПОУ, довідка № 140 від 28.02.2019 р.);

на регіональному рівні – методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження управління системою економічної безпеки, комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ та системно-процесний підхід у механізмі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (Департамент економічної політики та стратегічного планування Одеської обласної державної адміністрації, довідка № 01.1-27/576 від 22.03.2019 р.);

на рівні суб'єктів господарювання – рекомендації щодо удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору (ПрАТ «Страхова компанія «УНІКА», довідка № 21 від 21.01.2019 р.); методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки (ПрАТ «Страхова група «Ю.БІ.АЙ-КООП», Дніпропетровська обласна дирекція ПАТ «НАСК «ОРАНТА», довідка №

112 від 29.11.2018 р.); концептуальні засади формування механізму управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (ПрАТ СК «Саламандра» довідка № 226 від 06.03.2019 р.); комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ (СК «Альфа Страхування» довідка № 112 від 18.02.2019 р.); інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору (ТзОВ «Аудиторська фірма «Західна аудиторська група», довідка № 84 від 26.02.2019 р.);

в організації навчального процесу кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі ім. І. Г. Бережного Харківського державного університету харчування та торгівлі, зокрема для удосконалення науково-методичного забезпечення дисциплін «Ризик та страхування», «Управління ризиками», «Економіка підприємства» (акт впровадження від 28.01.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібно виконаною науковою працею. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, висновки та рекомендації, що містяться в роботі, одержано автором самостійно шляхом аналізу та узагальнення теоретичного та практичного матеріалу. Особистий внесок здобувача в працях, написаних у співавторстві, зазначено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації доповідалися та були схвалені на 10-ти міжнародних науково-практичних конференціях, що відображено в публікаціях [33-42].

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 43 авторських публікаціях, серед них: 2 одноосібні монографії (обсягом 27,8 друк. арк.); 24 статті у наукових фахових виданнях України (загальним обсягом 20,2 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 16,8 друк. арк.), із них 19 – у виданнях, внесених до наукометричних баз даних; 4 статі у наукових виданнях, які включені до міжнародної наукометричної бази даних Scopus (загальним обсягом 3,4 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 1,0 друк. арк.); 1 стаття у інших наукових виданнях (загальним обсягом 0,8 друк. арк., де особисто

здобувачеві належить 0,8 друк. арк.); 11 тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій (загальним обсягом 6,3 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 6,05 друк. арк.); один навчальний посібник, який має гриф МОН України (загальним обсягом 26 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 18 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 84,5 друк. арк., із яких особисто здобувачеві належить 70,45 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, списку публікацій за результатами дослідження, вступу, п'яти розділів та висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації складає 365 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 59 таблиць і 48 рисунків на 67 сторінках. Дисертація містить список використаних джерел із 389 найменувань на 38 сторінках та 11 додатків на 42 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ

1.1. Трансформація наукових підходів до визначення змісту та складових економічної безпеки підприємств

Змінюються епохи, технологічні та економічні уклади, політичні устрої, народжуються та зникають цілі держави, відбуваються світові війни, світове суспільство поглинають глобалізаційні процеси, а проблематика призначення, функціонування та управління економічною безпекою підприємств. Така наукова широта та історична глибина досліджень не дають жодного шансу навіть для натяку на логічне завершення досліджень та отримання універсальних наукових висновків. Але, слід зазначити, що сучасна наука і не має на меті жодним чином уповільнювати чи згортати подібні дослідження.

Створення та функціонування системи економічної безпеки підприємств надає можливість надійного та безперервного убезпечення її економічної діяльності. Уявлення щодо призначення й ролі мети в системі економічної безпеки підприємств визначають концепцію та методологію побудови такої системи. Вихід на глобальні ринки національних суб'єктів господарювання, зумовлює розглядати економічну безпеку як постійну функцію, що забезпечує можливість своєчасного реагування на загрози, що з'явилися на ринку, здатність до розробки заходів, що враховують ці загрози. Аналогічно, вибір методів та заходів щодо запобігання та зниження негативних наслідків зміни умов діяльності на економічну безпеку підприємств також слід розглядати як постійну функцію управління безпекою.

При цьому слід відзначити, що наукові галузі, у межах яких досліджується проблематика економічної безпеки, є принципово різними у країнах СНД та країнах з розвинутою ринковою економікою, таких як США, Німеччина, Японія тощо, де

окремо досліджуваним є рівень національної (федеральної) безпеки, а безпека діяльності суб'єктів мікрорівня – підприємства або окремої особи – досліджується відповідними науками у розрізі функціональних складових безпеки: ризикологією, фінансовим менеджментом, інформаційним менеджментом, менеджментом персоналу, юридичними науками тощо.

Термін «національна безпека» започатковану США, який вперше офіційно було використано Президентом Сполучених Штатів Теодором Рузвельтом. У своєму посланні Конгресу в 1934 р. він виправдовував захоплення зони майбутнього Панамського каналу інтересами «національної безпеки США». У 1947 р. Конгресом США було прийнято закон «Про національну безпеку». Відтак проблема національної безпеки стала однією із стрижневих у наукових дослідженнях американських і західноєвропейських учених у соціологічній, політологічній та економічній галузях. Після Другої світової війни США вирішили максимально використати тогочасні можливості свого впливу. Саме тоді американці й розробили концепцію національної безпеки, а на її основі – доктрину державної безпеки [139].

У країнах Західної Європи концепція економічної безпеки формувалась на базі усвідомлення поняття «безпека», яке з'явилося наприкінці XII століття і трактувалось як стан відсутності або нейтралізації загроз, небезпеки, а також створення умов та соціальних інститутів, що його забезпечують [105]. Історичним документом, який засвідчує вживання цього терміну, є словник Робера, який датується 1190 роком. У цьому документі безпека розумілась як «спокійний стан духу людини, захищеність від будь-якої небезпеки» [106]. Однак у цьому значенні термін не ввійшов у лексику народів Західної Європи міцно і до XVII століття використовувався вкрай рідко. У XVII–XVIII століттях у багатьох країнах утверджується точка зору, що держава головною метою має загальне благо та безпеку.

«Поняття безпеки властиве усім сферам життя та взаємин людей, тобто соціальним відносинам» [111]. Усі досліджувані автори беззаперечно стоять на позиції, що поняття безпеки неможливо зрозуміти та досягнути без

використання її протилежності – небезпеки. Лише у дихотомії «безпека-небезпека» можна встановити онтологічні витoki безпеки та сформулювати гносеологічні засади безпекозабезпечувальної діяльності. Тому концептуально відокремлюються два типи безпеки: безпека – це відсутність небезпеки та безпека – це захищеність від небезпеки [93].

У межах об'єкта даного дослідження першочерговий інтерес представляє такий різновид безпеки як економічна безпека. При цьому предмет дослідження концентрується на економічній безпеці підприємств. Місце економічної безпеки підприємств в ієрархії рівнів економічної безпеки визначається переважно більшістю дослідників однаково. Наприклад, у дисертації І. А. Белоусової ретельно досліджена систематизація та ієрархічне впорядкування рівнів економічної безпеки, де виокремлено п'ять рівнів економічної безпеки: мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівень [11]. Середовищем існування поняття економічної безпеки у рамках дисертаційного дослідження є підприємств. Підприємства являє собою соціально-економічну систему, яка наповнена сукупністю економічних, соціальних та інституціональних елементів і відносин між ними.

Як відзначає сучасний філософ Г. А. Атаманов: «Усі «види безпеки», існуючі на сьогодні, і ті, які з'являться в майбутньому, насправді є фразеологізмами, що означають вузьке завдання забезпечення безпеки одного або декількох атрибутів об'єкту безпеки. А, як відомо, у кожного об'єкта нескінченна кількість атрибутів. Звідси витікає, що і «видів безпеки» може бути нескінченна множина» [6].

Компаративний аналіз існуючих підходів до визначення економічної безпеки [14; 15; 17; 27; 36; 56; 58; 61; 68; 69; 73; 76; 79; 82; 84; 88; 93–95; 99; 106; 111; 117; 142; 144; 163; 172; 178; 181; 194; 208; 210; 213; 214; 234; 279; 311; 327; 328] дозволив умовно поділити їх на 3 групи. Перша група – це підходи, які не відштовхуються від будь-яких системологічних постулатів – не надає поняттю економічної безпеки ознак системності [106; 111; 36; 58; 68; 73; 82; 95; 142; 172; 178; 194; 210; 214; 208]. Друга група – це підходи, що для визначення терміну «система економічної безпеки»

використовують поняття системи у відповідності до теорій систем та їх різновидів [11; 36; 26; 69; 99; 144; 213; 214]. Підходи третьої групи об'єднуються у межах – теорія безпеки соціальних систем [14; 15; 17; 61; 76; 79; 84; 88; 93; 99; 117; 181]. Надважливим завданням є встановлення або тотожності, або відмінності поняття економічної безпеки у межах трьох означених підходів.

Крім того, загальнонаукові думки щодо управління економічною безпекою серед вітчизняних та зарубіжних вчених слід поділяти на три функціональні частини. Це: підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємств, підходи до визначення її складових та підходи до управління економічною безпекою на теоретичному рівні і у реальній практиці.

Класифікація групувань теоретичних підходів щодо визначення дефініції «економічної безпеки підприємств» (ЕБП), що буде використана при формуванні методологічної платформи дисертаційного дослідження, представлена на рис. 1.1 [275].

Наукові праці з даної проблематики є багаточисленними, тому дослідження усієї сукупності точок зору на тлумачення управління економічною безпекою підприємств є недоцільним з огляду на великий ступінь повторюваності. Для того, щоб отримати повне уявлення про сучасний стан досліджуваної проблеми, досить навести декілька значущих точок зору та визначень.

Щодо наукових підходів першої групи, слід зауважити, що серед них спостерігається досить широкий діапазон поглядів. Але, у більшості випадків, у цій групі наукових підходів визначення поняття економічної безпеки тим чи іншим чином надається шляхом визначення та опису її складових.

При цьому, виділяється три таких сукупності складових:

– економічна безпека – як сукупність взаємопов'язаних заходів (М. Камлик, Ю. Кім, Є. Олейніков, Т. Слободяник, В. Франчук, С. Шкарлет, В. Шуршин,) [68; 73; 106; 172; 194; 210; 214];

– економічна безпека – як сукупність функціональних складових (Б. Андрушків, О. Пластун, С. Пучков, С. Кузнецов) [58; 111; 142];

– економічна безпека – як сукупність суб'єктів безпеки та інструментів їх

діяльності (В. Гусев, О. Коробчинський, В. Мак-Мак, П. Пригунов, О. Соснін, Л. Шемаєва) [36; 82; 95; 178; 208]. В цілому, слід зазначити, що зазначені науковці та дослідники використовують семантему «система» у своїх визначеннях не виправдано. За рахунок використання «системи» створюється враження надання визначенням всеосяжності, комплексності та певної цілісності.

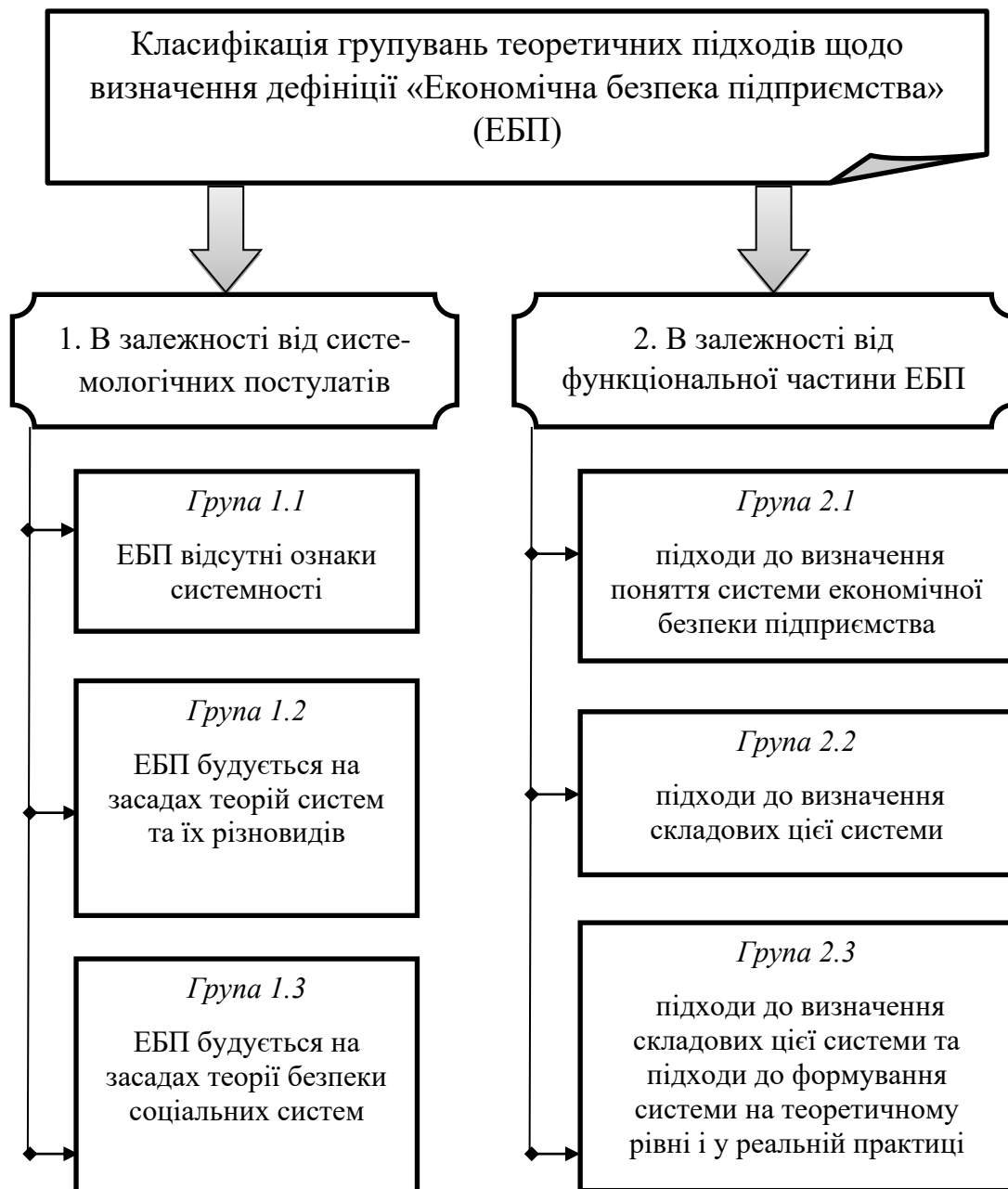

Рис. 1.1. Класифікація групувань теоретичних підходів щодо визначення дефініції «економічної безпеки підприємств» (авторська розробка)

Це, певною мірою, дозволяє робити визначення коротшими та більш змістовно навантаженими, але, з другого боку, такий підхід породжує неоднозначність понять та їх понятійних родових зв'язків. У більшості випадків визначення такого типу неможливо зрозуміти повно та непротирічно без додаткового тлумачення контексту, де ці визначення наведені. Отже, з семантичної точки зору, визначення, що містяться серед визначень першого підходу, не можуть слугувати основою для розуміння принципів побудови та функціонування системи економічної безпеки, у тому числі, підприємства. У такому випадку встановлення родових взаємозв'язків та предикатів поняття «система економічної безпеки» ускладнене тим, що родовим поняттям є поняття «економічна безпека», саме воно визначає «семантичний трикутник» поняття системи економічної безпеки. Відповідно, поняття «системи» є не родовим, а видовим різновидом, який надає певних ознак родовому.

Також слід відзначити, що серед визначень першої групи підходів неявно, але все ж присутнє розмежування понять «система економічної безпеки» та «управління економічною безпекою підприємств». Перш за все, це стосується визначень економічної безпеки як сукупності взаємопов'язаних заходів. Це дає можливість намітити принципові основи такого розмежування при поділі системи економічної безпеки на підсистеми, компоненти та елементи.

На противагу першому угрупованню підходів до визначення поняття «економічної безпеки» друге угруповання складається з визначень, що відштовхуються від семантики «система» у тлумаченні її сутності. Саме по собі поняття економічної безпеки, у даному випадку, зумовлює видову різноманітність поняття системи економічної безпеки.

Для визначення поняття «економічної безпеки» представники другого угруповання використовують, зокрема, загальносистемні принципи та властивості. Але все ж слід відмітити, що переважна частина визначень цієї групи базується на шаблонних, стереотипних системологічних формулюваннях.

Тобто, за основу визначення узято якесь з класичних визначень системи та змінено предикат системи на економічну безпеку. В цілому, це не слід

вважати невірним, але у такому випадку можуть бути не до кінця врахованими особливості системи економічної безпеки як різновиду соціальної системи. В залежності від того, з якого системологічного напрямку використано вихідне стереотипне формулювання, поняття «економічна безпека» набуває певного набору понятійних ознак. Зокрема, у цьому сенсі, найчастіше вказується на єдність, взаємозалежність, цілісність та нерівноважність системи економічної безпеки, що дозволяє віднести її до складних, відкритих, нелінійних систем у вигляді кібернетичного білого ящика. Але ці уявлення базуються на механістичному тлумаченні системи та системних ознак. Представлення ж системи економічної безпеки у якості соціальної або вужче – соціально-економічної системи – припускає превалювання інших принципів функціонування системи та системних властивостей. Використання ж надбань теорії функціональних систем у якості системологічної теоретичної та методологічної основи взагалі унеможливорює представлення устрою системи економічної безпеки у вигляді механістичної системи – устрій функціональної системи зовсім інший.

Крім того, підходи другого угруповання поглиблюють можливості розмежування понять «економічна безпека» та «економічна безпека підприємств». Системний підхід, у цьому аспекті, дає можливість більш глибоко розглянути взаємозв'язки між складовими економічної безпеки. В основу видової класифікації економічної безпеки покладено рівневу або функціональну ознаку. При класифікації за рівневою ознакою вичленовуються рівні об'єктів економічної безпеки. При класифікації за функціональною ознакою вичленовуються сфери дії безпекозабезпечувальних процесів. Використання системного підходу дозволяє поглибити сферу застосування вказаних класифікаційних ознак. Імплементация системного підходу та класифікації за рівневою ознакою дають можливість сформулювати сутність та принципи економічної безпеки з виділенням підсистем за рівневою ознакою, а саме таких підсистем: національної, регіональної, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання, окремих осіб. У свою чергу, економічна безпека є

складовою надсистеми – системи національної безпеки, яка також є підсистемою по відношенню до систем міжнародної та глобальної безпеки. Найбільш вдалим трактуваннями економічної безпеки з врахуванням такої імплементації можна вважати позиції Г. А. Мінаєва [99] та Б. В. Губського [36].

Імплементація системного підходу та класифікації за функціональною ознакою дає можливість сформулювати сутність та принципи функціонування системи економічної безпеки підприємств та виділити підсистеми за функціональною або цільовою ознакою. Наприклад, у І. Белоусової [11] це: функціональна підсистема, підсистема управління та підсистема забезпечення, у І. Шульги [213] це: операційна, фінансова та інвестиційна підсистеми, у В. Шуршина [214] це: формуюча, концептуальна, забезпечуюча та супроводжуюча підсистеми тощо.

Отже, поняття системи економічної безпеки є «надпоняттям» по відношенню до системи економічної безпеки підприємств, але принципи їх внутрішньої декомпозиції різні. І саме застосування системного підходу дозволяє повно і непротивічно тлумачити різницю між поняттями «економічна безпека» та «економічна безпека підприємств» та розмежувати сфери їх застосування. Крім того, декомпозиційна та сутнісна різниця між вказаними поняттями зумовлює диференціацію підходів до вибору та застосування системотворного фактору, що має виняткове значення при побудові систем економічної безпеки.

При описі підходів до тлумачення поняття економічної безпеки підприємств у межах другого угруповання слід більш докладно зупинитися на здобутках двох дослідників: С. Кавуна та М. Дорошко, яким вдалося не тільки надати оригінальні тлумачення цього поняття, а й визначити прагматичні аспекти її управління [56; 69]. На загальному фоні наукових досліджень, що мають суто теоретичне значення, вказані цікаві, перш за все, практичним спрямуванням. Обидва названі дослідники використовують інформаційну модель представлення кібернетичної системи з метою представлення складу та структури економічної безпеки. З одного боку, це значно спрощує сприйняття

економічної безпеки на прагматичному рівні, але, з іншого боку, це ускладнює представлення системи економічної безпеки як соціальної системи.

Наукова позиція М. Дорошко є подібною до позиції С. Кавуна, але лише у частині представлення системи економічної безпеки підприємств за допомогою інформаційної моделі. Як зазначає М. Дорошко, економічна безпека визначає конкретний склад агентів економічної безпеки та погрожувачів, види загроз, вразливостей тощо [56]. «Економічна безпека операційної системи складається з:

- суб'єктів (агенти економічної безпеки та погрожувачі); поведінки агентів (контрзаходи), погрожувачів (загрози); об'єктивною характеристикою системи є властивість вразливості;

- суб'єктивними характеристиками є оцінки зиску та шкоди. Дотичними складовими операційної системи є бізнес-процеси, результати та ресурси» [56].

Серед наукових здобутків представників другого угруповання слід окремо зупинитися на результатах дослідження систем В. Рача. На думку В. Рача, онтологічною основою розуміння системи та системності є цілісність, що представляє та уособлює собою внутрішнє різноманіття систем. У системі можливим є стан, коли важливість одного або декількох елементів системи тимчасово зростає. Причиною такого зростання є поява зовнішнього подразнення. «Під зовнішнім подразненням розумітимемо, з одного боку, затребуваність результатами цілого, а з іншого – загрозу цілому для реалізації цієї затребуваності» [144]. Тобто у цьому також проявляється дуалізм, який виражається парою термінів, – «затребуваність-загроза». Тимчасово збільшена важливість є причиною появи системи усередині цілого. Затребуваність-загроза визначають: ціль цієї системи; вибіркоче виділення елементів у цілому; часово-просторову стійкість взаємодії цих елементів; процесно-функціональні властивості, що проявляються елементами; реакцію окремих елементів мережі (як середовища) на взаємодіючу діяльність цих елементів» [144].

О. Россошанська розвинула ідеї орієнтації на суб'єктивність у визначенні та забезпеченні економічної безпеки національної економіки та запропонувала компетентнісний підхід до забезпечення економічної безпеки [163]. На її думку,

поняття «безпеки» не може існувати та піддаватися пізнанню без його протилежності – «небезпеки». «Виходячи з цього, поняття «безпека» має сенс тоді, коли визначені: об'єкт захисту; наявність «небезпеки»; джерело загрози, від якого виходить небезпека» [163].

Найбільш складним для дослідження є третє угруповання підходів до тлумачення сутності економічної безпеки. До третього угруповання нами віднесені дослідження, де економічна безпека розглядається як система. Система економічної безпеки не є прямим предметом дослідження. У цьому випадку, системотворення у галузі економічної безпеки розглядається крізь призму результатів системотворення інших рівнів безпеки. До складу цих напрямів наукових досліджень нами включено теорію безпеки соціальних систем Г. Мінаєва та О. Прохожева, теорію безпеки людини, суспільства, цивілізації В. Жмеренецького та синергетичний підхід до створення та функціонування систем безпеки В. А. Ліпкана [61; 94; 99].

Ідеологічною основою теорії безпеки соціальних систем Г. Мінаєва послугувала теорія національної безпеки О. Прохожева, сформульована та викладена ним у 2002 році. Одними з головних об'єктів у теорії національної безпеки стали функції розвитку та безпеки суспільства. Як відзначається Г. Мінаєвим щодо необхідності та доречності створення єдиної фундаментальної теорії безпеки: «необхідна зміна загальної гносеологічної установки – від пізнання необхідних законів природи та людини, як частини природи, до встановлення достатніх умов для збереження життя (стану функціонування соціальних систем)» [99].

На основі аналізу наукових джерел щодо сутності економічної безпеки підприємств, зауважимо, що ця наукова категорія різними науковцями трактується по-різному.

Одні науковці [14; 15; 17; 79; 84] розуміють під економічною безпекою стан захищеності, що є найбільш обґрунтованим, оскільки такий підхід відображає зміст самого поняття.

В. Пономаренко [117], Д. Ковальов та Т. Сухорукова [76], розглядаючи

економічну безпеку, акцентують увагу тільки на загрозах зовнішнього середовища, які в умовах ринкової економіки постійно змінюються. Однак економічна безпека підприємств – це здатність забезпечити свою стійкість в різноманітних, у т.ч. і несприятливих умовах як зовнішнього, так і внутрішнього середовищ.

У роботах таких вчених як Л. Корчевської [84] та І. Кравчук [88] розглядається економічна безпека як стан використання ресурсів або потенціалу.

Таким чином, економічна безпека підприємства – це певний стан захищеності підприємства від несприятливого впливу середовища як зовнішнього, так і внутрішнього. Зауважимо, що стан досягається завдяки реалізації комплексу заходів щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу підприємства, спрямованого на нейтралізацію та/або запобігання наслідків негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Практично неможливо забезпечити управління економічною безпекою підприємств одразу з бажаним рівнем результативності.

Важливими, з точки зору розуміння принципів функціонування економічної безпеки підприємств, є властивості робастності, симетричності (асиметричності) та еквіфінальності [42].

Перелічені властивості зумовлюють особливості гомеостазу у економічної безпеки підприємств, головною з яких є те, що гомеостаз визначається сутністю протікаючих процесів, а не сутністю та функціями сукупностей компонентів. Одні й ті ж компоненти економічної безпеки підприємств можуть брати участь як у процесах розвитку підприємств, так і у процесах забезпечення безпеки цього розвитку. Роль компоненту визначається фазою, у якій знаходиться економічна безпека підприємства у певний момент часу.

Зважаючи на це, конкретизація гомеостазу залежить від конкретно використовуваного утворюючого фактору у економічній безпеці підприємств.

Економічній безпеці підприємств властива робастність, під якою слід

розуміти неможливість представлення функціонування економічної безпеки у вигляді математичної моделі. Робастність економічної безпеки зумовлена не стільки тим, що головний її елемент – люди, а скільки тим, що людина обмежена в усвідомленні ступеня раціональності власної поведінки та в усвідомленні раціональності власного вибору. Теорія функціональних систем пояснює першопричини робастності соціальної системи тим, що бачення майбутнього результату можливе лише після накопичення та опрацювання певного емпіричного досвіду щодо функціонування системи. Мета системи може бути сформульована лише у процесі функціонування системи, а не у момент створення. Тому людині дуже важко змоделювати таку систему, як економічна безпека, та формалізувати її математичну модель.

Властивість симетричності (асиметричності) економічної безпеки слід трактувати з позицій загальної теорії систем Ю.А. Урманцева [191]. Особливістю цієї властивості є те, що економічна безпека може бути як симетричною, так і асиметричною, у залежності від утворюючого фактору, на основі якого збудована ця система. У випадку, коли утворюючим фактором є ціль, економічна безпека є асиметричною, тобто на шляху досягнення цілі економічна безпека змінює ознаки. Проявом зміни ознак може бути зміна складу та структури компонентів, що є носіями ознак. Заради досягнення кінцевого бажаного результату функціонування економічна безпека може змінювати склад та структуру компонентів, що не зачіпає ні ціль, ні гомеостат системи. Інакше процес досягнення цілі виявиться безглуздим – не змінюючи ознак, система не зрушить з початкової фази. Іншою є ситуація, коли утворюючим фактором економічної безпеки є функція або поведінкові стереотипи. Така система повинна зберігати характер функціонування за будь-яких умов. Тому з такими системотворними факторами економічна безпека є симетричною, сукупність ознак системи повинна зберігатися за умови будь-яких змін [191].

Говорячи про підприємство, як правило, розглядають економічну безпеку як систему, побудовану на засадах теорії систем та їх різновидів (група 1.1 рис.

1.1.) та наукових підходів до визначення складових цієї системи і підходів до формування системи на теоретичному рівні та в реальній практиці (група 2.1 рис. 1.1.).

Отже, гносеологічною основою появи теорії безпеки соціальних систем є визнання наявності двох базових функцій у соціальних системах: функції розвитку та функції безпеки. Функція розвитку пов'язана з реалізацією інтересів, що зумовлює появу якісно нових станів системи. Функція безпеки пов'язана з діями щодо захисту функції розвитку від загроз. Тобто, прагнення до безпечного розвитку є системною властивістю будь-якої соціальної системи. У якості об'єкта потрібно використовувати соціальну систему в цілому та розбудовувати й удосконалювати реалізацію функції захисту цієї системи. Лише таким чином буде забезпечено збалансовану організацію та функціонування усіх складових безпеки на кшталт економічної чи інформаційної, чи будь-якої іншої. Саме ґрунтуючись на цих позиціях нами розглядається економічна безпека підприємства.

Теорія безпеки людини, суспільства, цивілізації, розроблена В. Жмеренецьким та колективом його однодумців, є подібною до теорії Г. Мінаєва у частині вибору гносеологічної основи для побудови теорії [61; 99].

В. Жмеренецький також відзначає необхідність розбудови комплексної фундаментальної теорії безпеки систем, яка була універсальною щодо будь-яких рівнів та видів безпеки системи [61]. На закінчення розгляду наукових позицій, що згруповані у третій підхід, слід ознайомитися з науковими результатами В.А. Ліпкана, який застерігає, що «розуміння безпеки у якості системи, що обов'язково і безальтернативно породжує стабільність, є не зовсім вірним і повним, бо воно є наслідком застосування методології детермінізму, яка при дослідженні процесів у сфері безпеки не є єдино можливою, а головне вірною і продуктивною» [93].

На наш погляд, економічну безпеку підприємств необхідно розглядати не тільки з позиції системного підходу, його прояву – атрибутивного підходу, але й з позиції ресурсного. Зменшення рівня економічної безпеки підприємств

відбувається за рахунок недостатнього рівня якісного та кількісного складу ресурсів (інформаційних, матеріальних, трудових, фінансових), і як наслідок, кількісний та якісний склад його продукції (послуг, робіт).

При цьому існують зовнішні загрози економічної безпеки D , як потенційні (D^p), і реальні (D^r). Зовнішнє середовище досліджується саме з метою виявлення цих загроз економічній безпеці підприємства. Після запровадження системи управління економічною безпекою підприємств виникають множини рішень (S): необхідних (S^n) та рекомендованих (S^{rec}), щодо забезпечення достатнього рівня економічної безпеки.

Ураховуючи наведене вище, формалізовано економічну безпеку підприємства як систему можна представити у вигляді наступної формули (за аналогією з дослідженням [18, с.46]):

$$CEB = \{T, I_t^l, I_t^{CEB}, D_t^p, D_t^r, S_t^n, S_t^{rec}\} \quad (1.1)$$

де T – множина моментів часу t ;

I_t^l – множина локальних показників економічної безпеки в момент часу t ;

I_t^{CEB} – інтегральний показник економічної безпеки в момент часу t ;

D_t^p, D_t^r – множини реальних і потенційних загроз економічній безпеці в момент часу t ;

S_t^n, S_t^{rec} – множини необхідних і рекомендованих управлінських рішень/ заходів щодо забезпечення достатнього рівня економічної безпеки підприємства в момент часу t .

Діяльність економічної безпеки підприємства як відкритої системи, яка має входи (в які надходить певна інформація із зовнішнього середовища, яка потім «переробляється» у внутрішньому середовищі системі) і виходи (з яких стає відомо про реакцію системи на інформацію, що надходить), подана на графічно на рис. 1.2.

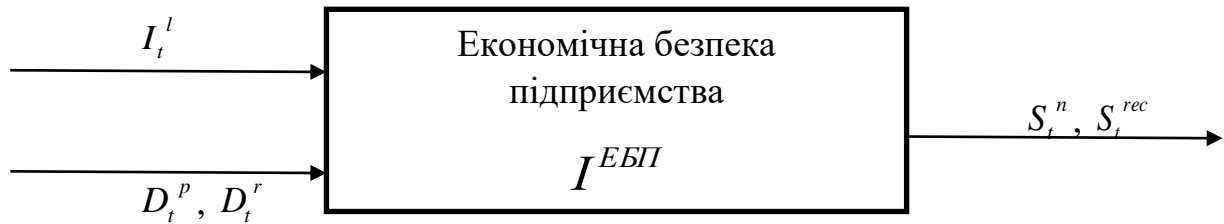

Рис. 1.2. Принципова модель економічної безпеки підприємства як системи

Таким чином, на основі дослідження сутності поняття безпека в науковій літературі встановлено чотири основні підходи до тлумачення, зокрема: як певний стан, сукупність методів або комплекс заходів, захищеність та сукупність чинників. Усі із зазначених підходів мають право на існування, проте на сьогодні поняття безпеки підприємства вийшло на досить актуальний рівень як в теорії, так і в практиці управління господарською діяльністю підприємства, а тому розглядати тлумачення безпеки підприємства, лише враховуючи один із підходів, не дозволить повністю охопити об'єкт наукового дослідження. Виходячи з цього, пропонуємо врахувати всі зазначені підходи до сутності безпеки підприємства, що, в результаті, дозволить сформулювати основні напрями розвитку системи управління економічною безпекою та визначити напрями її обліково-аналітичного забезпечення.

Усі із зазначених підходів можуть бути інтегровані в два основних, власне, як і категорія сталого розвитку, у рамках теорії якої вивчається безпека підприємства, а саме: безпека підприємства як стан та як сукупність методів (комплекс заходів). Причому зазначені два визначення взаємопов'язані між собою, адже сукупність методів (комплекс заходів) будуть направлені на забезпечення такого стану.

Крім того, у підхід як певний стан інтегрується такий підхід до безпеки підприємства як захищеність господарської діяльності підприємства, а до сукупності методів (комплекс заходів) – сукупність чинників, адже саме вони

визначають порядок використання окремих методів забезпечення безпеки підприємства.

Зазначені підходи до сутності безпеки підприємства є взаємопов'язаними, адже підхід до безпеки підприємства, який характеризується сукупністю методів та комплексом заходів, направлений на забезпечення відповідного стану безпеки.

Дослідження дефініції економічної безпеки підприємства дає можливість визначити склад об'єктів (розрахунки, прибуток, комерційна таємниця, загрози та/або ризики, ресурси, майно, економічні інтереси, потенціал) та властивостей (конкурентоспроможність, економічна стабільність, захищеність, стійкість, економічний суверенітет (незалежність), економічне зростання, безперервність, фінансова рівновага, стійкий розвиток), які пов'язані з даним поняттям. У наукових колах поняття економічної безпеки варіює від збереження комерційної таємниці до цілої системи об'єктів та властивостей. Зазначені об'єкти є об'єктами управління господарською діяльністю, а такі як розрахунки, майно, прибуток, ресурси виступають об'єктами.

Інша ситуація з властивостями: вони є різноманітними та зачіпають різні сфери функціонування підприємства. Властивістю, яка найбільш чітко визначає економічну безпеку підприємства, є безперервність. Власне, саме в безперервності зацікавлені всі учасники відносин.

Вважаємо, що економічна безпека давно вийшла на рівень збереження комерційної таємниці, а тому її в сучасних умовах господарювання потрібно розглядати як цілісну систему, яка на основі економічних методів та моделей дозволяє забезпечити безперервність його функціонування з визначеними параметрами похідних властивостей. Щодо сутності поняття економічна безпека підприємства, то вважаємо, що вона є складовою безпеки підприємства та визначає рівень безпеки не всієї діяльності підприємства, а саме господарської діяльності шляхом застосування економічного інструментарію.

Основи для забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств закладено у Конституції України. Основний закон держави статтею 17

визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [81]. Проте, на нормативно-правовому рівні підґрунтя для розробки системи заходів щодо підтримки економічної безпеки на макро- і мікрорівні було закладено лише у 1997 р., коли для реалізації основних положень щодо забезпечення національної безпеки України на державному рівні Постановою Верховної Ради України було прийнято Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, яка згодом зазнала змін у 2000-му та 2003-му рр. [131]. У 2003 р. із прийняттям Закону України № 964-IV «Про основи національної безпеки України» Концепція втратила чинність. Новим законом було встановлено загрози національним інтересам і Розробка механізмів забезпечення економічної безпеки держави, регіонів та окремих суб'єктів господарської діяльності, до переліку яких входять і фінансові установи, належала до числа пріоритетних завдань економічної державної політики з моменту здобуття Україною незалежності у 1991 р.

Новим законом було встановлено загрози національним інтересам і національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки України у економічній сфері [134]. У 2007 р. Указом Президента України № 105 було затверджено Стратегію національної безпеки України, де конкретизовано загрози економічній безпеці країни, перераховано ключові завдання політики національної безпеки у сфері забезпечення економічної безпеки, причому одним із них було визначено «забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ» [136]. Таким чином, визнавалось, що забезпечення стабільного функціонування фінансових установ, а в тому числі підприємств страхового сектору сприяє підвищенню рівня економічної безпеки держави. У свою чергу, основою ефективного виконання підприємствами страхового сектору їх функцій у поточний момент часу та у перспективі, є організація захисту їх діяльності від

негативного впливу наявних у сучасній економічній системі національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки України у економічній сфері [134].

Нині урядовими органами здійснено ряд кроків для того, аби видозмінити Стратегію національної безпеки України [136] відповідно до потреб часу. Так, Рада національної безпеки і оборони (РНБО) ухвалила Стратегію національної безпеки України, реалізація якої розрахована до 2020 р. Одним із завдань забезпечення фінансової безпеки держави у Стратегії названо стабілізацію банківської системи, забезпечення прозорості регулюючих дій Національного банку України і відновлення довіри до банків та досягнення європейських стандартів надання фінансових послуг [141], що свідчить про необхідність повернення уваги державних регуляторних органів до завдання регулювання управління економічною безпекою учасників фінансового сектору, а в тому числі й страхового ринку. Окремі проблемні питання щодо забезпечення національної та економічної безпеки частково знайшли своє відображення у Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [128].

Детальний аналіз нормативно-правової бази, що покладена в основу управління економічною безпекою в Україні, не виявив законодавчих актів, які б стосувались саме регулювання процесу управління економічною безпекою ні на загальнодержавному рівні, ні на рівні суб'єктів господарської діяльності загалом, і суб'єктів страхового сектору зокрема. Оскільки доцільно припустити, що найбільш фатальною загрозою для підприємств страхового сектору є загроза їх банкрутства та ліквідації, то можна для вирішення ряду питань щодо управління економічною безпекою керуватись Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [120]. Однак, такої регуляторної бази для формування ефективної системи економічної безпеки сучасних підприємств та ефективного управління нею вочевидь не достатньо. Також у вітчизняній нормативно-правовій базі відсутнє визначення поняття економічної безпеки підприємств страхового сектору, не окреслено перелік її складових та не встановлено суб'єктів, що мають

здійснювати контроль за її станом, регулювати процес управління нею і сприяти забезпеченню її високих показників.

Окремі питання, що стосуються управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на державному рівні, знаходимо у нормативно-правових актах, що регулюють діяльність окремих видів фінансових інституцій.

Заслуговує на увагу і Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», у якому визначаються правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [125], до видів якої належить і надання фінансових послуг. Відповідно до цього нормативно-правового акту, державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [125]. Таким чином, цей закон покликаний поміж інших задач не допустити прийняття на державному рівні таких вказівок, інструкцій, розпоряджень, тощо, які призведуть до надмірної зарегульованості діяльності фінансових установ, що так само, як і цілковита відсутність державного нагляду, може мати фатальні наслідки для стану їх економічної безпеки.

Після дослідження передумови формування, змісту та складових економічної безпеки підприємства взагалі, її системи, законодавчого підґрунтя її забезпечення зосередимося на визначені особливостей економічної безпеки саме підприємств страхового сектору з урахуванням специфіки діяльності даної сфери послуг на засадах глобальних зрушень у сучасній економічній системі України.

1.2. Особливості економічної безпеки підприємств страхового сектору в умовах мінливості зовнішнього середовища

У сьогоднішніх умовах підприємства страхового сектору України працюють не лише у нестабільному і часто непередбаченому мінливому зовнішньому середовищі, а й перебувають у взаємозалежності з іншими господарюючими суб'єктами. Усе це створює цим підприємствам додаткові умови для реалізації власних інтересів, соціальної орієнтованості та водночас, обмежує їх ділову активність при взаємовідносинах з підприємствами-конкурентами та державою, що створює серйозні небезпеки для їх функціонування.

Соціальна орієнтованість діяльності підприємств страхового сектору є, перш за все, проявом загальносвітової тенденції соціалізації та гуманізації економічних відносин. У сфері бізнесу ця тенденція виражається у концепції соціальної відповідальності, коли компанії відповідальні перед усіма людьми та організаціями, з якими вони стикаються в процесі діяльності, і перед суспільством в цілому.

Мейнстримом у глобальних процесах врядування і суспільного розвитку виступає концепція сталого розвитку, орієнтири якої формалізовано на рівні Цілей сталого розвитку ООН. Комунікаційною основою для оцінювання прогресу у досягненні вказаних цілей виступає звітність зі сталого розвитку. Стратегія «Європа – 2020» та прийнята у відповідності з нею Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (вектор розвитку) є декларативними документами щодо досягнення енергоефективної, сталої, інноваційної та конкурентоспроможної економіки та вказаних цілей. Одним з напрямів Стратегії ЄС у частині просування політики корпоративна соціальна відповідальність є удосконалення розкриття соціальної та екологічної інформації, що відповідає Цілі сталого розвитку 12 та її таргету 12.6.

Прийняття у 2014 р. Директиви 2014/95/ЄС про розкриття нефінансової та диверсифікованої інформації деякими компаніями і групами зобов'язало

країни-члени на найвищому законодавчому рівні приєднатися через механізми розкриття інформації зі сталого розвитку до виконання Таргету 12.6 та Стратегії «Європа – 2020».

Окремі країни ЄС, зокрема Великобританія, Франція та Данія одними з перших долучилися до цих ініціатив. Наприклад, Закон про компанії (The Companies Act) у Великобританії встановлює вимогу щодо розкриття інформації про емісію парникових газів у щорічному звіті. Другий закон Гренеля (The Grenelle II Act) у Франції вимагає від великих публічних та лістингових компаній звітувати про корпоративну соціальну відповідальність у щорічному звіті керівництва та з 2016 р. у обов'язковий спосіб закріплює розкриття інформації про зміни клімату. Понад 1100 найбільших компаній Данії мають звітувати за корпоративну соціальну відповідальність, особливо в частині змін клімату та дотримання прав людини у річній звітності (Yang, M., Evans S., Vladimirova D. & Rana P. (2017) [384]). Іспанський Закон про сталий розвиток економіки (Spanish Sustainability economy Law (2011) та Італійська політика з інвестицій та обов'язкового розкриття ESG-критеріїв (Mandatory disclosure and investment policy (2012) встановлюють обов'язкові вимоги щодо розкриття нефінансової інформації пенсійними фондами (Evans S., Vladimirova D., Holgado M., Van Fossen K., Yang M., Silva E. A. & Barlow C. Y. (2017) [282]).

Отже, на сучасному етапі розвитку економіки ефективність діяльності підприємства багато в чому залежить від ступеня його залучення до вирішення глобальних завдань. До числа таких задач, в першу чергу, слід віднести поліпшення економічних і соціальних відносин у суспільстві. Так, соціально активна поведінка безпосередньо впливає на репутацію бізнесу. Це підтверджується лінійною залежністю між індексом корпоративної соціальної відповідальності та репутацією ведучих компаній світу, яку визначено у дослідженні «Global Reputation Pulse Study» (2010 р.) [292].

У процесі реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності поведінка підприємств страхового сектору має спрямовуватися на врахування

інтересів суспільства, на несення відповідальності за вплив їх діяльності на клієнтів, постачальників, працівників, акціонерів, місцевих співтовариств та інших зацікавлених сторін, на навколишнє середовище тощо. При обранні корпоративної соціальної відповідальності за філософію своєї поведінки, підприємство створює сприятливі умови для реалізації довгострокових стратегій розвитку бізнесу на основі дотримання балансу вимог і очікувань зацікавлених сторін, якими виступають інвестори, працівники підприємства, держава, споживачі товарів і послуг, конкуренти та ін. У сучасних умовах соціальна поведінка підприємств страхового сектору відіграє важливу роль у створенні цінностей, що формують його економічну безпеку. Принципи реалізації цього напрямку діяльності підприємств страхового сектору слід включати у цільову підсистему управління економічною безпекою.

Тому виникає необхідність дослідження управління економічною безпекою підприємства страхового сектору, пошуку принципово нових підходів та рішень з метою вдосконалення організації їх діяльності, реалізація яких дала б змогу знівелювати дестабілізуючий вплив загроз економічній безпеці, створити передумови для формування механізму її забезпечення в довгостроковій перспективі та сприяла б зростанню прибутку підприємств та їх привабливості. У цьому зв'язку кожному підприємству страхового сектору доцільно акцентувати основну увагу на підтримку нормального ритму господарювання та на запобігання матеріального або фінансового збитку, на недопущення несанкціонованого доступу до службової інформації та руйнування комп'ютерних баз даних тощо.

Економічна безпека підприємства страхового сектору відіграє важливу роль не лише у теперішній, але й у майбутній його діяльності, при чому впливає і на економічну безпеку цілої країни, оскільки кожне підприємство виступає ключовим структуроутворюючим елементом економіки держави (дод. А, табл. А.1).

Важливим чинником функціонування та можливостей підприємства страхового сектору є його виробничий, технологічний, науково-технічний і

кадровий потенціал, що створює потребу в його постійному захисті та зміцненні. Страхова компанія – це фінансова установа, яка створена у формі акціонерного, повного, або командитного товариства, або товариства з додатковою відповідальністю у порядку встановленим Законом України «Про господарські товариства» [122]. При цьому, учасників страхової компанії має бути не менше 3-х. Так само, страхова компанія повинна отримати відповідну ліцензію на здійснення конкретного виду страхування. Виключними видами діяльності страхової компанії є: особисте страхування, страхування майна, перестраховання, фінансова діяльність, пов'язана з формуванням страхових резервів та їх управлінням. Страхові компанії, що здійснюють страхування життя, можуть надавати кредити застрахованим особам, які підписали договори страхування життя. Згідно Закону України «Про страхування», страхування може бути добровільним і обов'язковим.

Розглянемо основні моменти пов'язані з організацією страхової діяльності в Україні з позиції специфіки економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Реєстрація страхової компанії, як юридичної особи, здійснюється шляхом звернення до територіального відділення державної реєстраційної служби України. При цьому, важливо враховувати те, що мінімальний розмір статутного капіталу страхової компанії згідно законодавства України повинен становити на менше 1 мільйона євро, а страхової компанії, що буде займається страхуванням життя, – 10 мільйонів євро за валютно-обмінним курсом валюти України. У цьому плані важливо відзначити, що формувати статутний капітал страхової компанії дозволено виключно в грошовій формі. Дозволяється формувати статутний капітал страхової компанії цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю в порядку визначеному Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, але не більше 25 відсотків від загального розміру статутного капіталу. Загальний розмір внесків страхової компанії в статутні капітали інших страхових компаній України не повинен перевищувати 30

відсотків від власного капіталу даної страхової компанії, в тому числі розмір внеску до статутного капіталу однієї страхової компанії не повинен перевищувати 10 відсотків. Дані обмеження не поширюються на страхові компанії які здійснюють види страхування, інші ніж страхування життя, якщо така страхова здійснює внесок до статутного капіталу страхової компанії, яка здійснює страхування життя. Таким чином, першою вимогою щодо забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектору є жорсткі умови формування статутного фонду.

Наступні законодавчі вимоги до страхової компанії стосуються наступного:

- її керівництва – директора та головного бухгалтера щодо наявності спеціального трудового стажу (трудоий стаж на ринках фінансових послуг), відсутності непогашеної судимості тощо (директор повинен пройти курси підвищення кваліфікації для директорів страхової компанії і здати спеціальний іспит);

- місця реєстрації (нежитлове приміщення) та місцезнаходження (фактичне місце ведення діяльності та розміщення офісу, з якого проводитиметься щоденне керівництво діяльністю страховою компанією здійснюється управління та облік);

- процедури реєстрації в реєстрі фінансових установ та ліцензування діяльності (видача, переоформлення та анулювання (відкликання) ліцензій тощо). Щодо отримання ліцензії на обов'язкові види страхування, слід зазначити, що таку ліцензію може отримати тільки та страхова компанія яка має досвід здійснення добровільного страхування не менше 2-х років.

У зв'язку з активним розвитком страхування в Україні, пошуком шляхів ефективної роботи підприємств страхового сектору актуальними стають питання забезпечення економічної безпеки. Особливості управління підприємствами страхового сектору та економічною безпекою обумовлені його фінансовим станом і специфічними характеристиками страхового продукту та страхової послуги, такими як:

- неможливість відчутти його до споживання;
- нерозривність виробництва і споживання в процесі надання страхової послуги, оскільки виробництво відбувається паралельно зі споживанням;
- залежність від часу і місця одержання страхового продукту (послуги);
- неможливість збереження;
- висока еластичність попиту на страховий продукт щодо доходів та цін;
- суб'єктивність оцінки якості страхової послуги.

Проблема забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектору залишається предметом гострих наукових дискусій, що свідчить про складність цього поняття та неоднозначність трактування. Забезпеченню економічної безпеки підприємства страхового сектору сфері присвячені праці відомих зарубіжних фахівців: Rejda G.E. [354], Osampo J.A. [340], Pearson R. & Elson D. [345], Flannery M. [283], Wan M. [378]. Проте до сьогоднішнього часу в економічній літературі немає однозначного визначення поняття економічної безпеки підприємства страхового сектору.

Після проведення семантичного аналізу джерел з питань економічної безпеки підприємства страхового сектору (дод. А, табл. А.2) можна виділити основні напрями дослідження економічної безпеки підприємства страхового сектора (рис. 1.3).

Підприємство страхового сектору володіє технічною, комерційною, інтелектуальною інформацією, використання якої конкурентами може послабити становище підприємства на ринку страхових послуг і призвести до втрати прибутку.

Оскільки ринок страхових послуг динамічно розвивається і видозмінюється, то це не лише сприяє появі нових можливостей для підприємницької активності в даному секторі економіки, але й постійно створює нові проблеми інституційного характеру з надання страхових послуг для найбільш широких верств суспільства.

Тобто, при формуванні економічної безпеки підприємства страхового сектору як системи, необхідно враховувати всі п'ять напрямів.

Рис. 1.3. Напрями дослідження економічної безпеки підприємства страхового сектору з позицій управління (авторська розробка)

Складність діяльності підприємств у сучасних умовах обумовлена низкою проблем, пов'язаних із високим ступенем невизначеності у зв'язку із сезонністю і нестабільністю попиту на страхові продукти та послуги, значним соціальним розшаруванням українського суспільства, мінливістю суспільних та політичних орієнтирів розвитку страхування, зростанням динамічності конкурентного середовища на ринку страхування, ускладненням політичної ситуації в Україні і світі у зв'язку з локальними військовими конфліктами, терористичними актами, стихійними лихами.

Усе це підтверджує факт, що в умовах України доцільним є інтерес до дослідження економічної безпеки підприємства страхового сектору, які відіграють важливу роль у розвитку страхового сектора як окремих територій, регіонів, так і України в цілому.

Управління економічною безпекою підприємств страхового сектору

спрямовано в першу чергу на захист власного потенціалу (ресурсного, компетентісного) в площинах його розвитку та запобігання зовнішнім загрозам шляхом вироблення дієвого інструментарію забезпечення економічної безпеки, завдяки розробці заходів, спрямованих на запобігання відхилень від обраного вектору розвитку підприємства.

Таким чином, аналізуючи і оцінюючи наукові погляди щодо сутності поняття економічної безпеки підприємства страхового сектору, автором встановлено, що на сьогоднішній день у вітчизняній та зарубіжній науці не встановлено єдиного теоретичного підходу щодо трактування поняття економічної безпеки підприємства страхового сектору.

Виходячи з бачення пріоритетності людського фактору та комплексності складових напрямів економічної безпеки, економічна безпека підприємства страхового сектору обумовлена:

- ступенем вирішення кадрового питання;
- реакцією на ситуації, що складається у зовнішньому середовищі;
- нерівномірністю розвитку складових (економічних, соціальних, екологічних, політичних та ін.).

Виходячи з цього основним завданням менеджменту підприємств страхового сектора є розробка та впровадження заходів щодо посилення економічної безпеки, а саме: 1) спрямовані на об'єкт діяльності – страхові продукти; 2) на задоволення клієнтів – консультування, поліпшення якості надання послуг.

Таким чином, різноманітність визначень сутності економічної безпеки, що ґрунтуються на використанні різних систем її забезпечення, зумовлює необхідність вироблення єдиної методологічної платформи як основи розуміння суті та природи економічної безпеки як галузі, так і підприємства як окремого господарюючого суб'єкта на основі нормативно-правових актів.

Основними засобами забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору є: інституційно-організаційні, економічні та інформаційно-мотиваційні. Кожен із засобів можна представити в ієрархічній системі,

взаємопов'язаних етапів (рис. 1.4).

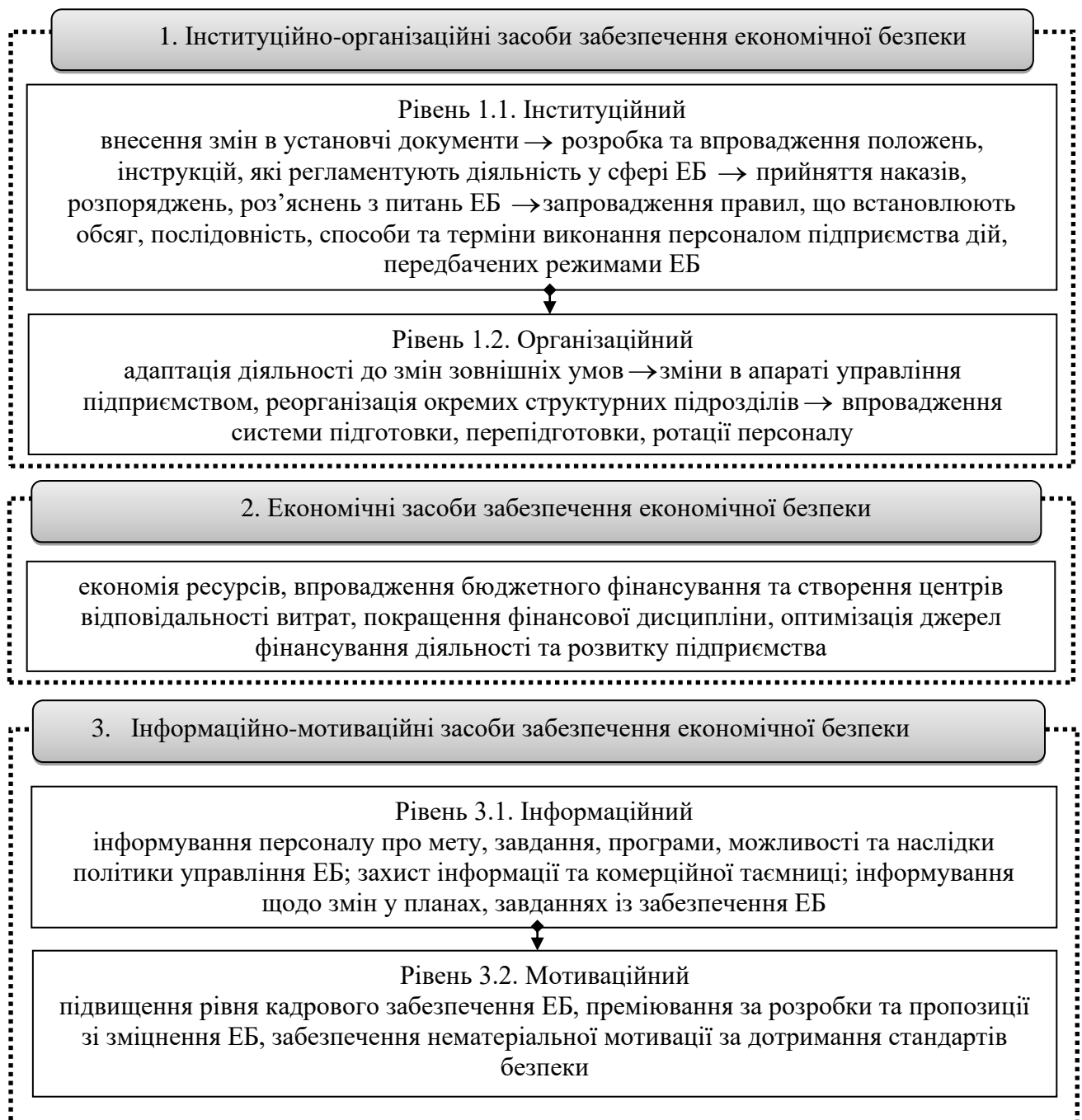

Рис. 1.4. Послідовність та засоби забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Інституційно-організаційні засоби забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектора включають два рівні: інституційний (внесення змін в установчі документи, розробка та впровадження положень, інструкцій,

які регламентують діяльність у сфері економічної безпеки (ЕБ); прийняття наказів, розпоряджень, роз'яснень з питань ЕБ; запровадження правил, що встановлюють обсяг, послідовність, способи та терміни виконання персоналом підприємства дій, передбачених режимами ЕБ) та організаційний (адаптація діяльності до змін зовнішніх умов; зміни в апараті управління підприємством; реорганізація окремих структурних підрозділів; впровадження системи підготовки, перепідготовки, ротації персоналу).

До економічних засобів забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектора відносять: економію ресурсів; впровадження бюджетного фінансування та створення центрів відповідальності витрат; покращення фінансової дисципліни; оптимізацію джерел фінансування діяльності та розвитку підприємства.

Інформаційно-мотиваційні засоби забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору включають два рівні: мотиваційний (підвищення рівня кадрового забезпечення економічної безпеки; преміювання за розробки та пропозиції зі зміцнення економічної безпеки; забезпечення нематеріальної мотивації за дотримання стандартів безпеки) та інформаційний (інформування персоналу про мету, завдання, програми, можливості та наслідки політики управління економічною безпекою; захист інформації та комерційної таємниці; інформування щодо змін у планах, завданнях із забезпечення економічної безпеки).

Традиційно при дослідженні економічної безпеки підприємства виділяють її складові – кадрову, фінансову, правову, технологічну, інформаційну, маркетингову та інші [271].

При визначенні складових економічної безпеки підприємств страхового сектору, які функціонують в умовах мінливого зовнішнього середовища, та є елементами загальнодержавної економічної системи доцільно розглянути складові економічної безпеки національної економіки. До них відносять виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову безпеки.

Тобто множину складових економічної безпеки національної економіки χ складають елементи дев'яти підмножин [257]:

$$\chi = In \cup D \cup E \cup Fe \cup Ii \cup M \cup Fo \cup S \cup Fi \quad (1.2)$$

де In – множина виробничої безпеки (industrial security);

D – множина демографічної безпеки (demographic security);

E – множина енергетичної безпеки (energy security);

Fe – множина зовнішньоекономічної безпеки (foreign economic security);

Ii – множина інвестиційно-інноваційної безпеки (investment-innovation security);

M – множина макроекономічної безпеки (macroeconomic security);

Fo – множина продовольчої безпеки (food security);

S – множина соціальної безпеки (social security);

Fi – множина фінансової безпеки (financial security).

Кожна множина складових економічної безпеки національної економіки впливає на загальну безпеку. У даному дослідженні зосереджено увагу на фінансовій безпеці. Оскільки національна безпека держави, в першу чергу, забезпечується станом економіки та захищеністю від загроз фінансової безпеки, розглянемо більш детально фінансову складову безпеки держави, рівень якої також знаходиться в зоні небезпечного стану як фактор впливу на економічну безпеку підприємства. Економічна теорія обґрунтовує особливе значення фінансів в економіці країни, покладаючи основну відповідальність за них на державу.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [98]. Фінансова

безпека, у свою чергу, має такі складові:

– банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

– безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

– боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

– бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

– валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

– грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки [98].

Тобто можна стверджувати значну залежність економічної безпеки підприємств страхового сектору від загальної економічної безпеки національної економіки і навпаки. А тому розглянемо складові економічну безпеку

підприємств страхового сектору не лише в призмі специфіки страхової діяльності з метою уточнення доцільності їх виділення, а й в площині загальнонаціональної економічної безпеки (дод. А, табл. А.3).

Кадрова складова економічної безпеки підприємств страхового сектору призначена для встановлення інтелектуального та професійного складу кадрів підприємства. Програма кадрової складової економічної безпеки складається із взаємопов'язаних і самостійних напрямів діяльності підприємства, включаючи можливий негативний вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, їх вплив на працівників та на інші структурні складові економічної безпеки.

Персонал підприємства впливає на всі аспекти життєдіяльності підприємства, є ключовим ресурсом його ефективної діяльності.

Таким чином, кадрова складова економічної безпеки підприємств визначає інтелектуальний та професійний склад кадрів. Законодавчою основою для підтримки належного рівня інтелектуально-кадрової безпеки фінансових установ є Кодекс законів про працю України [77].

Зауважимо, що протиріччя, які виникають сьогодні між зростаючими потребами населення у страхових послугах і можливостями їх задоволення страховим ринком, між змінами в конкурентній ситуації та недостатньою компетентністю кадрів у різних видах діяльності підприємств страхового сектора – управлінській, операційній, фінансовій, інвестиційній, визначають необхідність удосконалення кадрової підготовки і створення системи базової освіти в страхуванні.

Основними завданнями сучасної професійної освіти в галузі страхування вважаємо: гарантування фундаментальної наукової, професійної і практичної підготовки здобувачів у сфері страхової діяльності; набуття здобувачами знань і вмінь ступенів вищої освіти (бакалавр-магістр) відповідно до схильностей, здібностей, майбутніх професійних інтересів; формування здобувачами навичок самостійного мислення в галузі страхових відносин; допомога здобувачам вищої освіти в сфері страхування в їх професійній орієнтації та працевлаштуванні; удосконалення професійної підготовки, перепідготовки та

підвищення кваліфікації кадрів для сфери страхування.

Для забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняного страхового продукту на внутрішньому та міжнародному ринках страхових послуг, необхідний високий рівень підготовки спеціалістів, які б володіли соціальними, гуманітарними, культурологічними, історичними, правовими, естетичними, рекреаційними, екологічними, економічними та іншими аспектами знань, навичками у сфері інформаційних технологій, іноземних мов, географії та організаційно-управлінської діяльності.

Фінансова складова займає особливе місце в дослідженні економічної безпеки підприємства страхового сектору, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси виступають «рушійною силою» функціонування та розвитку господарюючих суб'єктів, і про її ослаблення свідчать: зниження показників ліквідності підприємства; підвищення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості тощо.

Правова складова економічної безпеки підприємств страхового сектору полягає у дотриманні вимог чинного законодавства при здійсненні страхової діяльності.

Технологічна складова економічної безпеки підприємств страхового сектору призначена для аналізу ринку технологій, що використовуються при наданні страхових послуг аналогічного профілю іншими страховими підприємствами, враховуючи ступінь відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим аналогам з оптимальними витратами. Слід відзначити, що дану складову доцільно розглядати в площині видів діяльності підприємств страхового сектору – основної (страхової) щодо використання певних технологій виробництва та реалізації кінцевого продукту (страхового продукту, страхової послуги); фінансової та інвестиційної, а також з позиції маркетингового забезпечення.

Маркетингова діяльність у сфері страхування має величезне значення в контексті забезпечення економічної безпеки та припускає розробку політики в галузі страхових послуг, тарифів і ціноутворення, просування страхових послуг і організації системи продажів.

Інформаційна складова призначена для здійснення ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення усієї господарської діяльності підприємства. Основою для формування інформаційно-аналітичної безпеки підприємств страхового сектору є Закон України «Про інформацію». У ньому визначається поняття захисту інформації – як сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [130]. Під час організації інформаційного обміну при формуванні системи економічної безпеки підприємств страхового сектору необхідно керуватись нормами Закону України «Про доступ до публічної інформації». У цьому законі підкреслюється можливість існування інформації із обмеженим доступом, що може належати до конфіденційної інформації, таємної інформації або службової інформації. Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Таємна інформація – інформація, доступ до якої обмежується, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю. До службової може належати така інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [123]. Оскільки підприємства страхового сектору можуть мати у своєму розпорядженні інформацію із обмеженим доступом, цей факт варто враховувати при розробці механізмів забезпечення їх інформаційно-аналітичної безпеки під час управління системою економічної безпеки.

Таким чином специфіка підприємств страхового сектору пов'язана з особливістю страхового продукту та страхової послуги, яка має такі характеристики: невідчутність до моменту споживання, паралелізація процесів виробництва і споживання, залежність від часу/місця одержання, неможливість

збереження, висока еластичність попиту від доходів та цін, висока суб'єктивність оцінки якості [259].

Авторське бачення економічної безпеки з позиції системного, атрибутивного, ресурсного підходів та урахування галузевої специфіки дозволило сформовано концептуальні основи економічної безпеки підприємств страхового сектору як здатної до саморозвитку системи на основі дуальності її характеру щодо відсутності небезпеки та захищеності від небезпек; та функціональної формалізації у просторово-часовому вимірі (інтегральний показник економічної безпеки; множина реальних/потенційних загроз та заходів) в площині імпульсної взаємодії науково-обґрунтованих елементів економічної безпеки в спектрі видів діяльності (страхова, фінансова, інвестиційна) та структурно-функціональних складових (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова).

Ураховуючи наведене вище, під економічною безпекою підприємства страхового сектору розуміємо здатну до саморозвитку система, яка формується структурно-функціональними складовими (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова) в спектрі видів діяльності (страхова, фінансова, інвестиційна), характеризується визначеною дуальністю «відсутність небезпеки – захищеності від небезпек» та спрямована на нейтралізацію та/або запобігання наслідків негативного впливу навколишнього середовища шляхом реалізації комплексу відповідних заходів.

В умовах мінливості зовнішнього середовища підприємства страхового сектору діють в конкретному правовому полі, що також накладає певні особливості на забезпечення їх економічної безпеки. До державних установ, які виконують функції нагляду та регулювання діяльності на страхових ринках, а отже, можуть вважатись суб'єктами управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, належать Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; Рахункова палата України; Національний банк України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Державна фіскальна служба України; Державна казначейська служба України; Фонд державного майна України;

Антимонопольний комітет України; Державна служба фінансового моніторингу України; інші державні установи [140].

Існує думка, що забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою якого-небудь одного державного відомства, служби. Вона повинна підтримуватися всіма ланками і структурами економіки [201]. Із цим важко не погодитись, зважаючи на складну поліелементну структуру системи економічної безпеки як на макро-, так і на мікрорівні. Як зазначає Лекарь С. І., забезпечення економічної безпеки держави здійснюється складним комплексом органів. До них належать: органи загальної компетенції, органи спеціальної галузевої компетенції, органи спеціальної функціональної компетенції [91].

На економічну безпеку саме підприємств страхового сектору найбільший вплив мають такі структури, як Рада Національної безпеки і оборони України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України та Національний банк України. Інші державні органи можуть частково виконувати функції регулювання управління економічною безпекою професійних учасників фінансового ринку (Міністерство фінансів України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України).

Розглянемо вектори діяльності основних регуляторів функціонування підприємств страхового сектору щодо управління їх економічною безпекою більш детально [273] (дод. Б).

Координаційним органом із питань національної безпеки і оборони при Президентові України є Рада національної безпеки і оборони України (РНБО України), яка координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони [135]. Таким чином, ця структура є домінантним органом у системі національної, а отже, і економічної безпеки. Для регулювання стану економічної безпеки на мікро і макрорівнях у структурі апарату РНБО України передбачено існування Служби з питань економічної, соціальної та енергетичної безпеки. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) впливає на

управління економічною безпекою фінансових установ, у т.ч. підприємств страхового сектору одразу з двох напрямів. По-перше, вона безпосередньо регулює діяльність тих із них, що створені у формі акціонерних товариств. По-друге, здійснюючи контроль діяльності учасників фондового ринку, НКЦПФР у певній мірі захищає фінансові установи від ризиків інвестування активів у об'єкти або бізнес структури, які не заслуговують довіри та можуть стати причиною втрати фінансовими установами власних ресурсів. Метою регуляторної діяльності НКЦПФР є вдосконалення та підвищення ефективності державного регулювання на фондовому ринку, сприяння реалізації єдиної державної політики з питань емісії та обігу цінних паперів, захист прав інвесторів та інших учасників фондового ринку, а отже, підтримка високого рівня економічної безпеки фінансових установ і у т.ч. підприємств страхового сектору перебуває в числі інтересів НКЦПФР [37].

Векторами діяльності НКЦПФР, що сприяють меті досягнення фінансовими установами і в т.ч. підприємств страхового сектору економічної безпеки, є наступні: регуляторна діяльність; ліцензійна діяльність; підготовка і сертифікація спеціалістів; реєстрація емісій цінних паперів; моніторинг учасників фондового ринку; аналіз річної звітності учасників фондового ринку; фінансовий моніторинг; слідкування за правозастосуванням на ринку цінних паперів; надання розпоряджень стосовно випусків цінних паперів; контрольно-ревізійна діяльність; контроль стану корпоративного управління, пруденційний нагляд, тощо.

Розглянемо основні напрями діяльності НКЦПФР, що мають найбільший вплив на управління економічною безпекою підприємств страхового сектору більш детально. НКЦПФР здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму відносно фондових бірж, компаній з управління активами та інших фінансових установ – професійних учасників фондового ринку (окрім банків). НКЦПФР здійснює контрольно-ревізійну діяльність: проводить перевірки учасників фондового ринку та, у разі виявлення порушень, застосовує передбачені законодавством санкції.

Позитивний вплив НКЦПФР на правову (юридичну) складову економічної безпеки фінансових установ проявляється у виявленні недоліків у законодавстві про цінні папери, протиріч норм права, запобіганні та нівелюванні негативних дій учасників ринку цінних паперів, які потребують їх усунення шляхом прийняття відповідних норм, законодавчого врегулювання та/або внесення змін і доповнень відповідно [55].

Моніторинг діяльності учасників фондового ринку здійснюється з метою забезпечення реалізації функцій НКЦПФР щодо контролю за учасниками фондового ринку. Моніторинг дозволяє виявити фінансові установи, діяльність яких є нестабільною або порушує вимоги існуючого законодавства. НКЦПФР здійснюється взаємообмін інформацією із органами державної влади відповідно до укладених із ними угод. Зокрема, у сфері моніторингу НКЦПФР співпрацює із рештою органів національної безпеки, перелік яких було подано вище [37].

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) може впливати на управління економічною безпекою фінансових установ і в т.ч. підприємств страхового сектору у рамках своєї стратегічної діяльності, зокрема, шляхом конкретизації економічних інтересів фінансових установ і загроз їх діяльності у стратегіях розвитку України. Крім того, Нацкомфінпослуг здійснює регуляторну діяльність, і під неї підпадають усі фінансові установи, а не лише акціонерні товариства та учасники фондового ринку, як у випадку з НКЦПФР [38]. Одним із напрямів роботи Нацкомфінпослуг, що може мати позитивні результати для процесу управління економічною безпекою фінансових установ, є впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) [39] та сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності населення України, що, у перспективі, спонукатиме громадян до більш активного використання фінансових продуктів і послуг, на яких спеціалізуються фінансові установи, а це, в свою чергу, суттєво розширить їх клієнтську та ресурсну бази.

На теоретичному рівні нині зростають суперечки щодо того, чи доцільно поєднати функції трьох вітчизняних регуляторів діяльності фінансових установ та створити мегарегулятор фінансового ринку. Зарубіжний досвід щодо вирішення

цього питання демонструє різні варіанти організації нагляду та контролю на фінансовому ринку. Так, перший мегарегулятор фінансового ринку створено в 1986 р. в Норвегії; її досвідом у 1988 р. скористались Ісландія і Данія, в 1991 р. – Швеція. Серед великих економічно розвинених країн ідею мегарегулятора підтримали Великобританія (з 1998 р.) і Німеччина (з 2002 р.).

Розглянувши вектори діяльності органів національної безпеки щодо регулювання процесу управління економічною безпекою фінансових установ і у т.ч. підприємств страхового сектору, пропонуємо перспективні напрями їх функціонування з метою захисту сучасних фінансових і страхових інституцій від численних загроз та стабілізації їх стану: виділення у структурі органів національної безпеки підрозділів, що займатимуться вирішенням проблем економічної безпеки фінансових і страхових установ; розробка методичних рекомендацій для оцінювання рівня економічної безпеки різних видів фінансових і страхових установ із урахуванням специфіки їх діяльності; формування єдиної бази даних недобросовісних продавців та споживачів страхових послуг; розробка нормативно-правового забезпечення регулювання рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору; підвищення рівня професійних вимог до вищого менеджменту суб'єктів страхового сектору; стимулювання довіри фізичних і юридичних осіб до сучасних страхових продуктів і послуг тощо.

Забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору за сучасних умов розвитку національної економіки має відбуватися на науково обґрунтованій основі – концепції управління.

1.3. Концепція управління економічною безпекою підприємств страхового сектору

Розуміння вчення про методи пізнання й перетворення дійсності, як сукупність конкретних пізнавально-діяльнісних понять, визначається онтологією певної предметної області, а саме формальним описом цієї

предметної області з метою визначення загальної термінологічної бази предметної області.

З точки зору теоретичної моделі та засобу впливу на суб'єкт управління, управління економічною безпекою є специфічним напрямом менеджменту, якому властиві специфічні зміст, цілі, завдання та організаційно-економічні засоби їх реалізації. Відповідно, методологія, принципи, процес і функції управління економічною безпекою випливають з базових положень науки управління.

У межах нашого дослідження використовується наступне трактування поняття система: «Система (S) на об'єкті (A) відносно інтегративної властивості (P) є сукупністю елементів, які знаходяться у таких відносинах, що породжують шукану інтегративну властивість» [1, с.170]. Тобто, виникає потреба в певній системі управління, яка дозволила би найкращим з можливих способів, з точки зору поставлених цілей, виробляти ефективні управлінські рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектора. Таким механізмом є система управління економічною безпекою. Схема управління економічною безпекою підприємств на засадах теорії систем представлена на рис. 1.5.

Управління економічною безпекою підприємств має дотримувати певних вимог:

1) забезпечення управлінської незалежності та економічної незалежності. Ця вимога зумовлює не лише наявність власних ресурсів, свободу вибору цілей, прийняття рішень, форм контролю тощо. Також така незалежність зумовлює певну взаємозалежність суб'єктів економічної безпеки;

2) створення стабільних умов для стійкої та передбачуваної роботи підприємств зі стримуванням факторів дестабілізації. Ця вимога зумовлює статус економічної безпеки національної економіки як забезпечуючого компонента управління підприємств в цілому;

3) забезпечення здатності системи економічної безпеки підприємств до саморозвитку й прогресу в мінливих умовах [257].

Загальними (основними) функціями управління є визначення цілей, планування, організація, мотивація та контроль, аналіз.

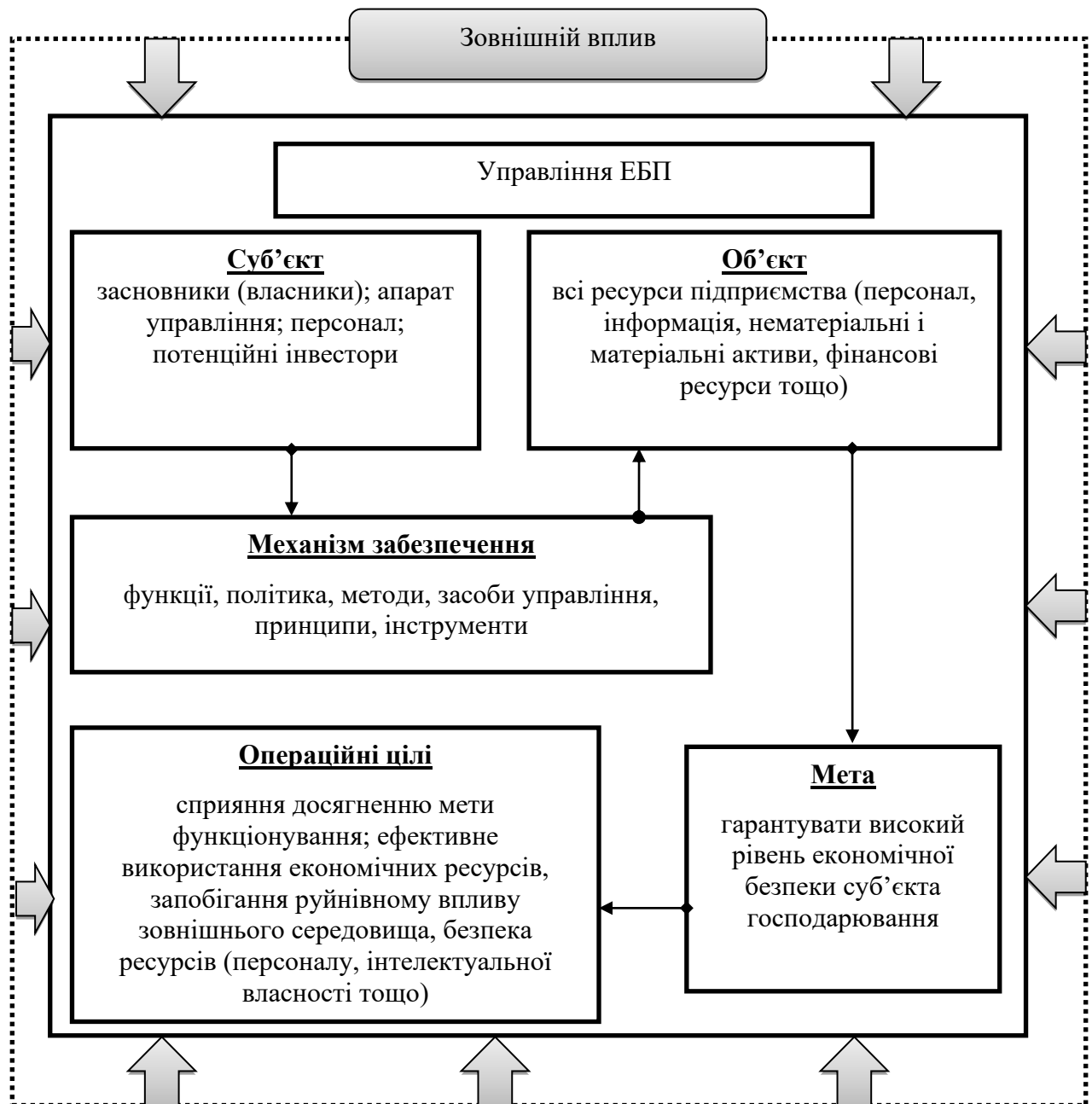

Рис. 1.5. Схема управління економічною безпекою підприємства на засадах теорії систем (авторська розробка)

Загальність цих функцій підкреслюється їх повторюваністю або циклічністю у процесах управління, тому ці функції часто називають типовими елементами управлінського циклу. Наявність загальних функцій зумовлює принципову єдність структури процесу управління на підприємствах незалежно від їх галузевої приналежності.

Головною метою системи управління економічною безпекою, є забезпечення необхідного рівня економічної безпеки підприємств страхового сектора для його життєздатності та сталого функціонування за будь-яких організаційно-економічних, політичних, соціальних та інших змін у його внутрішньому та зовнішньому середовищі. Для його досягнення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору має бути спрямованим на:

- формування захисту від факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що негативно впливають на стан економічної безпеки підприємства шляхом їх запобігання (знешкодження, стримування);

- використання позитивних зовнішніх факторів впливу для нарощування та реалізації економічного забезпечення, економічної незалежності та економічної захищеності підприємства – економічної безпеки;

- відтворювання та нарощування ресурсного забезпечення, економічної незалежності та захищеності підприємства – на основі розвитку його топ-характеристик, ринково-продуктової та просторово-часової його адаптації до змін зовнішнього середовища;

- забезпечення доцільності та своєчасності управлінських рішень/заходів, які приймаються / впроваджуються, відповідно до проявів впливу негативних та позитивних факторів на економічну безпеку підприємства.

У цих умовах, з позиції процесного підходу, управління економічною безпекою підприємств страхового сектору розглядається як процес реалізації визначеної сукупності управлінських функцій – постановки цілей, планування і/або контролю організації та управління виконання діяльності з формування необхідного рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання.

При цьому, ці цілі не завжди погоджуються із традиційними цілями підприємств страхового сектору – збільшення доходів оператора; збільшення прибутку; забезпечення певного обсягу доходів або розміру прибутку тощо. Тому у процесі визначення цілей необхідно не тільки визначити всі цілі, але й, як більш можливо, узгодити їх між собою.

Найбільш важливою особливістю планування, як функції управління

економічною безпекою, є те, що, поряд із розробкою стратегії та тактики, а також плану дій щодо досягнення поставлених цілей, вона передбачає необхідність визначення необхідного рівня економічної безпеки.

Суттєві відмінності притаманні контролю (моніторингу), який є заключною функцією циклу менеджменту. У загальному випадку він полягає в спостереженні за ходом виробничих процесів та виявленні відхилень від них (співвідношенні реально досягнутих результатів із запланованими). За його допомогою досягається оцінка результатів діяльності. Стосовно управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, ця функція спрямована на визначення змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі оператора, їх реального, або можливого впливу на рівень його економічної безпеки, своєчасне реагування на ці зміни.

У процесі реалізації цієї функції формується система індикаторів, що визначають рівень економічної безпеки підприємств страхового сектору, періодичність його визначення, обсяги інформації тощо.

Функціональна структура системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору подана на рис. 1.6 відповідно до описаної методологічної платформи.

Використання внутрішнього аудиту в системі управління економічною безпекою підприємства, зокрема за технологією форензік (дод. В), дасть можливість забезпечити та збільшити рівень точності бухгалтерської та фінансової інформації підприємства, здійснювати оперативний контроль над усією виробничо-господарською діяльністю підприємства. Результати використання внутрішнього аудиту економічної безпеки підприємства є винятково внутрішнім інструментом управління. Таким чином, для проведення внутрішнього аудиту принципово різних напрямів, виникає потреба в фахівцях різної кваліфікації та спрямування.

Запропоновано методичний інструментарій управління економічною безпекою підприємства страхового сектору, в рамках якого розглядаються методи, інструменти, заходи (рис. 1.7).

Рис. 1.6. Послідовність реалізації функцій управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на засадах процесного підходу (авторська розробка)

Доцільно відзначити, що досягнення цілей та завдань управління економічною безпекою підприємств страхового сектору забезпечується шляхом виконання низки дій, спрямованих на встановлення, забезпечення та підтримання необхідного рівня його економічної безпеки; вивчення внутрішнього й зовнішнього оточення та визначення найбільш вагомих факторів, що впливають на рівень економічної безпеки; оцінка потенційного або досягнутого рівня економічної безпеки; оцінка достатності визначеного рівня економічної безпеки для виходу на конкретний ринок, або закріплення позицій на вже зайнятому ринку; розробка шляхів та заходів підвищення економічної безпеки та реалізація цих заходів (у разі необхідності); аналіз зміни

факторів економічної безпеки та впровадження заходів щодо використання власних позицій, а також нівелювання або зниження можливого негативного впливу такої зміни на економічну безпеку.

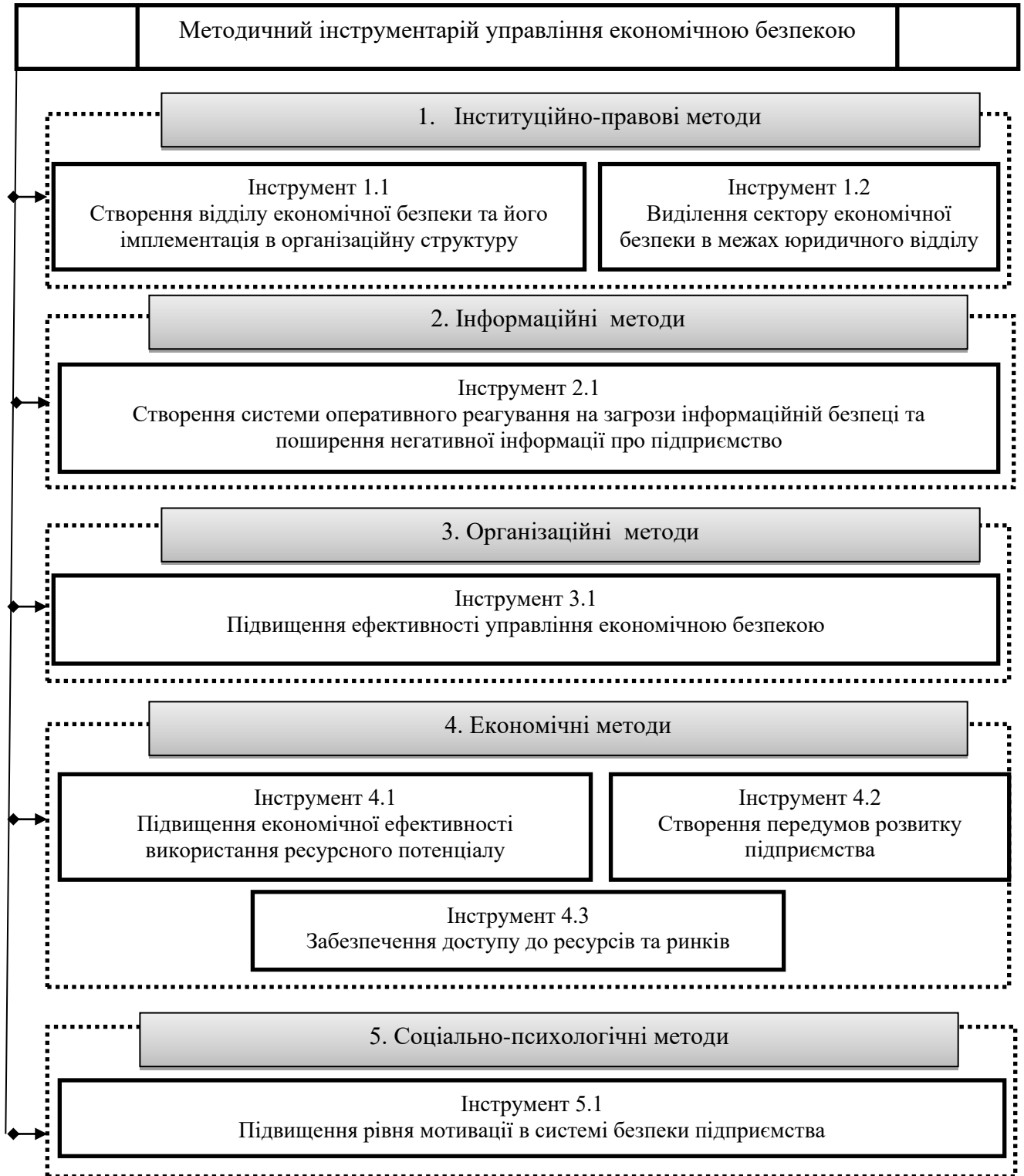

Рис. 1.7. Методичний інструментарій управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

У межах кожного інструменту розроблено відповідні заходи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Заходи забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємств
страхового сектору (розроблено автором)

№	Інструмент	Захід
1.1	Створення відділу економічної безпеки та його імплементація в організаційну структуру	запровадження моніторингу рівня економічної безпеки та її складових; прогнозування ризиків та розробка заходів з їх нейтралізації; коригування показників діяльності у контексті забезпечення економічної безпеки, розробка системи правил та режимів безпеки
1.2	Виділення сектору економічної безпеки в межах юридичного відділу	Створення інструкцій про матеріальну відповідальність та захист комерційної таємниці; моніторинг законодавства та захист підприємства від дій і рішень органів державного управління; управління інституційними характеристиками безпеки в межах юридичних відносин із контрагентами; реєстрація документів, прав власності
2.1	Оперативне реагування на загрози інформаційній безпеці та поширення негативної інформації про підприємство	аналіз, облік комерційної інформації; створення надійної системи захисту інформації та каналів її проходження; використання сучасних технологій захисту інформації
3.1	Підвищення ефективності управління економічною безпекою	впровадження на підприємстві міжнародних систем управління якістю послуг
4.1	Підвищення економічної ефективності використання ресурсів	реалізація заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання господарських ресурсів; оцінка рівня сучасності та продуктивності матеріально-технічної бази, пошук резервів їх покращення; підвищення рентабельності активів та конкурентоспроможності підприємства
4.2	Створення передумов розвитку підприємства	фінансування заходів із прогнозування розвитку ринкової кон'юнктури, інституціонального регламентування
4.3	Забезпечення доступу до ресурсів та ринків	фінансово-господарської діяльності та ресурсного забезпечення
5.1	Підвищення рівня мотивації в системі безпеки підприємства	реалізація заходів матеріального стимулювання; створення ефективної системи морального заохочення працівників; розробка правил поведінки; створення атмосфери корпоративного духу

На рис. 1.8 представлено структурно-логічну послідовність управління

економічною безпекою підприємств страхового сектору.

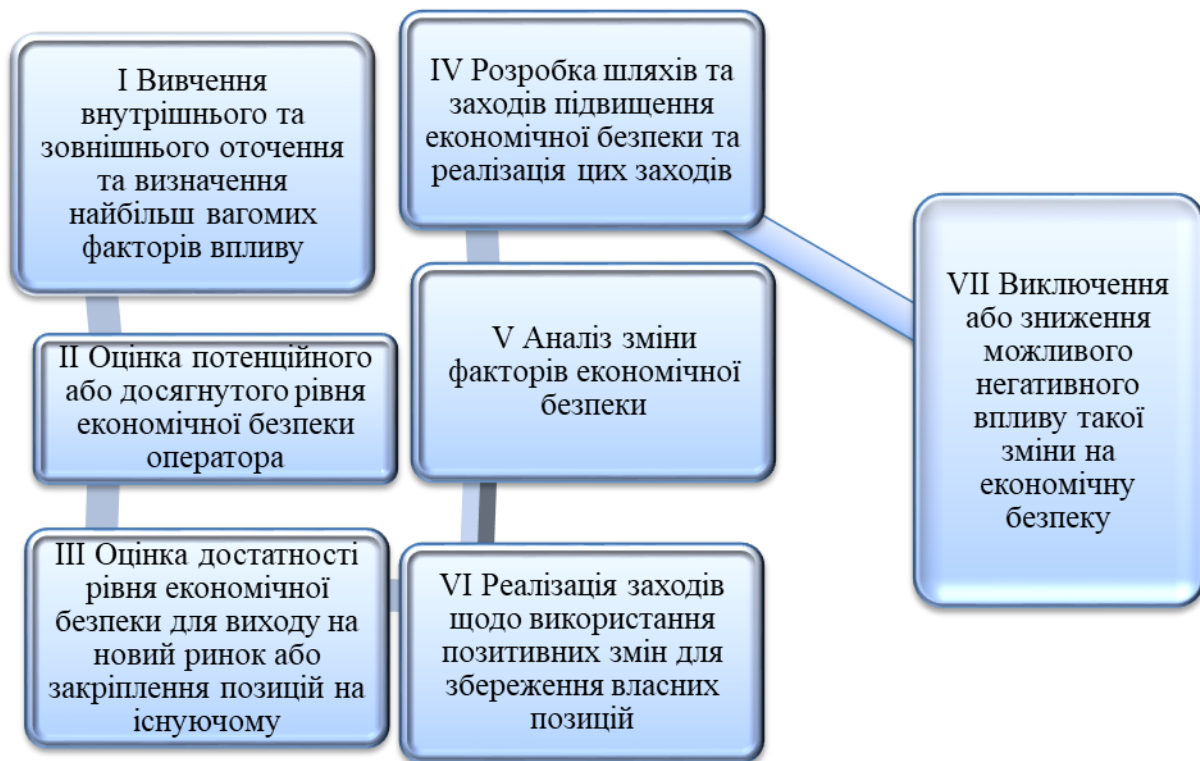

Рис. 1.8. Структурно-логічна послідовність управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Зазвичай цільова система управління підприємства включає традиційні орієнтири його економічної діяльності, зокрема максимізація прибутку та мінімізація витрат. Однак, нові умови функціонування більшості компаній ХХ століття змусили їх відійти від цих суто економічних цілей.

Економічна безпека підприємств страхового сектору виступає складною і багатогранною категорією. Тому вирішення проблем, пов'язаних із її забезпеченням, вимагає від підприємств постійного виконання основних завдань, удосконалення принципів і методів управління.

Способи забезпечення безпеки мають бути різноманітними і спрямованими на перетинання всіх можливих видів загроз та напрямків їх дій:

інформаційному, економічному, соціально-кадровому, технологічному та технічному, правовому [304]. Причому, тут не повинно бути якоїсь спеціалізації способів за учасниками страхової діяльності. Останні повинні володіти повним арсеналом таких способів, застосовуючи їх в межах своїх функцій, визначених їм у відповідних взаємовідносинах. У той же час необхідність застосування або методика застосування способів безпеки має узгоджуватись з усіма учасниками, мотивуватись небезпечністю загроз та бути адекватною відповідній ситуації.

Тобто, система безпеки страхової діяльності повинна бути орієнтована на забезпечення розвитку страхових відносин відповідно до попередньо оговореного та узгодженого сценарію і не допускати його порушень. Для цього значна частина заходів безпеки має бути зосереджена на формуванні сприятливих умов започаткування та розвитку взаємовідносин. Важливе місце у цьому має бути відведено побудові сценарію розвитку конкретної операції та взаємовідносин її суб'єктів, визначенню найбільш уразливих їх технологій та етапів, формуванню можливих варіантів застосування можливостей системи безпеки для протидії загрозам та захисту від них. За всіх умов будь-які зміни в технологіях операцій і взаємовідносин учасників кредитної діяльності мають бути максимально передбачуваними та контрольованими.

Функція правового пріоритету забезпечує виконання всіх заходів з безпеки у відповідності з нормами, розробленими спільно всіма учасниками страхової діяльності. В основі таких норм має бути відповідна правова база взаємовідносин названих учасників, у т.ч. і щодо регулювання заходів захисту їхніх інтересів. Тобто, забезпечення безпеки страхової діяльності має супроводжуватись відповідними правовими нормами локального характеру, які поширюють свою дію на всіх її учасників у сфері взаємовідносин, обумовлених формуванням чи використанням страхових ресурсів.

У результаті критичного аналізу науково-теоретичних розробок відомих закордонних (С. Бауер і Е. Бернройдер [227], С. Деккер і Д. Прован [351], К. Сутраве [381], Р. Хоффманн і М. Кидрович [304], та ін) і вітчизняних фахівців у

сфері економічної безпеки підприємств (В. Бокій [15], Т. Васильців [18], Д. Венцовський [19], О. Вінченко [20], Л. Гнилицька [28], В. Горбулін [32], З. Живко [60], О. Іляш [66], С. Кавун [69], О. Кириченко [139], А. Качинський [71], А. Пилипенко [109], В. Плаксієнко [110], В. Фурман [196], М. Чорна [202] та ін.) встановлено відсутність загальної концепції управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.

Концепція управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (ЕБ ПСС) як єдине комплексне бачення управління ЕБ ПСС має відповідати домінуючій сучасній науковій парадигмі в сфері економічної безпеки, урахувати специфіку страхового сектору й трансформаційні особливості зовнішнього середовища. З цієї позиції розроблено концепцію управління ЕБПСС як систему поглядів на шляхи та способи реалізації процесу забезпечення/підвищення рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору в цілому та за окремими площинами (страхова, фінансова, інвестиційна діяльності) і структурно-функціональними елементами (кадрова, інформаційна, фінансова, маркетингова складові економічної безпеки) [47]. Дана концепція визначає головну ідею та специфіку реалізації заходів щодо розв'язання пріоритетних проблем управління економічною безпекою. Авторська концепція реалізується крізь призму теоретико-методологічної, науково-методичної та прикладної площин; ґрунтується на теоріях економічної безпеки та ризик-менеджменту, загальній теорії управління, концепції стейкхолдерів і сталого розвитку. В її основу покладено як базовий – процесно-компетентнісний принцип та як підтримуючі – принципи системного, ресурсного, ситуаційного та адаптивного підходів; визначено об'єкт, предмет, понятійно-категоріальний апарат дослідженої проблеми та науково-методичне забезпечення. До науково-методичного забезпечення віднесено: 1) підходи до управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, до оцінки його ефективності та формування заходів щодо підвищення; 2) методи: діалектичні, гносеологічні, наукової абстракції, аналізу, синтезу, ситуаційного аналізу, системно-функціональний, функціонально-структурний, економіко-математичні, та ін.; 3)

моделі: адитивна, конвергентна, функціонального прогнозування; 4) технології та алгоритми (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Концепція управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Завдання управління економічною безпекою полягає у забезпеченні такої взаємодії підприємств страхового сектору із зовнішнім середовищем, яка дасть їм можливість підтримувати потенціал на рівні, необхідному для досягнення їх цілей, і виживати в довгостроковій перспективі. Успішне формування і реалізація стратегії розвитку підприємств страхового сектору вимагає від їхнього менеджменту знання і розуміння специфіки господарської діяльності та динаміки розвитку підприємства, досконалого знання чинників впливу зовнішнього оточення та місця підприємства в певній галузі / на певному ринку. При цьому зовнішнє середовище вивчається, у першу чергу для того, щоб виявити небезпеки і потенційні можливості, які підприємство повинно врахувати при визначенні і досягненні своїх цілей.

Основними критеріями оцінки надійності та ефективності економічної безпеки підприємств страхового сектору повинні бути:

I. Стабільність: 1.1) забезпечення стабільної роботи підприємства; 1.2) збереження грошових і матеріальних цінностей; 1.3) забезпечення стабільного отримання прибутку;

II. Передбаченість: 2.1) попередження кризових і надзвичайних ситуацій; 2.2) своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз національним інтересам у сфері страхування.

Оскільки суб'єктами економічної безпеки підприємств страхового сектору можуть бути особи та структурні підрозділи, що функціонують безпосередньо на підприємстві (внутрішні суб'єкти) і організації та посадові особи, що не входять до складу підприємства (зовнішні суб'єкти), то безпека усіх суб'єктів економічної безпеки в поєднанні з бізнес-процесами забезпечує безперервність технології надання страхових послуг.

Унаслідок високого рівня невизначеності зовнішнього середовища управлінська діяльність із забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору повинна включати:

– обґрунтування рівня прийняттого ризику при прийнятті управлінських

рішень;

- розробку стратегії і тактики ведення господарської діяльності, що дозволить мінімізувати господарський ризик і забезпечити економічну безпеку;
- захист матеріальних, фінансових, кадрових та інформаційних ресурсів підприємства від можливої негативної дії чинників і загроз.

Як зовнішні, так і внутрішні ризики можуть безпосередньо впливати на обсяги і якість надання послуг, а також на зміну їх структури. У цьому зв'язку необхідно використовувати інтегрований підхід на основі теорії ризиків як активну позицію, яка передбачає прогнозування подальших подій, а не пасивну реакцію на ризик, адже такий підхід надає більше можливостей уникнення загроз та обмежує небезпеку їх настання.

Реалізація прийнятих рішень забезпечується через практичні методи організації управління ризиками, тобто через: виділення основних завдань і функцій, пов'язаних з управлінням ризиками, планування заходів щодо зниження ризиків, визначення форм їх фінансування; раціональне поєднання всіх елементів системи управління: розподіл завдань за рівнями управління, формування підрозділів (підготовка фахівців) з управління ризиками, розподіл прав, обов'язків і повноважень для забезпечення ефективного управління ризиками; формування інформаційних потоків і технічна підтримка управління ризиками.

Вирішення проблеми мінімізації часового лагу між виникненням загроз економічній безпеці підприємств страхового сектору та прийняття управлінських рішень/заходів стабілізаційного характеру запропоновано здійснювати за допомогою розробленої моделі прогнозування стану економічної безпеки підприємства страхового сектору, яка показує залежність появи певного стану економічної безпеки підприємства від тривалості етапів ідентифікації та діагностики загроз, тобто:

$$S = f(T_1, T_2, T_3, T_4, T_5) \quad (1.3)$$

де S – можливість стану економічної безпеки підприємства (нормальний, передкризовий, кризовий, критичний);

T_1 – часовий лаг ідентифікації загрози економічній безпеці підприємства страхового сектору;

T_2 – часовий лаг розробки та впровадження управлінських рішень/заходів превентивного характеру щодо запобігання/зниження загрози економічній безпеці підприємства страхового сектору;

T_3 – часовий лаг ідентифікації стану економічної безпеки підприємства страхового сектору;

T_4 – часовий лаг відхилення початку впровадження розроблених управлінських рішень/заходів стабілізаційного характеру;

T_5 – часовий лаг досягнення «бажаного» (первісного).

Цільовою функцією забезпечення ефективної часової послідовності управлінських заходів (рішень), спрямованих на забезпечення високого рівня економічної безпеки, може виражатися відношенням ефективності від впровадження такого заходу до часу від початку впровадження до отримання ефекту від такого впровадження:

$$\frac{\Pi^{EB}}{t_{результат}} = \frac{\Pi^{EB}}{t_{реаліз.захід} + t_{впров.-ефект}} \rightarrow \max \quad (1.4)$$

де Π^{EB} – прибуток, отриманий завдяки реалізації розроблених управлінських рішень/заходів щодо забезпечення рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору, грн;

$t_{результат}$ – часовий лаг результативності управлінського рішення/заходу;

$t_{реаліз.захід}^{EB}$ – часовий лаг реалізації управлінського рішення/заходу щодо забезпечення рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору;

$t_{впров.-ефект}$ – часовий лаг «впровадження – ефект» щодо управлінських рішень/заходів.

Комплексність управління економічною безпекою підприємства страхового сектору, забезпечення ефективної системи виявлення та усунення загроз, визначається узгодженістю управління функціональних складових економічної безпеки.

На сьогодні поширюється практика забезпечення економічної безпеки підприємства на системній основі. Створення та функціонування економічної безпеки підприємства на системній основі надає можливість надійного та безперервного убезпечення його економічної діяльності. Намагання забезпечити економічну безпеку підприємства ситуаційними заходами та діями, які є реакціями на загрози, що виникають, або потенційні загрози, приречені на неефективність. Тому необхідно удосконалити модель управління економічної безпеки як системою.

Це вимагає формування загальної інформаційної бази управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Порядок трансформації ключових форм традиційної звітності з урахуванням соціальних та екологічних складових є проміжним кроком у переході до концепції обліку, звітності, аудиту в умовах сталого розвитку, що має наступні етапи:

- визначення впливу соціальних та еколого-економічних ефектів на витрати і вигоди організації, що відображається на відповідних рахунках операційних, фінансових та інвестиційних доходів і витрат та агрегуються у звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід);

- доповнення та розширення рахунків доходів і витрат названого звіту прихованими соціальними та екологічними ефектами, відтворенням та використання відповідних видів капіталу;

- врахування впливу прихованих активів (бренд, репутація, гудвіл, зростання вартості людського, соціального, інтелектуального капіталів) та зобов'язань (екологічні екстерналиї, збитки природному капіталу, асоційовані зі статтями балансу).

Проведений аналіз систем та моделей обліку [27; 39; 40; 48; 53] в сучасних умовах дозволяє обґрунтувати важливість формування конвергентної

стейкхолдерської моделі обліку, звітності, аудиту як еволюційного продовження інтернаціональної моделі, що враховує особливості глобальної моделі соціального та екологічного звітування, але перед ширшим колом стейкхолдерів. Вона заснована як на глобальних стандартах фінансової звітності, так і на принципах сталого розвитку та відповідального інвестування.

Конвергентна стейкхолдерська облікова модель має такі принципальні ознаки:

1. Передумови появи – Інтеграція принципів та вимірів сталого розвитку у діяльність компаній на глобалізованих ринках.

2. Основні інформаційні потреби стейкхолдери – запити інвесторів, кредиторів щодо врахування вимірів сталого розвитку у діяльності компанії, місцевих громад, урядів, громадських організацій тощо.

3. Стандарти – 2 типи: стандарти розкриття інформації за екологічним та соціальним виміром діяльності компанії, спрямовані на формування усебічної картини її діяльності; конверговані стандарти обліку, звітності, ведення професійної діяльності, спрямовані на уніфікацію та забезпечення прозорості фінансової звітності компанії.

4. Превалюючий тип звітності – нефінансова, інтегрована.

5. Надання впевненості щодо звітних показників.

6. Незалежна верифікація звітності стає невід’ємною частиною процесу звітування та облікового циклу з огляду на необхідність підтвердження достовірності широкого спектру екологічних, соціальних та економічних індикаторів.

На користь необхідності поширення конвергентної стейкхолдерської моделі обліку, звітності та аудиту, на противагу інтернаціональній моделі, можна навести дані Глобального альянсу зі сталих інвестицій (Global Sustainable Investment Alliance), за якими обсяг активів, що знаходиться під управлінням в межах стратегій відповідального інвестування, у 2016 р. в порівнянні з 2014 р. зріс на чверть і становив 22,89 трлн. дол. США (Global Sustainable Investment Review (2016)).

Поширення «зеленої економіки», що потребує впровадження механізмів відповідального фінансування, генерує відповідні запити до облікових моделей і систем формування інформації та її незалежного підтвердження. Підтримка на рівні наднаціональних організацій, насамперед ООН та її структурних одиниць, доктрини сталого розвитку і боротьби зі змінами клімату, що втілилися у Цілі сталого розвитку, приводять до необхідності змін в облікових моделях та концепціях.

Прийняття управлінських рішень з урахуванням критеріїв сталого розвитку потребує відповідного обліково-аналітичного забезпечення, що продукується в межах конвергентної моделі, яка враховує не лише підходи та методологію гармонізації фінансової, але й нефінансової звітності з метою забезпечення усебічної транспарентності діяльності компаній.

Таким чином, визначальними детермінантами формування цієї моделі є:

- 1) конвергенція міжнародних та національних систем професійних стандартів обліку, звітності та аудиту з метою забезпечення транспарентності компаній та розкриття інформації щодо управління усіма видами капіталів;
- 2) інтеграція обліково-аналітичного забезпечення процесів прийняття рішень стейкхолдерами компаній на усіх рівнях.

Площина дослідження стосується внесення контексту сталого розвитку в сучасну облікову модель, з огляду на поширення практик відповідального інвестування, «зеленої економіки», прийняття стандартів корпоративної соціальної звітності та інтенсифікацію взаємодії корпоративного сектору з широким колом стейкхолдерів (місцевими громадами, некомерційними організаціями, урядовими структурами, споживачами та ін.). Генерація нових, не створюваних раніше запитів стейкхолдерів, які стосуються формування не лише економічної доданої вартості, але й здатності компанії управляти соціальним та природним капіталами, створює додаткові вимоги до транспарентності звітності компаній та появи її нефінансових (інтегрованих) форматів.

Розгляд конвергентної моделі обліку, звітності та аудиту, яка формується під впливом означених детермінант, пропонується здійснювати з огляду на її

окремі структурні елементи (аспекти конвергенції), виявлені та узагальнені в ході системного аналізу сучасних облікових інновацій концепцій, систем, видів обліку.

Досліджені детермінанти мають бути доповнені теоретичним базисом формування конвергентної стейкхолдерської моделі обліку, звітності та аудиту.

На рівні концепцій обліку, звітності, аудиту конвергенція проявляється як взаємопроникнення та взаємо доповнення традиційних концепцій, зорієнтованих на відображення фінансово-господарської діяльності організацій, та концепції обліку, звітності, аудиту в умовах сталого розвитку, яка, своєю чергою, зорієнтована на повне висвітлення усіх аспектів діяльності та дає поштовх до розгляду здатності організацій акумулювати, використовувати та відтворювати всі види ресурсів (капіталів) у ході створення цінності для стейкхолдерів.

Відбір індикаторів, у яких конкретизуються інформаційні запити стейкхолдерів щодо економічної безпеки підприємств страхового сектору (табл. Г.1 дод. Г) відповідно до найбільш суттєвих тем сталого розвитку запропоновано здійснювати з урахуванням таких вимог: універсальний, інтегральний та взаємопов'язаний характер та покриття трьох вимірів сталого розвитку; добровільний характер; довгострокова орієнтація; відкритість, інклюзивність, прозорість та можливість участі для всіх; людино-центричність та гендерна чутливість, концентрація на правах людини та вразливих категоріях населення.

Аналіз теоретичного доробку, що описує характер взаємозв'язку між рівнем розкриття інформації у звітність зі сталого розвитку компаній, традиційних фінансових індексів та індексів відповідального інвестування, засвідчує плюралізм підходів щодо його вивчення та моделювання. Ключовими напрямками, які потребують удосконалення, на наш погляд, є:

– вибір масиву традиційних фінансових індексів та індексів відповідального інвестування, що охоплюють не лише провідні фінансові ринки у різних регіонах світу (США, Європа, Азія), але й основоположні

критерії сталого розвитку та розкриття інформації про неї компаній конститuentів індексів, які більш повно відповідають цілям сталого розвитку;

– формування методології досліджуваних даних з позиції перевірки доцільності використання гіпотези ефективних ринків чи гіпотези фрактальних ринків як інструменту, що пояснює роботу традиційних фінансових ринків та ринків відповідального інвестування, а також перевірки взаємозв'язку між розкриттям звітність зі сталого розвитку та інформаційною ефективністю фінансових ринків у термінах гіпотези ефективних ринків;

– розширення періоду дослідження – з моменту появи ключових індексів відповідального інвестування до сьогодні, а також виокремлення з позиції інформаційної ефективності фінансових ринків докризового, кризового та посткризового періоду у розрізі географічних регіонів з розвиненими фінансовими ринками та ринками, що розвиваються.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 1

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у першому розділі, можна зробити наступні висновки.

У результаті проведеного компаративного аналізу наявних підходів до дефініції «економічна безпека підприємств» було відокремлено класифікацію групувань теоретичних підходів щодо визначення її поняття, у рамках якої запропоновано дві групи в залежності від системологічних постулатів та функціональної частини. Відзначено, що підходи другого угруповання поглиблюють можливості розмежування понять «економічна безпека» та «економічна безпека підприємств». Системний підхід, у цьому аспекті, дає можливість більш глибоко розглянути взаємозв'язки між складовими економічної безпеки. В основу видової класифікації економічної безпеки покладено рівневу або функціональну ознаку. Імплементация системного підходу та класифікації за функціональною ознакою уможлиблює формулювання сутності та принципів функціонування системи економічної безпеки підприємств як певного рівня системи економічної безпеки, із виділенням підсистем за функціональною або цільовою ознакою.

Відзначено важливість з точки зору розуміння принципів функціонування економічної безпеки підприємства властивостей робастності, симетричності (асиметричності) та екіфіеальності, які зумовлюють особливості гомеостазу економічної безпеки, що визначається сутністю протікаючих процесів, а не змістом та функціями сукупності її компонентів. У відповідності з чим запропоновано розглядати економічну безпеку з позицій системного, атрибутивного та ресурсного підходів та необхідності її тлумачення як певного стану, сукупності методів або комплексу заходів, захищеності, сукупності чинників, що дозволяє сформулювати основні напрями розвитку системи управління економічною безпекою та визначити напрями її аналітичного забезпечення.

Доведено вплив економічної безпеки підприємств страхового сектору на економічну безпеку країни в цілому та визначено основні моменти, пов'язані з організацією страхової діяльності в Україні з позиції специфіки економічної безпеки підприємств страхового сектору. Зокрема зазначено, що особливості управління підприємствами страхового сектору та економічною безпекою обумовлені їх фінансовим станом і специфічними характеристиками страхового продукту та страхової послуги (неможливість відчутти до споживання; нерозривність виробництва і споживання в процесі надання страхової послуги; залежність від часу і місця одержання; неможливість збереження; висока еластичність попиту щодо доходів та цін; суб'єктивність оцінки якості).

У результаті семантичного аналізу виокремлено основні напрями дослідження економічної безпеки підприємства страхового сектора: реалізація і захист економічних інтересів; стан ефективного використання ресурсів; захист проти економічних злочинів; наявність конкурентних переваг; стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Виходячи з бачення пріоритетності людського фактору та комплексності складових напрямів економічної безпеки, основним завданням менеджменту підприємств страхового сектора визначено розробку та впровадження заходів щодо посилення економічної безпеки, які спрямовані на об'єкт діяльності (страхові продукти) та задоволення клієнтів (консультування, поліпшення якості надання послуг).

Ураховуючи різноманітність визначень сутності економічної безпеки, які ґрунтуються на використанні різних систем її забезпечення, розроблено єдину методологічну платформу розуміння суті та природи економічної безпеки підприємства страхового сектору. Визначено інституційно-організаційні, економічні та інформаційно-мотиваційні засоби забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору, кожен із яких представлений в ієрархічній системі взаємопов'язаних етапів, та виокремлено і детально обґрунтовано основні її функціональні складові (кадрова, фінансова, правова, технологічна, інформаційна, маркетингова).

Як результат авторського бачення економічної безпеки з позиції системного, атрибутивного, ресурсного підходів та урахування галузевої специфіки було сформовано концептуальні основи економічної безпеки підприємств страхового сектору як здатної до саморозвитку системи на основі дуальності її характеру щодо відсутності небезпеки та захищеності від небезпек; та функціональної формалізації у просторово-часовому вимірі (інтегральний показник економічної безпеки; множина реальних/потенційних загроз та заходів) в площині імпульсної взаємодії науково-обґрунтованих елементів економічної безпеки в спектрі видів діяльності (страхова, фінансова, інвестиційна) та структурно-функціональних складових (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова).

У результаті дослідження методичних підходів до управління економічною безпекою в контексті створення методологічної платформи дослідження обґрунтовано функціональну структуру управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (за функціями: визначення цілей; планування; організація і регулювання; мотивація і стимулювання; контроль і моніторинг); запропоновано науково-методичний інструментарій забезпечення механізму управління економічною безпекою підприємства як сукупність методів (інституційно-правові, інформаційні, організаційні, економічні, соціально-психологічні), у рамках яких визначено інструментарії та розроблено конкретні заходи; побудовано структурно-логічну модель управління економічною безпекою підприємства; цільову функцію забезпечення

ефективної часової послідовності управлінських заходів (рішень), спрямованих на забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Розроблено концепцію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору як систему поглядів на шляхи та способи реалізації процесу забезпечення/підвищення рівня економічної безпеки підприємства в цілому та за окремими площинами і структурно-функціональними складовими, яка визначає головну ідею та специфіку реалізації заходів щодо розв'язання пріоритетних проблем управління економічною безпекою. Підґрунтям створення концепції стали теорії економічної безпеки, управління, ризик-менеджменту, концепції стейкхолдерів і сталого розвитку та сукупності базового та підтримуючих підходів. Концепція визначає об'єкт, предмет, понятійно-категоріальний апарат дослідженої проблеми та науково-методичне забезпечення: підходи до управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, оцінки його ефективності та формування заходів щодо підвищення; методи, моделі, технології та алгоритми. Реалізацію концепції обґрунтовано через призму теоретико-методологічної, науково-методичної та прикладної площин.

З'ясовано, що внаслідок високого рівня невизначеності зовнішнього середовища, наявності як зовнішніх, так і внутрішніх ризиків діяльності підприємств страхового сектору між моментом реалізації загрози економічній безпеці та прийняттям управлінських рішень може виникати запізнення, вирішення проблеми якого запропоновано здійснювати за допомогою розробленої моделі прогнозування стану економічної безпеки підприємств страхового сектору, застосування якої дозволяє врахувати тривалість етапів ідентифікації та діагностики загроз завдяки визначенню функціональної залежності між часовими періодами та цільовою функцією забезпечення ефективної часової послідовності управлінських рішень та заходів.

Результати наукових (експериментальних) досліджень даного розділу наведено в публікаціях [27; 39; 40; 42; 47; 48; 53; 257; 259; 271; 273; 275].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СТРАХОВОГО РИНКУ

2.1. Специфіка та особливості страхової діяльності підприємств страхового сектору

Не дивлячись на те, що вітчизняний страховий ринок набув стрімкого розвитку лише наприкінці ХХ ст., на сьогодні цей страховий сегмент став найактивнішим на ринку фінансових послуг, який поступає тільки банківському секторі. Питанням організації страхування, розвитку страхового ринку та визначення ринку страхових послуг в умовах глобалізації та інформаційного суспільства приділяється значна увага вітчизняних та зарубіжних науковців та фахівців.

Дослідження, які тим чи іншим чином пов'язані зі страховим ринком, є багаточисленними. У наукометричній базі Google Scholar за запитом «страховий ринок» українською та російською мовами знаходиться більш ніж 93000 джерел для цитування. За запитом «insurance» англійською мовою знаходиться більше півтора мільйона джерел для цитування. Це свідчить про значний науковий інтерес до проблематики страхування. Частково науковий інтерес пов'язаний з прагматичним аспектом – прояви глобальних та локальних економічних криз по всьому світі зумовили підсилення дослідницького інтересу до такого явища як безпека держави в цілому та чинника її підвищення – страхування.

Розглянемо особливості етимології страхування в контексті історичного розвитку суспільства та економічної науки. Відповідно до піраміди потреб людини за А. Маслоу, гарантування безпеки є другим рівнем піраміди після задоволення фізіологічних потреб [334, с. 182]. Забезпечення безпеки життя людини, страх перед наслідками трагічних подій у непередбачуваному

майбутньому, необхідності існування можливості зменшення цих загроз, привело до виникнення сфери діяльності людини – страхуванню. Головною фізіологічною потребою людини є їжа, тому першим документарним підтвердженням виникнення страхування сільськогосподарських ризиків є Біблія [70, с. 18].

Страхування тісно пов'язано з існуванням дихотомічного зв'язку «загроза-безпека». Саме безпека як складова національних інтересів держави, пошук шляхів її забезпечення виникла як предмет дослідження ще тисячі років тому у грецьких філософів (Платона, Аристотеля), китайських та шумерських мудреців. Вперше про доцільність підтримки безпеки держави як складової ідеальної держави було розглянуто у відомій праці Платона «Політея». При появі надлишкових потреб суспільство обов'язково стикається з негараздами, включаючи війни, що робить із «здорової держави» «державу, що лихоманить» [112]. Саме бажання суспільства володіти та споживати надлишок ресурсів призводить до завоювання нових територій та появи загроз втрати територій з необхідними ресурсами.

Категорією, що пов'язує між собою стани безпеки та небезпеки, є поняття «загроза». Саме через усвідомлення загрози та вимірювання її ступеня може бути здійснений перехід від стану безпеки до стану небезпеки або навпаки, визначити онтологічні витoki поняття «страхування». При цьому найбільш вдалим трактуванням «загрози» для предмета нашого дослідження є визначення Л. Коженювські: «...загроза – це потенційна причина небажаного стану» [78].

Розглянемо етимологію терміну «страхування». В англійській мові слово має латинське походження, в його основі лежать слова «securus» і «sine cura», які визначаються, як «безтурботний». Англійський термін «insurance» є поєднанням слів «in»+«sure», останнє слово означає «упевнений». Тобто «insure» означає «в упевненості» і має позитивний сенс того, що ми називаємо страхування. У східнослов'янських та романських мовах поняття «страхування» походить від слова «страх» і несе у собі негативний зміст: у російській – «страхование», білоруській – страхаванне, болгарській – застраховка, польською – ubezpieczenia.

Такий різний підхід до понятті «страхування» у європейських культурах зумовлює різноманітність наукових поглядів та закріплення термінології у правових нормативних актів, існування дискурсів.

Для того щоб виявити особливості сучасних наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців, розглянемо витoki інституціональних форм страхування: страховий ринок та його суб'єкти. Ідея страхування прийшла до України з Європи. З кінця XIX ст. у Києві почали діяти товариства зі страхування: буряко-цукрових і рафінадних заводів від вогню, землевласників – від градобою, а також взаємне товариство страхування життя. Згодом аналогічні товариства були створені в Одесі, Харкові, Подільській та Волинській губерніях. Їх діяльність була спрямована на обслуговування страхових інтересів, в основному, великих домовласників, купців та фабрикантів, а також землевласників. Слід відмітити, що страховий ринок в цей період відрізнявся в Правобережній та Лівобережній Україні у зв'язку з тим, що території були підпорядковані різним державам.

Розглядаючи історію розвитку страхової діяльності, визначено, що у часи СРСР існувала монополія на державні страхові послуги – єдина страхова організація Держстрах [184, с. 137]. Лише в період НЕПу існувала Всеукраїнська кооперативна страхова спілка (Коопстрах), яка проводила велику організаційну роботу в таких напрямках: були здійснені заходи щодо залучення до портфеля кооперативного страхування майна усіх видів кооперації; посилювалася мережа агентств на місцях і удосконалювалася техніка страхової справи [173]. Але ця спілка була ліквідована у 1930 р.

З прийняттям у 1988 р. Закону «Про кооперацію в СРСР», згідно з яким кооперативам і їх об'єднанням було дозволено утворювати кооперативні страхові установи, визначати умови, порядок і види страхування [132]. У період незалежності України нормативно-законодавчо було закріплено право суб'єктів фінансового ринку на надання страхових послуг.

Страхова діяльність в Україні є регламентованою законодавчо, відповідно, страхування трактується як вид цивільно-правових відносин щодо

захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [138].

Досить активне розповсюдження страхової діяльності потребує формування потужного наукового підґрунтя та подальшого дослідження термінології в цій площині, певного її уточнення, у зв'язку з наявністю різноманіття термінології в науковому середовищі серед вітчизняних і зарубіжних дослідників, законодавчому полі, нормативно-правових актах страховиків. Контент-аналіз сучасних наукових публікацій щодо сутності дефініції «страхування» дозволило виділити три основні групи: 1) відносини; 2) вид діяльності; 3) явище (табл. 2.1–2.3) [50]. Розглянуті підходи базуються на розгляді страхування як певних відносин. У наслідок того, що ці відносини, по-перше, є завжди економічними і, по-друге, базуються на фінансово-грошовій основі, то вважаємо доцільним виділити таку ознаку/позицію страхування як «економічні і фінансові відносини» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Теоретичні підходи щодо визначення дефініції «страхування» за напрямом «Економічні і фінансові відносини» (складено автором за [16; 23; 29; 66; 100; 119; 138; 179; 182; 204])

Автор, джерело	Трактування дефініції
А.Н. Азрилиян Экономический словарь [16]	система економічних відносин, що включає створення спеціального фонду (страхового фонду) та його використання (розподіл і перерозподіл) для подолання і відшкодування різного роду втрат, збитку, викликаних несприятливими подіями (страховими випадками) шляхом виплати страхового відшкодування і страхових сум.
Н.В. Ткаченко та Закон України «Про страхування» [66, с. 18; 138]	вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів

1	2
Т.А. Говорушко [29]	економічні відносини, що виникають між страховиком і страхувальником з приводу передачі міри матеріальної відповідальності за наслідки випадкових подій від страхувальника до страховика за певну плату.
С.С. Осадець [179]	двосторонні економічні відносини, як полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності
О.Д. Вовчак [23]	система економічних, замкнених перерозподільних відносин, що охоплюють, по-перше, утворення за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб спеціального фонду коштів, по-друге, його використання для відшкодування майнових збитків унаслідок стихійних лих та інших випадкових явищ, а також для надання громадянам допомоги при настанні різних ситуацій в їх житті.
О.Ю. Толстенко [182]	система складних економічних і цивільно-правових відносин, пов'язаних з формуванням резервних грошових коштів для забезпечення страховиком виплат страхового відшкодування та отримання прибутку на базі актуарно розрахункових тарифних ставок для різних об'єктів страхування і страхових ризиків.
Д.А. Навроцький [100, с. 6]	особлива форма економічних відносин обмінно-перерозподільного характеру з приводу формування і використання колективних страхових фондів на засадах солідарної відповідальності з метою управління різними видами ризику
В.В. Шахов [204]	економічна категорія, що являє собою систему економічних відносин, що включає сукупність форм і методів формування цільових фондів грошових коштів і їх використання на відшкодування збитків при різних непередбачених несприятливих явищах (ризиках), а також на надання допомоги громадянам при настанні певних подій в їх житті.
В.С. Приходько [119, с. 5]	система економічних відносин, пов'язана з процесом формування спеціальних цільових фондів грошових коштів особливими суб'єктами підприємницької діяльності – страховиками, та використанням таких фондів у зв'язку із настанням непередбачуваних подій в суспільстві, які можуть спричинити збитки його членам – страхувальникам

Такі науковці, як Н.В. Ткаченко [66], С.С. Осадець [179], О.Д. Вовчак [23], Т.А. Говорушко [29], О.Ю. Толстенко [182], Д.А. Навроцький [100], В.В. Шахов [204] та В.С. Приходько [119] розглядають страхування з погляду економічних відносин. При цьому визначення С.С. Осадеця є більш ґрунтовним, оскільки в ньому окреслені і суб'єкти таких економічних відносин, і цілі їхньої діяльності, а також можливість передбачення кінцевого результату. Саме від ієрархічного рівня виникнення страхування як системи економічних відносин (мега-, макро-, мікро-,

нанорівнів) залежить від розподілу та перерозподілу відшкодування збитків.

Теоретичні підходи щодо визначення дефініції «страхування» за напрямом «Вид діяльності» подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Теоретичні підходи щодо визначення дефініції «страхування» за напрямом «Вид діяльності» (складено автором за [7; 10; 200; 207])

Автор, джерело	Трактування
К.В. Шелехов [207]	Страховання – особливий вид договірних цивільно-правових відносин із захисту майнових інтересів фізичних або юридичних осіб у разі настання визначених подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати цими особами страхових платежів (страхових премій) чи внесення ними страхових внесків
В.Д. Базилевич [7]	Страховання – різновид людської діяльності, спрямований на захист майнових інтересів юридичних та фізичних осіб, що потерпіли у зв'язку з настанням страхових випадків, визначених договором чи страховим законодавством, за рахунок страхових фондів, які формуються учасниками страхування.
О.В. Хавтур [200, с. 7]	Страховання – вид господарської діяльності спеціалізованих установ, пов'язаної із формуванням грошових фондів за рахунок сплати страхових внесків (премій, платежів) юридичними і фізичними особами з метою покриття їх майбутньої потреби у захисті інтересів у разі настання страхових випадків та з поповненням цих фондів в процесі ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку.
М.О. Белгородцева [10, с. 20]	Страховання як вид підприємницької діяльності, який здійснюється спеціалізованими установами (страховими компаніями) на основі отриманої ліцензії з метою отримання прибутку за допомогою акумуляції фінансових ресурсів юридичних і фізичних осіб (страхувальників), створення на їх основі страхових резервів для здійснення страхових виплат при настанні несприятливих подій, обумовлених договором страхування.

Як вид діяльності страхування визначають такі дослідники як К.В. Шелехов [207], В.Д. Базилевич [7], О.В. Хавтур [200] та

М.О. Белгородцева [10]. При цьому більшість вітчизняних авторів підкреслюють, що страхова діяльність є підприємницькою, тобто має на меті отримання прибутку. Однак кожен з авторів розглядає цей вид діяльності суб'єкта господарювання або в повному спектрі послуг страхування, або тільки обмежений. Ми погоджуємося з думкою В.Д. Базилевича, який розглядає страхування як вид людської діяльності, що насамперед спрямований на захист інтересів, а не тільки отримання прибутку. Це підтверджує нашу гіпотезу, що страхування виступає механізмом захисту суспільства на різних рівнях економіки від загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Теоретичні підходи щодо визначення дефініції «страхування» за напрямом «Економіко-правове й соціальне явище» подано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Теоретичні підходи щодо визначення дефініції «страхування» за напрямом «Економіко-правове й соціальне явище» (складено автором за [80; 143; 197; 198])

Автор, джерело	Трактування
Б.А. Райзберг [143]	Страхування – створення за рахунок грошових коштів підприємств, організацій, громадян спеціальних резервних фондів (страхових фондів), призначених для відшкодування збитку, втрат, викликаних несприятливими подіями, нещасними випадками.
В.А. Коноплицкий [80]	Страхування – укладання договору між юридичною або фізичною особою та страховою компанією й прийняття останньою на себе певного ризику свого клієнта.
В.М. Фурман [197, с. 137; 198, с. 12]	Страхування як економіко-правове і соціальне явище у 4 позиціях: інституціональна, платна система фінансової компенсації, інструмент реалізації соціальної політики держави, галузь національної та світової економіки.

Серед науковців, які трактують термін «страхування» як економіко-правове й соціальне явище, найбільш повним є визначення В.М. Фурмана. Науковець розглядає страхування як економіко-правове і соціальне явище у 4 позиціях:

– інституційна форма економічних відносин із перерозподілу національного доходу, акумулювання, примноження й витрачання коштів страхового фонду, що будуються з урахуванням солідарності у розподілі й перерозподілі ризику, від платності у забезпеченні необхідного захисту життя, здоров'я, працездатності населення, майнових інтересів фізичних і юридичних осіб та їхньої відповідальності перед третіми особами у разі завдання останнім шкоди;

– платна система фінансової компенсації фізичним та юридичним особам у ситуаціях, пов'язаних з економічними збитками, породжуваними об'єктивними чинниками, що будується з урахуванням як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків, а також згідно зі встановленими кваліфікованими умовами;

– дієвий інструментом реалізації соціальної політики держави, основою системи соціального захисту населення;

– специфічною галуззю як національної економіки, так і світового господарства [198, с. 12].

У площині нашого дослідження найбільш важливим є тлумачення останньої позиції: страхування – це специфічна галузь національної економіки, складова фінансового ринку [50].

У зарубіжній науковій думці дослідження у сфері страхування розпочалися ще у XIX ст. На протязі 140 років мейнстрим цього наукового напрямку розглядав страхування як потребу у відшкодуванні шкоди, яка може виникнути в будь-який момент [22; 103; 104; 169; 205; 293; 298; 377].

Так, німецький економіст А. Манес зазначав, що в економічній науці «страхуванню має бути відведене видатне місце, оскільки воно в усіх своїх видах зручним і надзвичайно доцільним способом служить забезпеченню матеріального благополуччя людини» [96, с. 7].

У. Гоббі визначав, що основною метою страхування як соціального інституту є задоволення майнових потреб страхувальників, особливість якого визначається настанням випадкових обставин [293].

Німецькі дослідники К.О. Граве і Л.А. Лунц визначали страхування як сукупність заходів щодо створення ресурсів матеріальних і (або) грошових коштів, за рахунок яких відбувається виправлення шкоди, відновлення втрат у суспільному господарстві у разі стихійних лих або нещасних випадків [34, с. 44].

Протягом ХХ ст. науковці визначали сутність «страхування» за двома напрямками: договір між страховиком і страхувальником [31; 65; 166], окремі заклади, що розподіляють між собою ризики настання непередбачуваних подій [31; 65].

Нині зарубіжні дослідники займаються більше прикладними аспектами страхування, сутність цієї дефініції визначається як комерційний спосіб захисту від ризиків, які поширені в повсякденному житті. Зокрема, американський економіст П. Самуельсон вивчав види страхування [166], Д. Бланд досліджував принципи і норми ведення страхової справи [12].

Результати аналізу джерела дають змогу стверджувати, що сутність категорії страхування характеризується багатогранністю, оскільки поєднує в собі економічну, фінансову та правову природу.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, з позиції національної та економічної системи страхування можна розглядати як специфічну галузь національної економіки, що пов'язана з перерозподілом національного доходу, акумулювання, примноження й витрачання коштів в процесі забезпечення безпеки населення на основі урахування як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків. У той же час як складову фінансового ринку національної економіки, страхування доцільно розглядати при реалізації страхових послуг та страхових продуктів, тобто при здійсненні страхової діяльності суб'єктів страхового сектору.

Згідно з вітчизняним законодавством, для здійснення своєї діяльності підприємство страхового сектору отримує ліцензію на певний вид страхування [16], на підставі якої воно пропонує певні страхові продукти для конкретного виду страхування, у процесі реалізації яких отримує послугу щодо страхового

захисту (страхову послугу).

Дослідження підходів до тлумачення понять «страхова послуга» та «страховий продукт» дало можливість визначити три різні аспекти страхової послуги: як товар [80; 143; 180], як первинну категорію відносно страхового продукту [22; 57; 103; 197; 198] і як більш ширше поняття, ніж послуга [91; 95; 100].

С.С. Осадець ототожнює ці дві дефініції та визначає, що страховий продукт (послуга) – це комплекс цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством [180, с. 143].

Страхову послугу як специфічний товар в своїх працях розглядають вітчизняні вчені: М.О. Белгородцева [10], І.В. Фисун [192], А.С. Шолойко [212]. Специфічність даного виду товару реалізується відповідно до укладеного договору страхування з метою страхового захисту.

Інші вчені, такі як Т.А. Говорушко [29] та Г.В. Кравчук [86] дійшли протилежної думки: страховий продукт та страхова послуга є різними дефініціями, при чому саме страховий продукт є більш загальною категорією, яка включає в себе набір певних страхових послуг.

Такої думки дотримуються С.Б. Скибінський та В.В. Тринчук. Перший вчений визнає, що страхова послуга(и) є складовою частиною страхового продукту й можуть бути як основними, так і додатковими [171]. В.В. Тринчук вважає, що страхова послуга може бути товаром лише при умові якщо вона виробляється страховиками для продажу й цей продаж стає регулярним [188].

Слід визначити, що термін «страховий продукт» (англ. – «insurance product») більше використовують зарубіжні дослідники, головними концепціями цього напрямку досліджень є: німецька школа – Вольфганг Мюллер (інформаційна), Халер (трирівневого продукту), Д. Фарні та англосаксонська школа (компенсаційна). Концептуальні підходи до трактування дефініції «страхового продукту» подано на рис. 2.1.

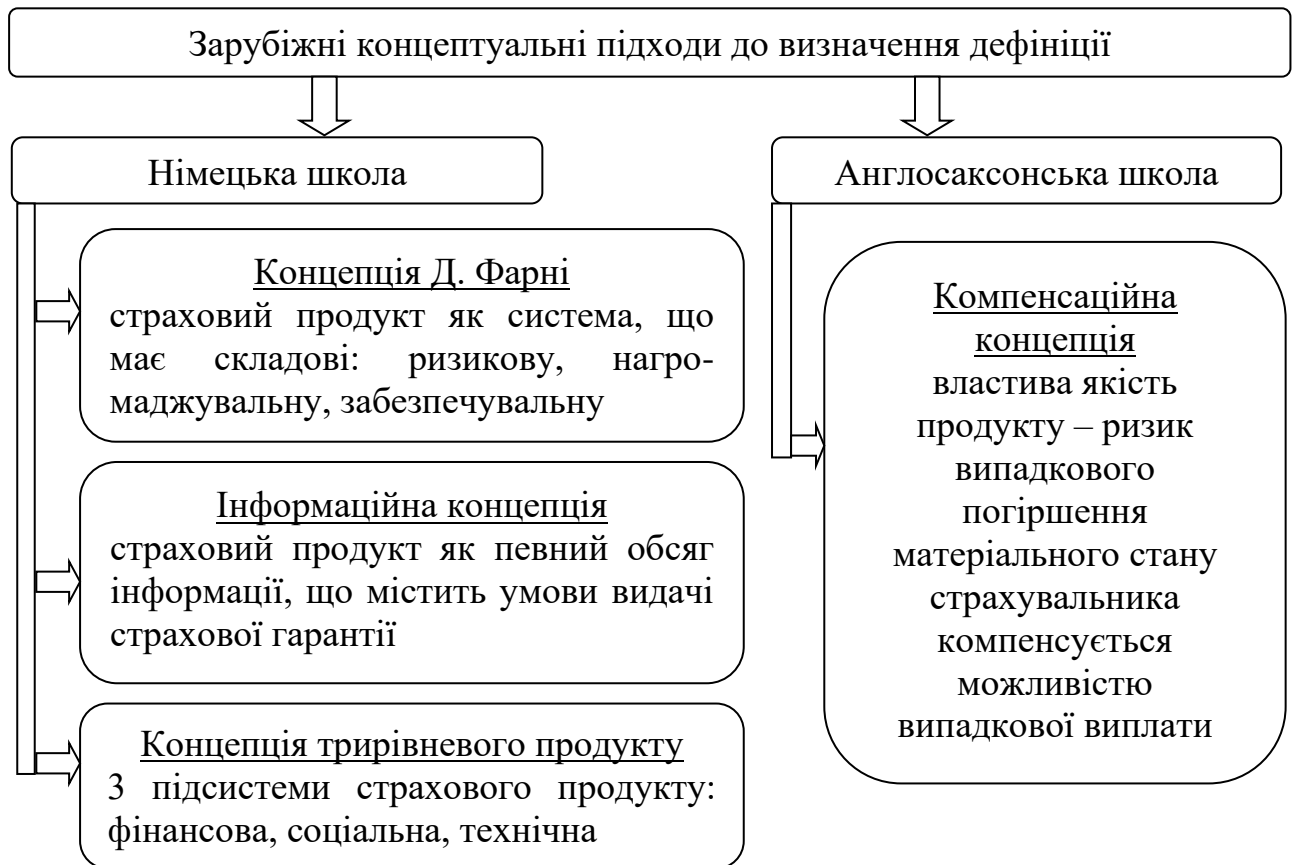

Рис. 2.1. Зарубіжні концептуальні підходи до визначення дефініції «страховий продукт» (побудовано автором на основі [105, с. 33-35])

Отже, в німецькій школі досліджень страховий продукт розглядається з позиції системного підходу. Д. Фарні відокремлює три підсистеми: ризикову, нагромаджувальну, забезпечувальну – розглядає існування страхового продукту з позиції управління ризик-менеджменту. У концепції трирівневого продукту, що також має три підсистеми, але більш акцент зосереджується на забезпеченні формування продукту: фінансове, соціальне та технічне.

Також існує відокремлений напрям у німецькій школі: трактування страхового продукту з позиції атрибутивного підходу. Тобто страховий продукт – це носій певного обсягу інформації, що має набір атрибутів, головним з яких є умови видачі страхової гарантії. Атрибутивний підхід, уникаючи звичайного опису страхового продукту, полягає у виокремленні визначальної його характеристики – атрибуту.

Англосакська школа розглядає насамперед компенсаційний характер страхового продукту, що забезпечує підтримку безпеки суспільства та визначає напрями покриття збитків на основі визначення ризику випадкового погіршення матеріального стану страхувальника компенсується можливістю випадкової виплати.

На думку Т.В. Сива відмінність у термінах «страховий продукт» і «страхова послуга» полягає в тому, з якої позиції їх розглядати: страхової компанії (страховика) чи клієнта (страхувальника) [170].

Отже, ураховуючи проведені дослідження щодо визначення змісту й сутності вищезазначених категорій нами уточнено їх розуміння таким чином: страховий продукт є багатоаспектною дефініцією, що визначає забезпечення підтримки безпеки та захисту майнових інтересів громадян й юридичних осіб у разі настання страхових подій відповідно до договору. Страхова послуга виступає товаром з відповідними властивостями – атрибутами: ризиком, умови видачі страхової гарантії та є складовою страхового продукту.

Як специфічний товар, страхова послуга має такі особливості:

– страхова послуга реалізується під час підписання між зацікавленими сторонами договору страхування, тобто під час сплати страхової премії (або її частини) страхувальник може оцінити мінову вартість наданої послуги [171];

– повнота споживчої вартості страхової послуги може бути оцінена споживачем у повному (у разі настання страхового випадку) або неповному (за відсутності страхового випадку) обсязі протягом усього періоду обслуговування договору страхування страховиком.

Страхові компанії як суб'єкти вітчизняного ринку страхових послуг відчують вплив різноманітних чинників зовнішнього й внутрішнього середовища.

Серед пріоритетних внутрішніх чинників впливу на діяльність підприємств страхового сектору доцільно виділити такі: організаційна структура; види страхових послуг, що надає підприємство страхового сектору, та види діяльності підприємств страхового сектору; специфіка формування

страхових резервів; елементи облікової політики тощо. Зарубіжні дослідники особливу увагу приділяють: 1) інноваційній спрямованості: а) проблемам впровадження нових інформаційних технологій; б) ноу-хау в страхових послугах; 2) сталому розвитку – стратегії розвитку підприємств страхового сектору та його інфраструктурі; 3) оптимізації витрат та можливих збитків – витратам експертів, часу врегулювання збитків. Саме час урегулювання збитків прямо пропорційний розміру резерву збитків, у свою чергу, збільшення резерву збитків у звітному періоді призводить до зниження фінансового результату.

Підприємства страхового сектору, як суб'єкти страхового ринку, здійснюють основну (страхову) та неосновну діяльність (інвестиційну, фінансову, іншу). При цьому від кожного виду діяльності підприємство страхового сектору одержує фінансовий результат, тобто кожен вид діяльності у тій чи іншій мірі впливає на загальну економічну безпеку підприємств страхового сектору.

Аналіз вітчизняної практики діяльності підприємств страхового сектору свідчить про те, що більшість з них має широку мережу філій на території країни й локалізує свої головні офіси в обласних центрах [256]. Це обумовлює порядок складання та подання звітності даних суб'єктів ринку - філії здійснюють свою діяльність як безбалансові відділення.

Одним із ключових чинників ефективного управління фінансовими результатами, є забезпечення належної організації основної, тобто страхової діяльності за допомогою доречної управлінської структури. У зарубіжній теорії та практиці виділяють три основних принципи побудови управлінської структури підприємств страхового сектору:

1. Відповідно до страхових продуктів, які пропонує підприємство.
2. За функціональним принципом (управління, збут страхових продуктів, надання страхових послуг тощо).
3. За групами клієнтів (юридичні, фізичні особи).

Проте, на практиці не існує підприємств страхового сектору, побудованих за одним конкретно взятим принципом. Так, підприємство страхового сектору

першого типу складається з таких підрозділів: правління, страховий та фінансовий відділи, допоміжні відділи. Страхова діяльність ведеться спеціалізованими підрозділами (групами), якими керує спеціальний відділ. Підприємства страхового сектору другого типу існують здебільшого в інтегрованому вигляді. Структуру підприємств страхового сектору за третім принципом можуть дозволити собі страховики зі значною часткою на страховому ринку.

Тому переважна більшість зарубіжних і вітчизняних підприємств страхового сектору поєднують елементи існуючих моделей й намагаються надавати максимальну кількість послуг із залученням мінімального обсягу ресурсів, особливо фінансових.

Організаційна структура має відповідати сучасним тенденціям і вимогам страхового ринку та забезпечувати досягнення мети діяльності підприємств страхового сектору з максимальною ефективністю й покращенням фінансових результатів діяльності. Структуру підприємства страхового сектору визначає принцип централізації (децентралізації), виходячи з розмежування відповідальності між рівнями управління; а формування підрозділів за напрямками діяльності забезпечує принцип функціональної побудови (андеррайтинг, постачання, збут, фінансування, урегулювання збитків тощо). Таку структуру визначають як орієнтовану на конкретний страховий продукт. Найважливішим структурним підрозділом при цьому є управління страхуванням (відділ, департамент) продажів страхових продуктів і страхових виплат, який реалізує поточну політику підприємства страхового сектору на ринку й розробляє довгострокову перспективу.

Другим найважливішим підрозділом страхової компанії є фінансове управління (економічний відділ), яке забезпечує організацію обліку, аналізу й контролю фінансових потоків, у тому числі страхових внесків й виплат тощо, а також формування й розміщення страхових резервів.

Відповідно до законодавчих та установчих документів, основне завдання страхової компанії – надавати послуги за різними видами страхування своїм

клієнтам, що забезпечує страховикам можливість сформувати певні види резервів, частину з яких у майбутньому спрямувати в інвестиційну сферу.

Здійснення основної (страхової) діяльності, від якої формується основна частка прибутку, передбачає реалізацію окремих страхових продуктів та надання різних видів страхових послуг клієнтам страхової компанії.

Додаткові послуги страхової компанії реалізуються за додаткову плату на підставі додатково укладеного договору лише за настання страхового випадку.

Так, якщо основою послугою є страхування майна, то в якості додаткової може бути послуги з юридичного сприяння у врегулюванні збитку, технічної допомоги у відновленні / ремонті пошкодженого майна силами страховика, допомога під час вибору постачальників матеріалів та підрядників з виконання ремонтних робіт, виїзду експерта до місця настання страхової події та ін.

Відповідно до закону «боротьби та єдності протилежностей» страховики прагнуть залучити якомога більше клієнтів за максимальну ціну продукту, а страхувальники – отримати якісні страхові продукти за мінімальну ціну. При цьому різновекторність бажання суб'єктів страхового ринку за умови жорсткої конкуренції стимулює страховиків пошуку нових шляхів зниження ціни на послуги.

Виходячи з того, що розмір страхових тарифів визначає рівень величини доходів страхової організації, регулярне зниження розміру тарифних ставок може призвести до того, що сума зібраних страхових внесків стане нижчою за розмір страхових виплат за страховими випадками, що спричинить збитки від здійснення страхової діяльності. Проте, з іншого боку, за умов завищення розміру страхових тарифів зменшується кількість клієнтів підприємства страхового сектору.

Досить часто в практиці вітчизняного ринку страхових послуг підприємства страхового сектору від здійснення операційної (страхової) діяльності отримують саме збитки, які відшкодовуються за рахунок здійснення інших видів діяльності.

Виходячи з визначеної специфіки діяльності, підприємства страхового

сектору мають певні ризики – ринкові, господарські, фінансові.

Ринкові ризики є комерційними та пов'язані з особливостями ведення бізнесу. Рівень цих ризиків залежить від специфіки підприємницької діяльності підприємства страхового сектору, що знаходиться в площині впливу різних макро- та мікроекономічних факторів.

Господарські ризики пов'язані безпосередньо з діяльністю підприємства страхового сектору. Стабільність розвитку та ефективність функціонування сприятимуть мінімізації рівня цих ризиків.

Щодо фінансових ризиків – їх доцільно розглядати з двох позицій - фінансової системи національної економіки та фінансового стану самого підприємства страхового сектору.

Визначений підхід до узагальнення ризиків дозволяє забезпечити формування інформаційної бази щодо різних видів загроз, що уможливорює ефективне управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.

Оскільки підприємства страхового сектору надають свої послуги на певній території, у конкретних секторах страхового ринку зі специфічними адміністративними правилами й процедурами, ринкові ризики відрізняються різними джерелами.

У якості заходів запобігання / зниження ризику підприємства страхового сектору створюють такі види резервів виходячи з видів страхових продуктів та спектру послуг:

- резерв попереджувальних заходів;
- резерви зі страхування життя;
- технічні резерви, які поділяються на обов'язкові (резерв незароблених премій, інші резерви, резерв збитків) та додаткові (резерв катастроф, резерв коливань збитковості). Метою формування резерву коливань збитковості є компенсація «майбутніх витрат страховика за видом страхування, у разі перевищення коефіцієнта, що характеризує збитковість страховика з урахуванням перестраховання (коефіцієнта нетто-збитковості), над середнім значенням такого коефіцієнта» [121].

Резерв попереджувальних заходів призначений для фінансування заходів щодо попередження нещасних випадків, утрати або пошкодження застрахованого майна.

Страхові резерви зі страхування життя поділяють на:

1) резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви):

- резерви нетто-премій;
- резерви витрат на ведення справи;
- резерви вирівнювання;
- резерви бонусів;

2) резерви належних виплат страхових сум.

Згідно з Правилами формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, страховики зобов'язані письмово повідомити Національну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України про запровадження формування й ведення обліку зазначених технічних резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, не пізніше ніж за 45 днів до початку календарного року. Додаткові технічні резерви створюються й формуються відповідно до Статуту страхової компанії. Із нерозподіленого прибутку створюються вільні резерви, тобто частка власних коштів страховика, яка резервується з метою забезпечення його платоспроможності відповідно до прийнятої методики здійснення страхової діяльності [176]. Зарубіжна практика виділяє аналогічні за складом, проте відмінні за назвами, види резервів для відшкодування [40]:

- незароблених премій;
- незакінчених ризиків;
- незакінчених збитків;
- сталих, але не заявлених збитків (СНЗ);
- катастрофічних збитків;
- коливань збитковості.

Створення резерву попереджувальних заходів, резерву страхування життя, резерву незароблених премій, резерву заявлених, але не виплачених

збитків, резерву збитків, які виникли, але не заявлені, резерву коливань збитковості відповідає основним видам діяльності, які здійснює страхова компанія. Проте, під час вивчення літературних джерел та законодавчої бази було виявлено обставини, за яких формування резерву катастроф суперечить за назвою своєму основному призначенню.

Згідно з Правилами формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування іншими, ніж страхування життя, метою формування резерву катастроф є проведення «страхових виплат у разі настання природних катастроф або значних промислових аварій, у результаті яких буде завдано збитків численним страховим об'єктам, і коли настає потреба здійснювати страхові виплати в сумах, що значно перевищують середні розміри збитків, узяті за основу під час розрахунку страхових тарифів» [121]. Він створюється за видами страхування, умови яких передбачають обов'язки страховика забезпечити страхову виплату у зв'язку зі шкодою, заподіяною внаслідок дії нездоланної сили або аварії великого масштабу, та в порядку, визначеному законодавством [121].

Такі відшкодування, що виплачує страхова компанія, обліковуються у страхувальника як інші доходи у визнаній сумі відшкодування, зокрема від страхових організацій, утрат від надзвичайних подій, а не від катастроф.

Також компаративний аналіз вітчизняної наукової і фахової літератури показав, що мало дослідженою залишається категорія «Інші резерви» страховика. Зокрема, у ній лише згадується, що спеціальні резерви можуть установлюватися залежно від специфіки зобов'язань страховика. Специфіка зобов'язань страховика обумовлюється видом страхування та умовами окремо взятого страхового продукту. Проте, не конкретизуючи страхові продукти вітчизняних страховиків, усі зобов'язання можна поділити на поточні та довгострокові. Такий їх поділ також визначений П(С)БО 11 «Зобов'язання». Відповідно до цього інші страхові резерви доцільно поділити на довгострокові та поточні (короткострокові). Оскільки страхові резерви виступають основним джерелом прибутку, то таке їх розмежування є актуальним, бо це полегшить

керівництву підприємства страхового сектору прийняти своєчасні інвестиційні рішення.

Практика діяльності підприємств страхового сектору свідчить, що сьогодні страховики не бажають розробляти нові страхові продукти та позиціонувати їх на ринку, оскільки це супроводжується високою ризикованістю та витратністю.

Тобто страхові компанії не зацікавлені у розробці нових пропозицій для своїх клієнтів, а продукти окремих страхових компаній подібні один до одного. Одним із шляхів стимулювання підприємств страхового сектору до впровадження нових видів страхування є обов'язкове (законодавчо підтвержене) створення резервів для вироблення нових необхідних страхових продуктів, іншим – зацікавленість самих підприємств страхового сектору. Джерелами ресурсів для створення таких резервів можуть бути нерозподілений прибуток підприємства страхового сектору або ж прибуток від реалізації окремого продукту (прибутку від базової діяльності).

Прибуток підприємства страхового сектору виступає джерелом формування окремих резервних фондів, величина яких впливає на інвестиційну діяльність підприємства [260]. Розширення видів резервів дозволить не лише ефективно реалізовувати основні напрями інвестиційної політики підприємства страхового сектору, забезпечувати платоспроможність, тобто підвищення ефективності фінансової діяльності, а й запроваджувати інноваційні заходи. Тобто всі ці види діяльності підприємства страхового сектору є взаємодоповнюючими та стимулюють розвиток одна іншої.

Виходячи з такої позиції за пріоритетності основної діяльності підприємств страхового сектору – страхової, особливу увагу необхідно приділяти економічній безпеці саме в площині страхової діяльності. Проте, у той же час, засади економічної безпеки підприємств страхового сектору доцільно її оцінювати з позиції формування ефективних управлінських рішень і в площинах інвестиційної та фінансової діяльності підприємства (як і було зазначено в розділі 1 даної роботи).

Таким чином, дослідження порядку формування фінансових результатів підприємств страхового сектору дозволило визначити страхові продукти як первинний етап формування відносин між суб'єктами страхування. Складовими страхових продуктів визначено страхові послуги, які, у свою чергу, поділено на основні та додаткові. Саме з цим продуктом підприємства страхового сектору виходять на ринок – страховий ринок України.

2.2. Аналіз сучасних особливостей ринкового середовища функціонування підприємств страхового сектору

Розвиток страхування з витоків до сучасної інституціональної форми закономірно сформував страховий ринок як середовище функціонування підприємств страхового сектору, функціонування якого підпорядковується дії об'єктивних ринкових економічних законів, – закону вартості, закону попиту та пропозиції та ін.

Поняття «страховий ринок» («ринок страхових послуг») традиційно розглядають у двох площинах:

1) як систему економічних відносин між певними суб'єктами – елементами ринку, які виникають в процесі реалізації страхових послуг (продуктів);

2) як сферу товарного обміну, де на основі закону попиту та пропозиції виникають та реалізуються відносини купівлі-продажу. Багатоаспектність визначення дефініції «ринку» зумовлює складність визначення його особливого виду – страхового ринку [92].

Визначення сутності «страхового ринку» залежить від сфери наукового пізнання – економіки, фінансів, економічної теорії, безпеки тощо. З позицій нашого дослідження акцентуємо увагу на працях науковців, які розглядають страховий ринок як систему економічних відносин, що становлять сферу діяльності його суб'єктів у певній країні.

Так, відомі українські вчені В. Базилевич і К. Базилевич [7, с. 109] трактують страховий ринок як особливе соціально-економічне середовище і сферу економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу є страхова послуга і де формуються попит на неї та її пропозиція. З ними погоджується щодо визначення сутності страхового ринку С. Осадець: «страховий ринок – це сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит та пропозиція на страхові послуги і здійснюється акт їх купівлі-продажу» [180, с. 76]. При цьому цей дослідник вважає, що страховий ринок можна визначити через розкриття страхових послуг – страхового захисту.

На думку В. Фурмана, страховий ринок – це система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, а також страховиками і регуляторними органами, що пов'язані з формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховування, які матеріалізуються у страхових, перестраховальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи в міжнародному масштабі, що піддається регулюванню [198, с. 13].

Більш широке визначення страхового ринку наводить А. Шихов: «Це сфера специфічних економічних відносин, що складаються між страхувальниками (застрахованими особами, вигодонабувачами), що потребують в силу можливого випадкового настання несприятливих для них матеріальних, нематеріальних цінностей (благ) подій у страховому захисті майнових інтересів, і страховиками, що забезпечують його за рахунок використання ними в цих цілях страхових фондів, що формуються зі сплачених страхувальниками грошових внесків (страхових премій)» [209, с. 76].

Д. Навроцький [100, с. 4] під страховим ринком розуміє соціально-економічне середовище, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист, формується попит і пропозиція на нього, а сукупність усіх його суб'єктів функціонує в системі економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин, що обумовлені необхідністю страхової

послуги і виникають між ними на всіх етапах її надання.

З позиції мети даного дослідження, пропонується «страховий ринок» розглядати як складну багатоаспектну динамічну систему щодо соціального захисту, що забезпечує економічну безпеку на основі реалізації економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин між її елементами [45]. Це визначення страхового ринку з позиції системного підходу дозволяє розглянути дві його підсистеми: внутрішню та зовнішню, що в своїй діалектичній єдності забезпечуються соціальний захист від внутрішніх та зовнішніх загроз. Внутрішня система страхового ринку містить: страхові продукти, система організації продажу страхових полісів і формування попиту, гнучка система тарифів, власна інфраструктура страховика. Зовнішня підсистема реалізується через зовнішнє оточення – систему стейкхолдерів (зацікавлених осіб, контактних груп).

Концепція стейкхолдерів (зацікавлені сторони), запропонована Р. Фріманом, досить доречна для розкриття особливості дії суб'єктів страхового ринку та їх впливу.

За міжнародним стандартом соціальної відповідальності ISO 26000, «стейкхолдер» або заінтересована сторона – це особа або група осіб, які мають інтерес у будь-яких рішеннях або діях організації [308]. Залучення стейкхолдерів – це діяльність щодо створення можливостей для діалогу між підприємством страхового сектору та одним або кількома його стейкхолдерами з метою надання інформаційної бази для релевантних управлінських рішень (табл. Г.2 дод. Г). До близького кола стейкхолдерів (первинні стейкхолдери) віднесено персонал, власників, клієнтів, бізнес-партнерів. Дальнє коло (вторинні стейкхолдери) діють через непрямий вплив: держава, конкуренти, інвестори, локальні спільноти (засоби масової інформації, громадські організації тощо). Обидва кола є взаємозалежні системи, що підтримують діяльність підприємств страхового сектору. Серед значного кола стейкхолдерів обирають найбільш впливові – це альфа-стейкхолдери, які безпосередню впливають на функціонування страхового ринку (рис. 2.2).

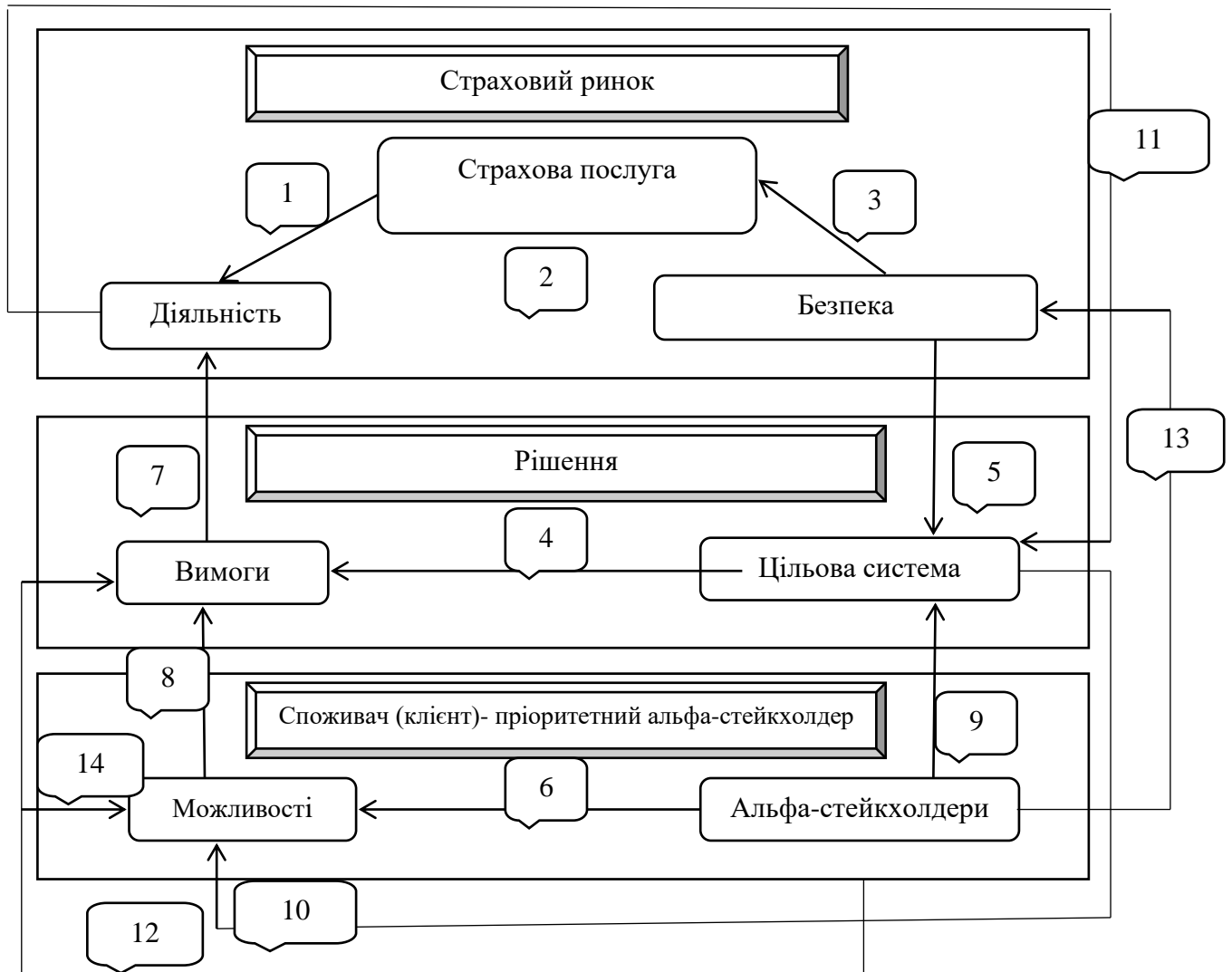

Рис. 2.2. Альфа-стейкхолдери функціонування страхового ринку, напрямки діяльності: 1 – направляє; 2 – планує та виконує; 3 – застосовує; 4 – задовольняє; 5 – створює; 6 – забезпечує; 7 – визначає предмет і обмежує об’єм; 8 – уточнює; 9 – використовує; 10 – допомагає використовувати; 11 – обновляє та змінює; 12 – формує; 13 – підтримує; 14 – організує (авторська розробка)

Саме споживачі страхових послуг (клієнти) як представники альфа-стейкхолдерів сприяють розвитку страхового ринку. Проведення діалогу зі споживачами дозволяє страховим компаніям запобігти можливим ризикам перед формуванням нового страхового продукту, покращити свій імідж у суспільстві, краще зрозуміти потреби страхового ринку.

Участь у діалозі зі споживачами беруть треті сторони: громадські

організації, які мають необхідну професійну компетенцію щодо тематики, за якою відбувається діалог; профспілки в ситуації, коли рішення компаній стосовно споживачів впливають на умови роботи працівників; органи державної влади, оскільки їхня діяльність передбачає захист прав споживачів. Іноді споживачі можуть бути і бізнес-партнерами, тоді спільні зусилля двох компаній створюють ефекти синергії.

Розглянемо класифікаційні ознаки страхового ринку на сучасному суспільному розвитку. В економічній літературі існують різні підходи до визначення класифікаційних ознак як прояву визначення дефініції «страховий ринок».

Фундаментальним дослідженням щодо класифікації страхових ринків є монографія В. Фурмана [199, с. 148]. На його думку, доцільно відокремити такі класифікаційні ознаки цієї дефініції: територіальна належність, масштаб, рівень розвитку, повноцінність, рівень страхової місткості, насиченість, консолідація, диверсифікація, різновиди, рівень конкуренції, співвідношення попиту та пропозиції, обов'язковість, галузь, доступність, стан, структуризація, технологічність.

Розглянемо дві основні класифікаційні ознаки, запропоновані В. Фурманом, що становлять інтерес для нашого дослідження. За територіальним аспектом він виділяє: місцевий (регіональний), національний (внутрішній) та світовий (зовнішній) страхові ринки. Місцевий (регіональний) ринок задовольняє страхові інтереси регіону; національний – інтереси, що переросли межі регіону і розширилися до рівня нації (держави), світовий – задовольняє попит на страхові послуги в масштабі світового господарства;

За галузевою ознакою В. Фурман відокремлює ринки особистого та майнового страхування, при цьому ці ринки мають свою структуру (сегментацію). Так ринок майнового страхування складається з ринку страхування відповідальності. Кожний із цих ринків можна поділити на окремі сегменти, наприклад, ринок страхування від нещасних випадків, ринок страхування домашнього майна, недержавного пенсійного страхування тощо.

Вчені К. Шелехова і В. Бигдаша [207] структуру страхового ринку

розглядають як взаємодію двох основних суб'єктів – страховика (страхової компанії), що є продавцем страхової послуги, і страхувальника (клієнта страхової компанії) – покупця цієї послуги.

Також існує інституціональний підхід до визначення класифікації страхового ринку як фінансових посередників – установ. При цьому страхові компанії є представниками страхового сектору, який є частиною небанківської (парабанківської) системи фінансових посередників (страхові компанії, пенсійні фонди, установи накопичувального пенсійного забезпечення та ін.), або контрактно-ощадні фінансові установи. В інституціональному аспекті структура ринку визначається акціонерними, корпоративними, приватними і державними страховими компаніями. Страхові компанії у розвинутих країнах мобілізують величезні фінансові ресурси і є головними постачальниками довгострокових капіталів на грошовому ринку. Крім довгострокових цінних паперів, вони можуть вкладати свої ресурси в іпотечні позики, в довгострокові позики під заставу нерухомості тощо.

При стрімкому розвитку постіндустріального суспільства гостре постало питання акумуляції заощаджень населення, мобілізації грошового капіталу. Саме спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові інститути почали відігравати важливу роль на фінансовому ринку, це обумовлено декілька факторами. По-перше, поява нових видів фінансових послуг, що дозволяло акумулювати грошові кошти на достатньо більші терміни залучення ніж банківські установи. По-друге, збільшення доходів населення у розвинутих країнах – гроші все більше виконують функцію накопичення. При цьому фінансові інститути небанківської (парабанківської) системи фінансових посередників конкурують між собою як за видом установ, так і видом фінансових операцій. Конкурентна боротьба має неціновий характер – визначається непорівнюваними операціями та цінами на них. Так, у страхових посередників діє страховий тариф, який визначає розмір страхової премії та страхового відшкодування.

У своїй діяльності посередники ринку страхових послуг мають як спільні

риси, так і істотні відмінності з банками (табл. 2.4). Але в розвинутих країнах відбувається злиття страхового, банківського і фінансового капіталу на засадах конвергенції страхових і банківських послуг та диверсифікації діяльності цих компаній.

Таблиця 2.4

Спільні риси та відмінності підприємств страхового сектору і банківських установ (авторська розробка)

Спільні риси	Відмінності
Функціонують у секторі опосередкованого фінансування.	Вузько спеціалізована діяльність.
Випускають боргові зобов'язання як додатковий фінансовий інструмент.	Не пов'язана з такими операціями, які визнані як базові банківські.
Діяльність щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах: зобов'язання менші за розмірами, більш ліквідні і коротші за термінами, ніж власні вимоги.	Не розповсюджується вимоги обов'язкового резервування.
Купують боргові зобов'язання, створюючи власні вимоги до інших економічних суб'єктів.	Вимоги менш ліквідні і більш ризиковані, ніж активи банків.

Страхова діяльність є вузько спеціалізованою при посиленні двох тенденцій її розвитку: спеціалізація та універсалізація [64, с. 135]. Спеціалізація страхового ринку пов'язана з суспільним поділом праці як відповідного процесу. Запровадження засобів автоматизації, інформатизації, формування глобальних ринків, посилюють тенденції універсалізації страхової діяльності.

Розвиток ринкових відносин зміцнює інтеграційні процеси, сприяє входженню національних страхових ринків у світовий. Новітня світова тенденція глобального страхового ринку визначається у географічному плані – відбувається експансія страхових організацій розвинених країн на страхові ринки країн, що розвиваються [206].

У результаті проведення дослідження специфіки страхового ринку

систематизовано ознаки щодо його класифікації (рис. 2.3). Саме врахування впливу стейкхолдерів дозволить визначити їх групи при аналізі страхового ринку, його інституціональних змін, що дозволить спрогнозувати тенденції та напрями подальшого його розвитку.

Рис. 2.3. Класифікація страхових ринків (систематизовано автором за [64; 199; 206; 207], – запропоновано автором)

Саме дослідження страхового ринку як суспільного інституту дозволяє визначити національну систему страхування через механізм захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб.

Сучасною особливістю страхового сектору в Україні є часткове виконання своїх соціально-економічних функцій, при цьому підприємства страхового сектору у переважній більшості функціонують з низькою ефективністю, особливо у якості

інвесторів та фінансових посередників [25, с. 53].

З метою виявлення причин часткової невідповідності виконання класичних соціально-економічних функцій, необхідно дослідити принципи організації страхового ринку. Ці об'єктивні принципи встановлюють якісні та кількісні межі страхового захисту й відповідальності. Усі основні принципи об'єднано в чотири групи: правові, соціальні, економічні, забезпечувальні (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Принципи ефективного функціонування страхового ринку (авторська розробка)

Групи принципів	Найменування групи принципів	Зміст
Група 1	Правові	верховенство права; контрибуції; суброгації; виплати страхового відшкодування в розмірі наявності причинно-наслідкового зв'язку збитку і події.
Група 2	Соціальні	солідарна взаємодопомога роботодавців і працівників; обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту).
Група 3	Економічні	економічна вигода; еквівалентність, можливість страхування ризику.
Група 4	Забезпечувальні	додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави; взаємна відповідальність особи, сім'ї, роботодавця суспільства, держави; своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом економічних інтересів; пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру.

Страховий ринок функціонує у межах правового поля на відповідній території (регіон, країна, світ), що підтверджує доцільність виділення групи 1 «Правові принципи». Правові принципи ефективного функціонування страхового ринку в Україні базуються на визнанні пріоритетності права.

Страхове відшкодування згідно зі ст. 10 Закону України «Про страхування» [138] не може перевищувати розмірів прямого збитку, що зазнав страхувальник.

Матеріальний і фінансовий стан страхувальника після відшкодування завданих збитків має бути таким, як і до страхового випадку. Принцип суброгації полягає у переданні страхувальником страховикові права на стягнення заподіяної шкоди з третіх (винних) осіб у межах виплаченої суми. Принцип контрибуції обмежує неприродню економічну вигоду страхувальника шляхом заборони страхувати одне й те саме майно кілька разів. Основою виплати страхового відшкодування є принцип наявності причинно-наслідкового зв'язку збитку і події. При невиконанні правових принципів виникають фактори, що сприяють правопорушенням у страховій сфері: шахрайські фальсифікації з боку недобросовісних клієнтів; порушення страховими компаніями умов ліцензування; пособництво страхових компаній легалізації доходів та приховування доходів від оподаткування; здійснення виплат за фіктивними страховими випадками; шахрайство і корупція персоналу страхових компаній; відсутність дієвого моніторингу функціонування страхового ринку.

Саме зміна вектору державного регулювання через зміни здійснення регулювання страхової діяльності обумовлює відповідний етап розвитку страхового ринку.

Страховий ринок України пройшов декілька етапів розвитку, що обумовлений змінами у державному регулюванні. За результатами дослідження, розвиток страхового ринку України за період її незалежності умовно поділено на 6 етапів.

1 етап (1990–1993 рр.). Перші три роки розвитку страхового ринку в незалежній Україні характеризувався відсутністю державного регулювання страхової діяльності. Відсутність правил «гри» з боку держави призвело до стрімкого зростання кількості страхових компаній. Страхові компанії мали економічний зиск насамперед від гіперінфляції при акумуляції грошових коштів від населення, при цьому не виконували своїх обов'язків перед

клієнтами щодо покриття збитків. Саме це призвело до втручання держави, виникнення державного регулювання цієї підприємницької діяльності.

2 етап (1993–1996 рр.). Прийняття у 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» [137] та створення Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю привело до підвищення фінансової відповідальності страховиків. Страховики стали зобов'язані дотримуватися нормативних співвідношень між сумою власного статутного фонду з страховим резервом та обсягом взятих страхових зобов'язань. Страхові зобов'язання залежно від страхування (перестраховування), крім обов'язкових, щодо суми статутного фонду і страхових резервів не повинні були перевищувати [137]:

- з особистого страхування, крім страхування життя, – 40-кратної її величини;
- з майнового страхування – 30-кратної її величини;
- з страхування всіх видів відповідальності – 20-кратної її величини;
- з перестраховування – 10-кратної її величини.

3 етап (1996–2001 рр.) розпочався у зв'язку з прийняттям Закону України «Про страхування» [138], яким окреслено загальні положення страхової діяльності, визначено механізм забезпечення і контролю платоспроможності страховиків, встановлено правила формування, обліку і розміщення страхових резервів, упорядковано види обов'язкового страхування, визначено функції державного нагляду за страховою діяльністю.

На 4 етапі (2001–2008 рр.) в Україні була прийнята вперше Програма розвитку страхового ринку України на 2001–2004 рр. Реалізація Програм розвитку страхового ринку України повинні забезпечувати перерозподіл ВВП, залучати інвестиції у національну економіку. Також на 4 етапі у 2005 р. було внесено зміни в Закон України «Про страхування» в частині підвищення вимог до мінімальних розмірів статутного фонду страховиків (10 млн євро – для страховиків зі страхування життя і 1 млн євро для страховиків, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя. Перехід на етап інформаційного суспільства в Україні, посилення тенденцій глобалізації, поява

нових видів страхових продуктів призвело до збільшення на цьому етапі етапу кількості страхових компаній із 328 до 469, або на 43% (табл. Д.1 дод. Д). Валові страхові премії протягом 2006-2008 рр. збільшилися із 13,8 млрд грн до 24,0 млрд грн (в 1,74 разів), валові страхові виплати – із 2,6 млрд грн до 7,1 млрд грн (у 2,71 разів), страхові резерви – із 6,0 млрд грн до 10,9 млрд грн (у 1,81 разів), загальні активи – із 24,0 млрд грн до 41,9 млрд грн (у 1,75 разів) [215].

5 етап (2009–2013 рр.) розпочався з падінням страхового ринку під негативним впливом світової фінансової кризи 2009 р., що позначилося на суттєвому скороченні валових страхових премій і виплат. У 2010–2013 рр. відбувалося післякризове відновлення страхового ринку з історичним максимумом валових страхових премій у сумі 28,7 млрд грн наприкінці періоду (табл. Д.2 дод. Д). Нестабільність фінансового ринку, скачки валютних курсів, зменшення платоспроможності населення призвело до скорочення кількості страхових компаній до 407, або на 13,2%.

6 етап (2014 р. – поточний час) – пов'язаний із початком військової агресії, різкою девальвацією гривні і підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. На цьому етапі продовжилася тенденція до подальшого скорочення кількості страхових компаній, яких станом на 31.12.2017 р. нараховувалася 294, у тому числі страхові «life» (надалі – СК) – 33 компанії, СК «non-life» – 271 компанія, (станом на 31.12.2016 р. ці показники склали 310, 39 та 271 відповідно) [108]. За 2017 рік частка валових страхових премій по відношенню до ВВП залишилась на рівні 2016 року та становила 1,5%, а частка чистих страхових премій по відношенню до ВВП за 2017 рік дорівнювала 1%, що на 0,1% менше в порівнянні з відповідним показником 2016 року [108]. Але відбувається поступово пожвавлення страхового ринку України – у порівнянні з 2016 роком на 8261,5 млн. грн. (або на 23,5%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій збільшився на 2030,6 млн. грн. (або на 7,7%). Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всіх видах страхування.

На сучасному етапі розвитку страхового ринку України існують негативні

зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх чинників відноситься: економічні – інтервенція іноземного капіталу, обмеженість пропозиції на світовому перестраховальному ринку; політичні; соціальні – зубожіння населення, відтік працездатного населення на заробітки. Негативними чинниками, що впливають на стагнацію страхового ринку, є: курсова нестабільність, відсутність транспарентності страхового ринку, низька капіталізація, дисбаланс інституціональної структури, нерозвинений фінансовий ринок [174], брак достовірної інформації для прийняття усвідомленого рішення про купівлю страхових послуг.

Науковцями досліджується питання розвитку окремих інститутів страхового ринку. Плиса В. Й. [113] вважає, що доцільно створити інституційну систему для формування стратегії модернізації, сумісну з наявними культурними, політичними й інституційними обмеженнями, систему інтерактивного управління зростанням страхового ринку. Рудь І. Ю. та Копитіна І. В. [164] наголошують, що формування та розвиток інституціонального середовища, сприятливого для страхового бізнесу і виконання ним своїх функцій, відновленні довіри суб'єктів страхового ринку до державних інститутів, боротьбі з корупцією на основі формування процедур і правил контролю за діяльністю органів влади.

Виговська В.В. розглядає особливості вдосконалення організаційної структури ринку та створення передумов для тісної співпраці страхових організацій з фінансовими, кредитними, інвестиційними, інноваційними інститутами та іншими організаціями в рамках економічних відносин [21, с. 154].

Результати авторського дослідження підтверджується висновками проф. Воронкової О. – на сучасному етапі вітчизняний страховий ринок функціонує в інституціональних умовах системної політичної та економічної кризи, воєнної ситуації та соціальної напруги, стагнації та тотального зубожіння населення, що істотно гальмує його розвиток [24, с. 751].

Алексеєнко Л.М., Лазик Г.М. відзначають, що в умовах

інституціональних трансформацій соціально-економічних систем необхідно розвивати інфраструктурну підсистему страхового ринку, яка забезпечує інституціональний статус ринку фінансових інновацій; оптимізації трансакційних витрат на їх проведення; коригуванню когнітивних дисфункцій суб'єктів; удосконаленню технологічного руху фінансових ресурсів, а також моніторингу й реплікативності фінансових операцій [4, с. 72].

Другою групою принципів ефективного функціонування страхового ринку є соціальні принципи. Це обумовлено особливістю дефініції «страхування» як соціальної категорії, насамперед, відносин роботодавця та найманого працівника, медичне, соціальне, пенсійне страхування. Існування ситуацій, що пов'язані з небезпекою техногенних катастроф або професійних ризиків. Саме взаємна відповідальність виникає з інституту обов'язкового соціального страхування. За умов ринкової економіки інститут соціального страхування може ефективно функціонувати тільки в разі, коли всі суб'єкти правовідносин соціально відповідальні за виконання встановлених обов'язків. Наприклад, недержавне пенсійне страхування дозволяє забезпечити додатковим пенсійним забезпеченням населення країни. Додаткове пенсійне забезпечення відноситься до програм по закінченню трудової діяльності. Програми по закінченні трудової діяльності – виплати працівнику (окрім виплат при звільненні та виплат інструментами власного капіталу) які підлягають до сплаті по закінченні трудової діяльності працівника [133].

В Україні для розвитку недержавного пенсійного страхування – формування недержавних пенсійних фондів (надалі – НПФ), залучення роботодавців, страхових компаній існують пільги у податковому законодавстві. Норми Податкового Кодексу України не передбачають коригування фінансового результату до оподаткування шляхом його збільшення на суму витрат роботодавця, понесених на здійснення виплат на користь своїх працівників як внески до недержавних пенсійних фондів. Таким чином ці витрати в повному обсязі враховуються при визначенні фінансового результату до оподаткування. Об'єкт оподаткування юридичної особи зменшується

внаслідок віднесення суми пенсійних внесків, сплачених на користь своїх працівників, на витрати підприємства. Це дає можливість відносної економії на податку на прибуток у розмірі 18% від суми сплачених внесків [114].

Друга пільга – сума пенсійних внесків, сплачених роботодавцем за власний рахунок на недержавне пенсійне забезпечення кожного працівників, не включається до бази для нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Внески юридичної особи до НПФ не включаються до фонду оплати праці, тому на них не нараховується обов'язковий єдиний збір на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Сумарна економія роботодавця складає 22% від суми його внеску до НПФ [114].

Також існують пільги для працівників роботодавця-вкладника НПФ. Сума пенсійних внесків, сплачених роботодавцем за свій рахунок, за договором недержавного пенсійного забезпечення кожного працівника не включається до бази оподаткування податком із доходів фізичних осіб, якщо сума не перевищує 15% нарахованої суми зарплати працівника протягом місяця та не є вищою п'яти розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет України на відповідний рік у розрахунку за місяць за сукупністю таких внесків (агентом із сплати цього податку є підприємство) [129]. З позиції підприємства така пільга еквівалентна зростанню рівня оплати праці, тобто свідчить про підвищення для нього економічного ефекту. Сума пенсійних внесків, у вищезазначеному розмірі, не включається до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу працівників, тому розмір сплачуваного підприємством від імені працівника податку з доходів фізичних осіб не збільшується.

Крім соціальних вигід, у підприємств при запровадженні систем недержавного пенсійного забезпечення виникають економічні вигоди, при цьому є два важливих економічних наслідки: розширення інвестиційних можливостей та оптимізація (зменшення) бази оподаткування. Підприємство може залучати до 5% коштів з одного пенсійного фонду як інвестиції через свої

цінні папери.

Страхові компанії можуть приймати участь у управлінні НПФ. Страхові компанії на відміну від НПФ самі управляють грошима клієнтів. Страхові компанії (надалі – СК) гарантують, що як би не склалася ситуація на фінансових ринках, але до 4% дохідності в гривні або іншій валюті їхні клієнти обов'язково отримають. На практиці, по гривні, компанії найчастіше гарантують 4% дохідності, по долару і євро – 2–3% [102].

Страхування як особливий вид підприємницької діяльності має на меті отримання прибутку. Саме економічні принципи ефективного функціонування страхового ринку реалізують можливості отримувати економічні вигоди страховими компаніями. Можливість страхувати ризик як вірогідність розподілу результату господарської діяльності й життєдіяльності суб'єкта у сферах сприятливих і несприятливих відхилень дозволяє розподілити ризику задля отримання прибутку підприємством страхового сектору. Другим чинником отримання прибутку є еквівалентність періодів страхування як принцип економічної рівності між загальною сумою страхової нетто-премії, сплаченої конкретним страхувальником за конкретний період, і сукупною сумою відшкодувань, виплачених страховиком у зв'язку зі страховими випадками, що настали за зазначений період [75]. При невиконанні економічних принципів виникають фактори, що стагнації страхового ринку: низький платоспроможний попит на страхові послуг; невідповідність розвитку страхування високим вимогам світових ринкових умов господарювання; відсутність сталого зростання виробництва; вузький асортимент страхових послуг, його не відповідність вимогам споживача; низький рівень технологічної оснащеності здійснення страхових операцій.

Страховому бізнесу властиві як загальні економічні закони підприємницької діяльності, так і специфічні для страхування підприємницькі ризику. Страхові компанії як суб'єкти ринку, орієнтовані на збільшення власної капіталізації через збільшення прибутку і посилення конкурентоспроможності. Страховий бізнес розвивається в досить агресивному соціально-економічному

середовищі, яке характеризується великою кількістю негативних чинників. Саме забезпечувальні принципи ефективного функціонування страхового ринку формують напрямки ідентифікації загроз та здійсненню комплексу заходів щодо їх попередження. Важливе значення для підтримки оптимального рівня розвитку є протидія шахрайським проявам на страховому ринку. Заходами протидії шахрайським проявам є: виявлення причин небезпеки; попередження негативного впливу різного роду загроз; виявлення кримінальних структур, несумлінних партнерів, шахраїв; запобігання протиправних і злочинних дій, афер, шахрайства, розкрадань; звільнення інсайдера. Схеми економічних махінацій на страховому ринку можливо розділити на три групи стейкхолдерів: страховики та страхові посередники; страхувальники; персонал страхових компаній.

Фінансові аналітики оцінюють щорічні сумарні збитки від здійснення шахрайських дій на вітчизняному страховому ринку на рівні 600 млн. грн. Підраховано, що близько 16% страхових виплат потрапляють до рук фінансових аферистів [2].

Страховий ринок України, набувши певного рівня розвитку, не став реальним чинником стабільності та за своїми інституційними і функціональними характеристиками не відповідає завданням розвитку національної економіки і тенденціям світових страхових ринків, що зумовлює його істотне відставання у глобальному процесі формування світової фінансової системи [3, с. 479].

Сьогодні в Україні існує проблема інформаційного вакууму на страховому ринку. Аналіз сучасного стану та особливостей розвитку ринку страхових послуг в Україні підтверджує небажання страхових компаній повною мірою впроваджувати та застосовувати у своїй практичній діяльності сучасні інформаційні технології; невміння потенційних клієнтів використовувати усі можливі переваги нових інформаційних технологій через брак досвіду, знань, вміння тощо [165, с. 431]. Тому необхідно посилювати вимоги до розкриття інформації страховими компаніями та оприлюднення

висновків аудиторських фірм про їх фінансовий стан.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що на перших 4 етапах на розвиток страхового ринку впливали правові фактори – формування державного регулювання цієї діяльності. 5–6 етапи характеризується посиленням впливу фінансових (фінансова криза 2009 року) та політичних факторів. Але посилення економічної взаємодії з країнами-членами ЄС, прийняття безвізового режиму, призвело до поступового пожвавлення страхового ринку України.

Подальший розвиток страхового ринку має сприяти [7]: захисту інтересів населення, суб'єктів господарювання і держави від можливих соціальних, техногенних, фінансових та інших ризиків; зміцненню довіри страхувальників, у першу чергу населення, до страховиків та страхових посередників; розвитку підприємницької діяльності і стабілізації економіки; залученню довгострокових фінансових ресурсів, що формуються у сфері страхування, для інвестицій в економіку України; розвитку ринків фінансових послуг (у тому числі фондового ринку); інтеграції страхового ринку України в міжнародні та регіональні ринки фінансових послуг.

Для більш детального дослідження сучасних особливостей ринкового середовища функціонування підприємств страхового сектору проаналізуємо тенденції розвитку вітчизняного страхового ринку на основі статистичного матеріалу.

2.3. Стан та тенденції розвитку підприємств страхового сектору

Для проведення адекватного оцінювання стану та тенденцій розвитку підприємств страхового сектору необхідно застосування галузевих показників, що дозволить врахувати їх специфічні особливості та визначити перспективи та можливості в умовах загального розвитку вітчизняного страхового ринку [41; 98; 126]:

- показник «проникнення страхування» – співвідношення обсягу страхової премії та валового внутрішнього продукту;
- показник «щільності страхування» – сума страхової премії у розрахунку на душу населення;
- співвідношення страхових виплат і суми отриманої страхової премії;
- обсяг страхової премії у масштабах регіональних і міжнародного страхових ринків.

Інформація для аналізу наведена в дод. Д, табл. Д.3–Д.5.

Показник проникнення страхування (показник глибини ринку) розраховується як відношення сукупної страхової премії до ВВП. Як один із найбільш важливих показників ефективності функціонування страхового ринку в цілому, він дозволяє оцінити вплив страхування на соціально-економічний розвиток країни. Аналіз даного показника протягом певного проміжку часу надає можливість надати найбільш точну оцінку існуючого стану ринку страхових послуг у країні.

На рис. 2.4. подано співвідношення страхових премій у ВВП України за 2000–2017 рр. (показник проникнення страхування). Як свідчать дані рис. 2.4, рівень проникнення страхування в Україні невисокий, співвідношення валових страхових премій до ВВП за 2000-2017 рр. в середньому складало 1,935%, що значно нижче, ніж у розвинутих країнах (8–12%). Пік проникнення страхування було у 2003 році – співвідношення валових страхових премій у ВВП України складало 5,6% та співвідношення чистих страхових премій у ВВП України відповідно 2,8%. Протягом останніх років 2008–2017 рр. (5–6 етапи розвитку страхового ринку) спостерігається тенденція щодо повільного зниження.

Цікава тенденція показника співвідношення страхових премій у ВВП України розвитку страхового ринку була у 2013 році – значення валових та чистих страхових виплат було майже однаково, відповідно 1,65% та 1,55%. Розрив між ними складав 0,1%. Це свідчить про те, що в цьому році була найменша за весь досліджуваний період сума коштів внутрішнього перестраховування. За світовим досвідом безпечним для функціонування

страхового ринку є значення показника співвідношення страхових премій у ВВП на рівні 7–8% [67].

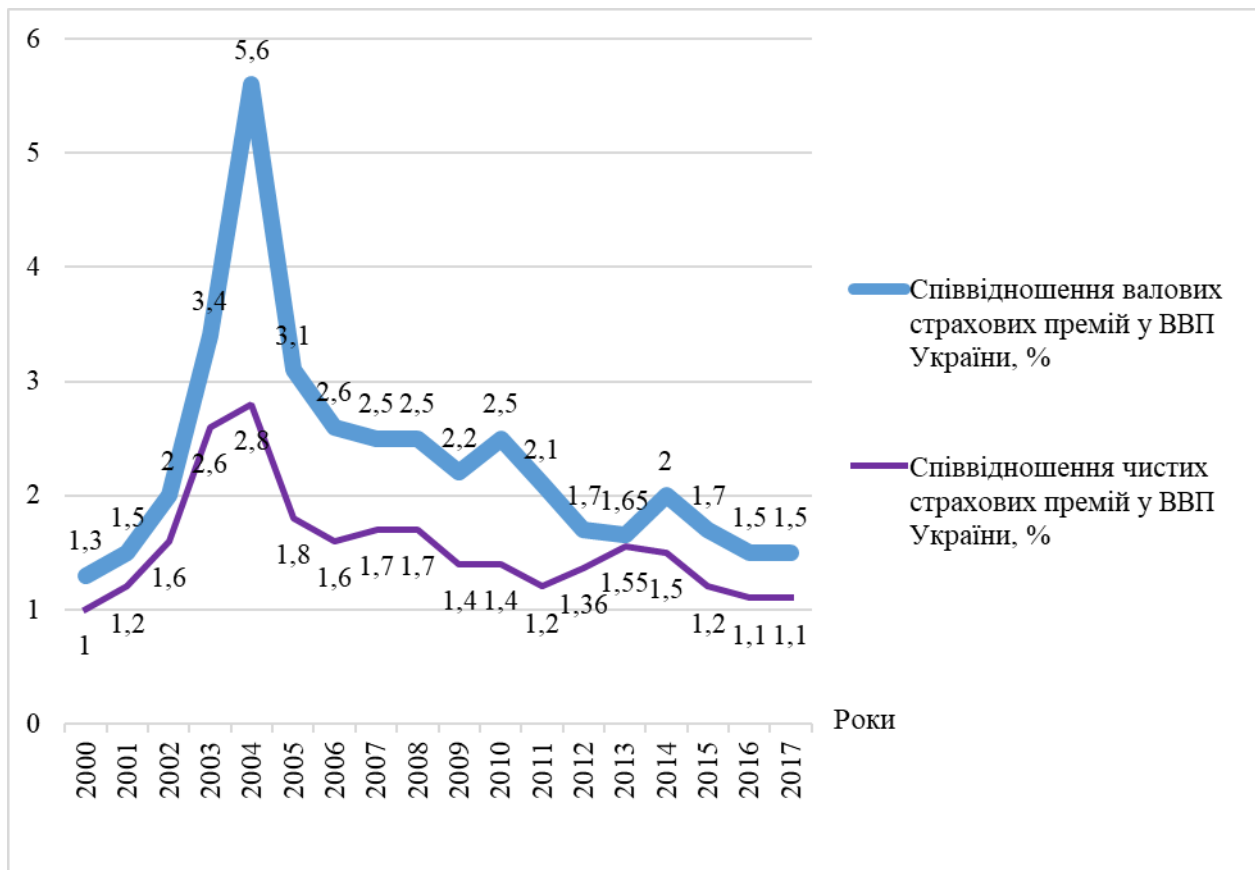

Рис. 2.4. Співвідношення страхових премій у ВВП України за 2000-2017 роки, % (показник проникнення страхування) (побудовано автором за [149–162])

Не менш важливим показником функціонування страхового ринку країни є «щільність страхування», яка розраховується як відношення загальної суми страхової премії до чисельності населення. Позитивна динаміка цього показника спостерігається при зростанні обсягу споживання страхових послуг.

За результатами розрахунків Україна в порівнянні з іншими країнами має низьке значення даного показника. Зокрема у 2001 році в Україні сума страхової премії на душу населення складала 11,5 дол. США порівняно з 1482,2 дол. США у Німеччині та 140 дол. США у Польщі [142]. Через 7 років – у 2008 р. – в Україні на 1 особу припадало вже 67,2 дол. США страхових премій, а, наприклад, у Великобританії цей показник становив 6857,8 дол. США, Франції – 4131,0 дол.

США, Сполучених Штатах Америки – 4078,0 дол. США [63].

Станом на початок 2017 р. в Україні на 1 особу припадало 3,276 дол. США страхових премій [266], що в порівнянні з іншими країнами світу є досить низьким показником (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Премії на душу населення в деяких країнах світу, дол. США у 2017р.*

Країна	Загальні види страхування	Страхування життя	Валові зібрані премії	
			Всього	Частка у світі,%
США	726,397	532,585	1259,26	27,13
Японія	108,773	422,733	531,506	11,45
Великобританія	106,773	222,893	329,643	7,1
Китай	125,844	152,121	277,965	5,99
Франція	94,598	160,156	254,754	5,49
Німеччина	132,813	114,349	247,162	5,33
Південна Корея	91,204	54,223	145,427	3,13
Канада	52,334	73,010	125,344	2,7
Нідерланди	75,135	26,005	101,14	2,18
Австралія	32,667	45,641	78,309	1,69
Південна Африка	9,565	44,556	54,121	1,17
Польща	9,729	8,355	18,084	0,39
Україна	3,276	3,1	3,586	0,08
Всього у світі	2032,85	2608,091	4640,941	100

Примітка * - побудовано на основі [162]

На рис. 2.5 подано частку кожної із зазначених вище країн за показником «страхові премії на душу населення за загальними видами страхування». На рис. 2.6 наведемо частку кожної із зазначених вище країн за показником «страхові премії на душу населення за страхуванням життя».

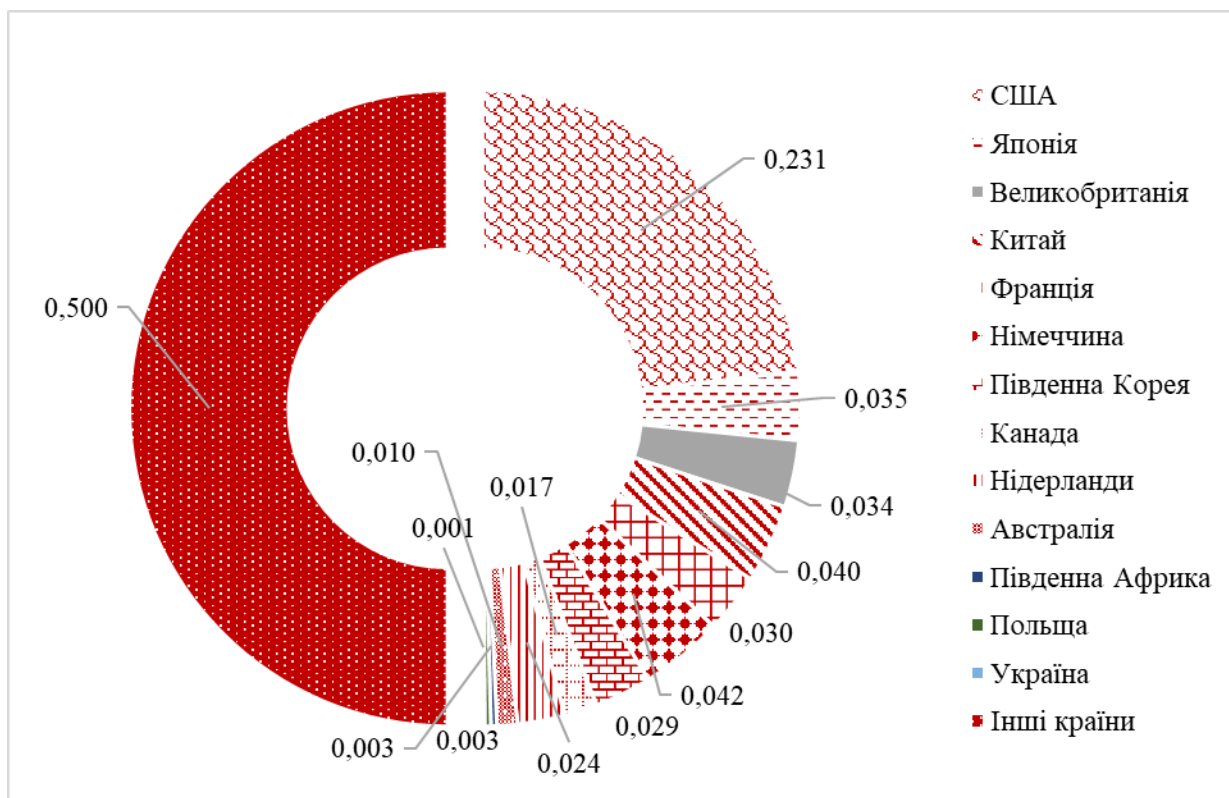

Рис. 2.5. Частка країн за показником «страхові премії на душу населення за загальними видами страхування» (складено автором на основі [162])

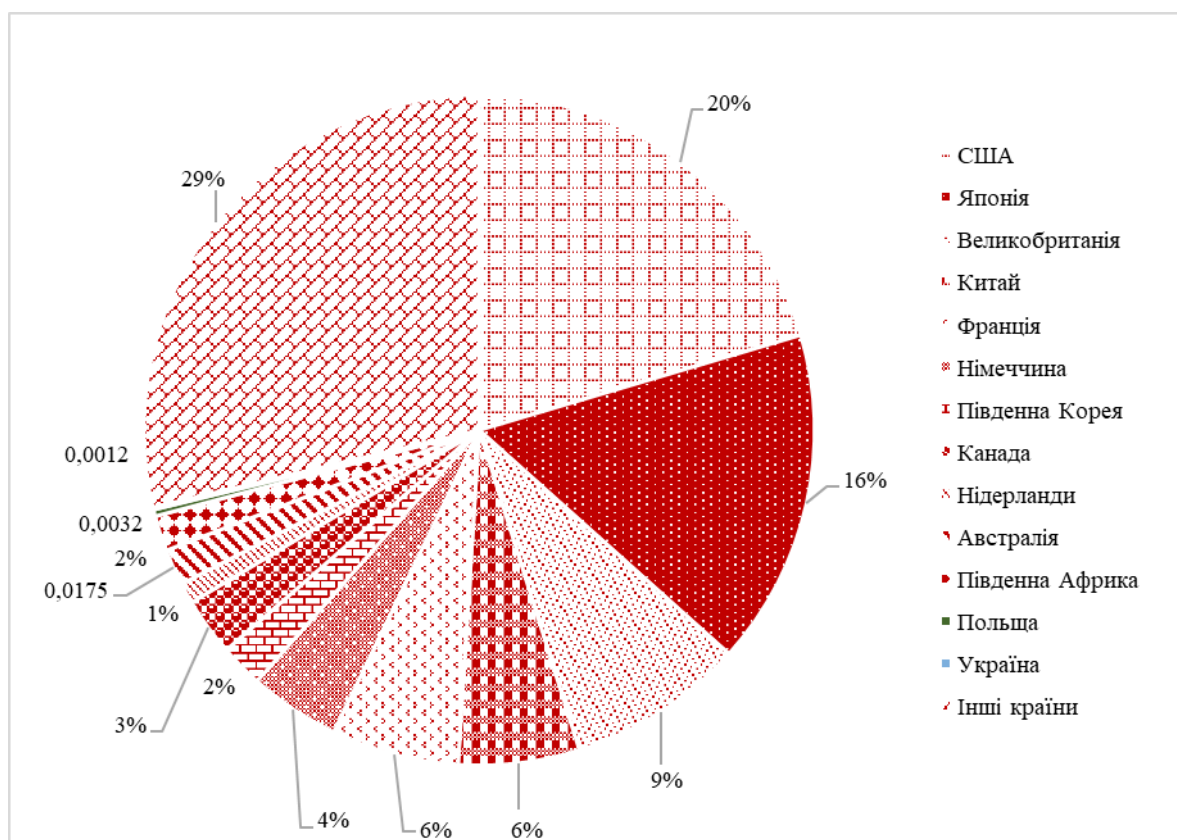

Рис. 2.6. Частка країн за показником «страхові премії на душу населення за страхуванням життя» у 2017 р. (складено автором на основі [162])

За обома дослідженими показниками безумовним лідером є Сполучені штати Америки, що свідчить про високий рівень захисту громадян та підприємств від впливу різноманітних загроз на їх життя та діяльність, розвинутим приватним сектором страхових послуг. При цьому на страхових ринках зарубіжних країн премії на страхування життя в загальному обсязі зібраних премій складають 40–80% [162].

Показник рівня страхових виплат визначається як співвідношення страхових виплат і суми отриманої страховиками страхової премії. В Україні цей показник до 2005 року мав стійку динаміку до зниження та досяг свого мінімуму в розмірі 7,9%, після цього зростає (табл. 2.7). Проте це значення залишається занадто низьким у порівнянні з розвинутими країнами, де воно коливається в межах 60–90% [162].

Таблиця 2.7

Динаміка рівня страхових виплат на страховому ринку України *

Роки	Валові страхові премії, млн грн	Валові страхові виплати, млн грн	Рівень страхових виплат, %
2004	9135,3	860,6	9,4
2005	19431,4	1540,3	7,9
2006	12853,5	1894,2	14,7
2007	13829,9	2599,6	18,8
2008	18008,2	4213,0	23,4
2009	24008,6	7050,7	29,4
2010	20442,1	6737,2	33,0
2011	23081,7	6104,6	26,4
2012	22693,5	4864,0	21,4
2013	21508,2	5151,0	23,9
2014	28661,9	4651,8	16,2
2015	26767,3	5065,4	18,9
2016	29736,0	8100,5	27,2
2017	35170,3	8839,5	25,1

Примітка * - побудовано на основі [150–162]

У період з 2006 р. по 2010 р. спостерігалась позитивна динаміка зростання рівня страхових виплат та досягнення свого максимуму в розмірі 33%. Після ж 2010 р. відбувається коливання показника з падінням до 16,2% на початок 2014 р. та певне зростання на початок 2016 р. Але у 2017 р. почалося зменшення цього показника.

На рис. 2.7 подано динаміку показника «рівень страхових виплат» в Україні на початок 2004-2017 рр. Якщо розглядати циклову фазність цього показника, то можна виділити 3 фази зростання (піки: у 2010р. (33%), у 2013р. (23,9%), у 2016р. (27,2%) та 4 фази зменшення (глибини: у 2005р. (7,9%), у 2012р. (21,4%), у 2014р. (16,2%), у 2017р. (25,1%).

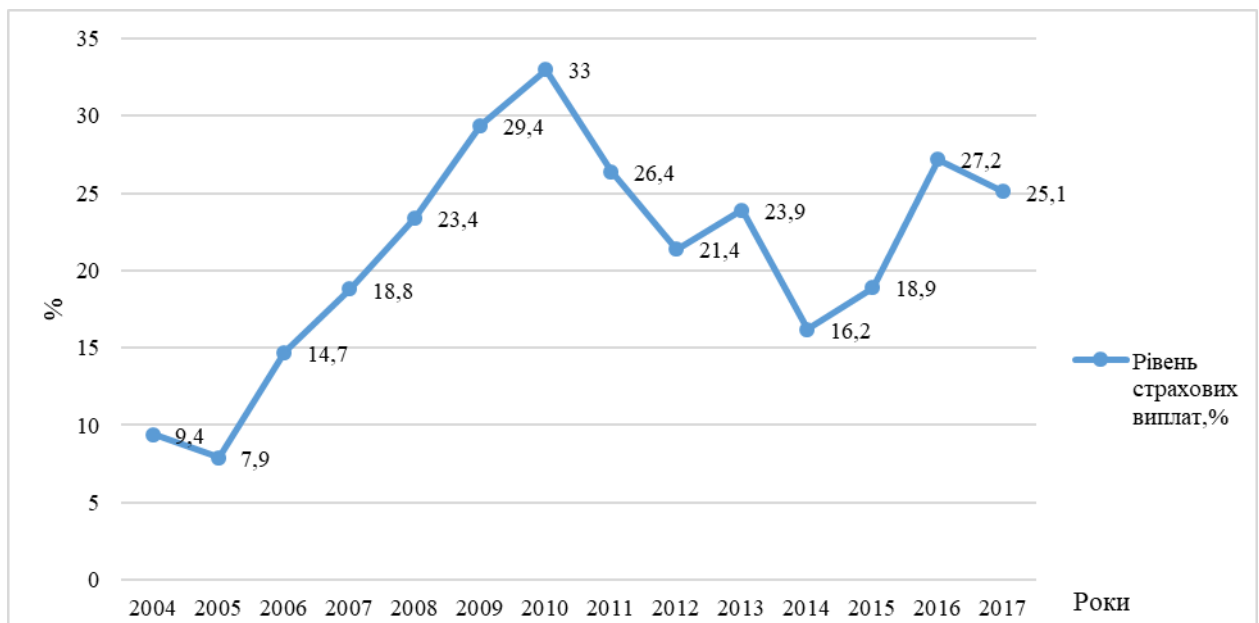

Рис. 2.7. Динаміка показника «рівень страхових виплат» по Україні на початок 2004–2017 рр., % (складено автором на основі [150–162])

Основними причинами коливання рівня страхових виплат стало не лише зменшення числа застрахованих осіб, а й зменшення кількості страхових компаній, які працювали на ринку страхових послуг в Україні через внутрішньо економічні, політичні та інші причини.

Розвиток національного страхового ринку характеризує обсяг страхової

премії в масштабах регіональних і світового страхових ринків [62, с. 78]. Світовий страховий ринок складається з шести регіональних ринків – Північної Америки (беруться до розрахунку дві країни – Сполучені Штати Америки і Канада), Латинської Америки та Карибського регіону (Бразилія, Мексика, Перу та ін.), Європи, Азії, Африки, Австралії і Океанії. За даними звіту міжнародного агентства Swiss Re за 2016 р. частка України на світовому страховому ринку становила 0,10% (для порівняння: Великобританії – 10,3%, США – 29%), а в Європі частка України складала лише 0,04% [156; 157].

Після оцінювання макроекономічних індикаторів розвитку страхового ринку на світовому та національному рівні, на наш погляд, необхідно поглибити аналіз на основі абсолютних та відносних показників розвитку даного сегменту фінансового ринку.

Розвиток страхового ринку в Україні характеризують такі основні абсолютні та відносні показники як забезпечення фінансової безпеки національної економіки [98; 126]: кількість страхових компаній; кількість страхових продуктів (видів страхування); кількість укладених страхових договорів; обсяг зібраних страхових платежів; обсяг виплат страхового відшкодування; темпи зростання страхових премій і виплат; рівень капіталізації страхового ринку; середній розмір статутного фонду на одну страхову компанію; структура страхових платежів (співвідношенням між надходженнями страхових платежів з різних видів страхування або їх груп до загальної суми надходжень); місткість страхового сегмента ринку (сумарний обсяг відповідальності усіх страхових компаній); місткість перестраховального сегмента ринку; концентрованість ринку (кількість компаній, які утримують найбільші частки ринку) та ін.

Наступним етапом аналізу є визначення місця страхового ринку на ринку фінансових послуг України, що передбачає дослідження динаміки розвитку суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг України (рис. 2.8).

Страховий ринок у 2017 р. за кількістю діючих на ньому компаній посідає четверте місце після фінансових компаній, кредитних спілок та ломбардів

(рис. 2.8). Не дивлячись на суттєве зростання кількості фінансових компаній за 2012–2017 рр. (майже на 60%), за розміром активів страхові компанії є лідерами небанківського ринку фінансових послуг [49].

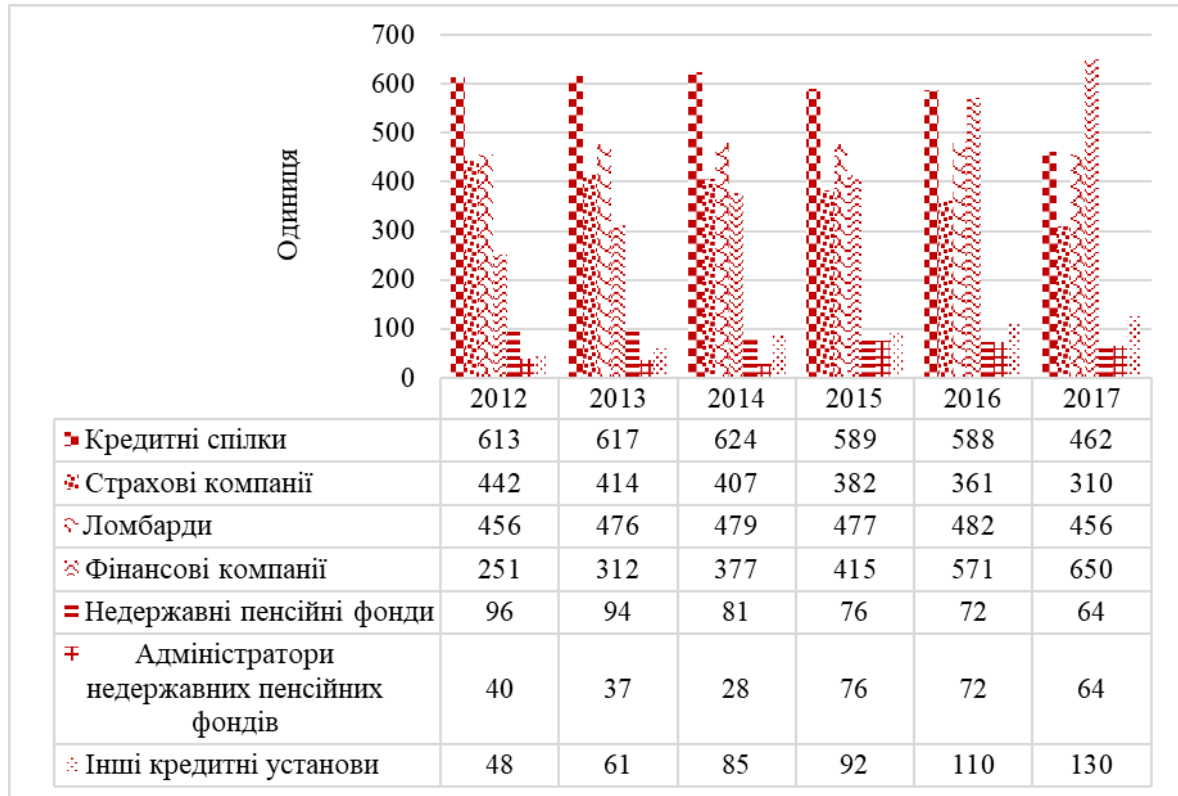

Рис. 2.8. Динаміка розвитку суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг (складено автором на основі [157–162])

У табл. 2.8 подано динаміку кількості страхових компаній в Україні за 2001–2017 рр. За останні п'ять років відбулося зменшення страховиків на 151 одиницю, а в порівнянні з 2014 р. – на 162, що пояснюється впливом світової фінансової кризи на розвиток страхового сектору.

Отримані результати свідчать, що в період до 2008 р. спостерігався динамічний розвиток діяльності страхових компаній на страховому ринку України, який виражався у зростанні їх кількості, розширенні напрямків страхової діяльності, збільшенні обсягів страхових операцій. Так, за період 2005–2008 рр. кількість страхових компаній щорічно зростала, але в

наступному 2009 році кількість страховиків зменшилася як в цілому, так і з ризикового страхування "non-life" та страхування життя "life".

Таблиця 2.8

Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 2001–2017 рр. *

Роки	Загальна кількість страхових компаній	у тому числі	
		компанії з ризикових видів страхування "non-life"	компанії зі страхування життя "life"
2001	328	309	19
2002	338	316	22
2003	367	337	30
2004	387	342	45
2005	398	348	50
2006	441	356	55
2007	446	381	65
2008	469	397	72
2009	450	378	72
2010	456	389	67
2011	453	387	66
2012	414	352	62
2013	407	345	62
2014	382	325	57
2015	361	312	49
2016	323	280	43
2017	296	262	34

Примітки * - побудовано за даними [147–162]

На 4 етапі розвитку страхового ринку України (2007–2008 рр.) був пік кількості страхових компаній за весь період дослідження – у 2008 році 459 компаній, взагалі цей показник збільшився на 131 компанію, або 39,94%. Після піку 2008 р.

кількість страхових компаній в Україні поступово зменшувалося. На 5 етапі (2009–2013 рр.) максимальна кількість страхових компаній складала 456.

На 6 етапі (2014 р. – до тепер) кількість страхових компаній зменшилась на 86 компаній, або на 22,51%. Причини зменшення кількості страхових компаній розглянуто у п.п. 2.2.

Динаміку питомих часток страхових компаній із ризикових видів страхування "non-life" та зі страхування життя "life" в Україні за 2001–2017 рр. подано на рис. 2.9.

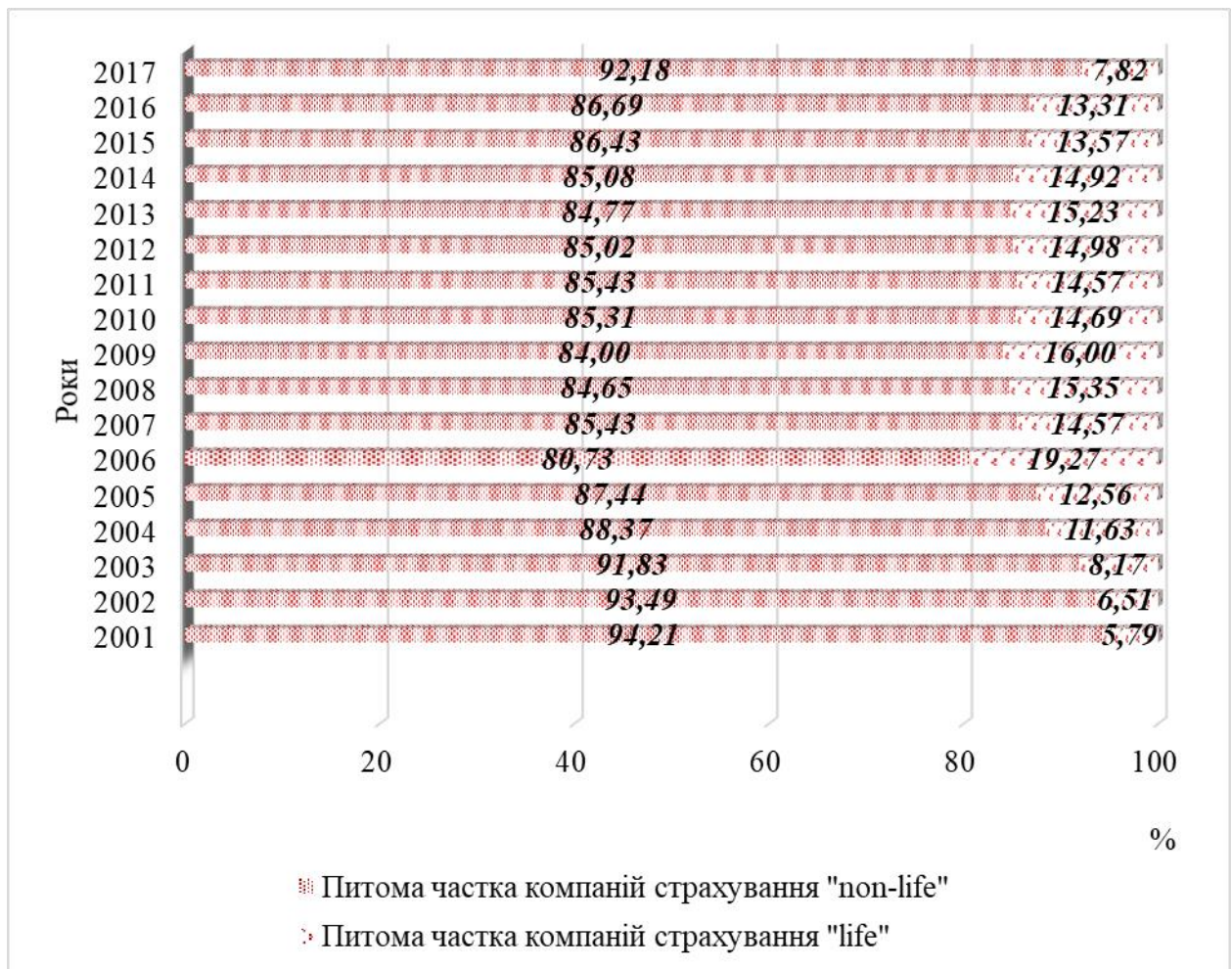

Рис. 2.9. Динаміка питомих часток страхових компаній з ризикових видів страхування "non-life" та зі страхування життя "life" в Україні за 2001–2017 рр. (побудовано на основі авторських розрахунків за даними [147–162])

На страховому ринку України питома частка компаній страхування "non-

life” більше питомої частки компаній страхування “life” за період 2001–2017 рр. у середньому на 7,6 рази. Так, на 4 етапі розвитку страхового ринку України (2007–2008 рр.) цей показник у середньому 9,28, на 5 етапі (2009–2013 рр.) – 5,64, на 6 етапі (2014 р. – до тепер) – 6,7.

При аналізі концентрованості ринку (кількість компаній, які утримують найбільші частки ринку) розраховують показник Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) за двома сегментами: ринок страхування життя та інших видів страхування.

У табл. 2.9 подано концентрацію страхового ринку України за 2015–2017 рр.

Таблиця 2.9

Концентрація страхового ринку за 2015–2017 рр. *

Перші (Тор)	страхування “life”		страхування “non-life”		
	Надходження премій, млн. грн.	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн. грн.	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховальника
1	2	3	4	5	6
2015 р.					
Тор 3	936,1	42,8	4049,8	14,7	1
Тор 10	1921,4	87,9	10011,2	36,3	4
Тор 20	2164,0	99,0	16613,3	60,3	7
Тор 50	2186,6	100,0	23408,7	85,0	11
Тор 100	0	0	26472,1	96,1	13
Тор 200	0	0	27508,6	99,9	15
Всього по ринку	2186,6	100,0	275496,	100,0	22
2016 р.					
Тор 3	1186,5	43,0	6140,8	18,9	3
Тор 10	2465,2	89,4	14470,8	44,6	4
Тор 20	2741,2	99,5	20322,2	62,7	5
Тор 50	2756,1	100	27855,6	85,9	9

Продовження табл. 2.9.

1	2	3	4	5	6
Тор 100	0	0	31417,7	96,9	11
Тор 200	0	0	32395,0	99,9	15
Всього по ринку	2756,1	100,0	32414,2	100,0	21
2017 р.					
Тор 3	1586,6	54,5	8641,5	21,3	2
Тор 10	2794,7	95,9	17751,9	43,8	4
Тор 20	2911,0	99,9	25501,6	62,9	9
Тор 50	2913,7	100,0	35651,4	88,0	13
Тор 100	0	0	39457,9	97,6	16
Тор 150	0	0	40318,0	99,5	17
Всього по ринку	2913,7	100,0	40518,1	100,0	28

Примітка * - побудовано на основі [159–162]

Як показують результати аналізу, основну частку валових страхових премій в розмірі 99,5% на страховому ринку акумулюють 150 страхових компаній "non-life" (57,5% цих компаній), та 99,9% валових страхових премій акумулюють 20 страхових компаній "life" (60,6% всіх страхових компаній "life").

По ринку страхування життя Індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) склав 1417,52 (у 2016 році – 1079,59), по ринку ризикових видів страхування становить 305,27 (у 2016 році – 280,74). У цілому по страховому ринку Індекс Герфіндаля-Гіршмана склав 272,07 (у 2016 році – 245,09).

На рис. 2.10 подано концентрація страхового ринку України у 2017 р. за сегментами видів страхування. Дані свідчать, що на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, спостерігається значний рівень конкуренції (ННІ в 4 рази менше 1000), у той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація.

Наступним показником оцінювання розвитку страхового ринку є середній розмір статутного капіталу на одну страхову компанію. Результати розрахунку подано в табл. 2.10.

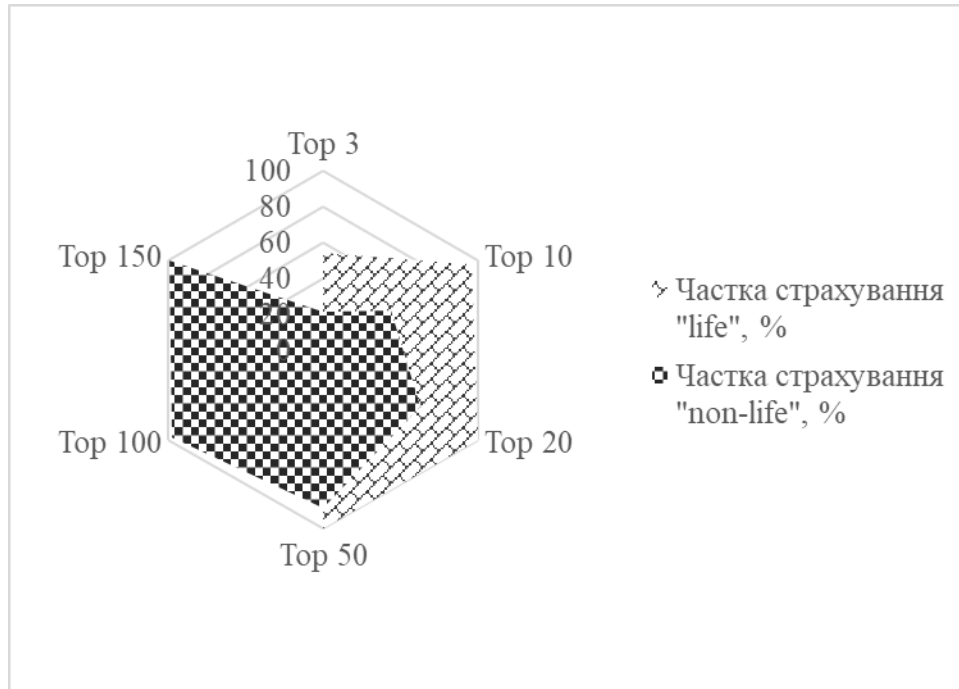

Рис. 2.10 Концентрація страхового ринку України у 2017 р. (побудовано на основі [162])

Таблиця 2.10

Динаміка середнього розміру статутного капіталу на одну страхову компанію
України

Роки	Кількість страхових компаній *	Статутний капітал, млн. грн *	Середній розмір статутного капіталу на одну страхову компанію**
1	2	3	4
2005	398	6641,0	16,6859
2006	411	8391,2	20,4165
2007	446	10633,6	23,8422
2008	469	13206,4	28,1586
2009	450	14876,0	33,0578
2010	456	14876,0	32,6228

1	2	3	4
2011	443	14429,2	32,5716
2012	442	14091,8	31,8819
2013	414	14579,0	35,2150
2014	407	15232,5	37,4263
2015	382	15120,9	39,5835
2016	361	14474,8	40,0964
2017	310	12661,6	40,8439

Примітки: * - побудовано на основі [151–162];

** - авторські розрахунки.

Загальний обсяг сплачених статутних фондів вітчизняних страховиків зменшився з 14876,0 млн. грн. у 2010 р. до 12661,6 млн. грн. на початок 2017 р., (на 15%). При цьому величина сформованих страхових резервів зросла відповідно з 10141,3 млн. грн. до 20936,7 млн. грн., збільшення майже в двічі. Як свідчать результати розрахунків табл. 2.10, середній розмір статутного капіталу на одну страхову компанію з 2013–2017 рр. має тенденцію до збільшення.

Це обумовлено підвищенням концентрації страхового ринку України – на ринку залишаються крупні гравці з найбільшою питомою вагою статутного капіталу. Але найбільше зростання розрахованого показника було за 2006–2009 рр. – у середньому на 4,09 млн. грн на 1 страхову компанію. Подальше зменшення показника середнього розміру статутного капіталу на одну страхову компанію України до кінця 2012 р. обумовлено наслідками світової кризи 2008 р. Для постійного розвитку страхові компанії повинні прагнути до збільшення статутного капіталу порівняно з мінімально встановленим державою. У такому разі вони матимуть можливість суттєво розширити сферу своєї діяльності, беручи на страхування великі ризики, отримуючи значні обсяги страхових премій, а відтак швидко нарощуючи свою фінансову міць [193].

Оцінювання темпів зростання страхових премій і виплат дозволяє визначити рівень валових та чистих виплат страхових компаній. Результати розрахунку подано у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Динаміка темпів приросту показників страхових премій і виплат на страховому ринку за 2005–2017 рр.,% *

Період	Страхові премії		Страхові виплати		Рівень виплат	
	Валові	Чисті	Валові	Чисті	Валові	Чисті
2006/2005	7,6	17,9	37,2	50,4	27,9	28
2007/2006	30,2	40,9	62,1	67,0	24,5	18,5
2008/2007	33,3	29,4	67,4	68,5	25,6	30,6
2009/2010	-14,9	-20,8	-4,4	-7,5	12,2	21
2011/2010	12,9	5,3	-9,4	-2,8	-20	-7,5
2012/2011	-1,7	34,8	-20,3	-20,2	-18,9	-40,8
2013/2012	-5,2	12,8	5,9	5,8	11,7	-6,5
2014/2013	33,3	6,3	-9,7	-8,1	-32,2	-13,5
2015/2014	-6,6	-13,7	8,9	7,1	16,7	24,1
2016/2015	11,1	20,2	59,9	55,4	43,9	29,3
2017/2016	18,3	18,4	9,1	12,6	-7,7	-5

Примітка * - авторські розрахунки на основі [151–162]

На рис. 2.11 подано динаміка темпів приросту показників рівня валових виплат та рівня чистих виплат страхового ринку України.

За результатами дослідження, що подано в табл. 2.11 та рис. 2.11, можна зробити такі висновки. У період з 2009 р. до тепер продовжилась тенденція щодо зниження показників розвитку ринку страхових послуг в Україні – зменшення рівня валових і чистих виплат. Темпи зростання страхових премій і сформованих страхових резервів протягом 2001–2009 рр. є достатньо близькими, а їхня динаміка – подібною. Окрему увагу треба звернути на останні два роки, протягом яких нарешті почала спостерігатись позитивна тенденція щодо зростання валових страхових премій та відповідно величини страхових резервів.

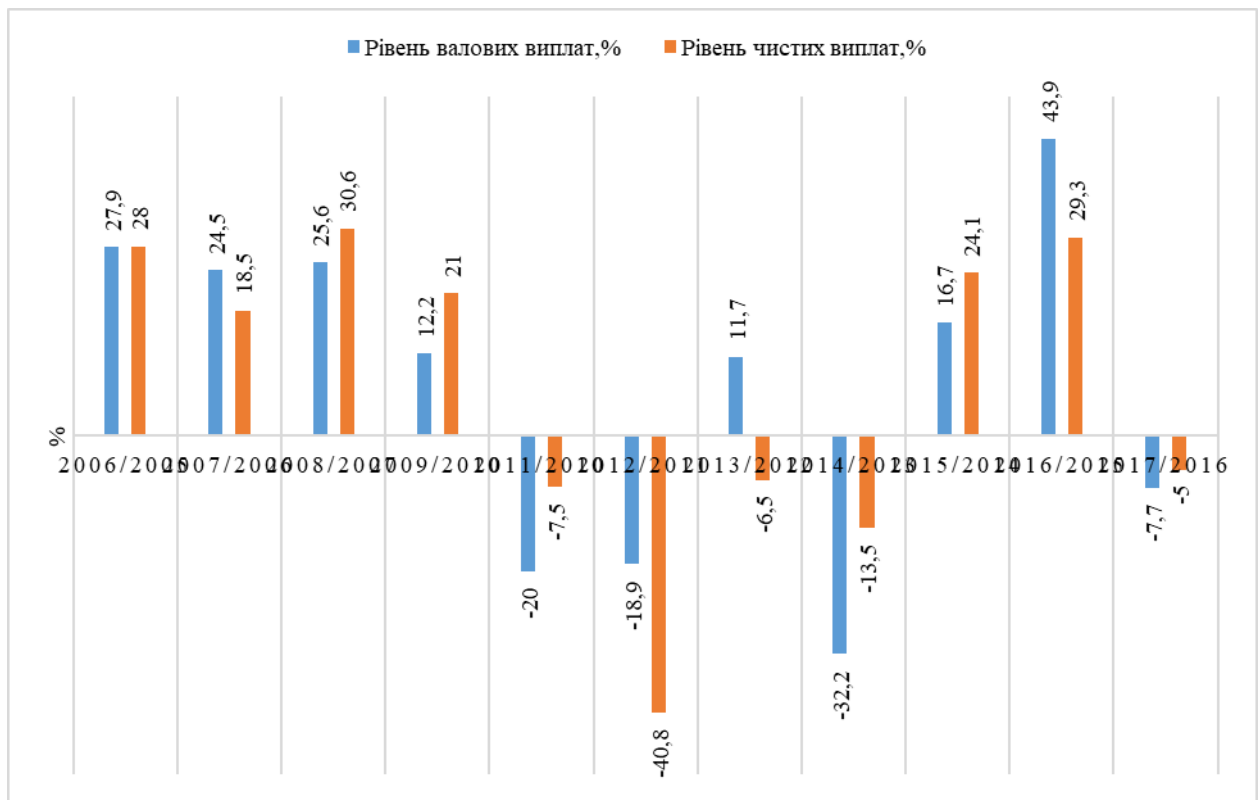

Рис. 2.11. Динаміка темпів приросту показників рівня валових виплат та рівня чистих виплат страхового ринку України (авторські розрахунки на основі [151–162])

Узагальнююча специфіка розвитку вітчизняного ринку страхових послуг подана у вигляді динаміки основних розглянутих вище його показників на рис. 2.12.

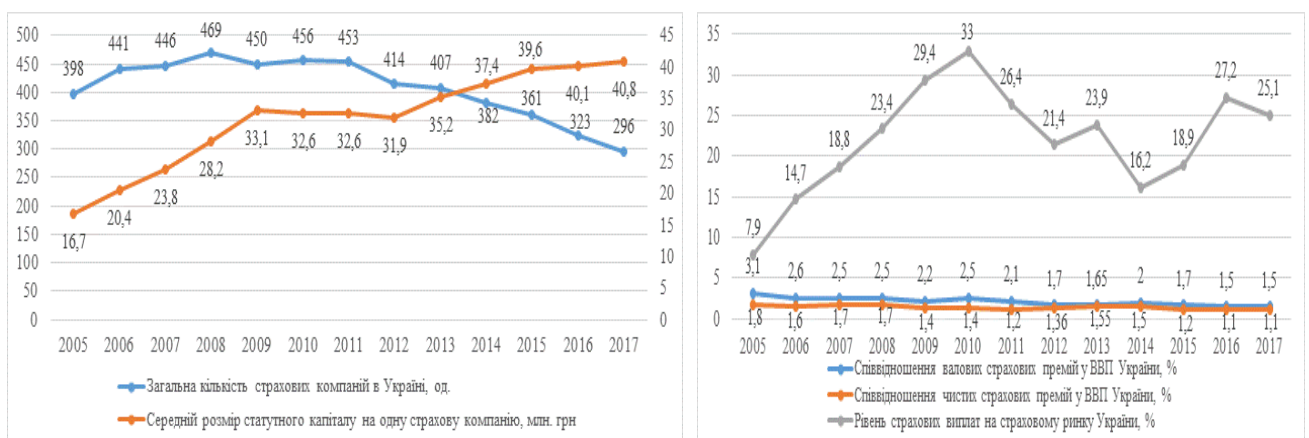

Рис. 2.12. Динаміка показників розвитку ринку страхових послуг в Україні за 2005 – 2017 рр.

Умовою розвитку страхового ринку є досягнення високого рівня капіталізації, що дає можливість подальшого розвитку у кількісних та якісних векторах. Саме капіталізація забезпечує надійність страхової системи як фактору підвищення конкурентоздатності вітчизняних суб'єктів страхового ринку у глобальному середовищі.

Відповідно до загальної класифікації джерел походження, капітал страховика складається із власного та залученого. При цьому за структурними елементами капіталу страхових компаній, статутний фонд є головним елементом власного капіталу, відповідно залучений – страхові резерви. Аналіз абсолютних показників сукупних обсягів сплачених статутних фондів та сформованих страхових резервів вітчизняних страховиків дозволяють дослідити процеси капіталізації страхового ринку України.

Показник співвідношення страхових резервів і валових страхових премій (рис. 2.13) відображає повний спектр рівня капіталізації страхового ринку.

У всі інші роки досліджуваного періоду цей показник мав значення у діапазоні [0,435; 0,595]. Так як джерелом формування страхових резервів виступають кошти страхувальників, що залучені у вигляді страхових премій, тому динаміка співвідношення страхових резервів і валових страхових премій повністю визначається станом страхового ринку України.

Наступним напрямком аналітичного дослідження стану страхового ринку України є оцінка обсягу страхових премій та виплат із окремих видів страхування, співвідношення обов'язкових і добровільних видів страхування, частки перестраховування в загальному обсязі страхових платежів, тобто тих показників, які характеризують галузеву структуру страхового ринку.

Структуру валових страхових премій за окремими видами страхування представлено на рис. 2.14.

Як видно, основним видом страхування в Україні є добровільне майнове страхування, частка якого в загальному обсязі страхування зменшується з 81,9% у 2013 р. до 72,3% у 2017 р. Це є особливістю розвитку саме вітчизняного страхового ринку, оскільки, наприклад, у країнах Центральної і

Східної Європи основними видами страхування є медичне страхування, страхування життя, автострахування, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів [62].

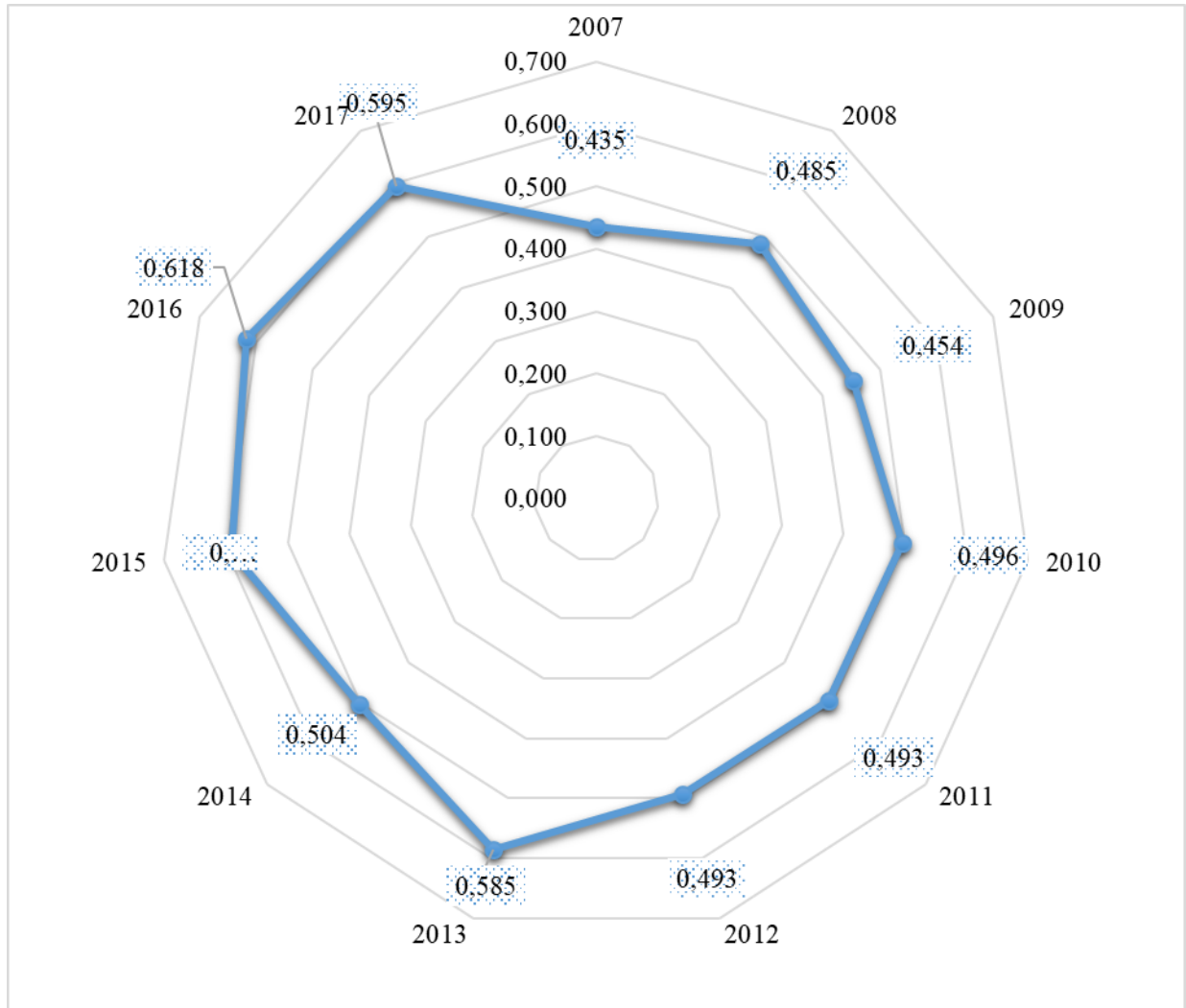

Рис. 2.13. Динаміка співвідношення страхових резервів і валових страхових премій в Україні (авторські розрахунки на основі [152–162])

Найменшу частку в Україні має державне страхування – протягом періоду дослідження мало зменшення його питомої ваги з 0,6% до 0,1%. За іншими видами страхування спостерігається зростання їх питомої ваги в динаміці протягом 2013–2017 рр.: частка недержавного обов’язкового страхування збільшилася з 7,2% до 11,3%; частка добровільного страхування відповідальності зросла з 3,8% до 5,3%; частка добровільного особистого

страхування збільшилася з 4% до 7%; частка страхування життя – з 2,5% до 4%. Відзначимо, що на вітчизняному страховому ринку України переважають саме добровільні види страхування, частка яких у цілому мала негативну динаміку – зменшилася з 92,8% до 88,7%.

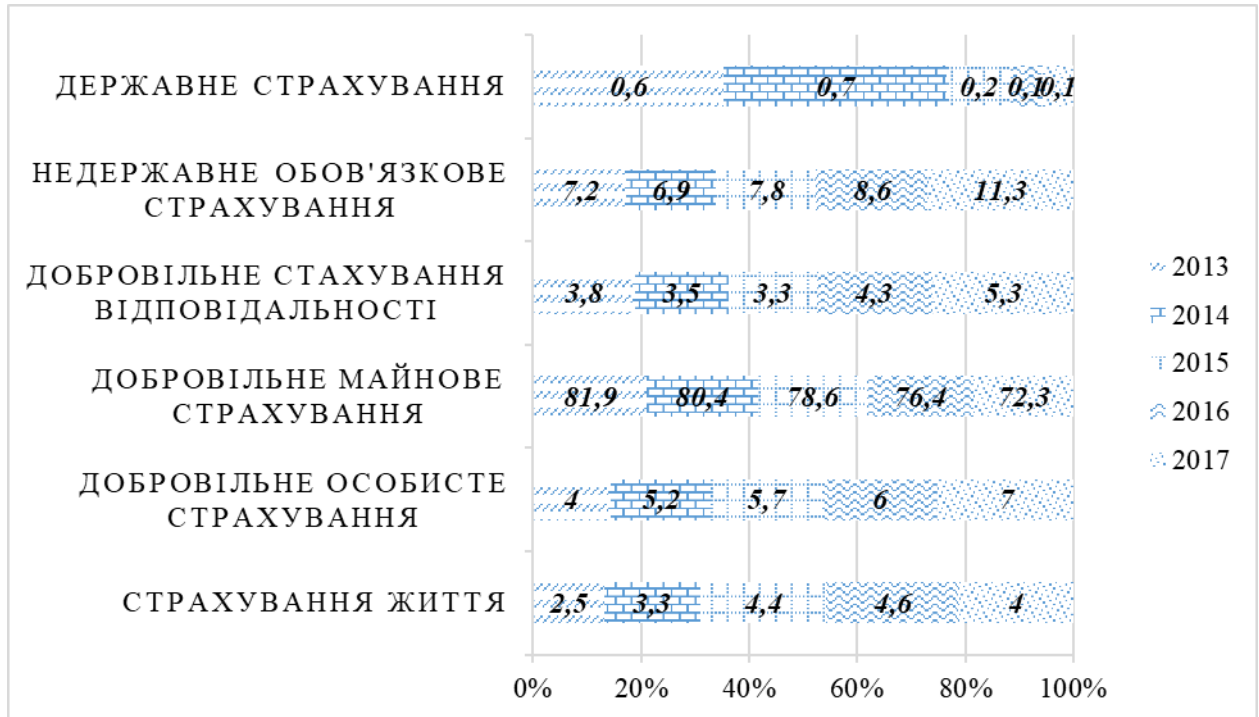

Рис. 2.14. Структура валових страхових премій за окремими видами страхування в Україні за 2013–2017 рр. (авторські розрахунки на основі [158–162])

Хоча аналіз динаміки страхових премій і засвідчив структурні зрушення в бік збільшення частки від добровільного страхування відповідальності, добровільного особистого страхування, страхування життя, проте вітчизняний страховий ринок у неповній мірі виконує соціальну функції – захист інтересів громадян, адже ці види страхування у 2017 р. займають незначне місце.

Проведене дослідження в цілому відображає зростання обсягів вітчизняного страхового ринку на початок 2017 р. Проте негативний вплив фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., анексія АР Крим та військові дії на Сході України, девальвація національної валюти й високі темпи інфляції у 2014 році привів до зниження попиту на страхові послуги та обсяг залучених

страховими компаніями премій внаслідок падіння доходів існуючих і потенційних споживачів. Ці негативні процеси загострили конкуренцію на страховому ринку України, збільшили його концентрацію та знизили можливості щодо інвестування, що призвело до зменшення платоспроможності та фінансової стійкості страхових компаній.

Однак сьогодні ситуація на страховому ринку має позитивні зрушення. Так, за результатами діяльності страхового ринку у 2017 р. порівняно з аналогічним періодом 2016 р. відбулося зростання надходжень валових страхових премій на 18,3%, та чистих – на 18,4%. Простежується динаміка зростання активів, статутного капіталу та страхових резервів.

Але не тільки зовнішні причини впливали на стагнацію страхового ринку України в період 2008–2014 рр. Серед основних внутрішніх розбіжностей функціонування вітчизняних страхових компаній залишаються такі:

- не розвинутість системи продажу страхових послуг одночасно зі стрімким розвитком страхового сектору;
- для підприємств страхового сектору характерні низька капіталізація діяльності та збільшення обсягів виплачених страхових премій;
- не зважаючи на відсутність ефективних форм управління внаслідок браку кваліфікованих спеціалістів у галузі страхування, підприємства страхового сектору продовжують інтенсивно розвиватися.

Умови динамічного розвитку вітчизняної економіки визначають сучасний страховий ринок як важливе підґрунтя для зростання, розвитку й стабільності країни. Хоча вітчизняний страховий ринок набув стрімкого розвитку лише наприкінці ХХ ст., на сьогодні страховий сегмент виділяють як один із досить активних на ринку фінансових послуг.

Таким чином, проведене дослідження виявило цілу низку проблем та перспектив сучасного розвитку вітчизняного страхового ринку. Для забезпечення стабільного розвитку підприємств страхового сектору доцільно звернути увагу на перспективні можливості страхового ринку України за такими напрямками: зміцнити фінансову стійкість і платоспроможність,

підвищити рівень капіталізації та конкурентоспроможність страхових компаній, збільшити їх інвестиційну привабливість; розвивати сучасну інфраструктуру страхового ринку; сприяти зростанню реальних доходів населення України; поліпшити стан корпоративних і державних фінансів; збільшити обсяг і частку страхових виплат; розвивати види довгострокового і накопичувального особистого страхування; підвищити прозорість страхового ринку.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 2

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у другому розділі, можна зробити наступні висновки.

За результатами контент-аналізу літературних джерел відзначено, що сутність дефініції «страхування» може визначатися як: відносини, вид діяльності, явище. Ураховуючи проведені дослідження щодо визначення змісту й сутності вищезазначеної категорії уточнено її розуміння таким чином: з позиції національної та економічної системи страхування є специфічною галуззю національної економіки, що пов'язана з перерозподілом національного доходу, акумулювання, примноження й витрачання коштів в процесі забезпечення безпеки населення на основі урахування як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків; як складова фінансового ринку національної економіки, страхування слід розглядати при реалізації страхових послуг та страхових продуктів, тобто при здійсненні страхової діяльності суб'єктів страхового сектору. Встановлено взаємозв'язок і підлеглість понять «страховий продукт» та «страхова послуга» як елементів теорії страхування. Відзначено, що страхова послуга виступає специфічним товаром із відповідними атрибутами (ризик, умови видачі страхової гарантії) та виступає складовою страхового продукту.

За результатами дослідження ринку страхових послуг одночасно як системи економічних відносин та сфери товарного обміну було: 1) уточнено його розуміння як складної багатоаспектної динамічної та спрямованої на забезпечення соціального захисту системи, функціонуючої на основі реалізації

економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин між її елементами; 2) виділено в його складі дві підсистеми – внутрішню (страхові продукти, система організації продажу страхових полісів і формування попиту, гнучка система тарифів, власна інфраструктура тощо) і зовнішню, яка реалізується через зовнішнє оточення – систему стейкхолдерів (зацікавлених осіб, контактних груп).

Запропоновано досліджувати особливості дії підприємств страхового сектору та їхнього впливу за допомогою концепції стейкхолдерів, для чого було визначено близьке (первинні стейкхолдери – персонал, власники, клієнти, бізнес-партнери) і дальнє (вторинні – держава, конкуренти, інвестори, локальні спільноти) кола стейкхолдерів, а також обрано в якості альфа-стейкхолдерів споживачів страхових послуг (клієнтів), які сприяють розвитку страхового ринку. Відзначено, що проведення діалогу зі споживачами дозволяє підприємствам страхового сектору запобігти можливим ризикам перед формуванням нового страхового продукту, покращити імідж у суспільстві, краще зрозуміти потреби страхового ринку. Результатом проведеного дослідження специфіки страхового ринку стала систематизація ознак щодо його класифікації та доповнення її ознакою «за колом стейкхолдерів», що дозволить визначити їхні групи при аналізі страхового ринку та його інституціональних змін, сприятиме прогнозу тенденцій і напрямів подальшого його розвитку.

Для виявлення причин часткової невідповідності виконання страховим ринком класичних соціально-економічних функцій досліджено принципи його організації, які об'єднано в чотири групи: правові, соціальні, економічні, забезпечувальні. За результатами дослідження тенденцій на страховому ринку в період незалежності України було виокремлено шість характерних етапів його розвитку: «стихійний»; «початкової відповідальності»; «законодавчий»; «програмний»; «кризовий»; «сучасний». Відзначено наявність на сучасному етапі розвитку страхового ринку України впливу негативних зовнішніх (економічні – інтервенція іноземного капіталу, обмеженість пропозиції на

світовому перестраховальному ринку; політичні; соціальні – зубожіння населення, відтік працездатного населення на заробітки) та внутрішніх (курсова нестабільність, відсутність транспарентності страхового ринку, низька капіталізація, дисбаланс інституціональної структури, нерозвинений фінансовий ринок, брак достовірної інформації для прийняття усвідомленого рішення про купівлю страхових послуг) чинників.

За результатами аналізу стану вітчизняного ринку страхових послуг виявлено наступне: 1) зниження кількості підприємств страхового сектору з 328 у 2001 р. до 296 у 2017 р., викликане загальними тенденціями в розвитку економіки та світовою фінансовою кризою; 2) не відповідність окремих показників функціонування ринку світовим стандартам, зокрема недостатній попит на страхові послуги в Україні, про що свідчить низьке, порівняно з розвинутими країнами, значення показників відношення валових страхових премій до ВВП у 2000-2017 рр. (у середньому на рівні 2,3%) та суми страхових премій у розрахунку на одиницю населення (в Україні на 1 особу припадало у 2008 р. 67,2, а у 2017 р. - 3,276 дол. США страхових премій, у Великобританії – 6857,8, Франції – 4131,0, Сполучених Штатах Америки – 4078,0 дол. США); 3) диспропорція розвитку страхового ринку України, що виражається у більшій затребуваності ризикового страхування при низькій питомій вазі страхування життя в загальному обсязі страхових премій (4,6% в Україні проти 40-80% у зарубіжних країнах); 4) високий рівень «схемного страхування» або «псевдострахування», про що говорить значне коливання рівня страхових виплат протягом 2006–2017 рр. у межах 8–33%, що є результатом не лише зменшення числа застрахованих осіб, а й зменшення кількості страхових компаній, які працювали на ринку страхових послуг в Україні через внутрішньо економічні, політичні та інші причини; 5) акумуляція на страховому ринку основної частки валових страхових премій в розмірі 99,5% 150 страховими компаніями "non-life" (57,5% від загальної її кількості) та 99,9% валових страхових премій 20 компаніями "life" (60,6% від загальної її кількості); 6) помірна монополізація на ринку страхування життя (Індекс Герфіндаля-

Гіршмана (ННІ) у 2017р. склав 1417,52) та значний рівень конкуренції на ринках інших видів страхування (ННІ в 4 рази менше 1000); 7) посилення концентрації страхового ринку України на фоні тенденції до збільшення середнього розміру статутного капіталу в розрахунку на одне підприємство страхового сектору, зменшення обсягу сплачених статутних фондів страховиків на 15% протягом 2010–2017 рр. і зростання величини сформованих ними страхових резервів більше ніж у двічі.

З'ясовано, що основні внутрішні проблеми функціонування підприємств страхового сектору пов'язані з нерозвинутістю системи продажу страхових послуг, низькою капіталізацією діяльності страховиків і відсутністю ефективних форм управління. Враховуючи наявність певних позитивних тенденцій і з метою зменшення диспропорцій розвитку страхового ринку України було окреслено завдання та основні напрями підвищення рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору для забезпечення їх стійкого конкурентного розвитку.

Результати наукових (експериментальних) досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях [40; 41; 45; 49; 256; 260; 266].

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ

3.1. Формування методологічної платформи оцінювання економічної безпеки підприємств

Підґрунтям прийняття управлінських рішень щодо економічної безпеки підприємств страхового сектору є адекватна система її оцінки. За результатами дослідження основних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємств було виявлено певні обмеження використання різноманітних моделей, методів і методик, що ускладнює адекватне та точне оцінювання економічної безпеки для підприємств страхового сектору. Найбільшого поширення набули індикаторний та ресурсно-функціональний підходи до оцінки рівня економічної безпеки. При цьому, оцінювання економічної безпеки зводиться до оцінки якості діяльності підприємств на основі порівняння значення показників, досягнутих до деякого фіксованого моменту часу зі значеннями попередніх моментів або критичних.

Стан та/або рівень економічної безпеки підприємства традиційно визначають завдяки сукупності значень змінних параметрів об'єкта, що забезпечують умови функціонування [97; 115; 181]. Стан та рівень економічної безпеки має контролювати сам господарюючий суб'єкт.

Забезпечення безпеки суб'єкта господарювання – це створення цілком певних умов, за яких би реалізовувалися його інтереси і здійснювалися поставлені ним цілі функціонування власними силами.

Рівень економічної безпеки підприємств страхового сектору – такий стан використання потенціалу підприємств страхового сектору, який дає можливість стабільно функціонувати в несприятливих умовах. Ступінь досягнення безпечних умов функціонування, сьогодні є одним із важливих чинників його ефективного функціонування. Економічна залежить як від внутрішніх, так і від

зовнішніх чинників. Внутрішні аспекти безпеки мають, в основному, фінансово-економічну природу, а зовнішні – політичну, екологічну, юридичну тощо. Саме тому спостерігається підвищена увага науковців і практиків різних галузей знань до тематики ризику і безпеки.

Внаслідок того, що економічна безпека має комплексний характер і включає всі функціональні області діяльності підприємства страхового сектору, а її забезпечення – процес безперервний і системний, то в даній роботі економічна безпека розглядається як система. Економічна безпека, як будь-яка система, вимагає постійного самотестування і оновлення. Із цією метою необхідно здійснювати моніторинг основних параметрів для «раннього попередження» негативних процесів з точки зору критеріїв економічної безпеки.

Діагностування стану економічної безпеки є складним завданням. Це зумовлено рядом досі невіршених питань теоретичного і концептуального характеру, таких як неоднозначне розуміння поняття категорії «економічна безпека», розробка єдиної науково обґрунтованої класифікації загроз економічній безпеці підприємства на мікрорівні, розробка чітких і повних алгоритмів створення і системи оцінки економічної безпеки, основу якої мають складати методики оцінки рівня, науково обґрунтовані принципи та відпрацьований механізм формування результатів оцінки.

Для характеристики стану економічної безпеки необхідним є проведення якісного і кількісного його аналізу [263]. Від цього залежить своєчасність заходів протистояння загрозам і небезпекам, спрямованим на збереження стабільного функціонування підприємств, забезпечення захисту інтересів власників.

Якісний аналіз стану економічної безпеки підприємств передусє кількісному і полягає в класифікації всіх можливих загроз діяльності, чинників, що їх зумовлюють, прогнозуванні можливих негативних наслідків реалізації цих загроз, визначенні шляхів зниження їх рівня.

Для більш повної характеристики стану економічної безпеки підприємств необхідний також кількісний аналіз. Результати кількісної оцінки

дозволятимуть порівнювати рівні економічної безпеки в часі та просторі, аналізувати тенденцію їх зміни, кількісно вимірювати вплив різних чинників на рівень економічної безпеки та причинно-наслідкові зв'язки між визначеними чинниками та рівнем економічної безпеки.

Для оцінки рівня економічної безпеки необхідний відповідний інструментарій.

У практиці оцінювання застосовується множина різних методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємств [35; 127; 202; 218; 219; 227; 237; 249]: від загальнонаукових до авторських. Наявність різних підходів зумовлює потребу та доцільність їх системної класифікації і узагальнення з метою встановлення переваг та недоліків, а в подальшому – їх вдосконалення, або на їх основі – розробки більш комплексних та достовірних методик.

Аналіз та співставлення підходів та методик оцінки рівня економічної безпеки підприємств дозволяє стверджувати, що вони суттєво різняться.

За результатами дослідження, виділяють такі основні підходи до оцінки рівня економічної безпеки [127; 190; 202; 267; 351; 361; 381]: індикаторний; ресурсно-функціональний; програмно-цільовий.

Індикаторний підхід, заснований на показниках (індикаторах) стану економічної безпеки та покладений в основі моніторингу результативності загальної політики, є самостійною аналітичною процедурою. Сутність його полягає у визначенні відхилень діяльності системи забезпечення безпеки від задекларованого стратегічного курсу.

При цьому він реалізує чотири основні функції:

- оцінки ефективності діяльності системи забезпечення економічної безпеки щодо реалізації задекларованого стратегічного курсу;
- контролю за якістю рішень для оперативного корегування діяльності системи забезпечення економічної безпеки;
- пояснення, яке допомагає з'ясувати, чому наслідки альтернатив загальної політики у сфері економічної безпеки та стратегічного курсу відрізняються;

– звітування, що допомагає складати доповіді, звіти тощо щодо соціальних та економічних змін, які настають після практичної реалізації широкого комплексу альтернатив політики й програм у сфері економічної безпеки впродовж певного часу.

Індикатор (від лат. *indico* – вказую) визначається як орієнтуючий економічний показник, вимірник, що дозволяє певною мірою передбачити, в якому напрямку слід очікувати розвиток економічних процесів.

Обґрунтування окремих показників-індикаторів та формування їх системи для оцінки передбачає врахування трьох принципів: 1) репрезентативність – у систему повинні входити найбільш суттєві показники, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства страхового сектору; 2) достовірність – індикатори мають адекватно відбивати стан окремих складових економічної безпеки у сфері страхової діяльності; 3) інформаційна доступність – наявність повної та достовірної інформації з відкритих джерел (офіційна статистична інформація, відкрита експертна оцінка та ін.) для розрахунку визначених показників оцінки економічної безпеки.

Так відповідно до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» система індикаторів оцінки економічної безпеки має формуватися на основі наявного досвіду оцінювання економічної безпеки, спеціалізованих напрацювань вітчизняних і закордонних науковців, індикаторів економічної безпеки, визначених у методиках профільних міжнародних організаціях (Міжнародним валютним фондом, ООН, Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), нормативними документами ЄС та ін.), цільових орієнтирів безпеки, установлених національними програмами розвитку [127]. Згідно з даними рекомендаціями визначається інтегральний показник економічної безпеки, розрахунку якого передують перевірка на щільність статистичних зв'язків між числовими рядами вибраних раніше показників-індикаторів за допомогою коефіцієнтів кореляції. Якщо в інтегральному показнику використано індикатори, які оприлюднюються раз на

рік або публікуються із значною часовою затримкою, то в розрахунках використовують останні наявні значення цих індикаторів [127].

Існують і авторські методики визначення економічної безпеки підприємств на основі індикаторного підходу. Індикаторний підхід до оцінки економічної безпеки розглядається в працях Сухорукової Т.Г. [181], Тамбовцева В.Л. [183], Барановського О.М. [9]. У даному випадку при оцінці рівня економічної безпеки підприємств використовуються показники-індикатори – порогові значення показників, які характеризують діяльність, що відповідають певному рівню економічної безпеки. Рівень економічної безпеки встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності з індикаторними.

Індикаторний підхід оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору забезпечує всебічну оцінку рівня їхньої економічної безпеки завдяки урахуванню основних сторін діяльності. Порівняння фактичних значень індикаторів з пороговими дозволяє прослідкувати динаміку як самих показників, так і рівня економічної безпеки.

Оцінка економічної безпеки підприємств страхового сектору за ресурсно-функціональним підходом базується на визначенні значення окремих складових економічної безпеки, тобто шляхом оцінювання ефективності використання ресурсів [5; 183]. При використанні даного підходу, оцінка рівня економічної безпеки ототожнюється з аналізом стану діяльності.

Наприклад, Олейніков Є. розглядає сукупність процесів, що протікають в організації з усіма взаємозв'язками, які складають єдину неподільну групу з точки зору їх функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки [106]. Ним виділено сім функціональних складових економічної безпеки: інтелектуальна, фінансова, техніко-технологічна, політико-правова, екологічна, інформаційна, силова. Перелік складових економічної безпеки може відрізнитися від наведеного, залежно від думки авторів.

До основних переваг даного підходу відносять його всеосяжний, комплексний характер, оскільки при цьому вивчаються основні процеси, що

впливають на рівень забезпечення економічної безпеки [79]. При цьому, економічна безпека розглядається надто детально і ототожнюється з самою діяльністю підприємств.

Оцінка економічної безпеки за програмно-цільовим підходом передбачає ретельний відбір показників, які характеризують рівень економічної безпеки підприємств страхового сектору, та визначення методів їх поєднання [56]. Так, застосовуючи даний підхід, вітчизняний дослідник Реверчук Н.Й. використовує для оцінювання рівня економічної безпеки підприємницької структури комплексний показник, визначений з урахуванням бальних оцінок показників техніко-технологічної, фінансової, кадрової, екологічної, інформаційної, політико-правової, силової та ринкової складових безпеки [145].

Пропонуються й інші варіанти вибору сукупного чи інтегрального критерію економічної безпеки. Даний підхід характеризується найбільшою критикою, оскільки досить опосередковано характеризує рівень економічної безпеки.

Розглянуті основні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств мають ряд спільних недоліків: сукупність показників економічної безпеки велика у зв'язку з тим, що необхідно охопити всі сторони діяльності; необхідність градації рівнів економічної безпеки від величини відхилень фактичних і порогових значень показників; методики досить трудомісткі; потребують використання великого обсягу статистичних даних.

Окрім того, використовуються методи комплексної оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору – оцінка конкурентного, інтегральна оцінка додержання інтересів, SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW-аналіз та ін.; структурно-аналітичні методи (моделювання, ієрархічна декомпозиція, морфологічний аналіз, матричний метод, мережевий аналіз, побудова семантичного диференціала, побудова профілю середовища, складання сценаріїв).

Для визначення залежностей між економічними показниками використовуються методи екстраполяції – екстраполяція параметричних залежностей, екстраполяція тимчасових тенденцій. Цей метод передбачає

визначення прогностичних показників розвитку за результатами аналізу їх динамічних рядів за минулі періоди. Отже ефективно використання цього методу можливо за умови відносно стабільного розвитку підприємства в минулому, що збереже свій вияв у майбутньому. Оскільки проведене аналітичне дослідження виявило нестабільність та суттєве коливання фінансових показників розвитку підприємств страхового сектору України, тому доцільність використання цього методу під час оцінки і прогнозування рівня економічної безпеки вважаємо сумнівним. У доповнення до нього варто назвати методи аналізу динаміки основних мікроекономічних показників та тенденції розвитку мікроекономічних явищ для встановлення відповідних закономірностей.

Методи аналізу і обробки сценаріїв призначені для прогнозування різних варіантів розвитку ситуації, методи оптимізації – для вибору варіанту, за якого досягається найбільш бажаний результат, теоретико-ігрові методи – для визначення варіантів розвитку у непередбачуваному зовнішньому середовищі.

Теорія штучних нейронних мереж базується на моделюванні нелінійних залежностей при вирішенні задач комплексної оцінки рівня економічної безпеки. Цей метод є досить складним у використанні, що в даному випадку можна віднести до його недоліків.

Доцільним буде використання групи методів комплексної оцінки загроз, які передбачають оцінку ризиків підприємств та виявлення загроз, що, проте, не завжди пов'язано з аналізом рівня економічної безпеки. Дане питання вимагає подальшого доопрацювання.

Методи оптимізації призначені для здобуття чисельних характеристик критеріїв, за якими можна вибрати кращий варіант [346].

При вирішенні питання про множину індикаторів, показників функціональних складових безпеки, значущості показників тощо застосовується метод експертних оцінок (опитування, експертні комісії, складання аналітичних доповідних записок, «мозкова атака», «Делфі»), оскільки іншого підходу до вирішення даних питань не існує. Цей метод дозволяє вирішувати багато питань, де простий підрахунок не можливий, але

його основні недоліки – недостатня кваліфікація спеціалістів та суб'єктивізм при прийнятті рішень. При правильній організації процедури його застосування рівень цих недоліків знижується до мінімуму.

Методи теорії нечітких множин, які, як і метод експертних оцінок, слугують для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів [246; 286; 299; 369; 370]. Зокрема, доцільно використовувати підхід, заснований на теорії нечітких множин, у ситуаціях, коли експерти не можуть зробити висновки про рівень показників. Застосування даного методу до оцінки економічної безпеки підприємств також вимагає подальшої розробки та наукового обґрунтування.

Даний підхід можна віднести до якісної методики, який може бути застосований для класифікації станів складних систем безпеки та визначення меж їх образу.

Для визначення граничних значень індикаторів підприємств можна скористатися бінарною системою числення, коли всі думки строго поділяються на істинні та хибні й ніяких проміжних варіантів не допускається. Сучасні погляди щодо даного питання полягають у тому, що знання експерта відносно тих ознак, які характеризують відмінності безпечного і небезпечного станів системи, можуть бути неточними.

У кожному випадку дається суб'єктивна оцінка граничних областей того типу, який може бути описаний функціями належності, що відносяться до теорії нечітких множин [33; 85].

Функція належності використовується для опису нечіткої границі або перехідної області від множини безпечних значень змінної, які вона приймає за відсутності параметра, до множини небезпечних значень тієї самої змінної, які вона приймає за наявності параметра.

Теорія нечітких множин, де внаслідок суб'єктивних оцінок границі можуть змінюватися, добре підходить для вивчення питання класифікації станів складних систем безпеки та ухвалення рішень щодо граничних значень індикаторів підприємств.

Ґрунтуючись на визначених можливостях розглянутих підходів та на підставі [336, с. 54] визначено систему взаємопов'язаних етапів, що дає змогу проводити дослідження економічної безпеки підприємств страхового сектору (рис. 3.1).

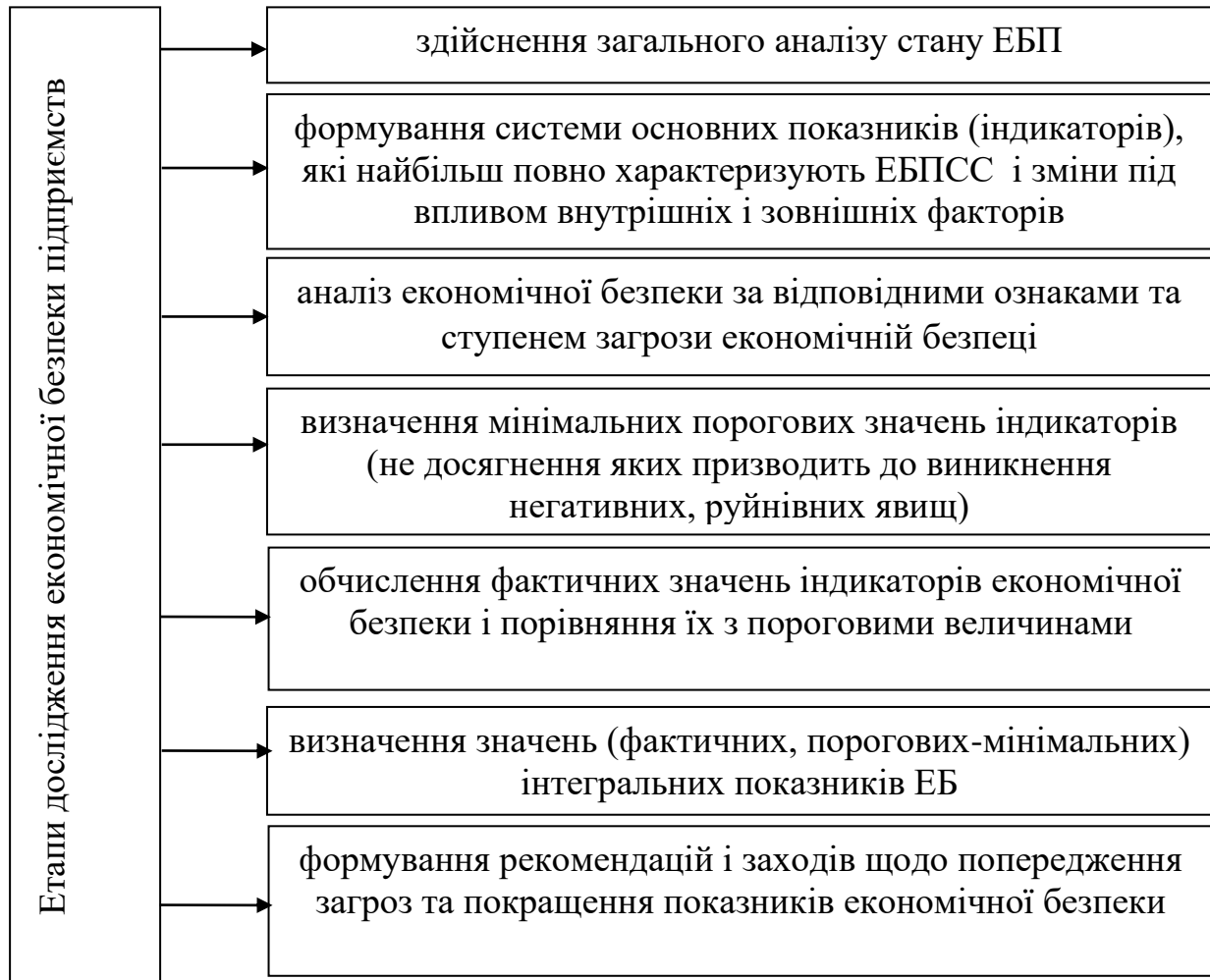

Рис. 3.1. Етапи дослідження економічної безпеки підприємств при індикаторному підході (авторська розробка)

Отримані індикатори в подальшому доцільно використовувати при формуванні стратегії економічної безпеки підприємств. Значення індикаторів вимірюються у відсотках або коефіцієнтах. Зменшення значення індикатора в динаміці характеризує погіршення стану економічної безпеки за період

дослідження. Визначення інтегрального показника економічної безпеки підприємств проводиться на основі нормування визначених індикаторів.

Проте, для даного підходу оцінки економічної безпеки підприємств дискусійними є питання щодо методичної бази визначення індикаторів, які враховують особливості функціонування підприємств, динаміку зовнішнього оточення тощо, складу показників-індикаторів, визначення для них порогових значень. Точність інтерпретації рівня економічної безпеки, та адекватність управлінських рішень щодо його забезпечення, визначається перш за все коректністю визначення кількісних значень оціночних індикаторів.

Це потребує вироблення єдиних підходів до визначення мінімально допустимого рівня економічної безпеки та застосування відповідних заходів захисту суб'єктів в процесі страхових взаємовідносин. Єдині підходи у системі спільного захисту будуватимуться через створення відповідних функціональних складових економічної безпеки: інформаційний, кадровий, фінансовий, маркетинговий [269].

Інформаційний рубіж відповідає інформаційній складовій та передбачає захист інтересів учасників страхової діяльності шляхом мінімізації інформаційних загроз і протидії їм. Створюється безпечний інформаційний простір взаємовідносин вказаних учасників при формуванні та використанні страхових ресурсів. Виходячи з такого бачення пропонується створювати спільні інформаційні бази даних, розробляти єдині методики виявлення, ідентифікації, оцінки, захисту, протидії дезінформації, чуткам, дискредитації, шантажу, технологіям інформаційного впливу, координувати діяльність учасників у сфері їх інформаційної безпеки при виконанні взятих на себе зобов'язань.

Кадровий рубіж відповідної складової проявляється у забезпеченні протидії будь-яким проявам некомпетентності, недобросовісної, злочинної поведінки з боку персоналу – учасників страхової діяльності на основі вироблення єдиних методик та критеріїв контролю поведінки і роботи працівників [337], залучених до підготовки та супроводження тих чи інших операцій.

Фінансовий рубіж економічної безпеки формується в межах фінансової складової відбивається у:

- формуванні спільних органів координації та управління операціями в конкретних взаємовідносинах учасників страхової діяльності;
- створенні спільних робочих груп з представників учасників страхової діяльності для проведення відповідних операцій; визначення їх функцій та запровадження єдиного порядку звітності про стан проведення ними операцій, особливо це може бути ефективним щодо операцій, які мають значні обсяги чи носять стратегічний характер для учасників страхової діяльності;
- запровадженні централізованого, незалежного контролю стану та динаміки операцій в автоматизованому режимі, з періодичним поширенням його результатів кожному із учасників страхової діяльності; формування тактики дій учасників страхової діяльності на випадок порушення технологій операцій, непередбаченого взаємовідносинами використання (надання) коштів чи недобросовісної поведінки учасників.

Режимний рубіж безпеки створюється в межах маркетингової діяльності шляхом запровадження відповідних обмежень та заборон як в технологіях операцій, так і у взаємовідносинах учасників страхової діяльності. Режимні заходи виключають дії учасників, які можуть негативно відбитися на результатах корпоративного інтересу страхової діяльності.

На основі макроекономічних показників і показників страхової діяльності формується інформаційна база, що використовується при створенні системи індикаторів безпеки страхової діяльності. Систему індикаторів складають показники, які відображають рівень фінансово-економічної стійкості, адаптації, протистояння загрозам, постійного розвитку та ефективності використання ресурсів.

На першому етапі інтегральної оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору відбувається відбір множини індикаторів, який здійснюється з метою оцінювання стану функціональних складових економічної безпеки, що забезпечує прийняття управлінських рішень та заходів

щодо відвернення й нейтралізації реальних і потенційних загроз інтересам безпеки підприємств [47].

Розробка ефективної системи індикаторів безпеки, здатної безпомилково і оперативно реагувати на можливі загрози, – складна методологічна проблема, оскільки своєчасність та точність виявлення дестабілізуючих тенденцій в діяльності підприємства страхового сектору залежить від множини та якості обраних індикаторів оцінювання економічної безпеки. Таким чином, перелік індикаторів повинен забезпечувати, з одного боку, здійснення максимально ємного й достовірного аналізу, а з іншого – можливість швидкого одержання інформації для їх розрахунків. При цьому необхідно виключити ті показники, що не піддаються розрахункам або дублюють один одного. Саме тому розрахунок індикаторів економічної безпеки підприємств страхового сектору доцільно здійснювати на основі даних публічної бухгалтерської звітності, що дасть можливість оперативно визначити рівень економічної безпеки та провести його рейтингову оцінку в конкурентному середовищі [269].

Виходячи з такої позиції запропоновано чотири критерії для оцінки стану економічної безпеки підприємств страхового сектору та відповідні індикатори, відбір яких здійснено експертним методом (табл. 3.1).

Основними вимогами до критеріїв оцінки є забезпечення комплексності оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору за усіма функціональними складовими та видами діяльності суб'єкту господарювання.

Під ефективною діяльністю підприємств страхового сектору розуміють його здатність досягати поставлених цілей шляхом оптимального використання ресурсів, враховуючи при цьому не лише мікроекономічну, а й макроекономічну функції у ринковій економіці. Забезпечення ефективного функціонування підприємств страхового сектору, у свою чергу, потребує раціональної організації аналітичної роботи, результати якої слугують основою для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень та забезпечує безпеку.

Критерії та індикатори економічної безпеки підприємств страхового сектору
(авторська розробка)

Критерії економічної безпеки	Індикатори
Критерій ефективності (формування та використання страхових ресурсів)	коефіцієнт використання платних ресурсів; коефіцієнт використання сукупних зобов'язань; коефіцієнт використання депозитів.
Критерій ризику	коефіцієнт співвідношення кредитів до зобов'язань; рівень проблемності кредитного портфелю; коефіцієнт співвідношення капіталу до кредиту; коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів на покриття збитків
Критерій рентабельності	рентабельність залучених ресурсів; рентабельність активів; рентабельність страхових операцій
Критерій рівня захищеності	норматив миттєвої ліквідності; мультиплікатор капіталу.

Аналіз дає можливість визначити тенденції та закономірності діяльності, оцінити характер впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на підприємств страхового сектору функціонування; науково обґрунтувати планування подальшої роботи та контроль її виконання; визначити потенціал розвитку та резерви підвищення ефективності його діяльності.

Критерій ризику базується на ознаках, покладених у класифікацію ризиків. Цінність оцінки критерію ризику полягає в тому, що на її основі можна моделювати страхову діяльність, здійснювати комплексний пошук внутрішніх резервів з метою підвищення ефективності здійснення безпеки. Запропонований автором підхід має на меті не перерахування всіх видів страхових ризиків, а створення певної системи індикаторів страхових ризиків, що дозволяє підприємствам страхового сектору не упустити окремі їх різновиди при визначенні сукупного розміру ризиків у своїй діяльності. До таких індикаторів пропонуємо віднести коефіцієнт співвідношення капіталу до

виданих страхових сум, рівень проблемних страхових випадків та коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів на покриття збитків.

Під критерієм рівня захищеності підприємств страхового сектору розуміється стабільність фінансового й економічного розвитку. Можливість швидко розрахуватися за поточними зобов'язаннями створює передумови для стабільної діяльності підприємств страхового сектору. Неспроможність підприємств страхового сектору виконувати взяті на себе зобов'язання перед своїми клієнтами може викликати тривогу або навіть паніку серед останніх, негативним наслідком чого може бути неспроможність (банкрутство), яке, у свою чергу, є одною з підстав ліквідації юридичної особи. Рівень проблемних страхових продуктів у страховому портфелі здатний на ранніх стадіях сигналізувати про зниження рівня фінансової безпеки. Рівень агресивності страхової політики підприємств страхового сектору, здійснює безпосередній вплив на рівень його захисту та фінансової безпеки. Останнім часом важливість контролю за валютною позицією істотно зростає.

Окрім зазначених індикаторів, обов'язковим є врахування зовнішніх умов діяльності підприємств страхового сектору і їх вплив на економічну безпеку. У ринкових умовах господарювання підприємство страхового сектору є відкритою системою, діяльність якого становить взаємодію внутрішнього і зовнішнього середовища. Ці два компоненти постійно перебувають у тісному взаємозв'язку. Залежно від сили впливу чинників кожного середовища, одне з них є домінуючим над іншим і впливає на його функціонування.

Систематизуючи і виокремлюючи окремі чинники, необхідно враховувати, що система безпеки страхової діяльності підприємств страхового сектору формується одночасно під впливом цілого комплексу економічних процесів і явищ. Чинники діють не ізольовано, а системно.

Для того, щоб сформувати дієву методичку оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору, керівництво повинно чітко уявляти динаміку зовнішнього середовища (макроекономічні показники та позиція держави) і стан внутрішніх ресурсів самого підприємства (динаміка страхового портфеля, кількісний та якісний стан страхового портфеля, рентабельність активів та

страхових операцій, рівень ризику, фінансове становище тощо), оскільки з взаємодії цих факторів складається реальний рівень безпеки діяльності.

На другому етапі відбувається визначення основних характеристик значень індикаторів, які застосовуються при проведенні аналізу рівня безпеки.

Для показників фінансової звітності підприємств страхового сектору визначаються економічно досяжні мінімальні та максимальні значення індикаторів або їх нижні та верхні межі, макроекономічні показники досліджуються в динаміці, тобто їх зміна у певному напрямку буде свідчити про зниження або посилення рівня безпеки діяльності.

Винятками тут є макроекономічні показники, які не мають порогових значень, тому пропонується їх оцінювати у динаміці, тобто зміну таких показників в певний бік необхідно розцінювати як позитивну або негативну ознаку.

Третій етап полягає у експертній оцінці, в якій розрахованим індикаторам надаються значення вагових коефіцієнтів. В умовах значної невизначеності середовища для вирішення поставленої задачі пропонується використати один із традиційних евристичних методів – метод експертних оцінок.

Система оцінки економічної безпеки операційної (страхової) діяльності підприємства страхового сектору враховує два компонента:

1) зовнішні умови здійснення страхової діяльності, тобто оцінка макроекономічних показників-індикаторів безпеки діяльності (максимальна сума балів складає 35);

2) стан економічної безпеки підприємства страхового сектору, який оцінюється за допомогою двох складових, а саме оцінки виконання функцій системи економічної безпеки операційної (страхової) діяльності (оцінюється стан трьох складових) та оцінки показників економічної безпеки підприємств страхового сектору (максимальна сума балів складає 95) (рис. 3.2) [47].

Оцінку індикаторів економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині операційної (страхової) діяльності запропоновано здійснювати на основі визначення показників (індикатори) безпеки страхової діяльності.

Рис. 3.2. Багаторівнева система оцінювання рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Індикатори запропоновано оцінювати за 5-ти рівнявою шкалою. При цьому відзначимо, що вибір шкали не впливає на кількість балів – внаслідок відносності показників та їх методики розрахунку вплив чинить питома вага.. За кожен індикатор дається 1–5 балів: 1 – мінімальне значення, 5 – максимальне значення. Якщо установа не виконує рекомендованих, або нормативних значень – 1 бал, середнє значення – 3 бали, виконує нормативні або рекомендовані –

5 балів. Загальна максимальна сума балів, що їх отримає підприємство страхового сектору по даному блоку, складає 65 балів. Таким же чином оцінюються і макропоказники-індикатори економічної безпеки операційної (страхової) діяльності. Оцінка системи індикаторів економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині операційної (страхової) діяльності здійснюється на основі визначення ступеня виконання функцій за визначеними елементами, які має здійснювати ця система. Повна реалізація функцій оцінюється як 10 балів.

Виходячи із особливостей операційної (страхової) діяльності підприємств страхового сектору виділено такі елементи:

1. «Правила поведінки» містить основні дії щодо забезпечення інформаційно-аналітичної та консультативно-організаційної функції і функції взаємопідтримки та контролю.

2. «Технології операцій (взаємовідносин)» містить основні дії щодо забезпечення індивідуально-ситуаційної та адаптивної функції, функції автономності та управлінської функції.

3. «Засоби захисту» містить основні дії щодо забезпечення функцій корпоративного захисту, правового пріоритету, планування.

Максимальну кількість балів за кожним з елементів визначено як 10 (авторська пропозиція). Шляхом експертного дослідження встановлено рівнозначність елементів економічної безпеки підприємств страхового сектору. Тобто, максимальна сума оцінки визначення функцій системи економічної безпеки операційної (страхової) діяльності складає 30 балів.

На основі отриманої суми балів оцінки функцій системи економічної безпеки та показників економічної безпеки (внутрішніх і зовнішніх) формується висновок про рівень економічної безпеки підприємства страхового сектору в площині операційної (страхової) діяльності (табл. 3.2).

Четвертий етап оцінки полягає у наданні рекомендацій щодо формування та/або зміни управлінських заходів на основі отриманої кількісної оцінки.

Оцінка економічної безпеки страхової діяльності підприємств страхового сектору

Отримана кількість балів	[20;40[[40;60[[60;100[[100;130]
Рівень економічної безпеки операційної (страхової) діяльності	критичний	низький	середній	високий

Для наочної характеристики оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині операційної (страхової) діяльності експертами готується «Звіт про здійснення оцінки економічної безпеки операційної (страхової) діяльності компанії»: назва підприємства страхового сектору, в якому здійснюється оцінка безпеки; зазначення періоду, за який проводиться оцінка; формування системи показників для аналізу; надання результатів їх обчислення та визначення кількості балів по кожному показнику у табличному вигляді; визначення рівня оцінки економічної безпеки; надання рекомендацій.

Застосування запропонованої системи оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині операційної (страхової) діяльності дає можливість на кожному із етапів операційної (страхової) діяльності генерувати заходи безпеки щодо правила поведінки та технології проведення операцій. Враховуючи, що використання страхових ресурсів здійснюється переважно у формі страхових операцій та те, що останні у своєму розвитку проходять три етапи (підготовка операції, її супроводження (моніторинг) і повернення кредитних коштів), кожному з них будуть відповідати конкретні заходи по забезпеченню економічної безпеки в площині загальної безпеки щодо правила поведінки та технології взаємовідносин (табл. 3.3) [269].

Розглядаючи страхову діяльність як складну, багатоступеневу систему взаємовідносин підприємств страхового сектору з учасниками такої діяльності і приділяючи значну увагу кожному з її етапів, можна виділити один з них, який є найбільш складним, трудомістким та затратним. Це робота підприємства страхового сектору з повернення страхової заборгованості, яка з тих чи інших

причин не була повернута позичальниками у відповідності з їхніми договірними зобов'язаннями. Сьогодні така робота є постійним атрибутом кредитної діяльності вітчизняних підприємств страхового сектору по забезпеченню/підвищенню рівня економічної безпеки за етапами операційної (страхової) діяльності.

Таблиця 3.3

Заходи по забезпеченню економічної безпеки на кожному з етапів страхової діяльності

Етапи страхової діяльності	Зміст системи економічної безпеки страхової діяльності підприємств страхового сектору
Підготовка операції	формування безпечних умов проведення страхової операції
Моніторинг	своєчасне виявлення ознак, які можуть вказувати на порушення умов проведення страхової операції
Повернення коштів	вжиття заходів щодо найбільш повного виконання зобов'язань кожним з учасників страхової операції.

Механізм управління процесом повернення проблемних кредитів забезпечується створенням у підприємстві страхового сектору відповідної координаційної групи у складі представників, боржника та суб'єктів, залучених до повернення боргів.

Основним інструментом впливу на боргову ситуацію будуть переговори та домовленості, інформаційні заходи супроводження процесу повернення боргів, правові засоби. Важливе місце у запропонованій системі відводиться структурному блоку, силами та засобами якого виконується безпосередня робота по поверненню боргів. Враховуючи те, що сучасна підприємницька діяльність (супроводжується великими обсягами проблемних боргів, на ринку все активніше почали пропонуватися послуги з їх повернення. Поява таких пропозицій зумовила формування нового виду діяльності – роботу з повернення боргів. Специфічні умови сьогодення, в яких опинились установи, робить таку діяльність досить актуальною.

Актуальність сек'юритизації проблемних боргів зумовлена великою ємністю ринку таких боргів та значним терміном дії страхових угод, що дає можливість формувати додатково сегмент фондового ринку і позитивні перспективи його розвитку. Основними перевагами сек'юритизації проблемних страхової боргів можна вважати: можливість перерозподілу ризику великої концентрації проблемних боргів, забезпечення додатковими джерелами фінансових ресурсів, вивільнення балансів від негативних активів, підвищення їх страхового рейтингу, покращення ліквідності. Важливим у такому підході є те, що сек'юритизація проблемної страхової заборгованості не порушує серйозним чином інтереси суб'єктів клієнтських відносин, даючи їм змогу вирішити всі питання безконфліктно.

Запропоновані заходи підвищення економічної безпеки у кожному із її складових елементів формує відповідні функції, які реалізуються у різних сферах взаємовідносин: економічній, інформаційній, правовій, організаційній, підтримуючи їх на заданому рівні та не допускаючи виникнення протиріч чи конфліктів. Можливості реалізації заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки формуються із можливостей кожного із учасників страхової діяльності, яким делегуються взаємно узгоджені повноваження щодо захисту об'єкту безпеки.

У результаті використання методики оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині страхової діяльності можна визначити, чи є внутрішній потенціал (ресурсний, компетенції) для реалізації наявних можливостей, рівень готовності протистояти негативному впливу зовнішнього середовища, і, що важливо, даний аналіз допоможе виявити внутрішні недоліки, що потребують усунення та забезпечать високий рівень економічної безпеки операційної (страхової) діяльності.

Використання розглянутих індикаторів при оцінці рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору в площині страхової діяльності дає змогу формувати підтримуючі заходи в площинах інвестиційної (формування

інвестиційної політики) та фінансової (визначення оптимальної структури капіталу) діяльності.

Впровадження розробленого алгоритму аналізу економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині страхової діяльності на основі розрахунку рівня функціональних складових безпеки страхової діяльності за її елементами (процесами) істотно підвищить ефективність усієї системи управління економічною безпекою підприємства страхового сектору, оскільки дасть змогу безперервно відстежувати й оцінювати стан безпеки, вчасно виявляти загрози та небезпеки, а також приймати ефективні рішення щодо їх мінімізації та/або усунення.

У процесі дослідження встановлено доцільність використання методів розпізнавання образів і кластеризації як для якісного аналізу економічної безпеки підприємств, так і для кількісного. Кластерний аналіз, як математична процедура багатомірного аналізу, дає змогу на основі множини показників, які характеризують стани об'єктів (образів), згрупувати їх у класи (кластери) таким чином, щоб об'єкти, які належать до одного класу (образу), були більш однорідними, подібними порівняно з об'єктами, що входять до інших класів. На основі чисельно виражених параметрів об'єктів обчислюються відстані між ними, які представляються і в евклідовій метриці (найбільш поширеній), і в інших метриках. Кластерний аналіз застосовують для ідентифікації небезпечних станів системи у випадках, коли порушення в об'єкті істотно змінюють залежності вихідних змінних від вхідних дій або області значення змінних [101].

Виявлення та діагностування порушень при кластерному аналізі здійснюють на основі ідентифікації деякого образу – кластеру – у просторі декількох змінних y_1, y_2, \dots, y_L , що відповідає певному стану стійкості h , за даними вимірювання цих змінних. Приклади трьох кластерів в області вимірюваних значень y_1 та y_2 для станів стійкості h_0, h_1, h_2 наведені на рис. 3.3. Межі кластерів визначаються на основі оброблення експериментальних даних, отриманих у різних станах безпечності. Виділення кластерів відображає

різницю параметрів або вид оператора ϕ моделі об'єкта при різних станах, діапазон значень y в одному стані безпечності характеризує зміну збурень.

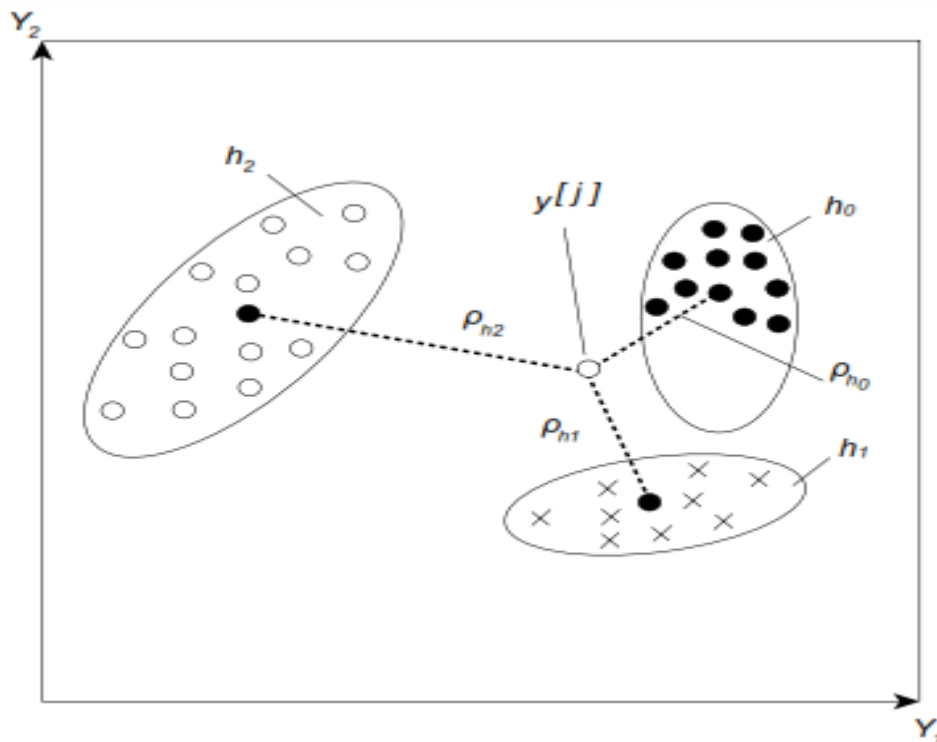

Рис. 3.3. Кластери у просторі двох змінних для трьох станів безпеки [101]

Кожному кластеру відповідає багатовимірна щільність розподілу $p(y_1, y_2, \dots, y_L)$. Якщо вимірювані змінні незалежні, то функція $p(y_1, y_2, \dots, y_L)$ дорівнює добутку щільності розподілів $p(y_i)$ змінних $y_i, i = 1, \bar{L}$:

$$p(y_1, y_2, \dots, y_L) = kp(y_1)p(y_2)\dots p(y_L), \quad (3.1)$$

де k – частка загальної множини точок, що займає даний кластер, $k \in [0; 1]$.

З метою характеристики кластера за експериментальними даними, у простому випадку оцінюють параметри розподілу математичного очікування m , середнього квадратичного відхилення σ_i змінної $y_i, i = 1, \bar{L}$, що відповідають одному стану безпечності, а отже, і кластеру, визначають його границю як границю області з призначеною довірчою ймовірністю. Якщо змінні y

незалежні та розподілені за нормальним законом, то головні осі кластерів розташовані паралельно координатним осям.

Область значень вектору u містить певний кластер. Залежно від того, до якого сектору належить точка $u[j]$, робиться висновок про належність її до відповідного кластеру, а отже, про те, який стан безпечності та відхилення має місце в даний період часу. Класифікаційні лінії або функції, що розділяють область спостережних значень u на частини, які відповідають різним станам безпечності, визначають, наприклад, методами випадкових площин, потенціальних функцій тощо.

Кваліметрія виокремлює низку рівнів вивчення досліджуваного об'єкта (явища, процесу): перший рівень сукупності – досліджується об'єкт у цілому; другий рівень – об'єкт поділяється на складові частини; третій рівень – виокремлені складові частини також поділяються на частини; та ін. Кваліметрична оцінка економічної безпеки підприємств проводиться за такими етапами: формування ієрархічної системи, що зазвичай визначається схемою чи таблицею; оцінка експертами встановлення вагомості (важливості) показників: поєднання кількісних та якісних оцінок за певними правилами в загальну оцінку об'єкта.

Досить актуальним для оцінки економічної безпеки є застосування методу декаплінгу. Декаплінг існує двох видів: ресурсний декаплінг та декаплінг впливу. При дослідженні системи індикаторів економічної безпеки підприємств важливе врахування саме «декаплінгу впливу», що розглядається як зростання економічної ефективності зі зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище. Саме такий широкий спектр можливих проявів декаплінгу впливу ускладнює процес його визначення (вимірювання) [33]. Це пов'язано як з широким спектром можливих негативних наслідків, що необхідно враховувати, так і з наявністю або відсутністю даних за певним видом негативних проявів. Зокрема, можуть значно відрізнитись тенденції динамічних рядів за окремими компонентами.

Особливої уваги заслуговують підходи, що базуються на методах теорії інформації і за допомогою яких знаходяться граничні значення безпечного функціонування різних складних систем, у т.ч. й підприємств страхового сектору. На думку прихильників таких підходів [167], існує деякий загальний чинник, що створює перепони нормальному розвитку майже всіх без винятку соціальних систем. Ця тенденція полягає в тому, що система має перейти через точку оптимального співвідношення:

$$H_r / I_s = (20\%) / (80\%) \quad (3.2)$$

де H_r – реальна ентропія;

I_s – структурна інформація системи і $I_s = H_{\max} - H_r$.

Звичайна соціальна система, що розвивається, досягнувши цього значення, може перейти на наступний ієрархічний рівень розвитку, розпочати утворювати між елементами попереднього рівня нові інформаційні зв'язки. Очевидно, що тільки за умови обмеження розвитку нижнього рівня можна утворювати різноманітні функції і структури верхніх рівнів соціальних систем.

Аналіз існуючих і дослідження нових складних систем, у т.ч. й систем безпеки, засвідчив, що забезпечення їх системної стійкості та гармонії досягається за допомогою співвідношення між основними показниками, заснованими на принципі (або правилі) «золотого перетину». Нині багато фахівців у феномені правила «золотого перетину» вбачають ознаку гармонії природи і структурної єдності всіх її об'єктів. Вони поділяють думку, що оптимально стійкі системи перебувають у коливальному режимі, і границі їх стійкості можна визначити за допомогою правила «золотого перетину» [71; 177].

Так, посилаючись на наукові дослідження та практику, І. Прангишвілі зазначає, що життєвий рівень народу, його добробут і безпека на 60–70% залежать від ефективності управління, а не від наявних у нього природних ресурсів. Причому близько 2/3 досягнутих результатів й успіхів залежать від

системного підходу до управління, ефективності управління і тільки на 1/3 від інших чинників [118]. Будь-яка система, яке прагне до організації за правилами «золотої пропорції» чи правилами гармонії, удосконалюється і стає більш організованою. Така система вдосконалюватиметься у разі потреби, навіть під час виникнення загроз його стійкості. А система, яка не прагне до організації за законами гармонії чи «золотої пропорції», деградуватиме і зникатиме.

Тому в конкурентній боротьбі підприємств страхового сектору перемогу отримують ті, які ліпше за інших застосовують закони гармонії чи «золотої пропорції». У цьому аспекті сутність феномену числа «золотого перетину» полягає у величині F :

$$F = \frac{1 + \sqrt{5}}{2} = \frac{1}{2} + \frac{\sqrt{5}}{2} = 1,6180... \approx 1,62.$$

Застосування законів гармонії і законів «золотої пропорції» потрібного балансу «безпека – загрози – ризик» має допомогти ефективно управляти на всіх рівнях. Тому для опрацювання рекомендацій щодо формування економічної безпеки підприємства страхового сектору необхідно використовувати парадигму триєдності, правила «золотої пропорції» і за їх допомогою визначити граничні значення в розподілі прав, обов'язків і відповідальності між ними.

Виникнення у кінці 1980-х років вейвлет-аналізу обумовлене потребою розв'язання прикладних задач. Цей метод можна характеризувати як альтернативу класичному зваженому аналізу Фур'є. З часом з'ясувалося, що вейвлети можна успішно застосовувати для розв'язання різних задач оброблення сигналів і часових рядів. За їх допомогою можна виявити наявні в них сигнали, нерегулярності і, що важливо, пороги [13; 59; 203]. Використання вейвлет-аналізу доводить практичну користь його застосування не тільки для визначення граничних значень індикаторів підприємств, а й для діагностики функціонування таких складних систем, як економічна безпека підприємства [72].

3.2. Оцінювання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємств страхового сектору

Розвиток страхового ринку є одним з пріоритетних зовнішніх факторів впливу стан та рівень підприємств страхового сектору. Шляхом компаративного аналізу підходів та методів оцінки економічної безпеки підприємства та факторів впливу на її стан та рівень визначено, що найбільш доречним для оцінювання впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємств страхового сектору з позиції визначення загроз сформовано комплексну систему оцінювання, яка побудована на засадах методів стратегічного аналізу SWOT-аналізу, PEST-аналізу та SNW-аналізу.

Одним із інструментів дослідження економічної безпеки в є SWOT-аналіз [90, с. 125]: Strengths (Сили), Weaknesses (Слабкості), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози). Теорія і практика накопичила досвід його застосування не лише до страхового ринку, але і до інших фінансових ринків. Зокрема, Баласанов П.А., використавши технологію SWOT-аналізу для оцінки макро- та мікросередовища фінансових посередників на фондовому ринку України, сформував цілісну картину його мікро- та макросередовища [8, с. 23]. Результатом цього є створення загального базису для ефективного аналітичного дослідження фінансових компаній в напрямку своєчасної ідентифікації загроз економічної безпеки, попередження / запобігання кризових явищ і процесів розвитку, своєчасного виявлення резервів і можливостей для ефективного використання ресурсного потенціалу компаній тощо.

SWOT-матриця дозволяє зробити висновки про потенціал форм організації страхової діяльності та обґрунтувати рекомендації щодо стратегій забезпечення їх розвитку за рахунок поєднання різних комбінацій сильних і слабких сторін, можливостей і загроз [83, с. 45]. Процес SWOT-аналізу форм організації страхової діяльності проводиться в такій послідовності. Спочатку виявляються сильні (зіставляються з ринковими можливостями) і слабкі (розробляються напрями їх подолання) сторони форми організації, а також визначаються потенційні загрози

(розроблення заходів щодо їх знешкодження) та можливості (виявлення конкурентних переваг і формування стратегічних пріоритетів). Наслідком проведеного SWOT-аналізу є матриця взаємозв'язків сильних і слабких сторін, можливостей і загроз форми організації страхової діяльності.

Використання маркетингових методів у сучасних ринкових умовах є запорукою закріплення власних конкурентних позицій на ринку страхових послуг, і сьогодні залишається актуальним комплексне дослідження існуючих інноваційних методів управління маркетинговою діяльністю, яка дозволить здійснити різнохарактерну оцінку маркетингової складової економічної безпеки та сформувати більш точні та якісні рекомендації щодо її коригування.

SWOT-аналіз умов розвитку страхового ринку дозволив виявити переваги, можливості, недоліки й загрози розвитку ринку, що надалі впливатимуть на використання сильних сторін, запобігання наявним проблемам і розробку альтернативних сценаріїв його розвитку. Фактори сильних і слабких для проведення SWOT-аналізу сторін були вибрані з дисперсії специфічних факторів впливу методу парних порівнянь на основі багатомірної шкали.

Сильними сторонами страхового ринку у результаті проведеного дослідження були визначені: фінансова стійкість і надійність; широкий список послуг, що надаються; високий рівень обслуговування; обслуговування різних верств населення; поінформування населення про діяльність страхового ринку; збільшення страхових премій; розробка нових програм; філії та представництва в інших містах; гнучке ціноутворення.

Слабкими сторонами страхового ринку України визначені такі: збільшення страхових виплат; слабка програма просування послуг; відсутність маркетингових досліджень; незначне охоплення території; неоперативне реагування на зміни ринку.

Факторами, що визначені як можливості страхового ринку, є: робота з юридичними особами; співробітництво з іноземними страховими компаніями; запозичення досвіду іноземних колег; благодійна діяльність; велика кількість

застрахованих; гнучка система знижок та надання пільг; прагнення населення до захищеності.

Факторами, що є загрозами страхового ринку стосовно його розвитку, визначені такі: допуск іноземних страхових компаній на український страховий ринок; загальноекономічна криза; втрата іноземних інвесторів; слабке законодавче регулювання; зростання цін на послуги; зниження платоспроможності населення; високі тарифи. Результати SWOT-аналізу умов розвитку страхового ринку наведено в табл. 3.4.

Фактори, що складають матрицю SWOT-аналізу, обов'язково перевіряють на наявність ефекту синергії (взаємного впливу), внаслідок чого вони можуть бути посилені або послаблені.

Наступним етапом аналізу є встановлення зв'язків між «сильними» й «слабкими» сторонами, «загрозами» та «можливостями», які надалі можуть бути використані для формулювання стратегії розвитку страхового ринку. Розгляд тільки парних факторів суттєво спрощує реалізацію методу на практиці, але дещо знижує його ефективність. Крім того, фактори можуть бути незалежними (не мати парного чинника), що також достатньо поширено.

Необхідно визначати не лише чинники – загрози та можливості, а й оцінювати їх з погляду важливості та ступеня впливу на розвиток страхового ринку як фактору зовнішнього впливу на економічну безпеку підприємств страхового сектору. Відбір найбільш впливових чинників середовища (можливостей та загроз) запропоновано провести за допомогою матриці Дж. Вільсона, в якій відображено взаємозв'язок між ймовірністю посилення та силою впливу чинника. Попри безумовні переваги, наведений метод має суттєві обмеження, на які необхідно зважати при його практичному застосуванні: «можливості» можуть переходити у «загрози» та навпаки; аналіз засновано на використанні інформації, яка, зазвичай, отримана експертним шляхом, отже вона має суттєві похибки й певну суб'єктивність; під час аналізу відбираються лише ті фактори, які мають безпосереднє відношення до страхового ринку та являються суттєвими тощо.

Матриця SWOT-аналізу умов розвитку страхового ринку як детермінанти економічної безпеки підприємств (авторська розробка)

Можливості	Загрози
прагнення населення до захищеності; велика кількість застрахованих; співробітництво з іноземними страховими компаніями; запозичення досвіду іноземних колег; робота з юридичними особами; гнучка система знижок і надання пільг; використання схема перестраховування ризиків; розгалужена мережа страхових компаній; розширення страхового поля страховика залежно від рівня фінансово-економічного та організаційного забезпечення діяльності; надання страхових послуг страхувальникам в залежності від рівня їх платоспроможності.	високі тарифи; загальноекономічна криза; зниження платоспроможності населення; слабе законодавче регулювання; втрата іноземних інвесторів; зростання цін на послуги; монополізація окремих сегментів страхового ринку; використання схем страхового шахрайства; порушення умов страхових договорів щодо нарахування і виплати страхового відшкодування.
Сильні сторони	Слабкі сторони
гнучке ціноутворення; поінформованість населення про діяльність страхового ринку; широкий спектр послуг, що надаються; збільшення страхових премій; обслуговування різних верств населення; розробка нових програм; наявні можливості щодо капіталізації діяльності на фінансовому ринку; високий рівень стандартизації страхових послуг.	непрозорість руху грошових потоків страховика для страхувальника; основною метою діяльності страховика є одержання прибутку; вибірковий підхід до страхування потенційних ризиків; відсутність маркетингових досліджень; мале охоплення території; неоперативне реагування на зміни ринку; збільшення страхових виплат; слабка програм просування послуг.

З метою підвищення об'єктивності визначення можливостей страхового ринку можна використати PEST-аналіз – зручний метод для аналізу макросередовища (зовнішнього середовища). Методика PEST-аналізу часто використовується для оцінки ключових ринкових тенденцій галузі, а результати PEST-аналізу можна використовувати для визначення списку загроз і можливостей при складанні SWOT-аналізу компанії. PEST-аналіз є

інструментом довгострокового стратегічного планування і складається на 3–5 років вперед, із щорічним оновленням даних. Може бути виконаний у вигляді матриці з 4 квадрантів або в табличній формі.

Весь процес проведення PEST-аналізу можна умовно розбити на наступні етапи: визначення факторів; збір інформації щодо динаміки та характеру змін кожного фактору; аналіз значущості і ступеня впливу кожного фактору; складання зведеної таблиці PEST-аналізу.

P (Political) – фактори політико-правового середовища страхового ринку. При аналізі політико-правового середовища підприємства страхового сектору рекомендується відповісти на питання щодо ключових змін в області політичної стабільності і правового регулювання. Знання впливу політичних факторів зовнішнього середовища дає розуміння про ключові зміни в області політичної стабільності і правового регулювання, у т.ч. наміри державної влади щодо розвитку суспільства в цілому та підприємств страхового сектору зокрема, а також засобів реалізації державною владою обраної політики.

E (Economic) – фактори економічного стану ринку. При аналізі даної групи факторів необхідно визначити 6 ключових параметрів, що характеризують стан страхового ринку як фактору впливу на розвиток підприємств страхового сектору: динаміка розвитку економіки – спад, зростання, стагнація; зміна курсів валют, вартості капіталу; зміна рівня безробіття; зміна рівня інфляції; зміна наявного доходу на душу населення; тенденції в банківській сфері. Потреба в дослідженні економічних факторів пояснюється необхідністю розуміння процесів формування і розподілу різноманітних економічних ресурсів.

S (Socio-cultural) – фактори соціального та культурного впливу на функціонування та розвиток підприємств страхового сектору. В ході аналізу даної групи факторів необхідно описати 5 ключових параметрів: зміна демографічного стану: рух населення (спад або зростання), статево-вікова структура ринку; рівень освіченості населення, в тому числі рівень кваліфікованості кадрів; особливості менталітету, важливі культурні цінності; зміна соціальних верств населення; зміна смаків і уподобань аудиторії,

усталені міфи й упередження. Вивчення соціальної компоненти зовнішнього оточення спрямовано на те, щоб усвідомити і оцінити вплив на економічну безпеку підприємств страхового сектору таких соціальних явищ як відношення людей до праці і якості життя, мобільність людей, активність споживачів тощо.

T (Technological) – фактори, що характеризують технологічний прогрес в галузі. Дана група чинників вимагає детального аналізу, так як в епоху технологічного процесу саме зміна в технології може кардинально змінити усталений стан ринку.

У ході аналізу технологічних факторів необхідно звернути увагу на 4 параметри: можливі зміни в ключових технологіях, використовуваних на ринку страхових послуг (інновації в обладнанні, матеріалах, в бізнес-моделях і методах ведення бізнесу); вплив Інтернету, мобільних технологій на розвиток страхового ринку; інновації в інформаційних технологіях, що дозволяють більш ефективно конкурувати на ринку.

Проведемо PEST–аналіз умов розвитку страхового ринку як детермінанти економічної безпеки підприємств (табл. 3.5–3.6).

При проведенні PEST–аналізу умов розвитку страхового ринку як детермінанти економічної безпеки підприємств було виділено 4 групи факторів та експертним шляхом визначено ваги субфакторів. До групи 1 «ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ» було віднесено: ймовірність розвитку військових дій в країні (0,24), візові режими між країнами (0,18), антимонопольне і трудове законодавство (0,12), податкова політика (тарифи і пільги) (0,11), бюрократизація і рівень корупції (0,07), тенденції до регулювання або дерегулювання галузі (0,07), свобода інформації і незалежність ЗМІ (0,03).

До групи 2 «ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ» було віднесено: рівень інфляції і процентні ставки (0,25), рівень доходів населення (0,24), курси основних валют (0,2), підвищення цін на транспортні послуги, зв'язок (0,09), рівень розвитку підприємництва та бізнес-середовища (0,05), ступінь глобалізації та відкритості економіки (0,03), рівень безробіття, розмір і умови оплати праці (0,05).

Таблиця 3.5

PEST–аналіз умов розвитку страхового ринку як детермінанти економічної безпеки підприємств страхового сектору
(авторська розробка)

Найменування фактору	Вплив фактору	Експертна оцінка					Середня оцінка	Оцінка з коригуванням
		1	2	3	4	5		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ</i>								
Бюрократизація і рівень корупції	1	5	4	3	5	4	4,2	0,07
Податкова політика (тарифи і пільги)	2	4	3	4	3	3	3,4	0,11
Свобода інформації і незалежність ЗМІ	1	2	1	1	3	3	2,0	0,03
Тенденції до регулювання або дерегулювання галузі	2	2	3	1	2	3	2,2	0,07
Ймовірність розвитку військових дій в країні	3	5	4	5	5	5	4,8	0,24
Візові режими між країнами	3	4	4	3	4	3	3,6	0,18
Антимонопольне і трудове законодавство	2	3	4	5	3	4	3,8	0,12
<i>ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ</i>								
Рівень інфляції і процентні ставки	3	5	5	5	5	5	5,0	0,25
Курси основних валют	3	5	4	4	3	4	4,0	0,20
Рівень безробіття, розмір і умови оплати праці	2	1	2	3	1	1	1,6	0,05
Підвищення цін на транспортні послуги, зв'язок	2	4	3	2	1	3	2,6	0,09
Ступінь глобалізації та відкритості економіки	1	2	3	1	2	1	1,8	0,03
Рівень доходів населення	3	5	4	5	5	5	4,8	0,24
Рівень розвитку підприємництва та бізнес-середовища	2	3	2	3	4	2	2,8	0,09

Продовження табл. 3.5.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ</i>								
Рівень охорони здоров'я та освіти	3	3	4	3	4	5	3,8	0,19
Ставлення до роботи, кар'єрі, дозвілля і виходу на пенсію	3	3	4	5	5	5	4,4	0,22
Розвиток релігії та інших вірувань	1	2	3	1	2	1	1,8	0,03
Темпи зростання населення	3	2	3	2	3	3	2,6	0,13
Вимоги до якості продукції і рівнем сервісу	2	3	4	5	5	4	4,2	0,14
Ставлення до натуральних і екологічно чистим продуктам	1	2	1	1	2	1	1,4	0,02
Розмір і структура сім'ї	2	2	3	2	1	2	2,0	0,07
Соціальна стратифікація в суспільстві, меншини	2	3	2	1	2	1	1,8	0,06
Спосіб життя і звички споживання	3	3	5	5	4	3	4,0	0,20
<i>ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ</i>								
Розвиток і проникнення Інтернету, розвиток мобільних пристроїв	3	3	4	3	4	5	3,8	0,19
Доступ до новітніх інформаційних технологій	3	4	5	5	4	5	4,6	0,23
Впровадження системи електронної комерції	3	3	4	5	2	4	3,6	0,18
Ступінь використання, впровадження та передачі інформаційних технологій	2	3	5	4	5	3	4,0	0,13
Загальний підсумок	61						88,6	

Зведена таблиця PEST-аналізу умов розвитку страхового ринку
як детермінанти економічної безпеки підприємств страхового сектору
(авторська розробка)

ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ		ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ	
Фактор	Вага	Фактор	Вага
Ймовірність розвитку військових дій в країні	0,24	Рівень інфляції і процентні ставки	0,25
Візові режими між країнами	0,18	Рівень доходів населення	0,24
Антимонопольне і трудове законодавство	0,12	Курси основних валют	0,20
Податкова політика (тарифи і пільги)	0,11	Підвищення цін на транспортні послуги, зв'язок	0,09
Бюрократизація і рівень корупції	0,07	Рівень розвитку підприємництва та бізнес-середовища	0,09
Тенденції до регулювання або дерегулювання галузі	0,07	Рівень безробіття, розмір і умови оплати праці	0,05
Свобода інформації і незалежність ЗМІ	0,03	Ступінь глобалізації та відкритості економіки	0,03
СОЦІАЛЬНО - КУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ		ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ	
Фактор	Вага	Фактор	Вага
Ставлення до роботи, кар'єри, дозвілля і виходу на пенсію	0,22	Доступ до новітніх інформаційних технологій	0,23
Спосіб життя і звички споживання	0,20	Розвиток і проникнення Інтернету, розвиток мобільних пристроїв	0,19
Рівень охорони здоров'я та освіти	0,19	Впровадження системи електронної комерції	0,18
Вимоги до якості послуг і рівня сервісу	0,14	Ступінь використання, впровадження та передачі інформаційних технологій	0,13
Темпи зростання населення	0,13		
Розмір і структура сім'ї	0,07		
Соціальна стратифікація в суспільстві, меншини	0,06		
Розвиток релігії та інших вірувань	0,03		
Ставлення до натуральних і екологічно чистих продуктів	0,02		

До групи 3 «СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ» було віднесено: ставлення до роботи, кар'єри, дозвілля і виходу на пенсію (0,22), спосіб життя і звички споживання (0,20), рівень охорони здоров'я та освіти (0,19), вимоги до

якості послуг і рівня сервісу (0,14), темпи зростання населення (0,13), розмір і структура сім'ї (0,07), соціальна стратифікація в суспільстві, меншини (0,06), розвиток релігії та інших вірувань (0,03), ставлення до натуральних і екологічно чистих продуктів (0,02).

До групи 4 «ТЕХНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ» було віднесено: доступ до новітніх інформаційних технологій (0,23), розвиток і проникнення Інтернету, розвиток мобільних пристроїв (0,19), впровадження системи електронної комерції (0,18), Ступінь використання, впровадження та передачі інформаційних технологій (0,13).

У Заключній формі для аналізу зовнішніх факторів впливу на економічну безпеку підприємств страхового сектору за методом PEST-аналізу умов розвитку страхового ринку як детермінанти економічної безпеки підприємств наведено рекомендовані дії суб'єкта господарювання в залежності від впливу зовнішніх факторів. При цьому кожен зовнішній субфактор економічної безпеки може бути залежно від поведінки (зростання чи зменшення) як стимуляторами, так і дестимуляторами.

Аналізуючи зовнішнє середовище підприємств страхового сектору, можна констатувати, що на сьогодні у цих підприємств є всі можливості для розвитку. Найвагомий вплив спричиняють соціальний, економічний та політичний фактори.

Для аналізу внутрішнього середовища підприємств страхового сектору проведемо SNW-аналіз, за яким оцінюється стан внутрішнього середовища за низкою позицій. Кожна позиція отримує одну із трьох оцінок: Сильна (Strength); Нейтральна (Neutral); Слабка (Weakness).

Головне завдання SNW- аналізу – виявлення «активу» (S) і «пасиву» (W) підприємства. Завдання нової стратегії розвитку – використання активу для нейтралізації усунення пасиву. Ступінь вагомості параметрів внутрішнього середовища діяльності було оцінено експертами за 10-бальною шкалою.

Доцільність застосування SNW-підхід для визначення внутрішнього контексту підприємств страхового сектору обумовлено наступним:

1. При проведенні SNW-аналізу всі переваги SWOT-аналізу в плані вивчення сильних і слабких сторін підприємства залишаються в силі;

2. В ході SNW-аналізу за кожним аналізованим фактором внутрішнього середовища чітко фіксується ситуаційно середньоринковий стан, що дозволяє підприємству виявити і вдосконалювати свої найбільш сильні сторони;

3. В цілому, SNW-аналіз – це суттєвий розвиток SW / SWOT-аналізу.

Таким чином, SNW-аналіз – ефективний спосіб визначення внутрішнього контексту підприємства страхового сектору. Головні вимоги – повнота, системність та унікальність.

Ключові параметри економічної безпеки підприємства страхового сектору, відповідно до проведеного експертного аналізу, можна об'єднати у 4 групи.

Група 1 «Кадрова» (оновлення кваліфікації персоналу підприємства; коефіцієнт стабільності персоналу; відношення продуктивності праці та середньої заробітної плати персоналу; коефіцієнт управлінського навантаження; плинність кадрів);

Група 2 «Інформаційна» (рівень інформаційного забезпечення діяльності організації; система комунікації всередині підприємства; рівень запровадження Інтернет-технологій на підприємстві; застосування електронної комерції в діяльності; відношення суми преміальних виплат за подані ідеї, раціоналізаторські пропозиції, нові рішення до загальної суми преміальних виплат по підприємству);

Група 3 «Фінансова» (відношення обсягу продажів до вартості використовуваних активів; фінансова стійкість; рівень інвестування в страхові продукти; відношення основних та супутніх страхових послуг; податкове навантаження; відношення обсягу продажів в іноземній валюті до загального обсягу; рентабельність страхових продуктів; коефіцієнт зношення основних фондів);

Група 4 «Маркетингова» (асортимент страхових послуг; якість страхових послуг, що надаються; імідж (ділова репутація) підприємства; частка ринку,

контрольована підприємством (за сегментами); прихильність споживачів страхових послуг; співвідношення витрат на маркетинг до загальних витрат).

Дані табл. 3.7 свідчать про те, що найбільш сильними сторонами підприємства є: коефіцієнт стабільності персоналу, відношення продуктивності праці та середньої заробітної плати персоналу; відношення основних та супутніх страхових послуг та частка ринку, контрольована підприємством (за сегментами).

Таблиця 3.7

SNW-аналіз підприємств страхового сектору як суб'єктів страхового ринку
(авторська розробка)

№	Ключові параметри діяльності	S	N	W
1	2	3	4	5
1	Оновлення кваліфікації персоналу підприємства		5	
2	Коефіцієнт стабільності персоналу	9		
3	Відношення продуктивності праці та середньої заробітної плати персоналу	8		
4	Коефіцієнт управлінського навантаження			1
5	Плинність кадрів		5	
6	Рівень інформаційного забезпечення діяльності			4
7	Система комунікації всередині		5	
8	Рівень запровадження Інтернет-технологій			3
9	Застосування електронної комерції в діяльності			1
10	Відношення суми преміальних виплат за подані ідеї,			4
11	Відношення обсягу продажів до вартості використовуваних активів		6	
12	Фінансова стійкість			3
13	Рівень інвестування в страхові продукти			2
14	Відношення основних та супутніх страхових послуг	9		
15	Податкове навантаження			3
16	Відношення обсягу продажів в іноземній валюті до загального обсягу			4
17	Рентабельність страхових продуктів			2

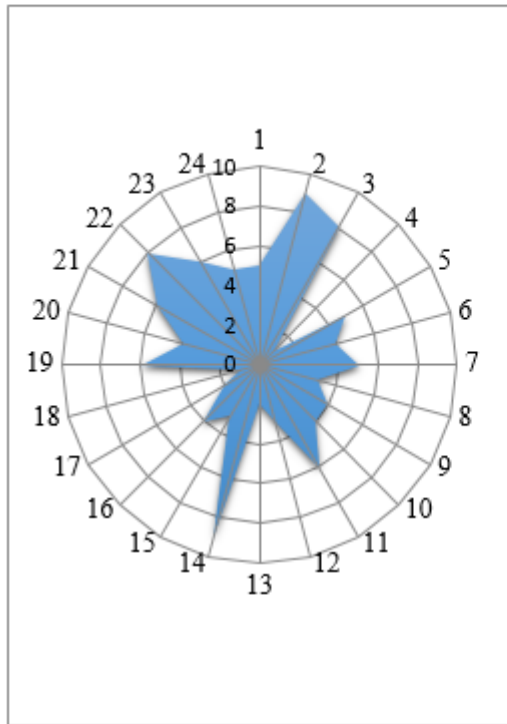
1	2	3	4	5
18	Коефіцієнт зношення основних фондів			1
19	Асортимент страхових послуг		6	
20	Якість страхових послуг, що надаються			4
21	Імідж (ділова репутація)		6	
22	Частка ринку, контрольована підприємством (за сегментами)	8		
23	Прихильність споживачів страхових послуг		6	
24	Співвідношення витрат на маркетинг до загальних витрат		5	

Слабкими сторонами є коефіцієнт управлінського навантаження, рентабельність страхових продуктів, рівень інвестування в страхових продукти, застосування електронної комерції в діяльності та коефіцієнт зношення основних фондів.

На рис. 3.4 відображено графічну інтерпретацію SNW-аналізу страхових компаній як суб'єктів страхового ринку.

У результаті проведеного SNW-аналізу підприємств страхового сектору (страхових компаній) як суб'єктів страхового ринку встановлено необхідність використання внутрішніх можливостей не лише «для мінімізації» слабких сторін, а для переведення їх у площину «сильних» позицій.

За результатами стратегічного аналізу сформовано наступні рекомендації щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору: підвищити професійний рівень персоналу шляхом постійно діючої системи його розвитку шляхом підвищення кваліфікації; впровадити Інтернет-технології та інші сучасні інформаційні технології, що сприятиме покращенню організації страхової діяльності та зростанню прибутків; розробити та впровадити програми лояльності, що забезпечить високий ступінь прихильності (лояльності) споживачів страхових послуг; стимулювати стабільність у кадровій політиці підприємства тощо.

Область діаграмми

1	Оновлення кваліфікації персоналу підприємства	5
2	Коефіцієнт стабільності персоналу	9
3	Відношення продуктивності праці та середньої заробітної плати персоналу	8
4	Коефіцієнт управлінського навантаження	1
5	Плинність кадрів	5
6	Рівень інформаційного забезпечення діяльності організації	4
7	Система комунікації всередині підприємства	5
8	Рівень запровадження Інтернет-технологій на підприємстві	3
9	Застосування електронної комерції в діяльності	4
10	Відношення суми преміальних виплат за подані ідеї, раціоналізаторські пропозиції, нові рішення до загальної суми преміальних виплат по підприємству	4
11	Відношення обсягу продажів до вартості використовуваних активів	6
12	Фінансова стійкість	3
13	Рівень інвестування в страхові продукти	2
14	Відношення основних та супутніх страхових послуг	9
15	Податкове навантаження	3
16	Відношення обсягу продажів в іноземній валюті к загальному обсягу	4
17	Рентабельність страхових продуктів	2
18	Коефіцієнт зношення основних фондів	1
19	Асортимент страхових послуг	6
20	Якість страхових послуг, що надається	4
21	Імідж (ділова репутація) підприємства	6
22	Частка ринку, контрольована підприємством (за сегментами)	8
23	Прихильність споживачів страхових послуг	6
24	Співвідношення витрат на маркетинг до загальних витрат	5

Рис. 3.4. SNW-аналіз підприємств страхового сектору як суб'єктів страхового ринку (авторська розробка)

Коректна ідентифікація актуальних проблем економічної безпеки можлива лише за умови адекватної оцінки реальних і потенційних загроз. Важливо як бути у стані готовності відповісти існуючим загрозам, так і не створювати систем реагування на неіснуючі загрози. Значна частина загроз зумовлена конфліктом інтересів різних стейкхолдерів. Управління господарськими системами у відносно безконфліктних ситуаціях і в ситуаціях

загострених конфліктів має суттєво відрізнятись. Теорія управління у відносно безконфліктних ситуаціях на даний час досить добре розроблена хоча й не позбавлена дискусійних моментів [302]. Управлінці, які озброєні лише знаннями, що дають корисний ефект у безконфліктних некризових умовах, схильні й у критичних ситуаціях діяти, виходячи з відомих їм шаблонів. Така лінія поведінки закономірно веде до фінансових втрат або й до ліквідації ділової одиниці шляхом банкрутства. Важливо усвідомити, що загальні цілі ділової одиниці залишаються такими ж як у безконфліктній, так і в конфліктній ситуаціях.

Однак головні чинники досягнення й перешкоди реалізації цілей, залежно від ситуації, можуть суттєво відрізнятись. Проблеми економічної безпеки поза сферою відносин різних стейкхолдерів просто не існує. Однак суб'єктивно зумовлені загрози мають дві основні форми прояву: насильство (фізичний вплив) й обман (інформаційний вплив). У межах фінансової складової економічної безпеки загрози часто проявляються як спроби одних суб'єктів відносин присвоїти чи знищити ресурси інших за допомогою дій, яким надається вигляд легальних та (або) економічно обґрунтованих фінансових операцій. Фінансова небезпека характеризується тим, що конфлікт маскується під виглядом кооперації, експлуатація ж подається як справедливий розподіл ресурсів. Тому фінансова безпека є результатом правильного реагування на ті загрози фінансовій стійкості, які пов'язані, передусім, з обманом, дезінформацією.

Згідно теорії ігор, якщо гравці можуть оцінювати можливість зради з боку інших, на їх поведінку впливає досвід. За статистикою, недосвідчені гравці, зазвичай, надто миролюбні або агресивні. Якщо вони діятимуть так завжди, то програють через зайві агресивність або альтруїзм. Отримуючи більший досвід, вони реальніше оцінюють вірогідність зради і досягають кращих результатів. Ранні обмани більше впливають на недосвідчених гравців, ніж більш пізні на досвідчених. Це пояснює значну роль раннього досвіду для нових підприємств

страхового сектору, які щойно вийшли на ринок, і їх особливу вразливість до невмотивованої агресії, після якої вони іноді й самі стають надто агресивними.

Серед багатьох закономірностей, виявлених шляхом математичного моделювання економічних ситуацій, із позицій фінансової безпеки цікаві, передусім, три. По-перше, при тривалому протистоянні (багатократній взаємодії) більш, ніж двох учасників найвигіднішою стратегією виявляється компроміс. Учасник гри, що отримував вигоди за рахунок обману суперників при одноразовій взаємодії, у подальших взаємодіях програє, як мінімум, втрачає те, що отримав на початку гри. По-друге, взаємозалежність учасників (супротивників), які мають різний ресурсний потенціал, корелюється з величиною їх витрат у протистоянні. Іншими словами, поведінка учасників є скоординованою навіть у випадку, коли вони проводять некооперативну гру, тобто не комунікують один із одним. По-третє, при конфліктній взаємодії найбільшу частку вироблених двома сторонами ресурсів одержує та з них, яка менше виробляє і більше витрачає на конфліктний перерозподіл. Але, перемігши, вона одержує менше, ніж могла б отримати при кооперації, оскільки витрати на ведення конфлікту знижують продуктивність і конкурентоспроможність всіх сторін, скорочують загальний обсяг доступних благ.

Необхідність ієрархічної побудови системи дослідження проблем економічної безпеки обумовлена складністю опрацювання й використання значних обсягів інформації при обмежених часових ресурсах. Потрібно визначити пріоритетні об'єкти чи суб'єкти формування економічної безпеки, підходи до її вивчення, методи дослідження, суспільні інститути регулювання й індикатори рівня економічної безпеки. З урахуванням наявних теоретичних розробок і актуальних проблем практики запропоновано схему вибору пріоритетів відповідного дослідження.

Звертаючись до теорії ігор, варто відзначити, що оптимальне рішення гравця залежить від його думки про можливі дії інших. Тому для розробки концепцій розв'язку треба вивчити, як індивідуальні гравці приймають

рішення, не знаючи, що робитимуть інші гравці. Повторювана гра визначається як гра, у якій група учасників очікує багаторазово взаємодіяти один з одним за схожих обставин. Таку ситуацію моделюють і допомогою математичного апарату «дилеми в'язнів», яка може бути обмежено або необмежено повторюваною. Обмежена кількість повторень могла б унеможливити співпрацю, бо гравці не впевнені щодо виплат чи можливих дій інших. Щодо повторюваної дилеми в'язнів, то політика послуга-за-послугу (Tit-for-Tat, TFT) – бути «хорошим» при початковій взаємодії з незнайомою особою, з якою очікуєш мати регулярні майбутні відносини, а потім просто повторювати кроки інших гравців – у багатьох випадках може бути найкращою довготерміновою стратегією. Це показало, що взаємний альтруїзм, від якого перевагу отримують інші, за умови, що операція буде продовжуватись протягом невизначеного чи невідомого проміжку часу і, що ставка у грі достатньо низька, є стабільним розв'язком дилеми в'язнів. Стратегія TFT буде прибутковою, якщо суб'єкти сподіваються часто співпрацювати у майбутньому. Матриця, наведена в табл. 3.8, ілюструє одноразову гру в дилемі в'язнів.

Таблиця 3.8

Матриця виплат для дилеми в'язнів

	C	D
C	(1, 1)	(b, a)
D	(a, b)	(0, 0)

Гравці 1 і 2 можуть вибирати між співпрацею (C) або обманом (D). Якщо обидва виберуть обман, то виграш становитиме 0 для кожного. Якщо ж вони вирішать співпрацювати, то виграш становитиме 1 для кожного. Можливо також, що один із гравців обирає співпрацю, в той час як інший – обман. У такій ситуації гравець, який обдурює, займає кращу позицію, ніж гравець який співпрацює. А саме: $a > 1$, $b < 0$, за умови, що $a + b < 2$. У цій одноразовій дилемі в'язнів існує лише одна точка рівноваги, яка досягається, коли обидва

гравці обманюють. Це найстабільніша стратегія, оскільки жоден з гравців не хоче зазнати повного краху від того, що його дії передбачать.

Раціональний актор R – гравець, який для відповіді обирає найкращу з усіх можливих стратегію, в той час як механічний актор TFT – гравець, який використовує певну стратегію, яка не обов'язково є найкращою. Той факт, що опонентом гравця R є гравець типу TFT, створює сильні стимули у гравця R для співпраці, оскільки послідовна співпраця з боку R призводить до отримання вигоди величиною 1 за один раунд для кожного гравця. До того ж гравцю R нерационально обдурювати у раунді t , а потім співпрацювати у раунді $t + 1$, оскільки, це дає йому виграш у сумі $a + b$ (за умови, що TFT співпрацював у раунді t). Співпраця буде раціональною для R, якщо він буде переконаний, що грає з TFT.

Для гравця, про якого думають, що він TFT, краще підтвердити ці очікування. Гравець TFT із самого початку обирає співпрацю, а потім повторює дії опонента у попередньому раунді. Це робиться для того, щоб схилити опонента до співпраці. Гравець TFT, співпрацюючи, має змогу отримати репутацію. Цим він заохочує інших гравців до співпраці. Іншими словами, щоб добре грати в цю гру, потрібно не перемогти свого опонента, а схилити його до співпраці, звичайно, за умови, що гравці дійсно хочуть, щоб гра закінчилась взаємною співпрацею. Сприяти співпраці можна різними способами. Одним з них є покарання гравця, якщо він не співпрацює.

Спершу розглянемо ситуацію, коли невпевненою є лише одна сторона. Два гравці (агент хавали і клієнт) грають у повторювану дилему в'язнів. Гравець 1 (агент хавали) є раціональним (R) і це звична практика. Гравець 2 (клієнт) – теж раціональний, проте це не є звичною практикою, тому гравець 2 буде називатись MR (maybe rational – можливо раціональний). R визначає ймовірність (p) того, що гравець 2 є раціональним і ймовірність ($p-1$) того, що гравець 2 є механічним гравцем TFT.

Як було показано вище, обидва гравці можуть співпрацювати (C) або обдурювати (D). Це – їхні початкові можливі дії. Коли гравці вирішують грати, у

них не буде повної інформації, оскільки, через можливість раціональності гравця 2 існує невпевненість щодо вигоди. Дивлячись на результати і переваги цієї гри можемо зробити висновок, що $a > 1 > 0 > b$, проте якщо обидва гравці нададуть перевагу a , буде важко забезпечити співпрацю. Тут видається можливим припустити, що, мабуть, релігія або схожі культурні особливості, змушують гравців поважати певний результат гри – 1 для кожного, коли обидва обирають співпрацю.

Використання математичного апарату свідчить, що при наявності оптимізаційних витрат, TFT типи виживуть у конкуренції з раціональними акторами, за умови, що кількість раундів у дилемі в'язнів буде достатньо великою. Цей результат ґрунтується на припущенні, що бути раціональним – дорого, в той час як бути TFT – не спричиняє значних витрат.

Таким чином, в умовах динамічних змін навколишнього середовища та наявності значного спектру зовнішніх загроз для розробки оптимальних управлінських рішень щодо забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору є використання можливостей у співпраці. Доцільність та вигідність якої підприємству страхового сектору пропонується визначати на основі застосування ситуаційного моделювання на основі математичного апарату «дилемі в'язнів».

3.3. Система оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору

Система оцінювання економічної безпеки є важливою складовою забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору [54]. Відповідно до результатів теоретичного дослідження та SNW-аналізу, проведеного у попередніх підрозділах дисертаційної роботи, виділено ключові параметри економічної безпеки підприємства страхового сектору відповідно її структурно-функціональним складовим, які об'єднані у 4 групи:

Група 1 «Фінансова» S_{fin} (коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів на покриття збитків; рівень погашення страхових випадків; коефіцієнт співвідношення страхових резервів до власного капіталу; індекс прибутковості страхових продуктів; податкове навантаження);

Група 2 «Кадрова» S_{pers} (індекс середньої заробітної плати; оновлення кваліфікації персоналу підприємства; коефіцієнт стабільності персоналу; коефіцієнт управлінського навантаження; плинність кадрів);

Група 3 «Інформаційна» S_{inf} (рівень технічного та інформаційного забезпечення діяльності підприємства; рівень комунікації всередині підприємства (рівень зворотного зв'язку); рівень запровадження Інтернет-технологій на підприємстві; коефіцієнт застосування електронної комерції в діяльності; відношення суми преміальних виплат за подані ідеї, раціоналізаторські пропозиції, нові рішення до загальної суми преміальних виплат по підприємству);

Група 4 «Маркетингова» S_{mark} (новизна (оновлення) асортименту страхових послуг; ділова репутація підприємства; частка ринку, контрольована підприємством (за сегментами); прихильність споживачів страхових послуг; співвідношення витрат на маркетинг до загальних витрат).

Для оцінки стану економічної безпеки підприємств страхового сектору необхідна система показників (ключових параметрів), яка б створювала формалізовану базу для прийняття управлінських рішень, що виражали б стратегічні інтереси підприємства та забезпечували належний рівень його економічної безпеки.

Створення системи оцінювання економічної безпеки, що збалансована з позиції точності, об'єктивності, релевантності, простоти, зручності і зрозумілості, є складним багатоаспектним процесом [241; 242; 245; 310].

Етапи формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств наведено на рис. 3.5 [47; 54].

Перший етап – підготовчий. Формування бази вхідних даних економічних

показників для розрахунку загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки, що, з точки зору аналітика, є важливим етапом для точності отриманих результатів та умовою функціонування підприємства.

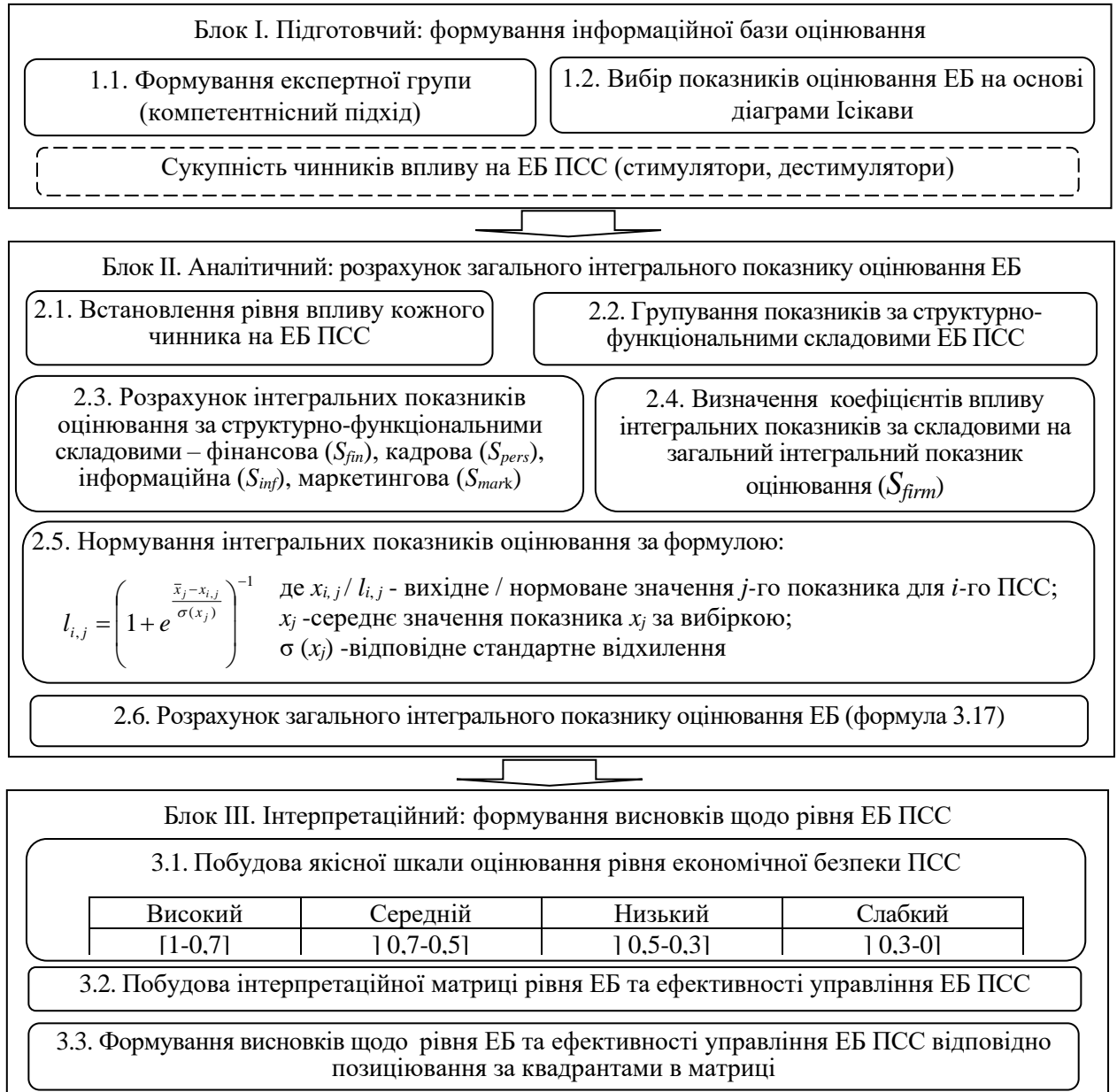

Рис. 3.5. Науково-практичний інструментарій оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Формування експертної групи на засадах компетентнісного підходу з урахуванням рангів посад дозволяє сформувати групу, що відповідно до посадових обов'язків має можливість побудувати систему оцінювання

економічної безпеки підприємств страхового сектору. Специфічні вимоги до членів експертної групи накладають свій відбиток на принципи їх добору.

Для визначення компетенції експертів необхідно оцінити такі якості: компетенція, креативність, відношення до експертизи, конформізм, аналітичність, колективізм, самокритичність, достовірність [301; 310; 313; 318; 320; 333].

Так, компетентність експерта – це рівень його кваліфікації. Компетентність експертів визначається за коефіцієнтом K , який обчислюється на підставі суджень експертів про ступінь своєї інформованості щодо вирішення проблем та розкриття інформації типових джерел аргументації суджень [310].

Коефіцієнт компетентності K на основі самооцінки розраховується за формулою [318]:

$$K = \frac{1}{2} \times (k_i + k_a) \quad (3.3)$$

де k_i – коефіцієнт інформованості за проблемою, на основі самооцінки експерта за 10 бальною шкалою та добутку цієї оцінки на 0,1;

k_a – коефіцієнт аргументації, який визначається у результаті сумування балів за еталонною таблицею, $0 \leq k_a \leq 1$.

Для визначення k_a кожний експерт заповнює еталонну таблицю, при цьому кожне джерело оцінює за такими градаціями: А – високий вплив, В – середній вплив, С – низький вплив (табл. 3.9). Коефіцієнт аргументації знаходиться у діапазоні $0 \leq k_a \leq 1$, та має таке шкалювання: $k_a = 1$ – самооцінка професійної компетенції висока; $k_a = 0,8$ – середня; $k_a = 0,5$ – низька. Еталонну таблицю самооцінки наведено в табл. 3.9.

У результаті аналізу встановлено, що всі обрані експерти мають рівень коефіцієнту компетентності (K) на основі самооцінки на рівні А – високий.

Іншим методом оцінювання компетентності експертів є взаємна оцінка компетентності на основі методу попарного порівняння. Попарне порівняння –

це процедура встановлення вподобання об'єктів при порівнянні всіх можливих пар та подальше впорядкування об'єктів на основі результатів порівняння [344; 349; 352; 355; 364].

Таблиця 3.9

Еталона таблиця самооцінки експерта (сформовано автором)

№ з/п	Джерело аргументації	Рівень впливу джерела на судження експерта		
		А (високий)	В (середній)	С (низький)
1	Проведений експертом теоретичний аналіз проблеми	0,3	0,23	0,11
2	Виробничий досвід експерта, який пов'язаний з проблемою	0,4	0,35	0,25
3	Участь у семінарах, нарадах за досліджуваною проблемою	0,04	0,03	0,02
4	Знайомство з роботами іноземних авторів за досліджуваною проблемою	0,03	0,02	0,01
5	Кількість проектів, у підготовці, реалізації та експертизі яких експерт приймав участь	0,2	0,15	0,1
6	Вплив інтуїції експерта на рішення, що приймає	0,03	0,02	0,01
Коефіцієнт аргументації (k_a)		1	0,8	0,5

За результатами оцінювання компетентності формується матриця компетентності експертів, елементами якої є ранги r_{ij} . Ця матриця показує кваліфікацію i -го експерта відповідно по судженню j -го експерта. Але використання взаємної оцінки компетентності експертів можливо при існуванні таких припущень: відсутність конформізму серед експертів – впливу авторитетів на судження; дружелюбних відносини; наявності знань щодо професійної компетенції кожного з експертів. Нами було обрано метод

оцінювання компетентності на основі самооцінки, який не потребує дослідження неформального спілкування експертів.

Визначення кількісного та персонального складу є слабо формалізованою задачею, рішення якої базується на суб'єктивному судженні спеціаліста відповідального за організацію загальної процедури експертного оцінювання. Необхідно виокремлення компактної множини фахівців, які мають близькі рейтинги компетентності. На цієї компактної множині можна визначити «центр тяжіння» та навколо нього описати гіперсферу радіуса R . Величина цього радіусу визначає кількісний та якісний склад експертної групи.

«Центр тяжіння» можна побудувати у двовимірній системі координат: x – кількісний склад експертної групи E_k ; y – якісний склад експертної групи E_y (рис. 3.6). У площині компетентні фахівці формують компактну групу за методикою евклідової відстані, яку визначають як за критерієм найближчого сусіда або за іншим комплексним критерієм.

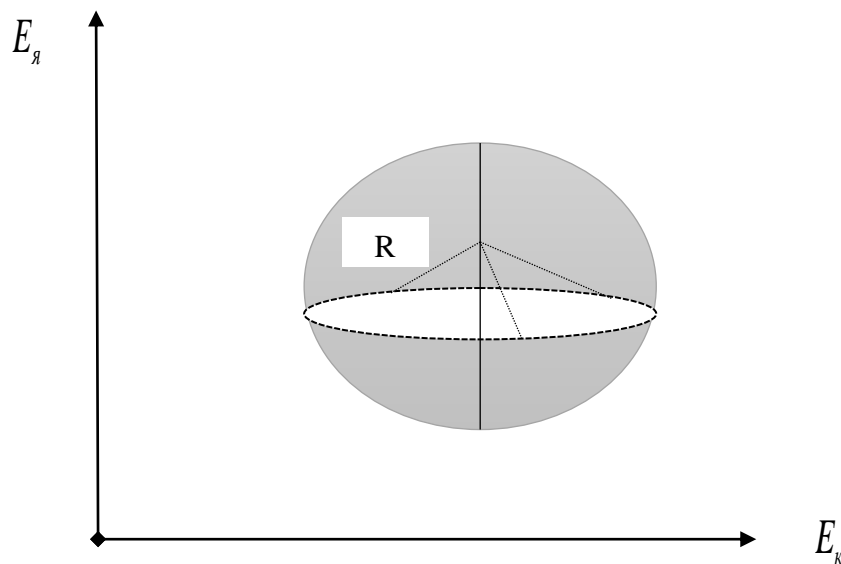

Рис. 3.6. Координатна площина сфери визначення кількісного та якісного складу експертної групи (авторська розробка)

«Центр тяжіння» радіусу R із центром на початку координат математично

може бути представлений як рівняння другого ступеню, звідки можна знайти склад експертної групи за формулою:

$$R^2 = E_k^2 + E_j^2 \quad (3.4)$$

де E_k – кількісний склад експертної групи;

E_j – якісний склад експертної групи.

Задача вибору величини радіусу R є 2-о критеріальною. По-перше, ступень узгодження суджень членів експертної групи суттєво залежить від щільності оцінок компетентності експертів. По-друге, ймовірність упущення оригінальних рішень експертів, які мають низькі рейтинги компетенції. Але кількість експертів впливає на точність групової оцінки.

Існує декілька методів визначення чисельності групи експертів. Визначення оптимальної кількості експертів в групі є складною задачею. Максимальне значення числа експертів в групі можна визначити на основі нерівності [382; 388]:

$$N_{\max} \leq \frac{2}{3} \times \frac{\sum_{i=1}^n K_i}{K_{\max}}, \quad (3.5)$$

де N_{\max} – максимальна кількість експертів у групі;

K_i – компетентність i -го експерта з шкали компетентності;

K_{\max} – максимальна можлива компетентність експерта з шкали компетентності.

Мінімальне значення числа експертів визначається за формулою [229; 238]:

$$\frac{B - B'}{B_{\max}} < \varepsilon \quad (3.6)$$

де B – середня оцінка прогнозової величини у балах, яка надається групою експертів;

B' – середня оцінка, що надана групою експертів, з якої відняли або навпаки, додали оцінку одного експерта;

B_{\max} – максимально можлива оцінка прогнозованої величини у прийнятій бальній шкалі оцінок;

\mathcal{E} – середня похибка при включенні чи виключенні експерта.

Таким чином, чисельність експертів в групі визначають у діапазоні $N_{\min} \leq N \leq N_{\max}$. У залежності від величини середньої похибки \mathcal{E} мінімальне значення числа експертів в групі визначається за формулою [276; 277]:

$$N_{\min} = 0,5 \times \left(\frac{3}{\mathcal{E}} + 5 \right) \quad (3.7)$$

де N_{\min} – мінімальне число експертів в групі.

Розрахуємо мінімальну кількість експертів в групі для прийнятої величини \mathcal{E} за формулою (3.7):

$$n_{\min} = 0,5 \times \left(\frac{3}{0,2} + 5 \right) = 10 \text{ осіб}$$

Інший метод визначення кількості експертів в групі заснований на вибірковому спостереженні [329]:

$$N = \frac{P \times (1 - P)}{\Delta_p^2} \times K_c^2 \quad (3.8)$$

де N – кількість експертів в групі;

P – вагомість експертів, які задовольняють ознакам відповідно до експертної процедури;

K_c – критерій Стюдента при відповідному рівні ймовірності (інтервал довіри);

Δ_p – середня гранична похибка.

Персональний склад експертної групи складається із загального числа претендентів і формується з найбільш компетентних спеціалістів, які можуть проявити здатність до передбачення та виявлення закономірностей, у нашому випадку, ефективності впровадження окремих засобів економічної безпеки підприємств.

Для цілей дослідження експерти були відібрані виходячи із міркування, що найбільший ступінь обізнаності в досліджуваному питанні мають працівники вищої та середньої ланки управління підприємствами при $\varepsilon = 0,2$.

В якості експертів нами було відібрано 10 посадових осіб з різних ланок управління підприємств. При формуванні системи показників оцінювання економічної безпеки (S_{firm}) був використано експертний аналіз. Його результатом є побудова Fishbone Diagram системи, що дозволяє визначити які показники є стимуляторами, а які дестимулятори (рис. 3.7).

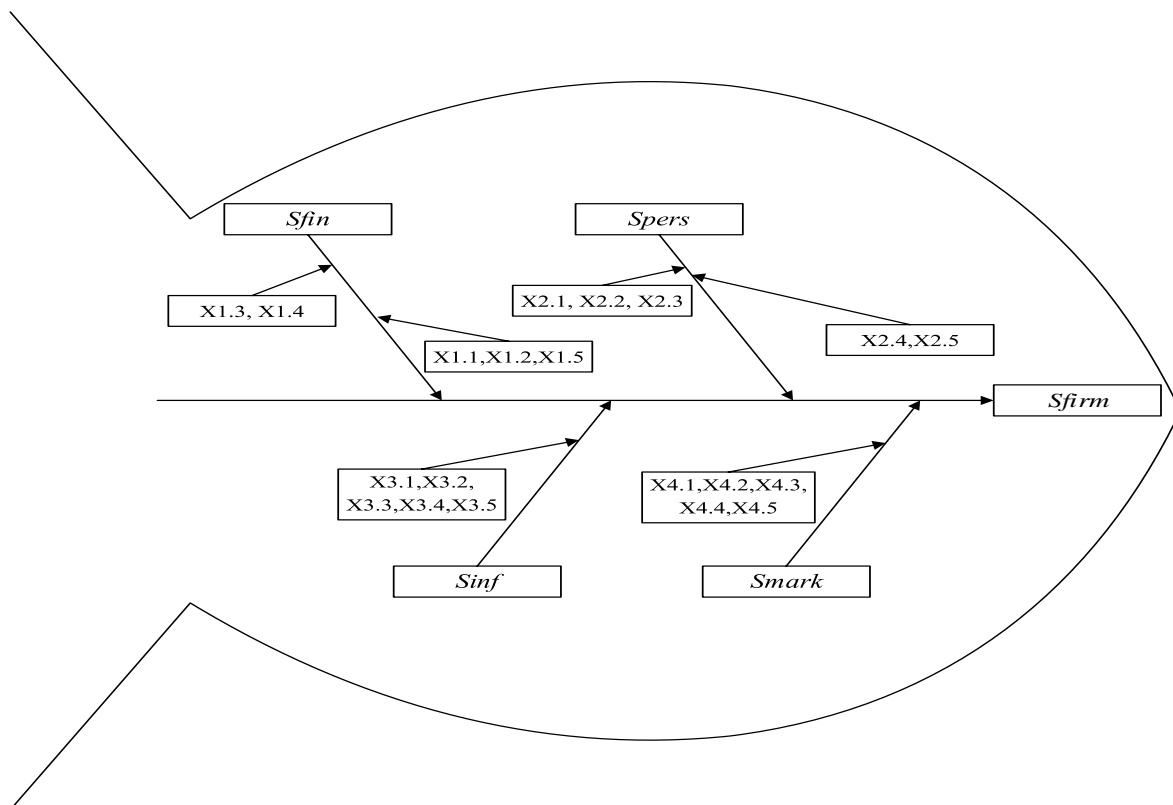

Рис. 3.7. Fishbone Diagram системи оцінювання економічної безпеки підприємств (авторська розробка)

Відповідно до побудованої Fishbone Diagram системи оцінювання економічної безпеки підприємств (Sfirm) відокремлене 15 чинників стимуляторів (X.1.3, X1.4, X2.1, X2.2, X2.3, X3.1, X3.2, X3.3, X3.4, X3.5, X4.1, X4.2, X4.3, X4.4, X4.5) на 5 чинників дестимуляторів (X1.1, X1.2, X1.5, X2.4, X2.5). Як видно, кожному з показників надано однакову вагу. Цей підхід прийнятливий, дозволяє уникнути проблеми суб'єктивізму експертної оцінки в оцінках інтегрального показника.

На основі діаграми Ісікави визначимо фактори, що впливають на економічну безпеку. За допомогою оцінки експертів на прикладі складової економічної безпеки «Фінанси» відокремлено 5 факторів (X1.1 – коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів на покриття збитків; X1.2 – рівень погашення страхових випадків; X1.3 – коефіцієнт співвідношення страхових резервів до власного капіталу; X1.4 – індекс прибутковості страхових продуктів; X1.5 – податкове навантаження) ранжирують, що полягає в розстановці розглянутих факторів за ступенем зменшення їх значущості. Для того, щоб визначити найбільш значущий фактор виконаємо такі розрахунки:

Розрахуємо середню суму рангів [329; 366; 367]:

$$S_{cp} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n S_i \quad (3.9)$$

$$S_i = \sum_{j=1}^m R_{ij}, \quad (3.10)$$

де n – сума рангових оцінок по вертикалі.

Розрахуємо коефіцієнт значущості кожного з факторів [376; 389]:

$$k_i = \frac{mn - S_i}{0,5mn(n-1)} \quad (3.11)$$

де m – чисельність фахівців в групі експертів.

З усіх n факторів виділяємо n_0 найбільш значущих, для яких $k_i > 1/n$.
І розраховуємо коефіцієнт значущості [376; 389]:

$$k_{i0} = \frac{mn - S_{i0}}{mnn - \sum_{i=0}^m S_{i0}} \quad (3.12)$$

де S_{i0} – сума рангів для кожного значущого фактору, що залишається після експертного аналізу. Отриманні результати подано в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Експертний аналіз впливу складових показників
групи «Фінансова» економічної безпеки (сформовано автором)

Шифр експерта	Рангові оцінки факторів					
	X1.1	X1.2	X1.3	X1.4	X1.5	Σ
1	4	5	6	1	2	21
2	6	5	4	1	3	21
3	3	6	5	4	1	21
4	4	6	5	1	2	21
5	5	6	4	3	1	21
6	4	5	6	2	1	21
7	6	5	4	3	1	21
8	4	5	6	3	1	21
9	5	4	6	2	1	21
10	4	6	5	3	1	21
S_i	45	53	51	23	14	210
$S_i - S_{cp}$	10	18	16	-12	-21	-
$(S_i - S_{cp})^2$	100	324	256	144	441	-
$mn - S_i$	15	7	9	37	46	150
k_i	0,1	0,04	0,06	0,24	0,30	1

Аналіз надав можливість визначити, що найбільш впливає податкове навантаження, та також значущими є індекс прибутковості страхових продуктів. Менш значущими є рівень погашення страхових випадків.

На другому етапі формування системи оцінювання економічної безпеки проводилась експертна оцінка відбору відповідних показників. Кожному з експертів пропонувалося оцінити вплив кожного показника у відповідності зі шкалою (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Шкала визначення відповідності балів та впливу оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору (сформовано автором)

Бали	0,1-0,3	0,4-0,5	0,6-0,8	0,9-1,0
Характеристика стану об'єкта по групі	Не впливає на економічну безпеку	Відносно впливає на економічну безпеку	Впливає на економічну безпеку	Дуже сильно впливає економічну безпеку

Узгодженість думок експертів розраховується за коефіцієнтом рангової кореляції Кендела, за відношенням інверсії R_{fi} обчислимо абсолютну експертну оцінку функції в інтервалі [min, max], враховуючи знак рангової кореляції, за формулою [240]:

$$R_{E_i} = \frac{N_+ - N_-}{N} \quad R_{f_i} = \frac{N_+ - N_-}{N}, \quad (3.13)$$

де R_{E_i} – узгоджена оцінка за Кенделом (коефіцієнт Кендела);

N_+ – кількість синхронних оцінок експертів;

N_- – кількість асинхронних і співпадаючих оцінок експертів;

N – загальна кількість оцінок експертів.

Для кількості експертів 10, $N = 6,251$ (загальна кількість сполучень із 10-го по 2-ге); N_+ – кількість додатних узгоджень; N_- – кількість від'ємних узгоджень.

$R_{f_i} = \frac{N_+ - N_-}{N}$ – узгоджена оцінка відносно максимальної ($i = 1, \dots, 20$).

Значення функцій обчислюють за формулами [243]:

$$E_i = E_{max} + (-R_{Ei}) \text{ — відносно значень «-»,} \quad (3.14)$$

$$E_i = E_{min} + R_{Ei} \text{ — відносно значень «+»,} \quad (3.15)$$

де E_i – значення відповідної функції;

E_{max} – максимальне значення відповідної функції, виставлене відповідним експертом;

E_{min} – мінімальне значення відповідної функції, виставлене відповідним експертом;

R_{Ei} – узгоджена оцінка за Кенделом.

Відповідно до даних табл. 3.7, проведемо розрахунки E_i : $E_{i_{max}} = 0.91$; $E_{i_{min}} = 0.24$; $R_{Ei} = \frac{26-6}{30} = 0.667$; $E_i = 0.91 - 0.24 = 0.67$.

Якщо $E > E_{min}$, то експертна оцінка приймається.

Третій етап формування системи оцінювання економічної безпеки починається зі здійснення розподілу показників на групи. Отже, за визначеними експертними оцінками за показниками економічної безпеки було сформовано 4 групи відповідно до складових економічної безпеки: фінансова, кадрова, інформаційна, маркетингова (табл. 3.12) [262].

Таблиця 3.12

Показники оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору
(сформовано автором)

Інтегральні показники за складовими ЕБ	Показники	Умовне позначення показників	Одиниця виміру
1	2	3	4
«Фінансова» S_{fin}	коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів на покриття збитків	X1.1	частка
	рівень погашення страхових випадків	X1.2	частка

Продовження табл. 3.12.

1	2	3	4
	коефіцієнт співвідношення страхових резервів до власного капіталу	X1.3	частка
	індекс прибутковості страхових продуктів	X1.4	частка
	податкове навантаження	X1.5	частка
«Кадрова» S_{pers}	індекс середньої заробітної плати	X2.1	частка
	оновлення кваліфікації персоналу підприємства	X2.2	частка
	коефіцієнт стабільності персоналу	X2.3	частка
	коефіцієнт управлінського навантаження	X2.4	частка
	плинність кадрів	X2.5	частка
«Інформаційна» S_{inf}	рівень технічного та інформаційного забезпечення діяльності організації	X3.1	частка
	рівень комунікації всередині підприємства (рівень зворотного зв'язку)	X3.2	частка
	рівень запровадження Інтернет-технологій на підприємстві	X3.3	частка
	коефіцієнт застосування електронної комерції в діяльності	X3.4	частка
	відношення суми преміальних виплат за подані ідеї, раціоналізаторські пропозиції, нові рішення до загальної суми преміальних виплат по підприємству	X3.5	частка
«Маркетингова» S_{mark}	новизна (оновлення) асортименту страхових послуг	X4.1	частка
	ділова репутація підприємства	X4.2	частка
	частка ринку, контрольована підприємством (за сегментами)	X4.3	частка
	прихильність споживачів страхових послуг	X4.4	частка
	співвідношення витрат на маркетинг до загальних витрат	X4.5	частка

Інформаційною базою є дані фінансової та статистичної звітності підприємств, Державної служби статистики України, статистичні збірники комітетів та департаментів державної влади, Міністерства економіки України та звітності підприємств за 2013–2017 рр.

Загальний інтегральний показник оцінювання економічної безпеки

підприємств страхового сектору S_{firm} визначається як сумарна величина групових інтегральних показників за формулою [243]:

$$S_{firm} = \sum_{i=1}^4 \beta_i \times S_{firm_i}, \quad (3.16)$$

де β_i – коефіцієнт впливу на величину групових інтегральних показників оцінювання економічної безпеки;

S_{firm_i} – групових інтегральних показників оцінювання економічної безпеки;

i – кількість засобів економічної безпеки.

Виходячи із сформованої системи показників, поданої у табл. 3.12, розрахунок інтегрального показника економічної безпеки підприємств страхового сектору здійснюється за формулою [47]:

$$\begin{aligned} S_{firm} &= \sum_{i=1}^4 (\beta_{fin} \times S_{fin} + \beta_{pers} \times S_{pers} + \beta_{inf} \times S_{inf} + \beta_{mark} \times S_{mark}) = \\ &= \sum_{i=1}^4 (\beta_{fin} \times (\sum_{j=1}^5 s_{1-5}) + \beta_{pers} \times (\sum_{e=1}^5 s_{6-10}) + \beta_{inf} \times (\sum_{o=1}^5 s_{11-15}) + \beta_{mar} \times (\sum_{u=1}^5 s_{16-20})), \end{aligned} \quad (3.17)$$

де S_{firm} – загальний інтегральний показник оцінювання економічної безпеки;

S_{fin} , S_{pers} , S_{inf} , S_{mark} – групові інтегральні показників оцінювання фінансової, кадрової, інформаційної, маркетингової складових відповідно;

β_{fin} , β_{pers} , β_{inf} , β_{mark} – коефіцієнти впливу групових інтегральних показників оцінювання економічної безпеки відповідної складової;

s_n – показники оцінювання економічної безпеки;

i – загальна кількість показників оцінювання економічної безпеки;

j , e , o , u – кількість показників оцінювання економічної безпеки за складовими (фінансова, кадрова, інформаційна, маркетингова).

Межі вимірювання інтегрального показника оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору S_{firm} знаходяться в діапазоні $[0; 1]$.

Для співставлення показників різних груп приведемо їх до нормованого вигляду так, щоб зміни відбувались у діапазоні від 0 до 1. Для цього використано формулу [243]:

$$l_{i,j} = \left(1 + e^{\frac{\bar{x}_j - x_{i,j}}{\sigma(x_j)}} \right)^{-1}, \quad (3.18)$$

де $x_{i,j}$ та $l_{i,j}$ – вихідне та нормоване значення j -го показника для i -го підприємства;

\bar{x}_j – середнє значення показника x_j на вибірці;

$\sigma(x_j)$ – відповідне стандартне відхилення.

Для обчислення середнього значення (\bar{x}_j) та стандартного відхилення $\sigma(x_j)$ застосовуємо формули [243]:

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_{i,j}}{m}, \quad \sigma(x_j) = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (x_{i,j} - \bar{x}_j)^2}{m+1}}. \quad (3.19, 3.20)$$

Нормалізація даних дає змогу розрахувати узагальнюючий інтегральний показник оцінювання економічної безпеки через його складові з відповідними ваговими коефіцієнтами.

Розрахунок групового інтегрального показника оцінювання економічної безпеки здійснено на прикладі СК «Саламандра» за запропонованою методикою.

У формалізованому вигляді матриця фінансової складової економічної безпеки (S_{fin}):

$$S_{fin} := \begin{pmatrix} corr(x1, x1) & corr(x1, x2) & corr(x1, x3) & corr(x1, x4) & corr(x1, x5) \\ corr(x2, x1) & corr(x2, x2) & corr(x2, x3) & corr(x2, x4) & corr(x2, x5) \\ corr(x3, x1) & corr(x3, x2) & corr(x3, x3) & corr(x3, x4) & corr(x3, x5) \\ corr(x4, x1) & corr(x4, x2) & corr(x4, x3) & corr(x4, x4) & corr(x4, x5) \\ corr(x5, x1) & corr(x5, x2) & corr(x5, x3) & corr(x5, x4) & corr(x5, x5) \end{pmatrix}. \quad (3.21)$$

Розрахунок матриці фінансової складової економічної безпеки (S_{fin}), здійснимо за допомогою пакету 'Data Analysis' MS Excel:

$$S_{fin} = \begin{pmatrix} 1 & -0,25 & -0,68 & 0,554 & 0,56 \\ -0,25 & 1 & 0,164 & -0,226 & -0,153 \\ -0,68 & 0,164 & 1 & -0,78 & -0,611 \\ 0,554 & -0,226 & -0,78 & 1 & 0,19 \\ 0,56 & -0,153 & -0,611 & 0,19 & 1 \end{pmatrix}$$

За результатами розрахунку матриці фінансової складової економічної безпеки (S_{fin}) СК «Саламандра» можна зробити висновок: найбільший прямий функціональний зв'язок існує між показниками «Індекс прибутковості страхових продуктів» (x4) та «Податкове навантаження» (x5), найбільший обернений функціональний зв'язок між показниками «Коефіцієнт співвідношення страхових резервів до власного капіталу» (x3) та «Індекс прибутковості страхових продуктів» (x4).

У формалізованому вигляді матриця впливу кадрової складової економічної безпеки виміру S_{pers} :

$$S_{pers} := \begin{pmatrix} corr(x6, x6) & corr(x6, x7) & corr(x6, x8) & corr(x6, x9) & corr(x6, x10) \\ corr(x7, x6) & corr(x7, x7) & corr(x7, x8) & corr(x7, x9) & corr(x7, x10) \\ corr(x8, x6) & corr(x8, x7) & corr(x8, x8) & corr(x8, x9) & corr(x8, x10) \\ corr(x9, x6) & corr(x9, x7) & corr(x9, x8) & corr(x9, x9) & corr(x9, x10) \\ corr(x10, x6) & corr(x10, x7) & corr(x10, x8) & corr(x10, x9) & corr(x10, x10) \end{pmatrix}. \quad (3.22)$$

Розрахунок матриці впливу кадрової складової економічної безпеки виміру S_{pers} , здійснимо за допомогою пакету 'Data Analysis' MS Excel:

$$S_{pers} = \begin{pmatrix} 1 & 0,93 & -0,346 & -0,801 & 0,924 \\ 0,93 & 1 & -0,535 & -0,872 & 0,999 \\ -0,346 & -0,535 & 1 & 0,512 & -0,543 \\ -0,801 & -0,872 & 0,512 & 1 & -0,88 \\ 0,924 & 0,999 & -0,543 & -0,88 & 1 \end{pmatrix}$$

За результатами розрахунку впливу кадрової складової економічної безпеки СК «Саламандра» виміру S_{pers} : можна зробити висновок: найбільший прямий функціональний зв'язок існує між показниками «Оновлення кваліфікації персоналу підприємства» (x7) та «Плинність кадрів» (x10), найбільший обернений функціональний зв'язок між показниками «Коефіцієнт управлінського навантаження» (x9) та «Плинність кадрів» (x10).

У формалізованому вигляді матриця впливу інформаційної складової економічної безпеки виміру S_{inf} :

$$S_{inf} = \begin{pmatrix} corr(x11, x11) & corr(x11, x12) & corr(x11, x13) & corr(x11, x14) & corr(x11, x15) \\ corr(x12, x11) & corr(x12, x12) & corr(x12, x13) & corr(x12, x14) & corr(x12, x15) \\ corr(x13, x11) & corr(x13, x12) & corr(x13, x13) & corr(x13, x14) & corr(x13, x15) \\ corr(x14, x11) & corr(x14, x12) & corr(x14, x13) & corr(x14, x14) & corr(x14, x15) \\ corr(x15, x11) & corr(x15, x12) & corr(x15, x13) & corr(x15, x14) & corr(x15, x15) \end{pmatrix} \quad (3.23)$$

Розрахунок матриці впливу інформаційної складової економічної безпеки виміру S_{inf} , здійснимо за допомогою пакету 'Data Analysis' MS Excel:

$$S_{inf} = \begin{pmatrix} 1 & 0,968 & -0,912 & -0,915 & 0,995 \\ 0,968 & 1 & -0,828 & -0,84 & 0,96 \\ -0,912 & -0,828 & 1 & 0,998 & -0,928 \\ -0,915 & -0,84 & 0,998 & 1 & -0,93 \\ 0,995 & 0,96 & -0,928 & -0,93 & 1 \end{pmatrix}$$

За результатами розрахунку матриці впливу інформаційної складової економічної безпеки СК «Саламандра» виміру S_{inf} можна зробити висновок: найбільший прямий функціональний зв'язок існує між показниками «Рівень комунікації всередині підприємства (рівень зворотного зв'язку)» (x_{12}) та «Відношення суми преміальних виплат за подані ідеї, раціоналізаторські пропозиції, нові рішення до загальної суми преміальних витрат по підприємству» (x_{15}), найбільший обернений функціональний зв'язок між показниками «Коефіцієнт застосування електронної комерції в діяльності» (x_{14}) та «Відношення суми преміальних виплат за подані ідеї, раціоналізаторські пропозиції, нові рішення до загальної суми преміальних витрат по підприємству» (x_{15}).

Графічна інтерпретація загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки СК «Саламандра» подано на рис. 3.8.

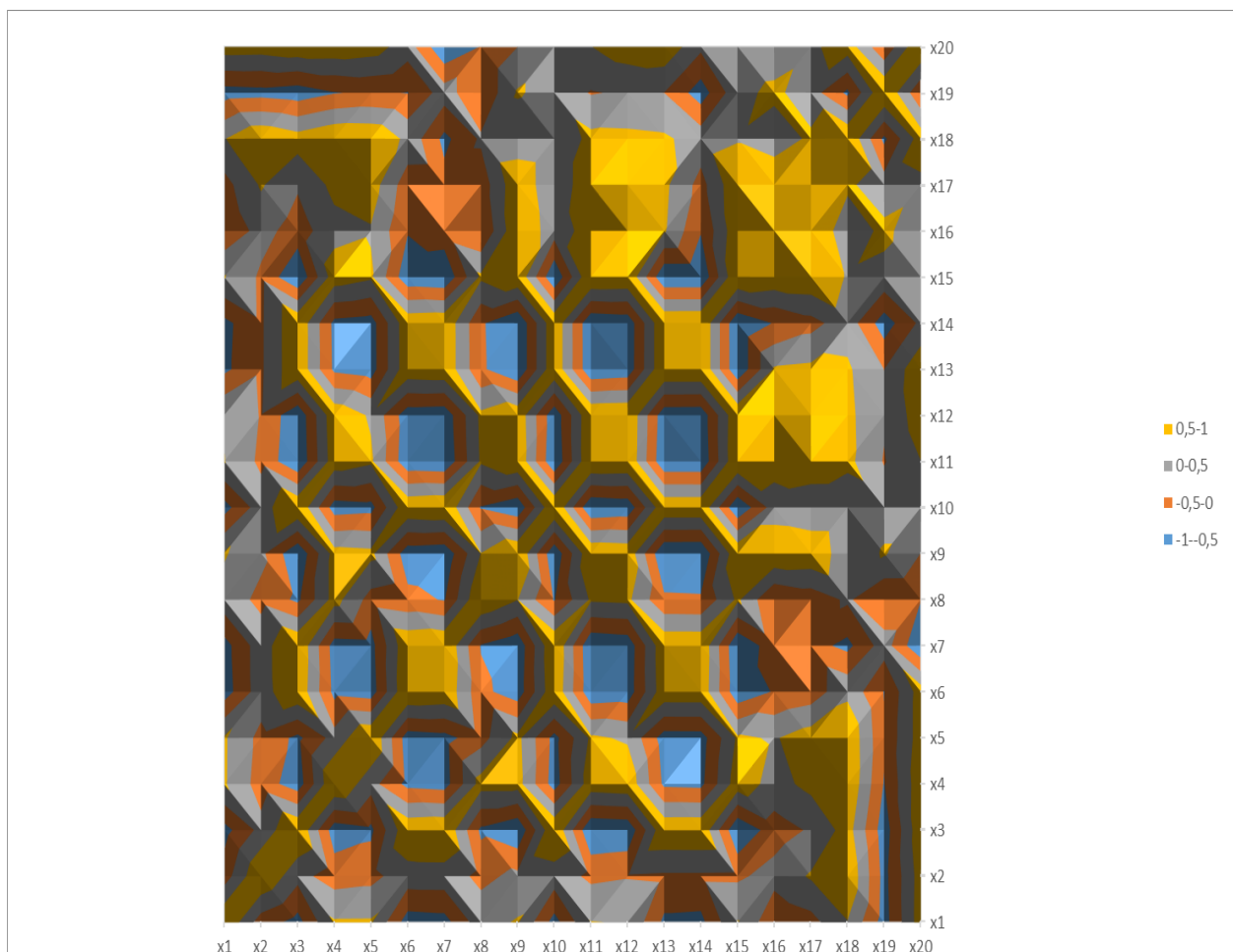

Рис. 3.8. Графічна інтерпретація загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки СК «Саламандра» (сформовано автором)

Загальний інтегральний показник оцінювання економічної безпеки дозволяє визначити вплив групових показників, встановлює функціональні зв'язки між показниками. Рівень функціонального зв'язку між показниками економічної безпеки можна розмежувати на діапазони значень: високий обернений зв'язок $[-1;-0,5]$, середній обернений зв'язок $]-0,5;0[$, зв'язок відсутній -0 , середній прямий $]0;0,5[$, високий прямий зв'язок $]0,5;1[$. Графічно рівень функціонального зв'язку між показниками економічної безпеки у трьох вимірному просторі можна простежити від височини (при прямому високому зв'язку) до западини (при оберненому високому зв'язку).

На підставі розрахунку загального інтегрального показника економічної безпеки та сформованої шкали оцінювання визначено рівень економічної безпеки підприємств страхового сектору. Шкала оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору наведена в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Шкала оцінювання економічної безпеки підприємств
(сформовано автором на основі власних досліджень)

Рівні	Діапазон значень	Характеристика групи суб'єкта господарювання
<i>Високий</i>	$[0,7-1]$	Стабільно функціонує, наявні можливості ефективного розвитку, не потребує розроблення та впровадження додаткових заходів. Управління економічною безпекою є ефективним.
<i>Середній</i>	$[0,5-0,7[$	Стан підприємства відносно стабільний. Управління економічною безпекою потребує часткового корегування.
<i>Низький</i>	$[0,3-0,5[$	Управління економічною безпекою значною мірою не відповідає умовам її забезпечення.
<i>Слабкий</i>	$[0-0,3[$	Стан підприємства нестабільний. Управління економічною безпекою – відсутнє або абсолютно не відповідає умовам. Потребує формування нових підходів (нової системи управління економічною безпекою або удосконалення існуючої).

Шкала інтегрального показника оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору представлено чотирма рівнями: високий – $S_{firm} \in [0,7-1]$, середній – $S_{firm} \in [0,5-0,7[$, низький – $S_{firm} \in [0,3-0,5[$, слабкий (обмежений) – $S_{firm} \in [0-0,3[$.

У табл. 3.14 представлено значення інтегрального показника економічної безпеки для трьох підприємств за 2013–2017 рр. З урахуванням вищевикладених результатів аналізу підприємств страхового сектору АТ «СГ «Ю.БІ.АЙ-КООП», СК «Саламандра», СК «Альфа страхування» зазначимо, що найважливішою для забезпечення високого рівня економічної безпеки досліджуваних підприємств страхового сектору, є фінансова складова.

Таблиця 3.14

Значення загального інтегрального показника економічної безпеки підприємств страхового сектору за 2013–2017 рр.

(сформовано автором на основі власних досліджень)

Підприємство	Роки					Відхилення 2017/2013
	2013	2014	2015	2016	2017	
АТ «СГ «Ю.БІ.АЙ-КООП»	0,37	0,35	0,33	0,32	0,3	- 0,07
СК «Саламандра»	0,61	0,58	0,56	0,51	0,52	- 0,09
СК «Альфа страхування»	0,43	0,46	0,44	0,46	0,45	+ 0,02

Жодне з трьох досліджуваних підприємств не увійшло в групу з високим рівнем економічної безпеки, тобто засоби стимулювання, що використовуються на підприємствах не є ефективними, тому необхідне удосконалення управління економічної безпеки.

У табл. 3.15 на основі розрахованих показників сформовано матрицю коригуючих заходів щодо управління економічної безпеки на підприємствах, що досліджувалися.

Таблиця 3.15

Інтерпретаційна матриця оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору за 2013–2017 рр. (сформовано автором на основі власних досліджень)

Рівні	Підприємства	Інтегральний показник оцінювання / роки					Інтерпретація
		2013	2014	2015	2016	2017	
Високий [0,7-1]	Еталонне	1	1	1	1	1	Стабільно функціонує, наявні можливості ефективного розвитку, не потребує додаткових заходів; управління ЕБ є ефективним
Середній [0,5-0,7]	СК «Саламандра»	0,61	0,58	0,56	0,51	0,52	Стан підприємства відносно стабільний, управління потребує часткового коригування
Низький [0,3-0,5]	АТ «СГ «Ю. БІ.АЙ-КООП»	0,37	0,35	0,33	0,32	0,3	Управління ЕБ не відповідає умовам її забезпечення; потребує удосконалення шляхом розробки заходів за функціональними складовими
	СК «Альфа страхування»	0,43	0,46	0,44	0,46	0,45	
Слабкий [0-0,3]	Анті еталонне	0	0	0	0	0	Управління ЕБ є неефективним, потребує формування нових підходів

До першої групи з високим рівнем економічної безпеки не увійшло жодне з підприємств, що досліджувалися. До другої групи з середнім рівнем економічної безпеки входить підприємство, значення загального інтегрального показника якого знаходиться на нижчій границі інтервалу СК «Саламандра», що вказує на стабільний стан, наявними можливостями для подальшого розвитку підприємства, але у зв'язку з поступовим зменшенням значення показника на 14,75% $((0,52-0,61)/0,61 \times 100)$ у 2017 р. порівняно з 2013 р. за 2013–2017 рр. потребує часткового корегування шляхом розроблення нових заходів щодо забезпечення економічної безпеки, а саме – корегування засобів фінансового непрямого впливу. Результати дослідження свідчать про зниження рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору в 2013–2017 рр. Основною причиною цього є недостатність фінансових ресурсів підприємств. Тому виникає необхідність удосконалення системи управління економічною безпекою, що підтверджують значення показників.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 3

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у третьому розділі, можна зробити наступні висновки.

Дослідження основних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємств виявило наявність обмежень щодо використання існуючих методик, унаслідок чого не можливо повно і точно визначити рівень економічної безпеки підприємств. З'ясовано, що найбільшого поширення в теорії та практиці оцінювання економічної безпеки набули індикаторний та ресурсно-функціональний підходи до оцінки; при цьому, оцінювання економічної безпеки зводиться до оцінки якості діяльності підприємств на основі порівняння значення показників, досягнутих до деякого фіксованого моменту часу зі значеннями попередніх моментів або критичних. Відзначено відсутність єдиного уніфікованого підходу до визначення граничних значень індикаторів економічної безпеки. Рівень ефективності кожного конкретного математичного методу (моделі) визначається тим, наскільки сукупність спостережних явищ, зафіксованої у взаємозв'язках з операціоналізуючими їх відношення гіпотезами, відповідає критеріям повноти, компактності, несуперечливості та експліцитності.

Ґрунтуючись на визначених можливостях розглянутих підходів було побудовано систему взаємопов'язаних етапів дослідження економічної безпеки підприємств страхового сектору. Доведено, що єдині підходи в системі економічної безпеки будуватимуться через створення відповідних її функціональних складових. Була запропоновано методика комплексної інтегральної оцінки економічної безпеки підприємств страхового сектору у вигляді наступної послідовності етапів: 1) відбір множини індикаторів оцінювання стану економічної безпеки за критеріями (ефективності, ризику, рентабельності, рівня захищеності), які враховують функціональні складові та види діяльності підприємств страхового сектору, а також вплив зовнішніх умов; 2) визначення основних характеристик значень індикаторів оцінювання рівня безпеки; 3) експертна оцінка, в якій розрахованим індикаторам надаються значення вагових коефіцієнтів; 4) надання рекомендацій з формування та/або зміни управлінських заходів на основі отриманої кількісної оцінки.

Розроблена багаторівнева система оцінки економічної безпеки операційної (страхової) діяльності підприємства страхового сектору враховує два компонента: 1) зовнішні умови здійснення страхової діяльності; 2) стан економічної безпеки підприємства страхового сектору, який оцінюється за допомогою оцінки виконання функцій системи економічної безпеки страхової діяльності та оцінки показників економічної безпеки підприємств страхового сектору. Оцінку індикаторів економічної безпеки підприємств страхового сектору в площині страхової діяльності запропоновано здійснювати на основі визначення показників/індикаторів безпеки страхової діяльності за елементами: «правила поведінки»; «технології операцій (взаємовідносин)»; «засоби захисту». Висновок про рівень економічної безпеки підприємства страхового сектору в площині страхової діяльності формується з урахуванням отриманої суми балів оцінки функцій системи економічної безпеки та внутрішніх і зовнішніх показників економічної безпеки за розробленою шкалою.

За результатами компаративного аналізу підходів та методів оцінки економічної безпеки підприємства та факторів впливу на її стан і рівень, найбільш доречним для оцінювання впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємств страхового сектору з позиції визначення загроз обрано комплексне застосування методів стратегічного аналізу – SWOT, PEST і SNW. За результатами проведеного стратегічного аналізу діяльності страхових компаній в Україні було надано рекомендації щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору: підвищення професійного рівня персоналу шляхом постійно діючої системи його розвитку через підвищення кваліфікації; впровадження сучасних інформаційних технологій; розробка та впровадження програми лояльності для клієнтів; стимулювання стабільності в кадровій політиці та ін.

Відзначено, що в умовах динамічних змін навколишнього середовища та наявності значного спектру зовнішніх загроз для розробки оптимальних управлінських рішень щодо забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору є використання можливостей співпраці, доцільність та вигідність якої підприємству страхового сектору пропонується визначати на основі

застосування ситуаційного моделювання на основі математичного апарату «дилеми в'язнів».

Ураховуючи результати теоретичного дослідження та SNW-аналізу, було виділено ключові параметри/показники економічної безпеки підприємства страхового сектору відповідно до її структурно-функціональних складових та розроблено науково-практичний інструментарій оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору, поданий у вигляді певної послідовності взаємопов'язаних блоків: підготовчого – формування інформаційної бази для розрахунку загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки; аналітичного – розрахунок загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки як послідовність п'яти етапів (визначення рівня впливу кожного чинника на економічну безпеку на основі діаграми Ісікави, групування показників за структурно-функціональними складовими безпеки, розрахунок інтегральних показників оцінювання за структурно-функціональними складовими, визначення коефіцієнтів впливу інтегральних показників функціональних складових на загальний інтегральний показник оцінювання, нормування інтегральних показників оцінювання, розрахунок загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки); інтерпретаційного – формування висновків щодо рівня економічної безпеки підприємства, що передбачає побудову якісної шкали оцінювання рівня економічної безпеки, побудову інтерпретаційної матриці рівня економічної безпеки та ефективності управління нею, формування висновків щодо рівня безпеки та ефективності управління нею відповідно позиціонування за квадрантами в матриці коригуючих заходів щодо управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.

За результатами імплементації розробленого інструментарію та розрахунку інтегрального показника економічної безпеки визначено як найважливішу для забезпечення високого рівня економічної безпеки досліджуваних підприємств страхового сектору саме фінансову складову, що викликає необхідність удосконалення системи управління економічною безпекою підприємств.

Результати наукових (експериментальних) досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях [47; 54; 262; 263; 267; 269; 301; 302].

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Концепція формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору

Інформаційний вакуум позбавляє експертів та управлінців можливостей здійснити релевантне оцінювання прийнятого рішення щодо забезпечення економічної безпеки страхового сектору. Тому власне й потрібно інформаційно-методичне забезпечення управління економічною безпекою підприємств, що забезпечує система інформаційної підтримки, а саме комунікаційна підтримка функціонування.

Пропонується розглядати систему управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (СУЕБ) як адаптаційну динамічну сукупність системи визначених цілей, місій, принципів, функцій, моделей, методів, оснований на постійній організаційній взаємодії виділених складових економічної безпеки (кадрова, фінансова, інформаційна, маркетингова) та інформаційному інтерактивному супроводі під час впровадження сучасних інформаційних розробок, спрямованих на формування та реалізацію заходів щодо захисту підприємства від ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Підкреслимо, що дана система має бути спрямованою на три вектори (критерії) успішності управлінських рішень: зменшення витрат, збільшення ефективності та збільшення страхового захисту.

Концептуально виділені три ієрархічних рівні формування системи: методологічний, теоретично-методичний та рівень запровадження (рис. 4.1) [47].

Ці рівні обумовлені тим, що система є гносеологічною категорією, що є сукупність взаємопов'язаних елементів в площині станів та процесів. У роботі було проаналізовано процес управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, стан (відповідність / невідповідність споживчих

властивостей страхових послуг платоспроможному попиту споживачів у сфері страхування) та будова ієрархічних рівнів системи, що досліджується.

Рис. 4.1. Методологічні засади формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

На методологічному рівні концепції формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (СУЕБ ПСС) виділено відповідні загальнонаукові підходи щодо її побудови (дод. Е). У залежності від цих підходів визначаються принципи та функції управління. Для завершення побудови методологічної платформи зазначаються загальні функції управління на засадах наукових принципів [46]. Так, вибір процесного підходу, визначає властиві йому принципи: орієнтованість на споживача, універсальність, локалізованість, динамічність, дуальність ієрархічної структури та тривимірність зв'язків відповідно до інших підходів (системний, комплексний, ситуаційний, атрибутивний) визнаються характерні принципи.

Другий рівень системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору базується на основі методологічного рівня та представляє собою сукупність таких елементів як об'єкт, суб'єкт, складові взаємодії суб'єкту та об'єкту – визначення сутності категорії економічна безпека, удосконалення системи показників, вибір найбільш раціональних підходів до управління економічною безпекою підприємств з формуванням їх у систему.

Третій рівень системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору являє собою сукупність засад з практичної реалізації: визначення цілей, всебічного забезпечення, застосування відповідного науково-методичного інструментарію та заходів впровадження.

До складових системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору відносять такі компоненти, які є загальними для всіх систем управління, а саме: підсистема керівництва (керуюча); цільова підсистема; функціональна підсистема; підсистема забезпечення [255].

Підсистема керівництва (керуюча) включає суб'єкт управління, який керує процесом управління економічною безпекою. У підсистемі керівництва визначається стиль керівництва, методи, принципи, важелі управління, тип організаційної структури тощо.

Ця підсистема включає спільно-розділену працю адміністративно-управлінського персоналу, зокрема співробітників маркетингової служби, які у своїй діяльності взаємодіють із працівниками з інших відділів підприємства у тих питаннях, які безпосередньо пов'язані із процесом реалізації стратегій з забезпечення економічної безпеки. Окрім, внутрішніх зв'язків між суб'єктами системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, велике значення має взаємозв'язок та взаємодія маркетингової служби з основними стейкхолдерами – інвесторами, клієнтами та різними організаціями, з якими є необхідність співпрацювати підприємству страхового сектора для досягнення своєї мети.

Відзначимо, що у великих корпораціях підсистема керівництва в системі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору включає

співробітників відділу корпоративного розвитку або стратегічного управління, що передбачає орієнтацію на довгостроковий розвиток. Між органами корпоративного управління та органами управління економічної безпеки є органічний зв'язок. Більш того, у залежності від моделі управління підприємством, деякі менеджери можуть поєднувати функції, які передбачають цілеспрямовану дію на ті фактори, що змінюють певний рівень економічної безпеки та впливають на ефективність управління діяльності, стратегічний розвиток корпорації тощо.

Цільова підсистема – це сукупність цілей, які досягаються завдяки функціональній підсистемі. Як було вище зазначено, метою формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору є досягнення певного рівня економічної безпеки. Перед тим як приймати рішення щодо зміни складових у системі управління, необхідно оцінити наявний рівень економічної безпеки. Після отримання результатів оцінки економічної безпеки підприємства, приймаються рішення щодо зміни завдань та способів досягнення поставлених цілей. Крім того, кожній системі управління властиві такі характеристики як ентропія (невизначеність, самозрушення) та негентропія (самоупорядкування). Чим вище ентропія, тим менше можливості реалізувати внутрішній потенціал підприємства. Тому у цільовій підсистемі необхідне формування цільових програм з реалізації заходів, спрямованих на збільшення негентропії. У разі збільшення останньої рівень економічної безпеки підприємства страхового сектору буде відтворюватись завдяки організованому процесу управління.

Серед заходів по збільшенню негентропії у системі економічної безпеки підприємств страхового сектору важливим є винайдення «неписаних» правил, яким підпорядковуються відносини у команді співробітників. Подальше сприяння розвитку культури, де всі зацікавлені у створенні переваг перед конкурентами, значно вплине на результати, які підприємство прагне досягти.

Функціональна підсистема. Цілі реалізуються через функції, які виконує система. Окрім цілевстановлення, функціями управління є планування,

організація, мотивація і контроль. Підсистема забезпечення є комплексною і складається, у свою чергу, з низки підсистем управління всіх складових економічної безпеки підприємства – тих можливостей підприємства, завдяки яким воно формує, зберігає та підвищує свою безпеку (дод. Ж).

Зміст кожної з підсистем та їх кількість в загальній системі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору залежить від типу підприємства, сфери і масштабів діяльності, ступеня впливу зовнішнього середовища, результатів діяльності підприємства та інших факторів.

Система управління економічною безпекою підприємств страхового сектору має свою специфіку, яка зумовлена загальними традиційними особливостями страхової сфери: нематеріальний характер послуг, що надаються; багатоміжкласовість одиничних послуг; невіддільність процесу виробництва від споживання; двосторонній характер передачі інформації; мережевий характер організаційної побудови; видова взаємозамінюваність; нерівномірність попиту на страхові продукти і послуги; незбережність послуг; значення якості тощо. За умов становлення інформаційного суспільства традиційні особливості страхового сектору трансформуються та доповнюються новими властивостями послуг, що надаються. Перш за все, це пов'язано із тенденцією конвергенції, яка спостерігається на сучасному страховому ринку.

Серед нових на ринку страхових послуг доцільно виділити такі: цифрові, мультисервісні технології, які приводять до того, що послуги надаються (передача голосу, відео, даних) відбувається через єдиний термінал; процес виробництва послуг розподіляється на етапи; ускладнюються взаємозв'язки між страховими компаніями, з'являється віртуальне середовище бізнесу; у процесі виробництва послуг все більше мають значення використання нематеріальних ресурсів та інтерактивний зв'язок із споживачем, що приймає участь у створенні послуг.

У результаті нових проявів специфіки ринку страхових послуг, з'являється низка нових питань, які так чи інакше впливають на побудову загального плану дій з боку кожної компанії. Так, із появою можливості

відділити процес надання послуг з позицій організаційно-технічної та сервісної функції, посилюється проблема ефективної взаємодії всіх учасників створення послуги.

Система управління економічною безпекою підприємств страхового сектору має також відповідати вимогам ринку, що трансформується як за структурою (від олігополії до монополістичної конкуренції), так і за характером відносин (в умовах становлення інформаційного суспільства). Також, при реалізації функцій, принципів та методів управління необхідно враховувати міжнародні стандарти якості послуг, вимоги процесу становлення інформаційного суспільства, євроінтеграційних процесів (дод. 3), конкурентне середовище, інтереси основних стейкхолдерів (партнерів, споживачів та ін.).

Для забезпечення адекватності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору умовам функціонування компаній слід враховувати новітні тенденції розвитку ринку надання страхових послуг, зокрема нові форми прояву конкуренції у напрямку партнерства. Остання тенденція поглиблюється також в силу специфіки самої страхової сфери, яка передбачає взаємозалежність компаній в організаційно-технічних питаннях у масштабі всього світу.

Зазначена тенденція поступово розширюється за межі сфери страхування, обумовлюючи розвиток загальної цифрової сфери, де страхові компанії з метою надання послуг, заснованих на високих технологіях, вступають у різноманітні мережі з їх постачальниками. Передусім, це стосується зацікавленості сучасних страхових компаній у наданні ІТ-послуг та медійних сервісів. Вирішення цих питань забезпечується підсистемою управління партнерським потенціалом компаній.

Партнерство є невід'ємним компонентом системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, що реалізує сукупність своїх бізнес-процесів. Прикладом може слугувати застосування аутсорсингу, коли частка функцій компанії передається зовнішнім постачальникам ресурсів і реалізується на основі контрактних відносин. Згідно

висновків спеціалістів, аутсорсинг дозволяє суттєво (близько на 15–20%) знизити операційні витрати [339].

За результатами проведеного аналітичного дослідження стану та розвитку вітчизняного ринку страхових послуг, проведеного у другому розділі дисертаційної роботи, встановлено тенденцію зменшення кількості підприємств страхового сектору, які, з одного боку, конкурують, а з іншого – співпрацюють. Відповідно, ця тенденція викликає низку проблем, які необхідно детально досліджувати як в інтересах державного регулювання цих відносин, так і в інтересах підприємств, що шукають переваги від налагодження партнерських зв'язків. Таким чином, партнерські відносини є невід'ємним атрибутом життєдіяльності будь-якого суб'єкту страхової діяльності, а в силу специфіки ринку кожен з них співпрацює навіть з конкурентами. У результаті, компонента партнерства повинна бути невід'ємною складовою системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, оскільки безпосередньо впливає на її цілі, організаційну структуру та умови функціонування.

Доцільно розглядати умови ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору в розрізі підсистем економічної безпеки окремих видів складових та відповідних їм конкурентних переваг. Методично важливими є критерії і показники ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на рівні системи підприємства в цілому та підсистем, побудованих на ефективності використання окремих елементів ресурсного потенціалу.

Удосконалення СУЕБ відбувається шляхом її трансформації із «початкового» до «бажаного» стану в умовах певних обмежень комунікаційного середовища на основі визначених параметрів просування (трансформації) [47]. При цьому обов'язковою умовою є контроль та оцінка ефективності просування (рис. 4.2).

Механізм просування дозволяє за допомогою управління реалізувати функцію процесу – трансформувати «вхід» (первинне становище) у «вихід»

(бажане становище) на основі теорії альтернативних витрат.

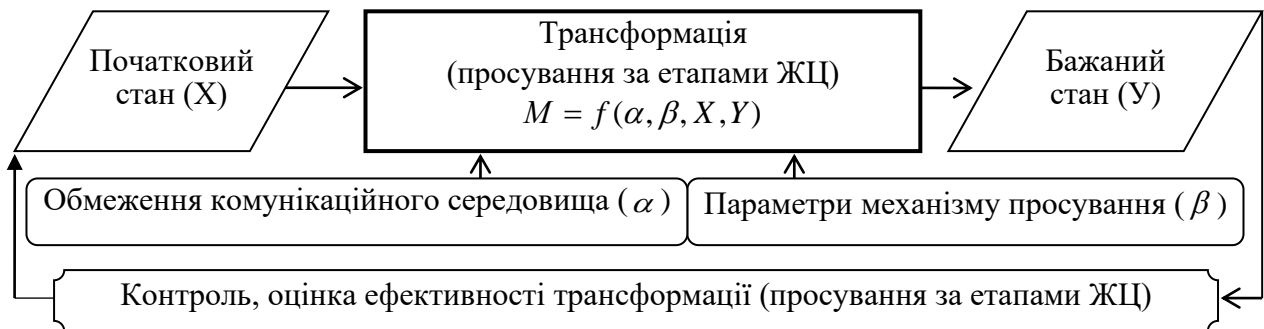

Рис. 4.2. Концептуальна модель трансформації системи економічної безпеки підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Альтернативні витрати – це економічний термін, який визначає втрачений зиск в результаті альтернативного використання певного ресурсу [189]. Ще у 1817 р. Давид Рікардо був близьким до розробки концепції альтернативних витрат у такому ж вигляді, проте його принцип мав назву «порівняних переваг» [146, с. 340]. Рікардо вважав, що саме через порівняні переваги виражається ефективність того чи іншого явища [146, с. 360]. Концепція альтернативних витрат була розроблена в ХІХ ст. Фрідріхом фон Візером, який створив принцип «імпутації» [195, с. 1610], тобто присвоєння ціни та корисності одного товару іншому за умови, що ці товари економічно пов'язані. При цьому величина втраченого зиску визначається як найбільше значення з усіх можливих альтернатив.

Тобто при розрахунку витрат на просування (трансформацію) СУЕБ зі стану «початковий» до стану «бажаний» необхідно урахувати саме альтернативну вартість усіх залучених для реалізації процесу ресурсів.

Методологічними засадами формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору є концепція «життєвого циклу» та модель Курта Левіна. Концепція життєвого циклу товару (ЖЦТ) розроблена у 1965 р. Т. Левітом [322, с. 36]. Система управління

економічною безпекою як будь-яка система має стадії життєвого циклу: народження (виникнення самої концепції, проведення необхідних досліджень та отримання необхідної інформації), розвиток (формування системи), процвітання (функціонування системи) та занепад (закінчення її існування в такому вигляді чи абсолютна трансформація). Впровадження системи управління економічною безпекою потребує організаційних змін.

Відповідно до моделі К. Левіна процес будь-яких організаційних змін повинен включати 6 кроків [312; 323, с. 86]: визнання необхідності змін; визначення цілей організаційних змін; постановка діагнозу, тобто вивчення причин організаційних змін; планування і вибір техніки змін; здійснення змін; оцінка змін.

На підставі концепції «життєвого циклу» та моделі Курта Левіна процедура формування та впровадження системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору складається з 6 етапів: дослідницько-інформаційний: проведення необхідних досліджень та отримання необхідної інформації; побудова системи; впровадження системи; функціонування системи; закінчення її дії чи трансформація; оцінювання економічної доцільності впровадження системи (рис. 4.3).

Основними результатами етапів побудови системи є: процес формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору – визначення концепції формування системи з зазначеною метою, завданнями та обмеженнями; етап синтезу – побудова структурно-логічної моделі системи; впровадження – створення переліку причин, які негативно впливають на процес впровадження, та календарних заходів щодо їх усунення. При цьому ці процеси формування супроводжуються документацією у вигляді пояснювальних записів, графічних та математичних моделей, які розкривають сутність, склад та процеси функціонування системи.

Шість етапів процесу формування (впровадження) системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору являють собою три ієрархічні рівні: підготовчий (визнання необхідності змін; визначення цілей

організаційних змін; постановка діагнозу, тобто вивчення причин організаційних змін; планування змін і вибір техніки змін) – це етапи I-III; здійснення змін – IV-VI; оцінка змін – VII.

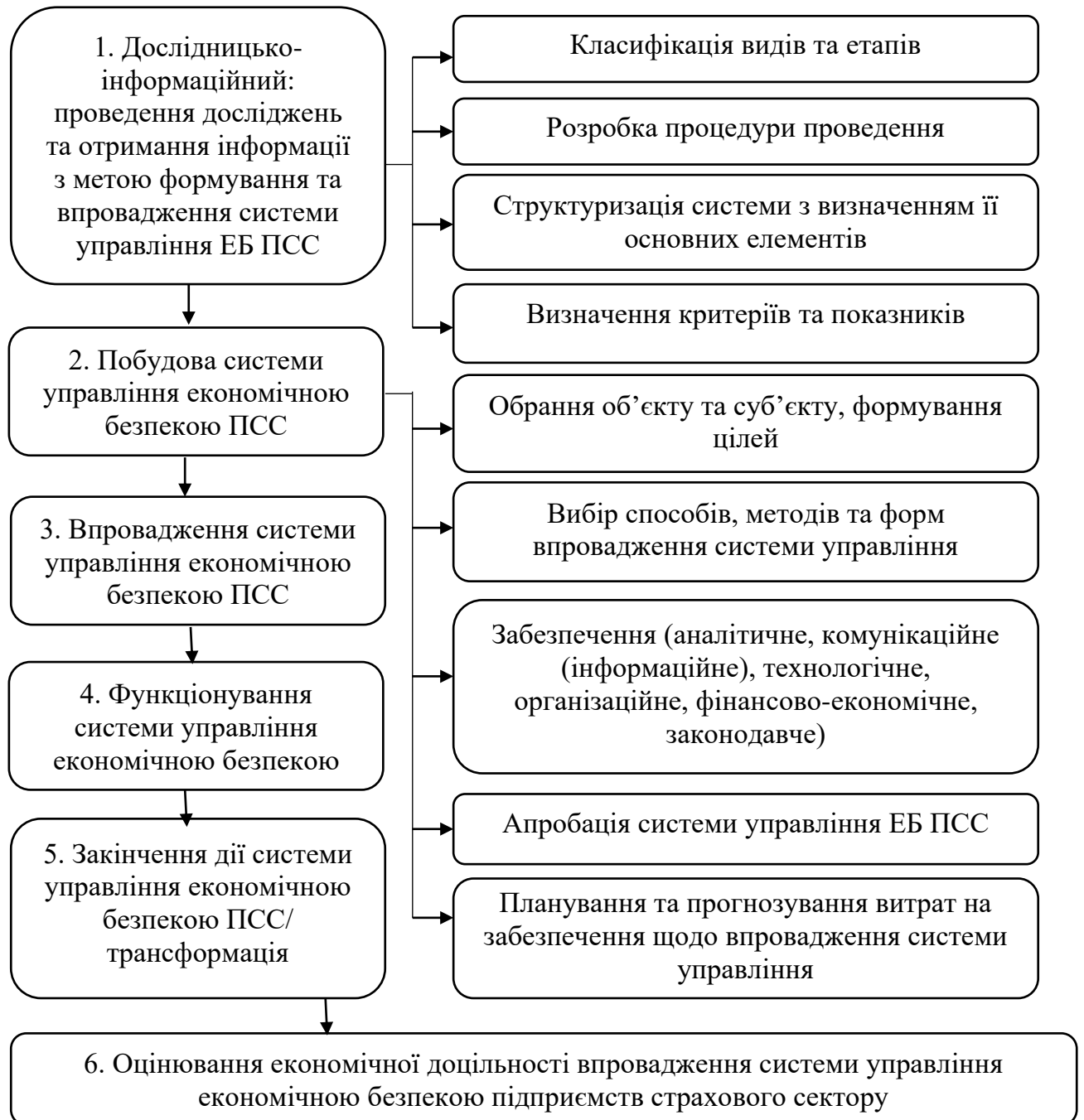

Рис. 4.3. Схема послідовного формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

У таблиці 4.1 представлено методи та науковий інструментарій,

рекомендований для формування системи економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Таблиця 4.1

Методи та науковий інструментарій формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору
(авторська розробка)

Група методів	Наукові інструментарії
Комунікаційні	Інформаційний інтерактивний супровід (побудова гнучких онлайн-інформаційних систем); реклама; PR, особисті продажі, DM, виставки-ярмарки, event та ін.
Аналітичні	Метод експертних оцінок, мозковий штурм, ситуаційний аналіз, медіаплан, матричні методи, системний аналіз та ін.
Організаційні (маркетингові)	Принципи та засоби проведення маркетингового просування, медіа-планування та ін.
Фінансово-економічні	Бюджетування, формування і запровадження системи управління, рівень економічної ефективності проведення компанії, методика альтернативної вартості
Законодавчі	Законодавчі вимоги та обмеження у сфері страхового сектору

Функціонування, закінчення дії системи чи перехід на більш прогресивний рівень залежить від принципу атрибутивності (внутрішньої та зовнішньої), при цьому система управління економічною безпекою, як будь-яка система, повинна мати властивості: по-перше, пов'язані з цілями та функціями (ефект синергії, ієрархічність, емерджентність, мультиплікативність, цілеспрямованість, альтернативність, робастність); пов'язані з ресурсами та особливостями взаємодії із середовищем (комунікативність, взаємодія і взаємозалежність системи і зовнішнього середовища, адаптивність, надійність, інтерактивність); по-друге, пов'язані зі структурою (цілісність, неадитивність, структурність).

Система управління економічною безпекою підприємств страхового сектору вводиться в дію за допомогою комплексного наукового інструментарію просування, при цьому пошук здійснюється в інформаційному просторі, що

представлено на осях: вид споживчого ринку (A1, A2), засобів просування (B1, B2), вид комунікаційного простору (реального, віртуального) (рис. 4.4).

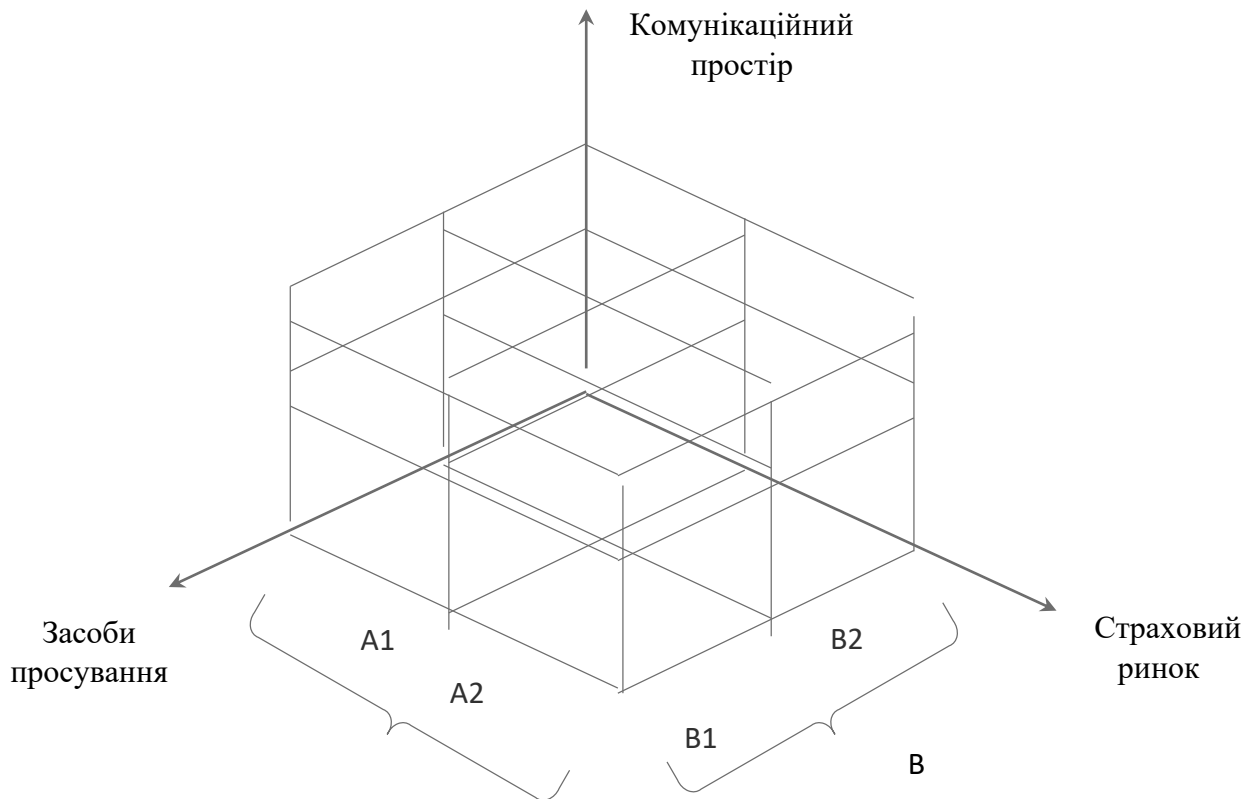

Рис. 4.4. Інформаційний простір системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Інформаційна модель, представлена на рис. 4.4, дозволяє розробити матрицю комбінованих засобів економічної безпеки. Її розширення, яке здійснюється за допомогою маркетингових технологій, дозволяє генерувати та створювати інноваційні засоби просування. Відповідно до формули площі паралелепіпеда, можливо визначити, що інноваційні засоби маркетингового просування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору перехід віртуального комунікаційного простору у реальний, як:

$$S_{\text{комунікаційного простору}} = 2 \times (AB + BC + AC), \quad (4.1)$$

де $S_{\text{комунікаційного простору}}$ – реальний комунікаційний простір;

B – сукупність засобів маркетингового просування;

A – види споживчих ринків;

C – сукупність маркетингових технологій, що дозволяють здійснити забезпечення економічної безпеки.

При цьому найбільш ефективним маркетинговим просуванням є комплексний вплив – інтегровані маркетингові комунікації. Рівень відповідності комунікаційних засобів та бажань споживачів повинен виступати критерієм вибору ефективності засобів. Але проаналізувати всі аспекти впливу засобів маркетингового просування на споживачів страхових послуг досить проблематично, насамперед через значний масив вхідних даних. Так, О. В. Полякова [116, с. 164] пропонує розділити систему оцінки ефективності комунікаційних засобів, виділити самостійні ієрархічні підсистеми на засадах методу аналізу ієрархій Т. Сааті. При цьому автор визначає 4 рівня критеріїв вибору оптимального комунікаційного засобу просування: перший – тип споживача; другий – економічні показники можливостей споживача; третій – доступні для сприйняття засоби просування; четвертий – інструменти, що забезпечують безпосередній вплив на споживача.

Результатом етапу синтезу є побудова логічної послідовності просування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (рис. 4.5). Цілі системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору співпадають з основною метою на етапі розробки концепції формування цієї системи – посилення вектору партнерської співпраці всіх учасників страхових ринків країни, у т.ч. на основі комплексного впровадження інтерактивного діалогу в межах соціальних і корпоративних інформаційних мереж.

Оцінювання факторів, що впливають на комплекс просування, здійснюється за допомогою різноманітних методів, але в дослідженні ризику маркетингового просування об'єднано у групи та запропоновано стратегії послаблення. Чинники, що стримують маркетингове просування можна

виокремити у групи недостатності: 1 – недостатність мотивації; 2 – недостатність інформації; 3 – недостатність досвіду фінансування та оцінювання інвестицій; 4 – організації та координації.

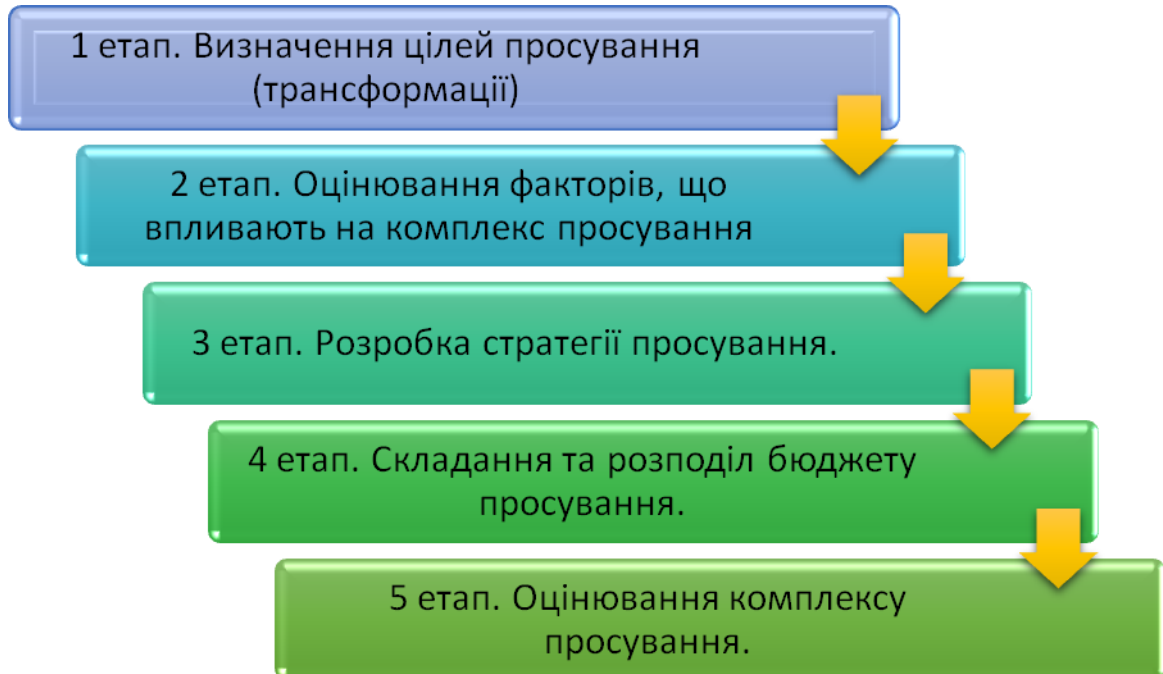

Рис. 4.5. Логічна послідовність просування (трансформації) системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Розробка стратегії просування повинна базуватись в інформаційному просторі, при цьому тактичні прийоми змінюються залежно від обрання наукових маркетингових інструментів.

Складання та розподіл бюджету просування. Виділяють п'ять методів складання бюджету просування: метод розрахунку бюджету на основі цілей і завдань просування; метод визначення бюджету просування у відсотках від обсягу продажу; метод паритету з конкурентами; метод визначення бюджету з розрахунку на одиницю продукції [312].

Між зазначеними видами бюджетів існує тісний зв'язок, оскільки поточні бюджети є засобом реалізації стратегічних і тактичних бюджетів і одночасно

надають інформацію про можливі зміни, які слід внести до первісних даних стратегічних бюджетів. Але інколи між ними може виникати певна неузгодженість. Наприклад, рішення про вихід на новий ринок, що передбачено на рівні стратегічного та тактичного бюджетів, не знаходить відповідного відображення в поточних бюджетах, оскільки такий крок вимагає залучення додаткових виробничих потужностей. Більше того, при узгодженні різних видів бюджетів виникає проблема релевантного діапазону діяльності, що висвітлювалася раніше. Так, стратегічні плани можуть передбачати скорочення діяльності певного сегмента, що призведе до необхідності побудови нової функції витрат за нових умов при складанні поточних бюджетів на наступний звітний період.

Залежно від способу групування витрат бюджети можуть будуватися у двох форматах:

- 1) виходячи з їх елементів (матеріальні витрати, амортизація, заробітна плата, соціальне страхування, та ін.), тобто «постатейні» бюджети;
- 2) на основі видів операційної (страхової) діяльності (виробництво страхового продукту, реалізація страхового продукту) – «програмні» бюджети.

Слід підкреслити, що на думку деяких авторів [235], сутність постатейних бюджетів не повністю узгоджується з метою бюджетного планування, оскільки вони показують лише «що» було витрачено, але не розкривають «навіщо». Проте в практичній діяльності підприємства часто об'єднують можливості обох способів і застосовують комбінований підхід, який дозволяє показати напрямок використання коштів, а також склад таких витрат.

Звичайно бюджети вважають завершеними, тобто такими, які відображають майбутні операції на чітко визначений термін і рівень діяльності. Проте в умовах невизначеності, що супроводжують діяльність підприємств страхового сектору в сучасному ринковому середовищі, значного поширення набув такий метод бюджетування як формування «безперервних» бюджетів. Даний підхід подовжує часовий горизонт планування у міру закінчення звітних періодів. Протягом виконання бюджету у звітному місяці (кварталі) нові

бюджети на місяць (квартал) постійно додаються до існуючого річного бюджету після його закінчення так, щоб кожного разу в наявності був бюджет, складений на рік. Це дозволяє прогнозувати майбутні відхилення та вживати необхідних заходів щодо їх попередження. Але водночас така техніка бюджетування є надзвичайно трудомісткою й вимагає значних додаткових витрат.

При вирішенні питання «як планувати», тобто, що визначати базою при розрахунку показників, практика пропонує два таких методи [51]:

1) бюджетування від досягнутого, що передбачає використання як точки відліку поточного стану, який у подальшому змінюється на певний відсоток. Такий бюджет фактично має вигляд шаблону, в який при наступному бюджетному процесі лише вносять певні коригування, що відображають поточні зміни. Перевагою цього методу є той факт, що він, по-перше, дозволяє позначити зміни, які повинні відбутися в майбутньому порівняно з минулими звітними періодами, а по-друге, значно знижує зусилля та час, які витрачаються на бюджетний процес. Проте існують й недоліки – при перенесенні результатів минулих періодів на майбутнє, у тому числі в питанні стосовно фінансування діяльності підрозділів, можуть скопіюватися всі нагромаджені до того часу недоліки. Звідси небезпека створення «застійних ланок», які необхідно проаналізувати й оптимізувати;

2) бюджетування «з нуля» (або бюджетування на основі пріоритету), тобто бюджет кожного разу формується заново. Зазначений метод дозволяє врахувати всі недоліки минулого і здійснює пошук найбільш раціональних шляхів досягнення мети діяльності підприємства страхового сектору. При цьому відбувається перегляд існуючих рівнів витрат, що дає можливість їх скорочення для окремих підрозділів, які могли б зберегтися при бюджетуванні від досягнутого.

Технологія бюджетування спрямована на вирішення таких питань як визначення мети та завдань цього процесу, розробка видів і форматів бюджетів, встановлення методики консолідації бюджетів різних рівнів, накреслення

принципів бюджетування. При цьому не лише доцільно, а й необхідно при побудові бюджету будь-якого формату його структуру максимально наблизити до затверджених форм фінансової звітності, що підвищить швидкість нагромадження та обробки сформованою системою бухгалтерського обліку інформації [43]. Відзначимо доцільність включення виключно суттєвих показників із питомою вагою не менше певного визначеного відсотка від валюти балансу / виручки від реалізації. Поряд із цим принципи бюджетування мають передбачати конфіденційність, уніфікованість бюджетних форматів і процедур тощо.

Запропоновано організацію бюджетування на підприємствах страхового сектору розглядати з позиції ув'язки його процесу з організаційною структурою підприємства; формалізації процедури складання бюджетів, їх подання та узгодження, нагромадження та обробки даних про виконання бюджетів; встановлення розподілу обов'язків між посадовими особами в бюджетному процесі; визначення графіку документообороту; розробки системи внутрішніх організаційно розпорядчих і нормативних документів [254].

За сучасних умов розвитку інформаційних технологій при вдосконаленні системи управління ЕБ ПСС необхідно автоматизувати процес бюджетування. Проте для його впровадження необхідно не тільки детально вивчити можливості існуючих прикладних комп'ютерних програм, але й переглянути вимоги щодо збору та передачі первинної інформації, яка підлягатиме обробці. Таким чином, бюджетування являє собою динамічний процес, який об'єднує цілі, плани, рішення для їх досягнення, оцінку їх виконання та внесення у разі необхідності змін як у стратегічні плани, так і в бюджети на наступний рік. При бюджетуванні необхідно обрати його об'єкт, оскільки бюджети можуть розроблятися для підприємства у цілому, окремого структурного підрозділу, окремої виробничої програми чи для інвестиційного проекту тощо.

Для ефективної організації бюджетного процесу запропоновано формування бюджетного комітету, який являє собою консультаційну групу, сформовану із представників вищої ланки керівництва, а також зовнішніх

консультантів. Цьому постійно діючому органу делегують виконання таких функцій: перевірку стратегічних планів; формування операційних бюджетів на базі стратегічних планів; формування функціональних бюджетів; складання зведеного бюджету; аналіз суттєвих відхилень; здійснення необхідних коригувань щодо діяльності підприємства; консультування виконавців бюджетів; вирішення конфліктів інтересів; розробку й оновлення поради бюджетування щодо строків, порядку подачі та затвердження бюджетів; встановлення сфери відповідальності керівників підрозділів тощо.

Впровадження системи бюджетування надає підприємству значних вигід і переваг. Проте, слід виділити певні проблеми, які можуть виникати, щодо: 1) вартості та трудомісткості реалізації даного процесу; 2) негативного ставлення до бюджетів з боку працюючих, що зумовлено неможливістю врахувати в бюджетах усі чинники, які впливають на господарські операції, а також невідповідністю між зусиллями, спрямованими на досягнення мети, та існуючою на підприємстві системою мотивації. Успіх функціонування бюджетної системи на підприємстві залежить переважно саме від того, наскільки серйозно враховується людський фактор. Найбільш ефективною бюджетною системою є така, в якій досягнута узгодженість цілей підприємства і конкретних менеджерів виконавців з одного боку (так звана конгруентність цілей) та при цьому існує всебічне стимулювання останніх для досягнення поставленої мети.

Тому слід визнати, що хоч з точки зору методології бюджетування вважається найпрозорішою фінансовою технікою, проте з позицій організації цей процес має надзвичайно складний характер, який вимагає синхронних і цілеспрямованих дій великої кількості співробітників підприємства.

Для створення на підприємстві системи контролю необхідна наявність чотирьох умов: дія або процес, які підлягають контролю, повинні мати певну спрямованість; результат підконтрольного процесу має вимірюватися в показниках, які характеризують цей процес; створення прогностичної моделі підконтрольного процесу, що дозволить виявити відхилення фактичного

результату під запланованого, з'ясувати причини їх виникнення та внести пропозиції щодо їх усунення; існування можливостей упровадження розроблених коригуючих заходів. Таким чином, контроль — це інструмент управління, який охоплює всю діяльність підприємства і сприяє досягненню встановленої мети.

Обов'язковою процедурою має стати контроль за виконанням бюджету, який повинен мати перманентний характер (здійснюватися як протягом, так і після завершення бюджетного циклу. Для виявлення відхилень проводиться оперативний та періодичний контроль фінансово-господарської діяльності підприємства.

Інтеграція бюджетного процесу з організаційною та інформаційною структурами підприємств страхового сектору й схемами виконання бізнес процесів дозволить підвищити ефективність бюджетування та всієї системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору; особливо на основі автоматизації всього процесу.

4.2. Оцінка ефективності системи управління економічною безпекою підприємств на засадах ризик-менеджменту

Досвід провідних міжнародних компаній переконливо доводить, що стабільність розвитку бізнесу та підвищення ефективності управління неможливі без активного використання системи ризик-орієнтованого управління, як складової частини системи управління підприємством, незалежно від його розмірів та специфіки господарської діяльності.

Початком розвитку сучасних методик управління ризиками стали розробки С. Каплана (S. Kaplan) та Б. Гарріка (B.J. Garrick) (початок 80-х рр. ХХ ст.) [350]. На їх думку, ризик складався з трьох частин: опису ситуації, ймовірності появи цієї ситуації та її наслідків, які можуть бути різними за однієї й тієї ж ситуації [316].

Традиційно визначають основні фактори, які свідчать про ефективність впровадження управління ризиками [57; 107]:

1) об'єднання оцінки ризиків в стратегічні та оперативні процеси, у зв'язку з чим, менеджерами компаній приймаються найбільш виважені рішення;

2) реалізація найбільш ефективних аналітичних технологій. Встановлення можливих ризиків на більш ранній стадії сприяє прийняттю більш ефективних та правильних рішень, знижуючи тим самим ймовірність виникнення ризиків;

3) існує можливість вимірювання та здійснення моніторингу визначених видів ризиків, що, значною мірою, полегшує процес управління ризиками;

4) скорочення кількості негативних подій у порівнянні з середніми показниками галузі;

5) збільшення вартості акцій за рахунок скорочення витрат на залучення капіталу.

Сьогодні існує низка професійних організацій, які розробляють міжнародні стандарти у сфері управління ризиками суб'єктів господарювання. До таких стандартів належать [216; 217; 224; 226; 278]: A Risk Management Standard, (2002); Enterprise Risk Management – Integrated Framework (ERM) 2004); Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework (2004)); A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK) (2004); ISO 31000:2009 “Risk management – Principles and guide lines” (2009).

Необхідно звернути увагу, що не існує і не може існувати єдиного підходу до управління ризиками на підприємстві, що обумовлено як галузевою специфікою діяльності суб'єктів господарювання, так і внутрішньою позицією власників / керівництва до проблеми запобігання / зниження ризику.

Щодо оцінки ймовірності появи ризиків та їх величини сьогодні в науці та міжнародними стандартами управління ризиками виділяється значна кількість різних методів, серед яких найбільш поширеним є метод ринкової вартості (VaR), який показує максимальний збиток, що готовий понести суб'єкт

господарювання за певний момент часу із заданою ймовірністю.

Для розрахунку ймовірного ризику на практиці найбільш поширені такі методи: ринкової вартості (VaR); метод історичного моделювання (“дельта нормальний”, “ручний спосіб”); метод параметричної моделі (варіаційно-коваріаційна моделі) та статистичне імітаційне моделювання за допомогою метода Monte Carlo VaR.

Аналіз сутності та специфіки даних методів дозволяє зробити певні висновки щодо можливості їх застосування при управлінні економічною безпекою підприємств страхового сектору. Використання історичної моделі для визначення майбутнього ризику практично неможливе, що обумовлене тим, що підприємство страхового сектору не мало аналогічних видів ризиків у результаті минулих подій.

В основі параметричної моделі полягає припущення про відповідність фактичного розподілу випадкової величини визначеній теоретичній закономірності. Відповідно, на встановлений методом припущення показник проектується висновки щодо ймовірних розмірів майбутнього ризику.

Метод Monte Carlo VaR – використовується для складних фінансових портфелів, потребує значного масиву інформації та досить трудомісткий, що практично унеможливорює його застосування при оцінці ризиків управління економічною безпекою підприємства страхового сектору.

Наведені вище методи ринкової вартості (VaR) є досить трудомісткими, їх використання потребує автоматизації процесу розрахунку ймовірності ризику та його величини, для якого використовується дуже велика кількість різних параметрів, що також потребує спеціальної фахової підготовки персоналу.

Найбільш доречним є використання матричного методу, що дозволить визначити фактори впливу на розмір ризику підприємства страхового сектору, серед яких суттєвість інформації при прийнятті управлінських рішень.

Ризик-орієнтоване управління є єдиною системою управління ризиками на всіх рівнях підприємства, яка охоплює стратегію, процеси, людей та технології. Завдання ризик-орієнтованого управління на підприємстві полягає у

виявленні причин виникнення ризиків, визначенні ризикоутворюючих факторів, оцінці ймовірності виникнення як негативних, так і позитивних наслідків та прийнятті управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію можливих втрат та максимізацію прибутку відповідно.

Не дивлячись на постійно зростаючу конкуренцію, зниження норми прибутковості, необхідність ефективного управління ризиками суб'єктів господарювання для забезпечення їх економічної безпеки, на вітчизняних підприємствах ризикоорієнтоване управління слабо розвинене у порівнянні з банківським та страховим сектором. Сьогодні підприємствами страхового сектору накопичено значний досвід в управлінні ризиками, проте його використання у вітчизняній практиці спричинене рядом проблем, до яких можна віднести: наявність нетрадиційних ризиків; складність оцінки ризиків, пов'язаних постійними змінами рівня втручання держави в економіку, нестабільністю податкового та митного законодавства; наявністю бар'єрів в отриманні повної, актуальної та достовірної інформації; недосконалою технічною та програмною оснащеністю для проведення оцінки ризиків; недостатнім рівнем кваліфікації управлінського персоналу тощо.

Традиційно оцінка ймовірності ризику та його впливу базується на ретроспективній інформації (дані про події, які спостерігались в минулому), що підвищує об'єктивність інформації для потреб управління. При цьому внутрішня інформація підприємства страхового сектору є більш об'єктивною та забезпечує отримання кращих результатів, ніж зовнішня інформація.

Проте, навіть у випадку, коли вихідною інформацією для оцінки ризиків використовуються виключно внутрішні дані, зовнішня інформація може використовуватись в якості засобу контролю та для поглибленого аналізу ризикової ситуації.

При оцінці та прогнозуванні ризику за наслідками минулих подій, необхідно пам'ятати про те, що фактори ризику, які були пріоритетними / найбільш вагомими в минулому, можуть з часом змінювати свої властивості та силу впливу. Ефективне управління ризиками на підприємстві може бути

спрямованим не лише на їх запобігання (мінімізацію), але й стати джерелом доданої вартості або новим центром прибутку, що сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору.

Визначення рівня типовості доходів або витрат, які виникли в результаті дії ризику в минулому, дозволить визначити ймовірний розмір майбутніх доходів (витрат), на який необхідно створити резерви.

Для визначення необхідності створення резервів, пропонуємо використовувати ймовірність появи ризику та встановлений підприємством страхового сектору рівень суттєвості. Якщо ймовірність появи ризику складає 50% і більше, то створення резерву є обов'язковим, а за меншої ймовірності пропонуємо аналізувати рівень суттєвості. Рівень суттєвості може бути встановлений на підприємстві єдиний для усіх об'єктів управління, а також окремо для витрат, які можуть мати місце в результаті дії ризику господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Для візуального аналізу дані розрахунки можна відобразити на карті (матриці) ризиків (табл. 4.2), на якій одночасно поєднуються обидва зазначених критерії.

Таблиця 4.2

Матриця ризиків діяльності підприємств страхового сектору
(авторська розробка)

Рівень суттєвості	№ з/п	Ризик	Ймовірність появи ризику									
			10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
Значення більші рівня суттєвості	1	Ризик А	◇	◇	◇	◇	▽	▽	▽	▽	▽	▽
	2	Ризик В	◇	◇	◇	◇	▽	▽	▽	▽	▽	▽
Значення менші рівня суттєвості	3	Ризик С	□	□	□	□	◇	◇	◇	◇	◇	◇
	4	Ризик D	□	□	□	□	◇	◇	◇	◇	◇	◇

Умовні позначення: □ Резерви не створюються; ◇ використовується професійне судження менеджера з управління ризиками; ▽ Резерви створюються

Наявність будь-якого виду ризику вказує на те, що управлінський персонал повинен володіти інструментами управління усіма характерними для підприємства страхового сектору ризиками.

За неможливості автоматизації процесу оцінки можливих ризиків та відсутності компетенції управлінського персоналу, запропоновано використання як індивідуальних, так і групових методів експертних оцінок, а також використання професійного судження фінансового директора або іншої посадової особи, на яку покладені обов'язки щодо оцінки ймовірності та прогнозних значень господарських ризиків.

Ризик визнається істотним (важливим), якщо він може вплинути на фінансовий стан, або рух грошових коштів або результати діяльності підприємств страхового сектору.

Таким чином, оцінку ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору необхідно проводити з урахуванням можливостей її забезпечення мінімізації можливих ризиків. Для вирішення цього завдання розроблено науково-практичний підхід до оцінювання ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору з урахуванням ризику, який передбачає виділення та змістовне наповнення послідовних етапів: формування загальної сукупності показників оцінки за основними напрямками, вибір кінцевої сукупності показників за складовими, формування форми управлінських звітності «Звіт про ризики», оцінка пріоритетності ризиків за силою прояву, оцінка ефективності системи управління ризиками за коефіцієнтами відношення на основі розробленої шкали ефективності.

Для оцінки умов визнання ризиків істотними (важливими), пропонується сформувати інформаційну базу в межах розробленого методичного підходу, що ґрунтується на урахуванні впливу показників управлінської звітності на найбільш затребувані оціночні показники економічної діяльності та фінансового стану підприємства. Є загальноприйняті показники оцінки діяльності організації (коефіцієнти), які, по-перше, доступні управлінцям і, по-

друге, мають звично встановлені оптимальні та граничні значення. В економічній літературі міститься значна кількість оціночних показників діяльності та стану підприємства [228; 319; 360; 371]. Організація вибирає для себе показники в залежності від стратегічної програми, поставленої мети, від наявності інформації для оцінки, від професійних навичок управлінця.

Зупинимося детальніше на сутності етапів розробленого підходу та їх змістовному наповненні:

Етап 1. Формування загальної сукупності показників оцінки ефективності діяльності підприємства страхового сектору за основними складовими: створення розширеної сукупності показників оцінки ефективності страхової діяльності за напрямками – рентабельність (показники рентабельності), результативність (обсяг реалізації, структура та широта асортименту страхових послуг, ін.) діяльності, ефективність використання ресурсів.

Етап 2. Побудова кінцевої сукупності показників оцінки ефективності діяльності підприємства страхового сектору за основними складовими. Даний етап реалізується відповідними процедурами шляхом експертної оцінки:

- створення групи експертів серед топ-менеджерів підприємства страхового сектору:

- проведення експертної оцінки пріоритетності вибору показників за n -бальною шкалою (n – кількість показників; 1 бал, n -балів – відповідно найменш і найбільш значимий). За методикою середньої арифметичної визначається середній бал за кожним показником;

- формування кінцевої сукупності із пріоритетних показників з урахуванням найбільш вагомих аспектів страхової діяльності за кожним підприємством страхового сектору – зміна ціни послуги після укладання контракту, якість страхової послуги та ін. (не більше 2/3 від загальної кількості за обов'язковою умовою не менше одного показника за кожним аспектом);

Етап 3. Формування форми управлінської звітності «Звіт про ризики». Запропоновано ввести нову форму управлінської звітності «Звіт про ризики» як таблиці, що містить назви ризиків за найбільш вагомими аспектами страхової

діяльності підприємства страхового сектору, кількісні показники за кожним аспектом на початок і кінець звітної періоду, відхилення за період у відсотках.

Урахування ризику за допомогою його відображення у вигляді самостійної форми управлінської звітності ставить своїм завданням донести до всіх зацікавлених осіб інформацію про ті ризики, імовірність настання яких і розмір збитку від їх настання можуть бути оцінені з достатнім ступенем обґрунтованості (табл. 4.3). У такому звіті повинна знайти відображення як фінансова, так і нефінансова інформація.

Таблиця 4.3

Форма «Звіт про ризики» за звітний рік (з прикладом заповнення)
(авторська розробка)

Найменування ризику	Показники	Од. виміру	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду	Відхилення за період, %
Ризик зміни ціни послуги після виконання умов договору	Ціна послуги	грн.	C_1	C_2	$(C_2 - C_1) \times 100 / C_1$
Ризик реалізації неякісної послуги	Вартість реалізованих послуг не відповідної якості	грн.	P_1	P_2	$(P_2 - P_1) \times 100 / P_1$
Ризик необхідності страхування	Вартість операцій, що потребують додаткового страхування	грн.	O_1	O_2	$(O_2 - O_1) \times 100 / O_1$

Запропонована форма «Звіт про ризики» є суто управлінським звітом та містить інформацію про ризики страхової діяльності. Даний звіт складається лише з метою моніторингу ризиків, які мали місце в минулих звітних періодах, дія яких залишається і в звітному періоді (на що вказує показник «на початок

періоду»).

Показники змін за звітний період у звіті про ризики вказують на появу нових видів ризиків страхової діяльності або зменшення дії існуючого ризику, що виникає в результаті прийняття заходів системою управління економічною безпекою підприємства страхового сектору з урахуванням ризиків.

На даний момент у міжнародній практиці відсутні загальноприйняті форми звітності по ризиках. Це пов'язано з тим, що така звітність надзвичайно складна і спирається на безліч передумов і застосовує статистичні методики оцінки.

Об'єктивна необхідність пояснень і доповнень до звітності з'являється в процесі аналізу звітних даних, коли необхідно роз'яснити причини, в результаті яких змінилися фінансові результати діяльності або фінансовий стан підприємства, які причини є випадковими, а які – стійкими; зміна яких чинників залежить від самого підприємства, а які визначені зовнішніми умовами функціонування підприємства; які з них можуть бути відрегульовані, які – ні.

У разі неможливості визначити достовірну оцінку ризику і його вплив на звітність, пропонуємо відобразити в поясненнях до звітності: характер ризику та очікуваний строк його настання; невизначеності, існуючі щодо терміну виконання і (або) величини ризику; неможливість проведення оцінки; ймовірне значення ризику або діапазон оціночних значень, якщо вони піддаються визначенню.

Це робиться для того, щоб користувач звітності самостійно оцінив наявні ризики згідно особистого досвіду й наявних знань. Оцінивши ризик, зацікавлений користувач самостійно коригує фінансовий результат звітного періоду.

Скоригований на ризик фінансовий результат може використовуватися при розрахунку різних фінансових показників, що характеризують діяльність організації в звітному періоді.

Надання внутрішнім і зовнішнім користувачам повної інформації про

операції з урахуванням ризиків, що уможлиблює достовірне оцінювання їх впливу на фінансове становище підприємства страхового сектору, повинно бути першочерговим завданням відображення цих операцій в управлінській звітності.

У першу чергу необхідно зробити головний акцент на опис особливостей кожної концентрації, процедури управління ризиками та оцінку допустимого рівня ризику. Всі це в цілому дозволить проводити постійне і незалежне відстежування та контроль ризиків.

Часткове відображення у звітності якісної інформації у вигляді окремого пояснення до управлінської звітності наведено в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

Пояснення до «Звіту про ризик» (авторська розробка)

№ з/п	Назва	Зміст / сутність
1	Здатність підприємства до ризику	1) Відмінність контрактної та митної вартості товару; 2) Ризик необхідності страхування поставки.
2	Причини виникнення ймовірних ризиків	1) Неврахування справедливої вартості при оцінці товарів; 2) Наявність пошкоджень реалізованих активів.
3	Основні напрями управління ризиками щодо забезпечення ЕБПСС	1) Усунення ризику; 2) Страхування ризику
4	Методи оцінки ризиків, які використовуються	1) Експертна оцінка; 2) Аналітична оцінка; 3) Статистична оцінка.
5	Мета управління ризиками	Мінімізація впливу на фінансові результати
6	Політика управління ризиками	Повне усунення ризику

Кількісні характеристики ризиків господарської діяльності підприємства страхового сектору відповідно до міжнародного стандарту повинні розкривати

зведені кількісні дані про ризик, якому піддається підприємство, на основі даних, сформованих всередині підприємства і експонованих керівництву та його власникам.

Отже, запропонований звіт є повним описом та надає інформацію стосовно основних ризиків операційної діяльності, які мали місце на підприємстві страхового сектору, а також заходів, які приймаються щодо їх усунення, тощо. Даний звіт складається для вищих органів управління з метою оцінки ризик-орієнтованого управління в площині забезпечення зростання економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Етап 4. Оцінка суттєвості (пріоритетності) ризиків за силою впливу – розрахунок величини відхилень за кожним аспектом (на основі шостої колонки форми «Звіту про ризики»).

Етап 5. Оцінка ефективності системи управління ризиками підприємств страхового сектору. На основі значень розрахованих коефіцієнтів співвідношення відхилень (KB) за звітний і попередній періоди та встановлених умов ($KB > 1$ – система управління ризиками підприємства страхового сектору є неефективною, $KB = 1$ – система управління ризиками підприємства страхового сектору є ефективною за умов несприятливого середовища, $KB < 1$ – система управління ризиками підприємства страхового сектору є ефективною) ідентифікується ефективність системи управління економічною безпекою підприємства страхового сектору.

З метою деталізації проблеми оцінювання та нейтралізації небезпек та ризиків як зовнішнього, так і внутрішнього середовищ підприємства страхового сектору запропоновано врахування концепції стейкхолдерів при оцінюванні господарського ризику, особливо альфа-стейкхолдерів підприємства страхового сектору. Саме побудова Панелі впливу стейкхолдерів дозволить визначити можливі конфлікти інтересів та формування асиметричної інформації щодо ризиків.

Загрози економічній безпеці підприємства страхового сектору характеризуються як суттєві зміни в зовнішньому оточенні, що посилюють

вірогідність несвоєчасного виконання суб'єктом господарювання взятих на себе зобов'язань. Водночас, загрози такого роду можуть мати характер універсальності (одночасно продукуючи ризики зменшення прибутковості та необґрунтованого зростання виробничих витрат) і специфічності (табл. К.1–К.2 дод. К).

Беззаперечно, ризик належить до значимих чинників виникнення прибутку, через це одержання суттєвого обсягу прибутків пов'язане з диференційованим керуванням ризиком. Тому кожне підприємство має обирати між можливістю отримання значно вищих прибутків від страхових операцій в площині ризику (з вірогідністю втрати не лише прибутку, але й залученого капіталу) та значно нижчою прибутковістю внаслідок реалізації безризикових проектів.

Підприємницька діяльність супроводжується виникнення низки різнопланових ризиків, викликаних зокрема внутрішніми загрозами (табл. К.3 дод. К), які різняться за місцем появи, рівнем впливу, за можливими наслідками, комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників, що мають вплив на інтенсивність їх прояву. Суттєвою складовою аналізу, оцінювання керування ризиками є їх детальна класифікація, яка передбачає узагальнення низки ризиків на основі характерних ознак і чинників, які дають змогу згрупувати ризики.

У науковій літературі налічують значну кількість різних ознак ризиків та їх видів, що свідчить про відсутність у науковців одностайності у підходах до цієї проблеми.

Як правило, зовнішні ризики підприємницької діяльності напряму не пов'язані зі сферою діяльності підприємств чи їх ділових партнерів, а спричинені суттєвими змінами у зовнішньому оточенні. Перш за все, це стосується діяльності на міжнародному рівні, наявної конкуренції на ринку, суттєвим загостренням проявів економічної кризи в державі, кон'юнктури наявного фінансово-кредитного ринку, законодавства в податковій сфері, наслідками природних катаклізмів, війн, загального стану організацій тощо. Натомість, внутрішні ризики підприємницької діяльності представлені ризиками, які є наслідком функціонування самого підприємства, його

управлінців і контрагентів.

У цілому управління ризиком можна розглядати як комплекс методів, прийомів та необхідних кроків, що дозволять значною мірою передбачити ймовірність виникнення ризикових подій та вчасно вжити ефективних заходів з метою запобігання чи мінімізації їх від'ємних результатів. Існує альтернативне тлумачення цієї дефініції, за якою управління ризиком є певним процесом його ідентифікації, дослідження та зменшення, опираючись на засоби дієвого контролю або втілюючи заходи, що дають змогу знижувати негативний вплив внаслідок ризиків у страховій сфері.

Відповідно до міжнародного стандарту FERMA ризик-менеджмент являє собою певний процес, дотримуючись якого суб'єкт господарювання комплексно досліджує ризики окремо взятого різновиду страхової діяльності для забезпечення максимально можливого ефекту ймовірних кроків і, як наслідок, всієї господарської сфери загалом.

Застосовувані методи щодо кількісного оцінювання ризику належать до універсальних, однак вони не завжди дають змогу дати об'єктивне оцінювання. Причинами цього може бути нестача часу, необхідної інформації, відповідної кваліфікації. До того ж, варто брати до уваги те, що існують такі різновиди ризиків, які потребують кардинально іншого підходу щодо їх оцінювання. Традиційно всі наявні методи оцінювання ризику узагальнюють таким чином:

- експертні, які дозволяють встановити ступінь ризику у випадку, коли немає потрібної інформації для проведення доцільних розрахунків або адекватного порівняння, базуються на результатах опитування висококваліфікованих фахівців з подальшим статистично-математичним узагальненням результатів;

- економіко-статистична група включає методи, що використовуються тільки у разі наявності значного масиву статистичних даних для обчислення достовірної кількісної величини ступеня ризику. При цьому визначають середньоквадратичне відхилення, β -коефіцієнт, коефіцієнт варіації та інші;

- розрахунково-аналітичні, спрямовані на обчислення порівняно точного

кількісного показника ступеня ризику, ґрунтуючись на внутрішній інформаційній базі безпосередньо суб'єкта господарювання (як правило, використовуються для оцінювання ризику, пов'язаного з неплатоспроможністю та відсутністю фінансової стабільності);

– ідентичні – дозволяють дати оцінювання ступеня ризику за конкретними операціями на базі зіставлення з тотожними, тобто неодноразово виконуваними операціями. Зазвичай для зіставлення беруть як свій, так і запозичений досвід виконання подібних операцій.

До найбільш поширених і певною мірою універсальних способів належить: дослідження доцільності витрат, аналітичний, статистичний, експертне оцінювання тощо.

Кваліфікація ризику відповідно до зазначених категорій зумовлюється вірогідністю настання та обсягом втрат, які ймовірно можуть виникнути в конкретній ситуації. Збитки від катастрофічних ризиків зазвичай є наймасштабнішими, а від мінімальних, як правило, найменшими. Однак такий тип ризиків, як катастрофічні трапляються досить рідко порівняно з середніми або мінімальними. Доцільно сукупність можливих ризиків надати у формі певної ієрархії, в основі якої лежать мінімальні ризики, а найвищим проявом є катастрофічні (табл. 4.5).

Однак вона нерозривно пов'язана з фінансовою діяльністю, яка виконує роль забезпечення нормальної життєдіяльності підприємства страхового сектору та покращення показників його роботи. Всі ризики, що виникають у результаті такої діяльності, виокремлюють у групу, так званих, фінансових ризиків, які мають найсуттєвіші наслідки в загальній низці ризиків суб'єкта господарювання. З огляду на це особливої уваги заслуговує питання їх диференціації. Фінансові ризики в широкому сенсі – це такі ризики діяльності в страховій сфері, які відзначаються вірогідністю втрат наявних фінансових ресурсів, а у дещо звуженому розумінні – це вірогідність фінансових втрат внаслідок фінансової діяльності підприємства страхового сектору.

Ієрархічні рівні ризику

Диференціяція	Рівень ризику	Вірогідність появи, %	Обсяг втрат відносно прогнозованого рівня, %	Негативний прояв ризику у сфері фінансів
Низькі	мінімальні	0-5	0-10	Тимчасові фінансові труднощі
	оптимальні	5-15	10-15	
Помірні	допустимі	15-25	15-25	Тимчасове послаблення конкурентоспроможності
	середні	25-50	25-50	Фінансова стагнація
Повні	максимальні	50-70	50-70	
	критичні	70-90	70-90	Фінансова нестабільність
	катастрофічні	90-100	90-100	Банкрутство

У той же час, фінансові ризики підприємств страхового сектору відрізняються значною різноманітністю, для ефективного управління виникає необхідність в їх класифікації за характерними ознаками.

У процесі аналізу специфіки ризиків доцільно розглядати їх різновиди, що дозволяє виключити подвійний облік. У той же час виникають певні проблеми:

- одночасний вплив чинників на різноспрямованість динаміки (позитивна, негативна) окремих видів ризиків;
- певна спорідненість окремих ризиків та специфіка інших видів ризиків водночас можуть бути складовими для різних груп впливу (економічні ризики, за формами прояву, ризики державного рівня тощо);
- можливість віднесення конкретного різновиду ризику за різних умов, як до зовнішніх, так і до внутрішніх.

Вивчення ризиків у їх сукупності та кожного окремо дає змогу встановити їх ієрархію, сформувані сценарії вірогідного розвитку подій у чітко окресленій ситуації, скласти прогнозну карту ризику, встановити межі стійкості

системи менеджменту, опираючись на імітаційне, а також інші типи моделювання. Тобто, можна стверджувати, що класифікація ризиків є інструментом організації керування ризиками.

В конкретних умовах об'єктивного прояву ризику та похідних від нього фінансово-економічних, морально-етичних та інших різновидів втрат виникає нагальна потреба щодо формування такого механізму, який дозволив би якомога краще (зважаючи на визначену суб'єктом господарювання або його керівництвом мету) оцінювати ризик під час ухвалення та виконання управлінських рішень [265]. До такого механізму відносять керування ризиком, тобто ризик-менеджмент.

Також варто звернути належну увагу на характерні специфічні риси ризик-менеджменту. По-перше, метою ризик-менеджменту є своєчасна ідентифікація ймовірних ризиків та їх запобігання, замість того, щоб усувати їх негативні прояви. По-друге, ризик-менеджмент являє собою комплекс інноваційних методичних підходів і процесів, застосування яких є вкрай важливим для реалізації стратегічних завдань організації.

По-третє, ризик-менеджмент має бути систематичним процесом, який досліджує розвиток суб'єкта господарювання в динаміці, тобто попередній рівень, сучасний та подальший взаємозв'язок. Таким чином, він має інтегруватися в загальну площину корпоративної культури, підтриманий керівництвом, а згодом доведений до відома кожного працівника суб'єкта господарювання у вигляді загальної ефективної програми подальшого розвитку з окресленням конкретних завдань для виконавців. Ризик-менеджмент як цілісна система управління ризиками має включати дієву програму сучасного контролю за реалізацією визначених завдань, комплексне оцінювання продуктивності запланованих заходів, а також дієву систему мотивації на всіх рівнях підприємства страхового сектору.

На першій стадії ризик-менеджменту доцільним є аналіз господарського середовища та встановлення всього масиву ризиків, окреслення їх джерел, а також об'єктів. Насамперед встановлюють найбільш вірогідні та небезпечні

ризиками, а потім переходять до менш вірогідних, створюючи портфель визначених ризиків. Загалом це доволі непростий процес, для якого має значення високий професіоналізм, належні знання характерних рис економічних, організаційних, технологічних і технічних процесів.

Дослідження рівня страхового ризику є найбільш відповідальним і досить складним етапом процесу управління в межах системи управління економічною безпекою підприємства страхового сектору, від професійності реалізації якого значною мірою залежить її результативність. Він включає не тільки кількісне, але й якісне оцінювання ризику.

Таким чином, на підставі дослідження ризику можна скласти уявлення вірогідних ризикових проявів, ймовірностей їх появи та результатів. На підставі зіставлення отриманих показників ризиків із максимально можливими формується стратегія керування ризиками, на основі якої розробляються заходи, необхідні для запобігання чи мінімізації ризику. Тобто відбувається певний процес вибору з-поміж альтернативних методів управління ризиками.

Наступним кроком після вибору методу управління ризиком власники ризиків формують підсумкові заходи, покликані своєчасно інформувати про можливість виникнення ризикової події та застосувати обраний метод керування. Досить значимим в наявній системі керування ризиками має бути подальше оцінювання продуктивності запроваджених заходів, які спрямовані на мінімізацію ризиків.

На стадії оцінювання наслідків та їх коригування має місце встановлення на базі комплексу показників продуктивності рівня нейтралізації ймовірних збитків, ефективності та необхідності заходів (пропорційність наявних витрат, пов'язаних з регулюванням міри ризику, до обсягу ймовірних втрат), обсягу сукупного ризику господарської діяльності організації на основі урахування втілених кроків стосовно його покращення.

Обов'язковою складовою діяльності ризик-менеджменту має бути організація та здійснення заходів стосовно впровадження запланованої програми дій з керування ризиками, тобто окреслення доцільних кроків, оптимальних масштабів та можливих джерел їх фінансового забезпечення,

делегування повноважень конкретним управлінцям та раціональних термінів виконання. Під час процесу керування ризиками господарської сфери необхідно контролювати перебіг виконання заходів ризик-менеджменту.

У процесі оброблення наявних даних визначають чинники ризику, масштаби яких здатні доволі суттєво впливати на всі найбільш важливі ділянки роботи суб'єкта господарювання, збої в нормальному функціонуванні яких можуть завдати значної фінансової шкоди.

Будь-яке управлінське рішення супроводжується певним рівнем ризику, у зв'язку з чим дуже важливо оперативно дослідити та об'єктивно оцінити ймовірні обсяги ризику, що несуть загрози для суб'єкта господарювання у випадку вибору якогось певного напрямку дій.

Основна мета дослідження ризику полягає у формуванні та надання ймовірним партнерам потрібного масиву інформації для ухвалення рішення щодо доцільності залучення до роботи над проектом і розробки комплексу заходів щодо захищеності від ймовірних фінансових збитків.

Проведення об'єктивного та якісного аналізу належить до найбільш складних завдань економічної ризикології. Ця робота вимагає використання фундаментальних знань не тільки в площині теорії економіки, фінансів, бізнесу, але й багатьох базових навичок, якими повинен володіти конкурентоспроможний на вітчизняному ринку праці спеціаліст. Важливим також є набір потрібним вмінь та навичок, певний практичний досвід у площині економічної діяльності.

До основних завдань при здійсненні якісного дослідження ризику належить ідентифікація ймовірних різновидів ризику, оцінювання ступеня їх загрози та виокремлення чинників факторів, які формують рівень ризику.

Суттєвим доповненням до об'єктивного аналізу може бути кількісне вираження ризику підприємницької діяльності. Аналіз ризику за допомогою кількісного вираження являє собою числову величину певних різновидів ризиків, а також наявного сукупного ризику цілого напрямку господарської діяльності. Кількісне відображення ступеня ризику зазвичай не

охарактеризувати однозначно. Зважаючи на те, який метод оцінювання ймовірного ризику застосовано, його величина може варіюватись. З метою кількісного вираження ступеня ризику використовують різні суб'єктивними суто інтуїтивними. Сьогодні українські управлінці, як правило, доволі часто користуються інтуїтивними методами, опираючись на заслужений авторитет чи накопичений досвід успішних попередників. Тільки частина управлінців вищої ланки здатні дати належне оцінювання ризику на основі застосування економіко-математичних моделей.

Змістове наповнення методу дослідження доцільності витрат полягає в тому, що витрати за певним напрямом господарської сфери, окремими її складовими характеризуються наявністю різного рівня ризику [265].

Зокрема, рівень ризику за мірою витрат, пов'язаних перш за все з придбанням сировини, є більш високим, ніж за витратами на оплату праці.

Пропонується визначати рівень ризику страхової діяльності підприємства страхового сектору за допомогою вивчення доцільності витрат, спрямованих на визначення ймовірних сегментів ризику (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Межі ризику в залежності від кризового стану (авторська розробка)

Сфера діяльності організацій	Абсолютної стабільності	Нормальної стабільності	Нестабільний стан	Критичний стан	Кризовий стан
Сектори ризику	Безризиковий сектор	Сектор мінімального ризику	Сектор підвищеного ризику	Сектор критичного ризику	Сектор неприйнят-ного ризику
Максимально можливі збитки	Повна відсутність збитків	Чистий прибуток	Розрахунковий прибуток	Валовий прибуток	Виручка від продажу та майно
Рівень ризику	0	0-25	25-50	50-75	75-100

З цією метою кожний елемент витрат необхідно розподілити на сфери ризику, що формують сектор загальних збитків, у рамках яких чітко визначені збитки менші за граничний рівень допустимого ступеня ризику.

Значною перевагою запропонованого методу є можливість визначення напрямів зменшення ризику на основі інформації щодо статті витрат з максимально допустимим ризиком. А головною вадою – є те, що підприємство страхового сектору розцінює ризик як сталу величину, не беручи до уваги його елементи.

Проте, метод експертних оцінювань має суб'єктивний характер у порівнянні з альтернативними способами. Такий суб'єктивізм виникає внаслідок висловлення експертами власного суб'єктивного бачення щодо попереднього стану та перспектив розвитку. Даним метод доцільно та необхідно застосовувати у разі дефіциту інформації або встановлення міри ризику конкретного елементу страхової діяльності, який не має аналогів, що не дозволяє здійснити аналіз попередніх даних.

В умовах стійкості внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта господарювання, потрібного масиву даних про результати страхових операцій (прибуток, збитки) та процесів доцільно застосовувати методи статистичного підходу до оцінювання ризику, що базуються на теорії ймовірності.

У разі неможливості застосування відомих методів оцінювання ризику доцільно використовувати метод ідентичності. Специфіка якого полягає у тому, що у процесі дослідження рівня ризику певного виду застосовується інформація про розвиток подібних напрямів минулого. Об'єктивна складність при застосуванні даного методу оцінювання зумовлена тим, що показники минулих періодів необхідно застосовувати на даний момент без урахування розвитку.

Результатом оцінювання встановлених ризиків страхової діяльності підприємства є вибір шляхів їх зменшення – зведення до мінімуму ймовірних втрат під час проведення тих чи інших операцій.

Компаративний аналіз існуючих розробок щодо методів зменшення проявів ризику виявив значну їх кількість – страхування; передача ризику; диверсифікація; отримання додаткового масиву актуальної інформації; бізнес-планування; лімітування; дотримання стандартів якості виготовленої продукції;

ретельна перевірка ділових партнерів; забезпечення захищеності комерційної діяльності організації; кваліфікований підбір кадрів для суб'єкта господарювання [324].

Основні підходи щодо зменшення ризиків та їх змістове наповнення узагальнено в таблиці 4.7.

Таблиця 4.7

Механізми мінімізації ризиків (узагальнено автором за [240; 243; 284; 285; 288; 316; 324; 350; 386])

Механізм мінімізації	Сутність способу
1	2
Запобігання ризикам – найбільш ефективний метод	відмова від здійснення певних господарських операцій, ступінь ризику за якими досить значний і не повною мірою узгоджується з фінансової політикою суб'єкта господарювання; зменшення частки запозичених коштів у господарському обігу дає змогу запобігти втрату фінансової стабільності; підвищення ліквідності наявних активів шляхом зростання обігових засобів у загальному масиві дає змогу запобігти ризику неплатоспроможності.
Мінімізація ризиків – застосовується у випадку, коли їх уникнути неможливо	одержання від споживача гарантій щодо своєчасної сплати боргу; звуження переліку необґрунтованих форс-мажорних ситуацій у договорах із контрагентами, що дасть змогу посилити фінансову відповідальність за недобросовісне виконання договірних обов'язків, тобто зменшити комерційний ризик.
Диверсифікація ризиків – дає змогу зменшити рівень зосередженості ризиків	диверсифікація сфер діяльності дозволяє використати додаткові можливості отримання виручки та прибутку від різнопланових фінансово-господарських операцій; диверсифікація постачальників продукції передбачає налагодження зв'язків з багатьма партнерами з метою постачання головної номенклатури товарів; диверсифікація наявних послуг для реалізації – внесення до асортименту організації продукції з протилежним попитом у межах певних товарних груп, що дає змогу знизити ризик у разі погіршення кон'юнктури визначеного товарного ринку;

1	2
	диверсифікація депозитних заощаджень полягає в розміщенні наявних тимчасово вивільнених грошових активів для депозитного зберігання в кількох банках.
Обмеження ризиків за операціями, які мають властивість систематично виходити за допустиму межу ризику; такий ризик обмежується за допомогою впровадження відповідних фінансово-економічних стандартів	максимально можливий обсяг комерційної операції, спрямованої на придбання товарів у разі здійснення її з одним і тим же контрагентом; прийнятний обсяг використання запозичених коштів у фінансово-господарському обігу; максимально допустимий обсяг депозитного вкладу, розміщеного в одній комерційній банківській установі тощо.

З метою мінімізації ризиків з позиції ефективності управління економічною безпекою підприємства страхового сектору доцільно розробляти та впроваджувати програму управління ризиками, яка поєднує механізм формування чи коригування доцільних процедур ризик-менеджменту. З метою обґрунтування доцільності такої розробки необхідно визначити значимість внутрішніх загроз на економічну безпеку підприємств страхового сектору. Підкреслимо, що програми мінімізації ризиків (прогнозованих, непрогнозованих) потребують кореляції з інноваційними можливостями підприємства страхового сектору.

Програма управління ризиками розробляється в два етапи – підготовчий та основний. У процесі підготовчого етапу відбувається вивчення інформаційної бази, що дозволяє окреслити першочергові рішення. У процесі основного – безпосередньо розробляється програма управління ризиками шляхом на основі узагальнення актуальної інформації щодо можливих ризиків, формування плану впровадження запобіжних заходів та урахування усіх ймовірних ризиків та існуючих механізмів управління ними. Програма управління ризиками має спиратись на дані про ключові особливості ризиків і

максимально вірогідні, найбільш ймовірні та прогнозовані збитки.

Для повноти характеристики загального стану загроз економічній безпеці підприємства страхового сектору діагностувати наявні ризики доцільно в кількох площинах – оцінювання середовищу виникнення ризиків: природні умови, виробництво, соціально-політична ситуація, економічна кон'юнктура, персонал та ін.

У разі відсутності спеціальних структурних підрозділів для вирішення завдання управління ризиками залучаються штатні фахівці з ризик-менеджменту або зовнішні консультанти. Проте, в практиці діяльності підприємств страхового сектору функції управління ризиками часто покладаються на інші структурні підрозділи, а саме – відділи внутрішнього аудиту, службою контролінгу, прогнозно-аналітичним підрозділом.

У процесі дослідження обґрунтовано, що на формування економічної захищеності підприємств страхового сектору мають вплив соціально-економічні та організаційно-правові фактори. Будь-яке підприємство страхового сектору характеризуються певними ознаками в площині правових відносин і становленні власної системи безпеки бізнесу. Зважаючи на недосконалість чинного законодавства, а також рівня наукового та практичного досвіду щодо обґрунтування та створення ефективної системи економічної захищеності підприємства, доцільно звернути увагу на досягнення у даній сфері міжнародної спільноти.

З огляду на світовий досвід можна констатувати, що у розвинених країнах, як правило, спостерігається співіснування двох основних систем формування економічної захищеності підприємства: системи захисту на державному рівні, які відповідають за національну безпеку, з поширенням їх впливу на державні та приватні суб'єкти господарювання сфери страхування в площині чинного нормативного поля; приватні суб'єкти господарювання, які формують власні служби економічної безпеки, розробляють свої системи необхідного режиму секретності та безпеки. Лише поєднання можливостей обох систем здатне гарантувати економічну захищеність бізнесових інтересів

завдяки забезпеченню стабільності бізнесу, запобігання ймовірності банкрутства, компенсування збитків, завданих природними катаклізмами чи проявами недобросовісної конкуренції тощо.

4.3. Імплементация системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору

Підприємство страхового сектору є складною економічною системою, яка базується на двох основних економічних підсистемах: підсистемі сукупності економічних процесів, об'єктів управління, що знаходяться під впливом системи управління у часі, що ототожнює класичні та необхідних функцій аналізу, планування, регулювання, контролю та стимулювання на підприємстві. Тому є доцільним використання методів системного підходу до виділення економічних процесів підприємства, а саме визначення економічних процесів (бізнес-процесів), як стійких, цілеспрямованих сукупностей взаємозв'язаних видів діяльності, які за певною технологією перетворюють входи у виходи, що представляють цінність для споживачів та приносять прибуток їх виробнику.

Аналіз діяльності підприємства страхового сектору складається з таких етапів:

- аналіз бізнес-процесів з прив'язкою до реальної організаційної структури підприємства;
- аналіз діючої методики управління процесом здійснення страхових послуг у відповідності до вимог якості ISO 9001:2000;
- оцінка взаємодії між структурними підрозділами як визначеної і регламентованої в рамках бізнес-процесів;
- аналіз існуючої системи управління з позиції її вдосконалення на основі методик управління процесами в рамках бізнес-процесів підприємства страхового сектору;
- визначення можливостей збереження організаційної структури до появи

об'єктивних умов, необхідних для змін і переходу на більш відповідну (ефективну) структуру.

Існуючий функціональний підхід до управління не в змозі забезпечити потрібний рівень якості страхових послуг підприємства. Виникає необхідність удосконалення застарілого функціонального підходу, що обумовлено не лише його принциповими недоліками, але й об'єктивними умовами (виникають нові можливості та сегменти ринку ресурсів, капіталу, збуту страхових послуг) завдяки покращенню якості надання послуг.

Серед об'єктивних умов та можливостей можна виділити такі: потрібність перебудови існуючого типу управління з урахування інтересів внутрішніх стейкхолдерів (власники, акціонери); лібералізація інтеграційних процесів; розвиток зовнішньоекономічного напрямку діяльності, коли процеси охоплюють разом кілька сфер діяльності підприємства страхового сектору чи ряду підприємств, що складають корпорацію.

Разом з цим виникають зміни в зовнішньому середовищі, що не потребують змін в об'єкті управління, а стосуються безпосередньо системи управління, її певних підсистем і елементів – організаційної структури, механізмів, інформаційного забезпечення.

Вищевказане потребує використання адекватних та дієвих зусиль підрозділів підприємства страхового сектору та управлінської надбудови. Тобто використання симбіозу функціонального та процесного підходу в управлінні надає можливість вирішити значне коло техніко-технологічних, наукових, ресурсних та соціально-економічних проблем.

Функції управління процесами, за своєю суттю, розкривають часовий зріз, у той час коли функції підприємства страхового сектору, за своєю суттю, є процесами вже відповідних сфер його функціонування у просторі (його просторовий зріз) і їх потрібно розглядати у органічному поєднанні – діалектичній єдності обох підходів. Ці функції містять координацію та регулювання здійснення визначених процесів управління, планування, нормування, їх облік, аналіз відхилення результатів діяльності від

запланованих, подальше регулювання, стимулювання та контроль виконання необхідних процедур для запобігання негативних відхилень задля отримання бажаного рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору.

Якість страхових послуг є пріоритетним напрямком вдосконалення для підприємств страхового сектору. Досягнення необхідного рівня якості послуг можливе лише при стабільному функціонуванні підприємства, за допомогою системи управління економічною безпекою з урахуванням як функціонального так процесного підходу, що дозволить оцінювати якість на кожному етапі надання послуг. Основними способами координації функціонування системи управління економічною безпекою та системи менеджменту якості і відповідних контурів управління бізнес-процесами виступають [314; 325; 331]:

– «прогнозування взаємодій» – система менеджменту якості є сполучною ланкою (при виборі оптимальних управлінських рішень критерієм виступають необхідні параметри якості);

– «оцінки взаємодій» – система менеджменту якості задає діапазон зміни сигналів для параметрів функціонування бізнес-процесів, параметри якості виступають обмежуючими умовами при розробці і реалізації відповідних управлінських дій;

– «розв'язка взаємодій» – система менеджменту якості діє автономно, самостійно вибираючи єднальні сигнали (у разі потреби підтримка рівня якості різних процесів, робіт, продукції на певному рівні);

– «надання відповідальності», що передбачає залежність між діями системи менеджменту якості і діями (результатами) контурів управління бізнес-процесами.

Побудуємо багатофакторну модель для прогнозування продажу страхових послуг та розрахунку витрат на забезпечення економічної безпеки на засадах кореляційно-регресійного аналізу [268].

З метою визначення впливу на економічні показники кожного з запропонованих факторів економічної безпеки, а також ступеня їх взаємодії, досліджується кореляційна залежність між ними [253]. Таку залежність можна

описати за допомогою регресійної моделі:

$$I_i = M(I_i / K_i) + \varepsilon_i, \quad (4.2)$$

де $M(I_i / K_i) = f(K_i)$ – функція регресії \hat{I}_i на K_i ;

I_i – залежна (з'ясовна) змінна, або показники витрат ресурсів;

K_i – незалежна (пояснююча) змінна, або рівень витрат забезпечення економічної безпеки;

$f(K_i)$ – детермінована не випадкова компонента процесу;

ε_i – випадкова компонента процесу.

Регресійну модель описано аналітичною функцією за допомогою якої пояснюється взаємозалежність вказаних показників, а також описується закономірність впливу. Це дозволяє встановити науково обґрунтоване кількісне співвідношення величини факторів та показників, що досліджуються.

Якщо статистична залежність ефективності діяльності підприємства набуває квадратичну форму зв'язку, то в загальному вигляді її можна описати [253]:

$$\hat{I}_i = a \cdot K_i^2 \pm b \cdot K_i \pm c, \quad (4.3)$$

де \hat{I}_i – теоретичне (розрахункове) значення ефективності діяльності підприємства;

K_i – середнє значення рівня витрат забезпечення економічної безпеки;

a, b, c – коефіцієнти (параметри) регресійної моделі.

Параметри моделі a, b, c визначаються методом найменших квадратів (при якому як рішення приймається точка мінімуму суми квадратів відхилень), тобто дотримується вимога мінімальності сум квадратів відхилень емпіричних даних \hat{I}_i від теоретичних [253].

Розрахунки та отримані результати дозволяють побудувати модель для

прогнозування продажу страхових послуг та розрахунку витрат на забезпечення економічної безпеки на засадах кореляційно-регресійного аналізу для СК «Саламандра» в табл. 4.8–4.11.

Таблиця 4.9

Дисперсійний аналіз (авторські розрахунки)

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	9	5,5881E+11	6,209E+10	8,48348663	0,052670674
Залишок	3	2,1957E+10	7318881106		
Всього	12	5,8076E+11			

Таблиця 4.10

Побудова моделі з прогнозування продажу страхових послуг та розрахунку витрат на забезпечення економічної безпеки (авторські розрахунки)

Показники	Коефіцієнти	Стандарт-на похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	-317308	164514	-1,929	0,149	-840864,6	206247,94
Зміна X1	-0,409	0,1935	-2,113	0,125	-1,025	0,207
Зміна X2	-0,292	0,2303	-1,266	0,295	-1,024	0,441
Зміна X3	-0,830	0,2884	-2,877	0,064	-1,747	0,088
Зміна X4	-0,885	0,1800	-4,916	0,016	-1,458	-0,312
Зміна X5	40,268	16,6796	2,414	0,095	-12,814	93,350
Зміна X6	106,977	17,8772	5,984	0,009	50,084	163,870
Зміна X7	42,663	17,0766	2,498	0,088	-11,683	97,008
Зміна X8	41,901	24,6260	1,701	0,187	-36,470	120,272
Зміна X9	105,861	26,8506	3,943	0,029	20,410	191,311

Дисперсійний аналіз – це статистичний метод аналізу результатів, які залежать від якісних ознак. Кожен фактор може бути дискретною чи неперервною випадковою змінною, яку розділяють на декілька сталих рівнів (градацій, інтервалів). Якщо кількість вимірювань (проб, даних) на всіх рівнях кожного з факторів однакова, то дисперсійний аналіз називають рівномірним, інакше – нерівномірним.

Таблиця 4.8

Вихідні дані для побудови моделі прогнозування продажів страхових продуктів та розрахунку витрат на забезпечення економічної безпеки СК «Саламандра» (авторські розрахунки)

№	Період	Об'єм продажу послуг, грн					Витрати на забезпечення економічної безпеки, грн				
		Поточний місяць	1 міс. потому	2 міс. потому	3 міс. потому	4 міс. потому	Поточний місяць	1 міс. потому	2 міс. потому	3 міс. потому	4 міс. потому
1	06/2016	383238	250873	280559	377721	315232	6431	2627	5581	4495	4896
2	07/2016	478453	383238	250873	280559	377721	3658	6431	2627	5581	4495
3	08/2016	571128	478453	383238	250873	280559	7572	3658	6431	2627	5581
4	09/2016	623823	571128	478453	383238	250873	5974	7572	3658	6431	2627
5	10/2016	723846	623823	571128	478453	383238	9630	5974	7572	3658	6431
6	11/2016	722437	723846	623823	571128	478453	11740	9630	5974	7572	3658
7	12/2016	1316385	722437	723846	623823	571128	10722	11740	9 630	5974	7572
8	01/2017	693548	1316385	722437	723846	623823	5976	10722	11740	9630	5974
9	02/2017	704495	693548	1316385	722437	723846	8406	5976	10722	11740	9630
10	03/2017	679509	704495	693548	1316385	722437	9493	8406	5976	10722	11740
11	04/2017	573296	679509	704495	693548	1316385	8475	9493	8406	5976	10722
12	05/2017	561328	573296	679509	704495	693548	5 831	8475	9493	8406	5976
13	06/2017	730696	561328	573296	679509	704495	7426	5310	8475	9493	8406
Зміна		Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9

Таблиця 4.11

Ретроспективна перевірка регресійної моделі і розрахунок середньої помилки апроксимації (авторські розрахунки)

№ з/п	Період	Продажі послуг, грн.	Прогноз продажів послуг, грн	Похибка, %
1	червень 2016	383 238	390 747	2,0%
2	липень 2016	478 453	542 858	13,5%
3	серпень 2016	571 128	590 353	3,4%
4	вересень 2016	623 823	524 019	16,0%
5	жовтень 2016	723 846	709 049	2,0%
6	листопад 2016	722 437	769 935	6,6%
7	грудень 2016	1 316 385	1 303 801	1,0%
8	січень 2017	693 548	705 669	1,7%
9	лютий 2017	704 495	722 003	2,5%
10	березень 2017	679 509	689 644	1,5%
11	квітень 2017	573 296	559 972	2,3%
12	травень 2017	561 328	583 229	3,9%
13	червень 2017	730 696	670 903	8,2%
Середня помилка апроксимації				5,0%

Методом кореляційно-регресійного аналізу побудовано прогнозну модель обсягу надання послуг страхового підприємства:

$$Y = -317308 - 0,409 \times X_1 - 0,292 \times X_2 - 0,803 \times X_3 - 0,885 \times X_4 + 40,268 \times X_5 + 106,977 \times X_6 + 42,663 \times X_7 + 41,901 \times X_8 + 105,861 \times X_9, \quad (4.4)$$

де Y – прогнозний обсяг надання послуг страхового підприємства, грн;

$X_1 \dots X_4$ – об'єм продажу послуг за місяцями, грн;

$X_5 \dots X_9$ – витрати на забезпечення економічної безпеки, грн.

Для СК «Саламандра» визначимо залежність операційних витрат на забезпечення економічної безпеки Y (грн) від суми витрат на забезпечення конкурентоспроможності послуг (група факторів технології та організації) в сумі собівартості послуг X_1 (грн), суми витрат на забезпечення

конкуреноспроможності послуг (група фінансових факторів) в сумі адміністративних витрат X_2 (грн), суми витрат на забезпечення конкуреноспроможності послуг (група ринкових факторів технології) в сумі збиткових витрат X_3 (грн) та суми витрат на забезпечення конкуреноспроможності послуг (група факторів конкуренції) в сумі інших операційних витрат X_4 (грн).

Для зручності проведення розрахунків помістимо результати проміжних розрахунків в таблицю 4.12.

Таблиця 4.12

Вихідні дані для розрахунку залежність операційних витрат на забезпечення економічної безпеки Y (грн) від суми витрат на забезпечення конкуреноспроможності послуг (авторські розрахунки)

№ з/п	рік	Y	X1	X2	X3	X4
1	2013	399399,33	328429,36	18990,56	37128,15	14851,26
2	2014	399709,26	324776,41	23666,6	36618,75	14647,5
3	2015	380288,31	311572,73	27106,32	29720,9	11888,36
4	2016	61574,59	290483,06	29925,16	29404,55	11761,82
5	2017	321514,53	253449	31112,6	26394,95	10557,98
6	2018	94226,03	76288,52	8486,04	6751,05	2700,42

Отже, ще одним незалежним методом оцінки підтверджена досить висока результативність витрат на забезпечення якості послуг. В окремих випадках, коефіцієнт еластичності за витратами на забезпечення якості послуг досягає 100-кратного значення (тобто на кожну витрачену додатково для на забезпечення конкуреноспроможності послуг гривню, маємо понад 100 грн. додаткових обсягів продажів послуг). Показово, що продажі попередніх періодів, в даній моделі, негативно впливають на продаж послуг: чим більше продаємо, тим більше потім повинні витратити на забезпечення якості послуг, щоб не втратити завойованих позицій.

Економічний ефект від впровадження/удосконалення системи управління

економічної безпеки підприємств страхового сектору полягає у збільшенні його ринкової вартості. Оцінка економічного ефекту на прикладі СК «Саламандра» базується на сценарному розрахунку прогнозних значень капіталізації згідно досягнутого рівня обраної стратегії на основі матриці профілю економічної безпеки компанії. При цьому використовується прогнозна оцінка вартості гудвілу як невідображеної в балансі підприємства вартості неідентифікованих нематеріальних активів, перш за все ефекту численних синергізмів репутації компанії. Гудвіл – це надприбуток підприємства, що визначається сумою синергетичних ефектів відносно середньої норми прибутку, що генерується активами підприємств, насамперед його нематеріальними активами, в тому числі діловою репутацією, як складовою організаційного капіталу.

Формула розрахунку гудвілу:

$$G = P_{\text{чист}} - (A \times H_A), \quad (4.5)$$

де G – сума гудвілу на основі оцінки за фактичною сумою прибутку, грн.;

$P_{\text{чист}}$ – середньорічна сума чистого прибутку, грн;

A – середньорічна вартість активів, грн;

H_A – норма рентабельності активів, частка.

Всі показники для розрахунку гудвілу беруться зі звітності компанії, а саме форми № 1 «Баланс. (Звіт про фінансовий стан)» (середньорічна вартість активів) та форма № 2 «Звіт про фінансові результати», «Звіт про сукупний дохід» та ін.

Збільшення конкурентоспроможності послуг та забезпечення економічної безпеки супроводжується зростанням вартості гудвілу підприємства і відповідним зростанням його капіталізації, і розраховується як сума балансової вартості активів і зобов'язань та вартості гудвілу:

$$EV = A + G, \quad (4.6)$$

де EV – зростання капіталізації підприємства страхового сектору, грн.
Тоді одержаний економічний ефект можна розрахувати за формулою:

$$E = EV_{\text{сценар}} - EV_{\text{факт}} \quad (4.7)$$

де $EV_{\text{сценар}}$, $EV_{\text{факт}}$ – зростання капіталізації підприємства страхового сектору відповідно за сценарним та фактичним значенням, грн.

Розроблено три сценарії управління економічної безпеки підприємств страхового сектору: базовий (стартовий), середній та оптимістичний [274]. Економічний ефект від впровадження системи управління економічної безпеки підприємств страхового сектору на прикладі СК «Саламандра» представлені у табл. 4.13.

Таблиця 4.13

Сценарний розрахунок економічного ефекту розробки та впровадження системи управління економічної безпеки підприємства страхового сектору
(авторські розрахунки)

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	Середнє значення	Прогноз	Економічний ефект, Е
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Активи, млн. грн.	320	346	318	324	356	332,8	-	-
Чистий прибуток, млн. грн.	41,6	34,6	29,6	24,3	16,2	29,26	-	-
EV, млн. грн.	-	-	-	-	365,43	-	-	-
Сценарій – задовільний рівень економічної безпеки								
Рентабельність активів – рівень 2019 р. (оцінка),%	-	-	-	-	-	-	8,79	-
Чистий прибуток, млн. грн.	-	-	-	-	-	29,26	-	-
Гудвіл, млн. грн.	-	-	-	-	-	-	9,43	-
EV, млн. грн.	-	-	-	-	365,43	-	366,53	1,10

Продовження табл. 4.13.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сценарій – середній рівень економічної безпеки								
Рентабельність активів – середній рівень конкурентів-аналогів, %	-	-	-	-	-	-	11,4	-
Чистий прибуток, млн. грн.	-	-	-	-	-	37,94	-	-
Гудвіл, млн. грн.	-	-	-	-	-	-	13,4	-
EV, млн. грн.	-	-	-	-	365,43	-	367,1	1,653
Оптимістичний сценарій – високий рівень конкурентоспроможності послуг								
Найкращий рівень протягом 2014-2018 рр., %	-	-	-	-	-	-	13	-
Чистий прибуток, млн. грн.	-	-	-	-	-	43,26	-	-
Гудвіл, млн. грн.	-	-	-	-	-	-	16,1	-
EV, млн. грн.	-	-	-	-	365,43	-	-	2,61

Існують численні фактори кон'юнктурного впливу на ринкову вартість підприємств, об'єктивні розбіжності вартості капіталізації за різними методами оцінки. Але, за результатами сценарного аналізу впровадження системи управління економічної безпеки та як результату, підвищення рівня економічної безпеки від задовільного до середнього, дає можливість отримати економічний ефект у 50 тис. грн. вже на старті впровадження механізму у вигляді капіталізації СК «Саламандра».

Для зменшення суб'єктивності при прийнятті рішень (обумовленим людським фактором) щодо запровадження системи управління економічної безпеки можливо застосувати методики з соціальної діагностики, зокрема, методики Schmidt&Hunter.

Під час оцінювання економічної доцільності запропонованих підходів, на наш погляд, необхідним є розрахунок показника валідності – якості, яка характеризує спроможність отримувати відповідні визначеній меті результати та підтверджує адекватність управлінських рішень, які

розробляються/впроваджуються підприємством.

За основу для розрахунку раціональності впровадження проектів пропонується використати методику Кронбаха та Глезера (Cronbach&Gleser) [248], при цьому відкоригована (з урахуванням особливості даного механізму) аналітична формула має вигляд [300]:

$$\Delta P = IP_e \cdot T \cdot SD_y \cdot R_{xy} Z_x - C_{np} \cdot IP_B, \quad (4.8)$$

де ΔP – зростання прибутку за рахунок впровадження системи, грн.;

IP_e – кількість заходів щодо підвищення економічної безпеки, які були запроваджені за допомогою даної системи, од.;

T – тривалість діючої системи, роки;

SD_y – стандартне відхилення критерію успішності, що визначає наявну різницю між успішною та неуспішною системами управління економічною безпекою в прибутку, який вони приносять підприємству, грн.;

R_{xy} – коефіцієнт критеріальної валідності системи;

Z_x – середнє стандартизоване значення головного критерію успішності системи управління ЕБ ПСС;

C_{np} – витрати на впровадження системи управління економічною безпекою, грн.;

IP_b – кількість можливих систем управління економічною безпекою щодо запровадження, які були оцінені, од.

Ефективність прийняття управлінських рішень щодо запровадження системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору за 4 показниками: стандартне відхилення критерію успішності, що визначає існуючі відмінності між успішною та неуспішною системою управління економічною безпекою, які вони приносять підприємству прибуток (грн), сума доходу (грн), середні витрати на впровадження системи (грн), прибуток від запровадження витрати на впровадження системи (грн). Стандартне відхилення доходу від витрат на впровадження системи розраховано згідно з методикою

Шмідта та Хантера (Schmidt & Hunter), відповідно до якої його значення у вартісному вираженні складає 40% від очікуваного доходу. Соціологічні дослідження щодо обґрунтованості методик оцінювання свідчать, що значення показника валідності дорівнює 0,37, а середнє стандартизоване значення головного показника впровадження системи управління складає приблизно 0,418. Результати розрахунків ефективності запровадження системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на засадах методики Cronbach&Gleser надано у таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Оцінювання ефективності системи запровадження системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на засадах методики Cronbach&Gleser (авторські розрахунки)

№ з/п	Показники	Значення, грн
1	Стандартне відхилення доходу від запровадження системи	23276865,38
2	Сума доходу на запровадження системи (0,418×0,37×23276865,38)	3600000
3	Середні витрати на запровадження системи	2880000
4	Прибуток від запровадження системи (3600000-2880000)	720000

Також для нівелювання людського фактору при прийнятті рішень з впровадження системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору можна використати постулати теорії контрактів. Нобелівські лауреати 2016 року Бенгт Холмстрем та Олівер Харт у своїй теорії контрактів розглянули регулювання взаємовідносин між контрагентами: контракти здатні значно послабити конфлікт інтересів між учасниками економічної взаємодії, а тому стають все поширенішими і більш складні форми [297; 305].

Завданнями системи запровадження економічної безпеки підприємств

страхового сектору є визначення низки підсистем її забезпечення, обґрунтування напрямів, способів та задач конкурентного розвитку підприємства, формування тактики і стратегії його функціонування в умовах турбулентного середовища. Можливості ресурсного забезпечення економічної безпеки та ефективність прийнятих і впроваджених управлінських рішень визначаються ступенем урахування функціональних умов поточної діяльності підприємств страхового сектору та прогнозування їх розвитку. Властивості пристосованості управлінських рішень щодо економічної безпеки визначають якісні особливості прогнозування.

Прогнозні розрахунки стану та розвитку економічної безпеки є відображенням тенденцій розвитку як окремого підприємства – суб'єкта її, так і ринкової економічної системи в цілому і її важливого сегмента – конкурентного середовища [274]. Відповідно, точність прогнозування є відображенням ступені модельованості розвитку та системи взаємозв'язків з формування економічної безпеки послуг на мікро- і макрорівні, зокрема, підприємств страхового сектору, сфери страхування та національної економіки в цілому.

Система організаційно-управлінських рішень з метою забезпечення економічної безпеки визначається за прогнозними функціями максимізації доходів та мінімізації витрат, що дозволяє отримати прибуток, рівень якого перевищує аналогічний показник суб'єктів конкурентного поля.

Однією з функцій забезпечення економічної безпеки є цільовий прибуток, достатній для окупності інвестиційних ресурсів за визначений календарний період. Такий підхід поєднує параметри інвестиційної привабливості та економічної безпеки підприємства в прогнозному періоді.

В умовах становлення інформаційного суспільства спостерігається зміна орієнтації діяльності підприємства страхового сектору у бік щільного поєднання інтересів споживача та створенням сучасних інноваційних продуктів. Тобто, традиційний маркетинг виходить за свої межі і проявляється у нових концепціях. Серед них – розвиток дивергентного підходу, згідно якого великого значення набуває концентрація зусиль на певному виді діяльності з

урахуванням рівня компетенції персоналу.

В аспекті маркетингу дивергенція (розподілення) передбачає створення нових категорій товару (послуг). Це не означає традиційну диференціацію, коли товар (послуга) доповнюється якимось елементом, змінює оформлення та ін. Мова йде про розробку нової категорії продукту, яка створює свій ринок. Здебільшого цей процес відбувається завдяки латеральному мисленню.

Латеральне мислення – це методика створення творчих ідей, яку активно застосовують маркетологи відомих компаній світу. Сутність технології латерального маркетингу складається з пошуку зв'язку між двома різними поняттями. У взаємодії із традиційним вертикальним маркетингом, латеральний маркетинг створює необхідні інновації, які дають можливість досягати більшого успіху та постійно розвивати конкурентоспроможний потенціал компанії. Застосування латерального маркетингу, активне співробітництво компаній між собою та спільнотою споживачів, вихід на інноваційний шлях розвитку як стратегія життєдіяльності сучасних компаній, обумовлює нову епоху маркетингу соціогуманістичної орієнтації. Елементи цієї концепції зароджуються в корпорації як асоціації співробітників, що будують історію бренду разом з лояльними до нього споживачами.

Невід'ємними атрибутами діяльності сучасного підприємства страхового сектору стає турбота про персонал, забезпечення атмосфери довіри, створення умов для його постійного навчання, перепідготовки і мотивації для самореалізації. Забезпечення соціальної орієнтації здійснюється за рахунок трьох видів діяльності: добродійність, корпоративне волонтерство та соціальні програми. На такій основі поступово формується інститут корпоративного громадянства, метою якого є задоволення інтересів всіх зацікавлених сторін.

Практика підприємств страхового сектору все більше орієнтована на створення нового простору діяльності («блакитного океану»), а не на його вибір з вже існуючих.

І хоча ще зустрічаються елементи орієнтації на саме підприємство, все більше підприємств страхового сектору розвивають співпрацю із споживачами

та орієнтуються на інноваційний підхід у застосуванні маркетингу. Так, у межах реалізації концепції соціальної відповідальності, підприємства страхового сектору не лише вносять свій внесок у розвиток соціуму, але й отримують необхідну інформацію про потенційних і наявних клієнтів, їх потреби та збільшують тим самим свій досвід щодо завоювання ринку. Розвиток цього напрямку діяльності сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств страхового сектору, забезпечує позитивну репутацію та високі позиції у бізнес-рейтингах.

Базовою умовою соціально-відповідального бізнесу є реалізація сумлінної ділової практики відносно основних груп стейкхолдерів. З одного боку, така практика передбачає вчасне виконання податкових зобов'язань у повному обсязі, що безпосередньо впливає на формування дохідної частини бюджету, фінансуванню державних соціальних програм. З іншого, – передбачає прозорість бізнесових операцій, у тому числі, розкриття інформації з фінансових та соціальних питань та верифікації відповідної звітності незалежними аудиторськими компаніями, що, у свою чергу, сприяє поступовому зниженню рівню тіньової економіки в країні, подоланню бюджетного дефіциту.

Розвиток підприємств страхового сектору, які прагнуть розвивати сумлінну ділову практику, базується на програмах таких типів [294]:

- 1) програми (стратегії) власного розвитку підприємства;
- 2) програми соціального партнерства із місцевими, регіональними та органами державного управління;
- 3) програми соціального розвитку у співпраці з громадськими та професійними об'єднаннями;
- 4) програми інформаційної співпраці із засобами масової інформації.

Обсяги та ефективність діяльності підприємств страхового сектору прямо визначають імовірність імплементації сумлінної страхової практики, що, у свою чергу, формуватиме відповідні обсяги податкових надходжень, внесків та інших обов'язкові платежів до бюджетів різних рівнів, суму поточних витрат

суб'єктів господарювання на страховому ринку та частину прибутку, яка може бути спрямована на виконання соціальні та інших програми. Підприємства забезпечують потреби різних соціальних груп населення шляхом вибору ефективних форм та способів їх реалізації, вартісної оцінки можливостей та вибору джерел фінансування.

Економічна ефективність впровадження елементів сумлінної ділової практики підприємства страхового сектору в системі управління полягає в рості не тільки показника соціального ефекту (ефективності для суспільства), а й зростанні вигоди для підприємства – вплив на основну діяльність. При цьому, економічні вигоди впровадження сумлінної ділової практики, найбільш яскраво проявляються в таких сферах, як фінанси, маркетинг, управління персоналом.

Соціальні вигоди від впровадження сумлінної ділової практики характеризуються створенням стабільного бізнес середовища, зниженням операційних ризиків, створенням позитивного іміджу, зміцненням довіри, збільшенням капіталізації, зростанням фінансових показників, підвищенням продуктивності праці, розвитком інновацій, що сприяє зростанню ринку тощо.

У рамках аналізу підходів до оцінки ефективності процесу формування системи заходів сумлінної ділової практики на підприємстві не можна не зупинитися на так званих соціальних індексах, що є носіями інформації про соціальну діяльність компанії. У світовій практиці соціальні індекси ділять на фондові і нефондові. Призначення соціальних фондових індексів (DSI400, FTSE 4 Good, Dow Jones Sustainability Index, NASDAQ Social Index) – забезпечити прийняття рішень в рамках соціально відповідального інвестування [321]. Нефондові індекси (CPI, Social Index (SI) Датського міністерства соціальної політики) використовуються для порівняльного позиціонування корпорацій і ґрунтуються на оцінці діяльності компанії різними групами зацікавлених сторін [223]. Алгоритм визначення даних індексів передбачає використання зовнішніх і внутрішніх інформаційних джерел про діяльність підприємств страхового сектору, опитування всіх зацікавлених сторін.

Однак слід відзначити, що індексний підхід до визначення рівня

сумлінної ділової практики серед вітчизняних підприємств страхового сектору є не достатньо результативним, оскільки більшість корпорацій, що працюють на території України, не представлені на національній фондовій біржі, до того ж слід підкреслити, що підприємства, які не відносяться до акціонерних товариств, не можуть бути об'єктом аналізу.

Іншим не менш поширеним підходом до оцінки рівня сумлінної ділової практики на підприємстві є рейтингові моделі. Для побудови рейтингової моделі оцінки рівня сумлінної ділової практики в корпорації широко використовуються матриці параметрів. Це дозволяє провести сегментацію підприємств на однорідні групи з однаковою якістю сумлінної ділової практики. До рівня сумлінної ділової практики підприємства страхового сектору, що працює з клієнтами, контрагентами, партнерами, акціонерами та іншими цільовими групами, кожної цільової групою пред'являється певний набір вимог. Серед недоліків вищезазначеного підходу залишається підбір показників для оцінки ділової репутації, і відповідно, вибір еталонної послідовності для оцінки порогових значень.

Іншим підходом, який частково відображає зміст концепції сумлінної ділової практики та широко застосований серед міжнародних корпорацій, є Гудвіл – різниця між купівельною ціною організації та вартістю її активів.

Основні методи оцінки Гудвілу (ділової репутації) зводяться до таких характеристик.

По-перше, це бухгалтерський метод [221]. Бухгалтерський метод використовується лише під час придбання компанії, коли ціна її покупки перевищує вартість активів балансу. Різниця, яка виникає в даному випадку, являє собою гудвіл. Фактично це метод допомагає оцінити гудвіл та інші неідентифіковані нематеріальні активи за методом «великого казана».

По-друге, неаналітичний метод сумлінної ділової практики [347]. В основі даного методу лежить твердження, що деякі елементи нематеріальних активів майже / зовсім не відображаються в бухгалтерському обліку. Тому виникає необхідність визначення вартості таких активів або, іншими словами,

«прихованих» інвестицій. Перевагою даного методу є розгляд ділової репутації як результату дії внутрішніх джерел вказує на внутрішнє походження гудвілу. Серед недоліків методу відзначаються: 1) складність для аналізу і розрахунків; 2) оскільки ділова репутація є, насамперед, синтетичним показником, то деякі елементи нематеріальних активів мають вартість лише у випадку їх об'єднання.

По-третє, метод оцінки сумлінної ділової практики за допомогою показника ділової активності [18], за який звичайно обирається обсяг продажів (як правило, за останні три роки), до якого застосовують коефіцієнт-множник для оцінки гудвілу. Цей метод отримав поширення за кордоном у практиці оцінки ділової репутації комерційних підприємств.

По-четверте, оцінка сумлінної ділової практики за допомогою методу надлишкових прибутків. В основі даного методу лежить твердження, що надлишкові прибутки генеруються не відображеними в балансі підприємства нематеріальними активами, які забезпечують вищу за середньогалузеву прибутковість на активи і власний капітал. Гудвіл при цьому визначається зіставленням рівнів прибутковості оцінюваного підприємства та підприємств-аналогів із подальшою капіталізацією тієї частини різниці між ними, що не пояснюється впливом матеріальних активів [168]. Проте на практиці компанії можуть мати гудвіл і не отримувати надлишковий дохід, або навпаки, отримувати деякий час надлишковий дохід, не пов'язаний безпосередньо з діловою репутацією.

За Європейськими стандартами оцінки TEGoVA всі нематеріальні активи, що підлягають оцінці, діляться на три категорії: гудвіл бізнесу (структурний капітал); персональний гудвіл (людський капітал); ідентифіковані нематеріальні активи (об'єкти права інтелектуальної власності) [281]. Гудвіл розглядається невід'ємно від підприємства і може бути врахований на балансі після його продажу. Персональний же гудвіл пов'язаний із особистістю керівника, не передається при продажу підприємства і не враховується при розрахунку його вартості за винятком випадків, коли при зміні власника керувати продовжує та сама особа. Ноу-хау як частина ідентифікованих

нематеріальних активів одночасно відноситься до людського і до структурного капіталів. Відзначимо, що рекомендації не містять інформації щодо вимірювання, відмінного від стандартних оціночних процедур, але припускають можливість його використання.

Загалом вище зазначені підходи акцентують увагу на тих чи інших елементах концепції сумлінної ділової практики підприємств, проте фрагментарність їх внутрішнього наповнення очевидна. До того ці стандарти зосереджують увагу тільки на кількісних аспектах, оминаючи якісні характеристики.

Таким чином, формування системи управління економічною безпекою є складним завданням, що потребує ґрунтованого різноманітного забезпечення, впровадження та проведення необхідних організаційних дій і процедур.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 4

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у четвертому розділі, можна зробити наступні висновки.

Потреба в забезпеченні релевантного оцінювання прийнятого рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектору вимагає адекватного інформаційно-методичного забезпечення управління економічною безпекою підприємств, що забезпечується відповідною системою управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, яка являє собою адаптаційну динамічну сукупність системи визначених цілей, місій, принципів, функцій, моделей, методів, оснований на постійній організаційній взаємодії виділених складових економічної безпеки та інформаційному інтерактивному супроводі під час впровадження сучасних інформаційних розробок, спрямованих на формування та реалізацію заходів щодо захисту підприємства від ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Визначено спрямованість цієї системи на три вектори успішності управлінських рішень: зменшення витрат, збільшення ефективності та збільшення страхового захисту. Були виділені концептуально три ієрархічних рівні формування

системи управління економічною безпекою: методологічний (загальнонаукові підходи, принципи та функції управління економічною безпекою), теоретично-методичний (об'єкт, суб'єкт, складові взаємодії суб'єкту та об'єкту, визначення сутності категорії економічна безпека, удосконалення системи показників, вибір найбільш раціональних підходів до управління економічною безпекою підприємств з формуванням їх у систему) та рівень запровадження (сукупність засад із практичної реалізації: визначення цілей, всебічного забезпечення, застосування відповідного науково-методичного інструментарію та заходів впровадження). Проаналізовано процес управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, стан (відповідність / невідповідність споживчих властивостей страхових послуг платоспроможному попиту споживачів у сфері страхування) та будова ієрархічних рівнів системи, що досліджується.

У складі системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору були виділені і охарактеризовані основні підсистеми (керівництва; цільова; функціональна; забезпечення), зміст кожної з яких і їх кількість в загальній системі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору залежить від типу підприємства, сфери і масштабів діяльності, ступеня впливу зовнішнього середовища, результатів діяльності та ін. Зазначено, що удосконалення системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору відбувається шляхом її трансформації із «початкового» до «бажаного» стану в умовах певних обмежень комунікаційного середовища на основі визначених параметрів просування (трансформації), що описується розробленою концептуальною моделлю трансформації системи економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Методологічними засадами формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору визначено концепцію «життєвого циклу» та модель К. Левіна, на підставі яких визначено етапи процедури формування та впровадження системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору: дослідницько-інформаційний;

побудова системи; впровадження системи; функціонування системи; закінчення її дії чи трансформація; оцінювання економічної доцільності впровадження системи.

Ураховуючи досвід провідних міжнародних компаній, доведено, що стабільність розвитку бізнесу та підвищення ефективності управління неможливі без активного використання системи ризик-орієнтованого управління як складової частини системи управління підприємством. Відзначено, що оцінку ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору необхідно проводити з урахуванням її можливостей забезпечення мінімізації можливих ризиків. Для вирішення цього завдання розроблено науково-практичний підхід до оцінювання ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору з урахуванням ризику, який передбачає виділення та змістовне наповнення послідовних етапів: формування загальної сукупності показників оцінки за основними напрямками, вибір кінцевої сукупності показників за складовими, формування форми управлінських звітності «Звіт про ризики», оцінка пріоритетності ризиків за силою прояву, оцінка ефективності системи управління ризиками за коефіцієнтами відношення на основі розробленої шкали ефективності. Для оцінки умов визнання ризиків істотними, сформовано інформаційну базу в межах розробленого методичного підходу, що враховує вплив показників управлінської звітності на найбільш затребувані оціночні показники економічної діяльності та фінансовий стан підприємств страхового сектору.

У ході дослідження встановлено, що запропоновані методичні підходи щодо управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, на відміну від існуючих, ураховують напрями розвитку шляхом побудови матриці економічної безпеки та прогнозної багатофакторної моделі обсягу надання страхових послуг. Це дає можливість враховувати реальні умови функціонування підприємств страхового сектору, підвищити наукову обґрунтованість прийняття стратегічних рішень в умовах конкуренції, зокрема,

визначити конкурентні позиції та напрями стратегічного розвитку підприємства. Реалізація розроблених наукових положень, висновків і рекомендацій у процесі їх упровадження на підприємствах страхового сектору України підтвердила їх достовірність та доцільність використання службами підприємств під час прийняття управлінських рішень.

Доведено, що базовою умовою соціально-відповідального бізнесу є реалізація сумлінної ділової практики відносно основних груп стейкхолдерів. Відзначено, що економічна ефективність впровадження елементів сумлінної ділової практики підприємства страхового сектору в системі управління полягає в рості не тільки показника соціального ефекту (ефективності для суспільства), а й зростанні вигоди для підприємства – вплив на основну діяльність. При цьому, економічні вигоди впровадження сумлінної ділової практики найбільш яскраво проявляються у сферах фінансів, маркетингу, управління персоналом. З'ясовано, що більшість аналізованих підприємств при формуванні системи сумлінної ділової практики не формують спеціальних департаментів, а питаннями у цій сфері відають за сумісництвом керівники різних департаментів. У більшості випадків вони компетентні лише у своїй галузі (наприклад, HR, PR тощо), а повного розумінням інших галузей не мають. У результаті становлення процесів сумлінної ділової практики йде складніше і болючіше, це призводить до конфліктів у взаєминах всередині підприємств, знижується її результативність.

Результати наукових (експериментальних) досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях [43; 46; 47; 254; 255; 268; 269; 274; 300; 312].

РОЗДІЛ 5

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ

5.1. Розробка стратегічних заходів підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору

Невизначеність зовнішнього середовища та загострення умов конкурентної боротьби на ринку страхових послуг визначають одним із основних видів діяльності підприємств страхового сектору – інноваційну, а використання інноваційного потенціалу стає важливою вимогою активної ринкової поведінки. У контексті забезпечення економічної безпеки інноваційний менеджмент повинен бути спрямований на впровадження тих інновацій, які принципово відрізнятимуть страхові продукти / послуги підприємства страхового сектору від його конкурентів. Тобто найбільш актуальним стає інвестування в інноваційні програми та проекти, що спрямовані на формування абсолютно нових страхових продуктів та послуг на основі використання інноваційних технологій в сфері виробництва, консалтингу та менеджменту.

Досягнення стійкої конкурентної позиції шляхом підвищення економічної безпеки потребує залучення інвестицій, вдосконалення політики в площині інвестиційної складової економічної безпеки. Така стратегія має базуватися на активізації інноваційної діяльності на основі фінансової можливості та внутрішніх бар'єрів сприйняття та усвідомлення перспективної вигоди цінності. Вона має розглядатися в двох напрямках: 1) готовність сприйнятливості персоналу до інноваційних введень; 2) готовність споживачів до інноваційних страхових продуктів.

Успішне функціонування будь-якого підприємства, окремої галузі та економіки в цілому вимагає виконання двох вимог: 1) формування і нарощення потенціалу; 2) підвищення ефективності наявного потенціалу і забезпечення

його зростання в напрямках, що гарантують соціально-економічну продуктивність. У зв'язку з цим, у рамках дослідження найбільш актуальним стає дослідження питання використання інноваційного потенціалу підприємства, що може бути реалізованим на засадах удосконалення управління [380].

Відповідно до традиційного бачення підприємства-новатори повинні володіти потужним інноваційним потенціалом, а для «послідовників» найбільш важливими є фінансова та ринкова складові потенціалу [303].

Обсяги інвестицій, необхідних для впровадження інновації, визначаються впливом факторів зовнішнього (економічна ситуація в країні, рівень інфляції, рівень оподаткування, ставка відсотка на кредит та ін.) і внутрішнього (стратегія розвитку компанії, рівень здатності до інновації, складність останньої, умови її розробки та впровадження). Особливо важливо забезпечити оптимальний час освоєння інновацій, що є важливим чинником стабільного розвитку підприємства [383]. Так, несвоєчасна розробка чи впровадження інновації спричинює банкрутство семи фірм із десяти, а успішна реалізація обґрунтованого напрямку інновацій допомагає підприємству долати кризові періоди [307].

Залежно від фінансово-економічного стану і його конкурентної позиції на ринку суб'єкт господарювання обирає відповідну інноваційну стратегію з традиційної сукупності класичних: «наступу», «захисту», «імітації», «залежності» тощо. Потужний інноваційний потенціал дає підприємствам можливість розвиватися інноваційним шляхом навіть у несприятливих умовах. Значний вплив на можливість впровадження інновацій здійснює зовнішнє середовище. Так, у разі сприятливості зовнішніх факторів навіть підприємства з низьким інноваційним потенціалом мають змогу впроваджувати інновації. Проте несприятливі зовнішні умови потребують від підприємств для реалізації інноваційних шляхів розвитку потужного потенціалу і, в першу чергу, саме інноваційного.

Досягнення високих результатів діяльності та забезпечення стабільного

перспективного розвитку підприємств страхового сектору потребує формування дієвої стратегії забезпечення високого рівня економічної безпеки на основі впровадження інновацій, що вимагає залучення інвестицій. Основною рушійною силою інноваційного спрямування є саме розвиток технологій. При цьому слід зазначити, що інноваційні технології стосуються різних сфер, як виробничо-технологічної, організаційної, інформаційної, так і управлінської. Щодо підприємств страхового сектору з позицій підвищення їх економічної безпеки та специфіки операційної (страхової) діяльності й кінцевої продукції (страхового продукту, страхової послуги) найбільшого значення набувають нові технології в площині розробки та просування інноваційно-страхового продукту (послуги). Ефективність використання інновацій базується на формуванні та обґрунтуванні напрямів розвитку у тривалій перспективі. Причому така стратегія має спиратися на активізацію інноваційної діяльності, як необхідної умови конкурентоспроможності страхового продукту (послуг).

Таким чином, умовою забезпечення конкурентоспроможності є інноваційний розвиток підприємства, що у свою чергу забезпечується розвитком технологій [52]. Прийняття рішення щодо впровадження абсолютно нової технології розробки страхового продукту або вдосконалення існуючого має бути обґрунтовано результатами аналізу: 1) внутрішнього потенціалу підприємств страхового сектору з позиції його готовності до таких трансформацій; 2) готовності ринкового сприйняття нового страхового продукту (послуги) на основі визначення сигналів (слабкий, сильний) шляхом дослідження темпів його зміни. Так, підвищення попиту на існуючий страховий продукт свідчить про слабкий сигнал до впровадження інновацій (споживач задоволений існуючим страховим продуктом); зниження (затухання попиту на існуючий страховий продукт) – сильний сигнал.

Орієнтація на слабкий сигнал може спонукати перехід операційної системи до надання нових страхових послуг в межах існуючого життєвого циклу підприємства страхового сектору і не потребує переходу до нової хвилі циклу. У той час як зміна операційної системи повинна випереджати зміну

потреб на один етап управління, протягом якого відбувається підготовка діяльності, що дає змогу забезпечити відповідність якісної послуги потенційному попиту. Тому в період зміни вподобань споживачів необхідно готувати перехід підприємства страхового сектору до випуску абсолютно нових страхових продуктів (послуг).

При цьому важливо правильно оцінити період затухання попиту на існуючі страхові продукти, оскільки завчасне формування нової страхової послуги може виявитися економічно невиправданим, а запізніле – призвести до банкрутства. Підприємство страхового сектору може втратити ринок або його частку у випадку спрямованості на сильний сигнал за незмінної технології, що потребує формування нового страхового продукту (послуги) із запізненням на один етап управління [338]. Якщо наявні послуги підприємства страхового сектору не відповідають потребам ринку і попит на них знаходиться на етапі спаду життєвого циклу, то доцільно почати виготовлення нового виду продукту (послуги) із новим життєвим циклом попиту [353].

Основними напрямками розвитку підприємств страхового сектору можуть бути: виведення нових/прогресивних продуктів (послуг) на страховий ринок відповідно до вимог і очікувань клієнтів у сфері надання страхових послуг; інновації в процесі (системі) розробки (просуванні, розповсюдженні) страхових продуктів (послуг); створення концепції інноваційного покоління страхових продуктів; повторення нововведень конкурентів-лідерів на страховому ринку; технологічність всіх бізнес-процесів і безпосередньо етапів страхування, від покупки до врегулювання страхового випадку; визначення порогу інновацій у сукупності вироблених підприємством страхового сектору страхових продуктів/послуг; впровадження нововведень в окремих видах страхових продуктів (на нових цільових ринках) та ін.

Створення нових видів страхових продуктів та послуг для більшості підприємств страхового сектору є необхідною умовою виживання. При цьому відзначимо, що для успішної конкуренції не є обов'язковим, щоб підприємство займало лідерську позицію в оновленні послуг протягом всього часу. Існують

два основні шляхи виходу підприємства з новими страховими продуктами та послугами на ринок: 1) виходити на ринок раніше конкурентів, або ж у числі перших - такі підприємства є новаторами в галузі або новаторами з надання певної страхової послуги; 2) виходити на ринок тоді, коли новий продукт уже достатньо закріпився на ньому – такі підприємства є послідовниками [356]. Незалежно від того, який шлях було обрано підприємством страхового сектору, воно намагатиметься розробляти страховий продукт/послугу.

Основними вимогами до новаторів є:

- 1) наявність потужного внутрішнього потенціалу і, у першу чергу, у площинах фінансових ресурсів та компетенції;
- 2) спрямованість на стимулювання творчої активності усього персоналу;
- 3) спроможність брати на себе ризик;
- 4) готовність вкладати ресурси в дослідження та інноваційні розробки (наукові, маркетингові тощо).

Серед основних вимог до послідовників нами виділено такі:

- наявність потужного внутрішнього потенціалу (в першу чергу, фінансового та кадрового);
- можливість швидкої трансформації – перебудова основних систем (виробничої, технологічної, управлінської);
- готовність до навчання.

Підприємства здійснюють свою інноваційну діяльність не лише на основі ретельного вивчення пропозиції страхових продуктів / послуг, але й, насамперед, визначення сформованого і потенційного попиту на страховому ринку. Дійсно, сучасні компанії відмовляються від традиційного управління і контролю на користь побудови організацій, які орієнтовані на споживача [185].

Отже, підприємства страхового сектору обирають певний шлях розвитку як керівництво до дії, та переходять від вибору до реалізації стратегій розвитку. Менеджмент підприємства страхового сектору в такому разі повинен враховувати чотири основних чинники: ризик, час, результати застосування минулих стратегій та реакцію основних стейкхолдерів (власників підприємства,

персоналу, споживачів) [387].

Економічна безпека підприємств страхового сектору обумовлює його конкурентоспроможність. Слід відзначити наявність різноспрямованого зв'язку економічної безпеки та конкурентоспроможності, так, з одного боку, чим вище рівень економічної безпеки, тим вищий рівень конкурентоспроможності, тобто підвищення економічної безпеки підприємства стимулює зростання його конкурентоспроможності. З іншого боку, зростання конкурентоспроможності уможливорює акумуляцію ресурсів (в першу чергу фінансових) та їх використання для підвищення рівня економічної безпеки. Поєднання цих двох напрямів дає можливість підприємствам страхового сектору активно розвиватись, у тому числі шляхом впровадження інновацій, що сприятиме розширенню частки ринку та посилить його конкурентну позицію на ринку. Таким чином, конкурентна позиція підприємства страхового сектору є похідною від рівня його економічної безпеки – сильна (стабільна) конкурентна позиція свідчить про високий рівень економічної безпеки, тому виникає необхідність у дослідженні/оцінці конкурентної позиції підприємства страхового сектору. Для дослідження конкурентної позиції пропонується використання матричних методів оцінювання [261].

В основі матричних методів оцінки лежить побудова єдиної матриці конкурентоспроможності на базі дослідження процесів конкуренції в динаміці, визначення місця досліджуваного підприємства за визначеними оціночними параметрами, і вибору маркетингової стратегії. Ця матриця будується за принципом системи координат, де кожна вісь відображає певну характеристику конкурентоспроможності, а в сукупності надає характеристику позиції підприємства страхового сектору в порівнянні з його конкурентами.

Однією з перших моделей відбору напрямків розвитку у залежності від частки ринку і темпів зростання галузі є матриця, розроблена Бостонською консультативною групою (BCG) [222]. Основними характеристиками діяльності матриці BCG є простота у застосуванні, диференційованість та висока придатність до розробки стратегії. Це дозволяє проаналізувати

конкурентну позицію підприємства в стратегічній зоні господарювання, її привабливість і перспективність економічного розвитку.

За горизонталлю в матриці BCG відкладаються темп зростання (зниження) сектору бізнесу (підприємства на ринку), а за вертикаллю – відносна частка сектора бізнесу, яка розраховується як відношення власних продажів до продажів найсильнішого конкурента (або трьох найсильніших конкурентів, залежно від ступеня концентрації на конкретному ринку). Ця матриця дозволяє зосередити увагу на визначенні взаємозв'язку між фінансовими надходженнями та аналізованими параметрами, якими власне є темпи зростання ринку і відносна частка підприємства на ньому. Водночас, для моделі BCG властива низка недоліків, зокрема: спрощення складного процесу прийняття управлінських рішень; звуження кількості факторів, що аналізуються, до двох; не повна оцінка ефективності діяльності підприємства параметрами формування моделі; відсутність проведення аналізу причин виникнення господарських явищ; наявність сумнівів щодо «ідеалізованої» збалансованості господарського портфелю з позиції грошових потоків підприємства [233; 330; 372; 374; 385].

Відповідно до моделі BCG:

- напрям «зростання» обирають підприємства, які мають великі частки ринку в галузях, що швидко зростають, (категорія «зірки»);
- головною метою підприємств, які мають високу частку ринку у відносно стабільних галузях або галузях, що скорочуються, (категорія «дійні корови»), є утримання позицій на ринку та отримання запланованого прибутку, тому вони обирають напрями «збереження позицій» або «обмеженого зростання»;
- підприємства, які мають невелику частку ринку в галузях, які повільно зростають, (категорія «собаки»), обирають напрям «відсікання зайвого», тобто зменшують частку бізнесу або взагалі виходять з ринку;
- підприємства, які слабо закріпилися в галузях, що швидко зростають, (категорія «знак питання»), мають додатково проаналізувати ринкову ситуацію

через великі проблеми з вибором напряму.

Для підприємства СК «Саламандра» було проаналізовано 10 основних страхових продуктів: страхування транспорту – продукт 1; страхування медичних витрат – продукт 2; страхування відповідальності – продукт 3; майнове страхування – продукт 4; страхування вантажів – продукт 5; страхування від нещасних випадків – продукт 6; страхування за кордоном – продукт 7; накопичувальне страхування життя – продукт 8; фінансове страхування – продукт 9; інші види страхування – продукт 10. Вихідні дані СК «Саламандра» для побудови моделі BCG подано у табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Вихідні дані для побудови моделі BCG СК «Саламандра»
(розраховано автором)

Продукти	Об'єм продаж, млн. грн.	Об'єм продажу найближчого конкурента*, млн. грн.	Об'єм сегменту ринку у 2016 р., млн. грн.	Об'єм сегменту ринку у 2017р., млн. грн.
страхування транспорту	91	93	1189,9	2633
страхування медичних витрат	46	70	1755	1809
страхування відповідальності	33	80	1730	1739
майнове страхування	23	72	1700	2568
страхування вантажів	77	79	1890	2446
страхування від нещасних випадків	25	55	1659	1900
страхування за кордоном	11	88	1863	2857
накопичувальне страхування життя	9	40	1873	2431
фінансове страхування	15	99	1949	1524
інші види страхування	32	88	1569	1720

Примітка * - назва найближчого конкурента – комерційна таємниця

Побудуємо модель BCG для СК «Саламандра». На основі даних табл. 5.1 було розраховано показники для побудови моделі BCG (табл. 5.2).

Побудована модель BCG для СК «Саламандра» свідчить про те, що

компанія повинна обрати напрям «зростання» для продукту 1 – страхування транспорту (рис. 5.1).

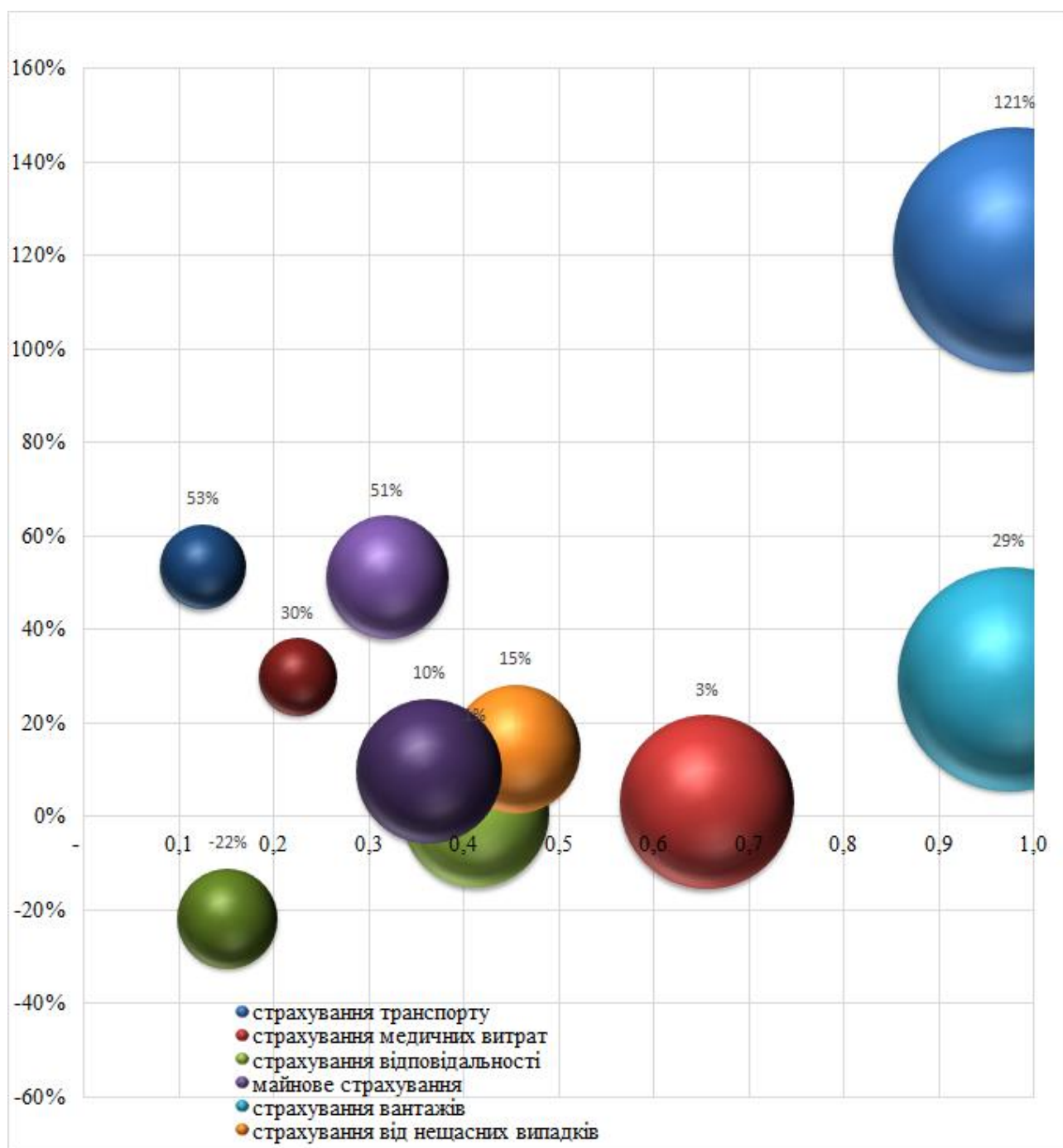

Рис. 5.1. Модель BCG для компанії СК «Саламандра» (побудовано автором)

Дійсно, деякі моделі оцінки конкурентної позиції підприємств є недостатньо обґрунтованими з економічної точки зору. У той же час модель

BCG застосовує об'єктивні параметри для оцінки конкурентоспроможності продуктів (послуг) підприємства та його конкурентного середовища, що дозволяє говорити про її менший суб'єктивізм в порівнянні з іншими матричними методиками.

Для формування стратегічних заходів підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору запропоновано методичний підхід до на основі модифікованої матриці профілю конкурентоспроможності [258; 264]. Даний методичний підхід на основі аналізу конкурентної позиції підприємства ґрунтується на визначенні взаємообумовленості та прямої залежності рівнів економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств страхового сектору та передбачає реалізацію наступних етапів:

Етап 1. Формування інформаційної бази:

– внутрішня інформація (обсяги продаж за видами страхових продуктів (послуг);

– зовнішня інформація:

а) продаж відповідних видів страхових продуктів найближчих конкурентів;

б) ємність ринків відповідних страхових продуктів;

Етап 2. Побудова матриці BCG для підприємства страхового сектору (за показниками підприємства і найближчого конкурента) на основі інтегрального показнику конкурентоспроможності та привабливості ринка.

Інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства страхового сектору визначається за формулою [258]:

$$I_{cs} = \sum_{i=1}^n \left(\left(\sum_{j=1}^m \chi_{Fcsj}^{експ} \times F_{csj} \right) \times di \right) \quad (5.1)$$

де I_{cs} – інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства, %;

$\chi_{Fcsj}^{експ}$ – експертна оцінка значущості факторів конкурентоспроможності

послуг, %;

F_{csj} – фактори конкурентоспроможності послуг;

d_i – частка послуги у бізнесі компанії, %;

i – вид страхової послуги;

j – фактор конкурентоспроможності послуг;

n – кількість послуг підприємства,

m – кількість факторів.

Етап 3. Вибір напрямку розвитку (за кожним з продуктів в ієрархічній послідовності);

Етап 4. Формування заходів щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору за операційною (страховою) діяльністю.

Інформаційне забезпечення оцінки конкурентоспроможності послуг підприємств страхового сектору (за аналогією з підприємствами інших видів діяльності) за допомогою методу BCG передбачає встановлення обсягу страхового ринку, його архітектоніки за номенклатурою, асортиментом, об'єктами та суб'єктами страхових продуктів /послуг. Певну складність становить не можливість отримання необхідної інформації з даних бухгалтерської (статистичної) звітності підприємств, наприклад для аналізу конкурентної активності.

На основі методу BCG проведено дослідження сукупності підприємств страхового сектору з метою оцінки їх конкурентних позицій та розробки стратегічних рішень щодо зростання інтенсивності процесів забезпечення конкурентоспроможності та підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Хоча модель і дозволяє обрати напрям розвитку для підприємств страхового сектору, але низка факторів залишається поза її увагою: вона не містить тактичних вказівок і обмежень в реалізації стратегії, не враховує інноваційну політику підприємства, стадію життєвого циклу його продукції / послуг.

Вперше модель «привабливість ринку – конкурентоспроможність» з'явилася в 1970-х роках і була запропонована фірмою General Electric (GE) і

консалтинговою компанією McKinsey&Co, в зв'язку з чим отримала назву «модель GE/McKinsey». До 1980 року модель «привабливість – конкурентоспроможність» була найбільш популярною багатофакторною моделлю аналізу стратегічних позицій бізнесу. Головною особливістю моделі GE/McKinsey є: використання вагових коефіцієнтів при побудові моделі і облік трендів розвитку галузі.

У зв'язку з цим виникає необхідність побудови іншої моделі формування стратегії, наприклад, матриці «Дженерал Електрик – Мак Кінсі» (матриці привабливості ринку).

На практиці матриця GE/McKinsey дозволяє відповісти на такі запитання: які з напрямів бізнесу слід розвивати компанії, в якому з напрямів компанія буде нести збитки в довгостроковій перспективі, які товари потребують підвищення конкурентоспроможності, які товари є пріоритетними в просуванні та розвитку, як найбільш ефективно розподілити ресурси всередині компанії між відділами, в яких напрямках слід скоротити використання ресурсів компанії у зв'язку з їх непривабливістю.

Обґрунтування вибору шляхів розвитку з метою забезпечення економічної безпеки здійснено для СК «Саламандра» на основі побудованої моделі BCG з урахуванням змістовних компонентів конкурентних переваг (табл. 5.2) та отримано оптимальний шлях розвитку СК «Саламандра» (табл. 5.3).

Таблиця 5.2

Розраховані дані для побудови моделі BCG СК «Саламандра»
(розраховано автором)

Продукти	Частка продукту у бізнесі компанії, %	Приріст ринку, %	Частка ринку продукту у своєму сегменті, %	Частка ринку продукту-лідера у своєму сегменті, %	Відносна частка ринку продукту, %
1	2	3	4	5	6
страхування транспорту	25	121	3	4	1,0
страхування медичних витрат	13	3	3	4	0,7

Продовження табл. 5.2.

1	2	3	4	5	6
страхування відповідальності	9	1	2	5	0,4
майнове страхування	6	51	1	3	0,3
страхування вантажів	21	29	3	3	1,0
страхування від нещасних випадків	7	15	1	3	0,5
страхування за кордоном	3	53	0	3	0,1
накопичувальне страхування життя	2	30	0	2	0,2
фінансове страхування	4	-22	1	6	0,2
інші види страхування	9	10	2	5	0,4

Таблиця 5.3

Модель GE/McKinsey для СК «Саламандра» (розраховано автором)

Найменування продукту	Продажі	Конкурентоспроможність послуг	Привабливість ринку
1) страхування транспорту	91	4	4
2) страхування медичних витрат	46	3	3
3) страхування відповідальності	33	2	3
4) майнове страхування	23	3	2
5) страхування вантажів	77	3	3
6) страхування від нещасних випадків	25	2	2
7) страхування за кордоном	11	2	2
8) накопичувальне страхування життя	9	2	2
9) фінансове страхування	15	1	2
10) інші види страхування	32	2	2

Побудуємо модель GE/McKinsey для СК «Саламандра» для тих самих продуктів, що і матриці BCG (табл. 5.4).

За результатами аналізу згідно моделі GE/McKinsey та моделі BCG для СК «Саламандра» найбільш привабливими є продукти, які впливають на конкурентоспроможність: страхування транспорту – продукт 1; страхування медичних витрат – продукт 2; страхування вантажів – продукт 5.

Матриця GE/McKinsey для СК «Саламандра» (побудовано автором)

Привабливість ринку	Висока (4-5 балів)	-	-	<i>страхування транспорту</i>
	Середня (3 балів)	страхування відповідальності	<i>страхування медичних витрат; страхування вантажів</i>	-
	Низька (0-2 балів)	страхування від нещасних випадків; страхування за кордоном; накопичувальне страхування життя; фінансове страхування; інші види страхування	майнове страхування	-
		Низька (0-2 балів)	Середня (3 балів)	Висока (4-5 балів)
		Конкурентоспроможність послуг		

Але найбільш цікавими для підприємств страхового сектору є ринки з низьким рівнем конкуренції (гравці малоактивні, ринок не насичений і не поділений), а також сегменти, в яких конкуренти не здатні оперативно сформувавши відповідні заходи і в яких вхідні бар'єри незначні, фінансове страхування (продукт 9).

Результати аналізу свідчать про суттєву конкурентну боротьбу та зміну конкурентних позицій за рахунок зміни якості наданих послуг, що у свою чергу зумовило зміну питомої ваги послуг (рис. 5.2).

Якість послуги, що надається підприємством, можна також оцінити за допомогою інтегрального показника конкурентоспроможності послуг, який включає: якість основних та додаткових послуг, споживчу новизна послуги, здібність команди персоналу створювати унікальний портфель компетенцій тощо.

Перевагами підприємств від впровадження інновацій є: прискорення розвитку, набуття та тривале утримання стійких конкурентних переваг, визначення позиції на ринку, зростання фінансової стійкості, зростання рівня ділової репутації.

Рис. 5.2. Інтегральні показники конкурентоспроможності за видами страхових продуктів та послуг СК «Саламандра» (побудовано автором)

Проте існують і певні проблеми, що підвищують ризики підприємницької діяльності: невизначеність кінцевих результатів інноваційної діяльності, її строків, витрат, якості та ефективності; необхідність більших інвестицій та пов'язані з цим інвестиційні ризики; потреба в організаційній перебудові та реструктуризації підприємства.

Отже, забезпечення зростання економічної безпеки підприємства страхового сектору має проходити через пошук внутрішніх ресурсів та можливостей щодо впровадження інновацій, а тому слід приділити увагу економічній діагностиці інноваційного потенціалу. Від його стану залежать масштаб, якість результатів наукових досліджень і науково-технічних розробок, терміни їх впровадження.

Авторське дослідження виявило існування різноманітного методичного інструментарію з оцінювання інноваційної складової економічної безпеки

підприємства. Більшість таких методик передбачає оцінку структурних складових інноваційного потенціалу підприємства (кадрової, техніко-технологічної, організаційної, інтелектуальної, науково-технічної, комунікаційної, фінансової, інфраструктурної та ін.). Так, під час оцінки інноваційного потенціалу дослідниками використовуються два поняття для характеристики його основних властивостей: 1) «сприйнятливість» - для встановлення факторів, які характеризують спроможність підприємства створювати інновації і ступінь його здатності розробляти інноваційні проекти; 2) «реалізовуваність» - для виокремлення факторів, які характеризують рівень готовності підрозділів підприємства їх реалізувати [185]. Властивості звичайно відображаються за допомогою середньої зваженої показників, що визначають кадровий, техніко-технологічний, організаційний, інтелектуальний, науково-технічний, комунікаційний, фінансовий, інфраструктурний та інші фактори.

У межах дослідження запропоновано процедуру обґрунтування вибору стратегії підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі впровадження інновацій (табл. 5.5) та урахування ознак сприйнятливості і реалізованості потенціалу підприємства страхового сектору для вироблення та впровадження інновацій [52].

Пропонована модель вибору стратегії підвищення економічної безпеки відрізняється від існуючих за рядом властивостей. Підвищує важливість стратегічного планування можливість застосування покрокового регулювання стратегії забезпечення підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору залежно від його внутрішніх резервів та змін ринкової ситуації.

Репутацію підприємства можна оцінити інтегральним показником конкурентоспроможності послуг підприємств страхового сектору, який включає: співробітництво з конкурентами (здатність розвивати потенціал у мережі партнерів, та співпрацювати з конкурентами на ринку, технічна оснащеність, гнучкість у роботі) та співробітництво з клієнтами (культура

обслуговування, швидкість розрахунків). Отже, у першу чергу необхідно виявити стан якості страхових послуг (продукції) та репутації підприємства страхового сектору, а після чого – будувати матрицю шляхів розвитку підприємства.

Таблиця 5.5

Матриця вибору стратегії підвищення економічної безпеки
на інноваційних засадах (авторська розробка)

Шкали оцінки		Сприйнятливність ПСС до інновацій				
		Дуже слабка	Слабка	Середня	Сильна	Дуже сильна
Реалізованість інновацій в ПСС	Дуже сильна	Додатковий аналіз	Селективне зростання	Переслідування	Наступ (атака)	Наступ (атака)
	Сильна	Оборона (захист)	Захист ринкової ніші	Переслідування	Переслідування або наступ	Наступ (атака)
	Середня	Імітація	Оборона (захист)	Селективне зростання	Захист або пошук	Переслідування
	Слабка	Імітація	Імітація або оборона	Оборона (захист)	Селективне зростання	Селективне зростання
	Дуже слабка	Пошук	Пошук	Імітація	Оборона (захист)	Пошук або атака

У матриці за горизонталлю зображується оцінка підприємств страхового сектору, за вертикаллю – якість страхової послуги, що розділяється на п'ять рівних частин за категоріями (дуже висока, висока, середня, низька, дуже низька). Матриця складається з 25 квадрантів, кожний з яких характеризує можливі напрямки розвитку підприємства страхового сектору, які дозволяють визначити його стратегію та обрати найбільш доречний можливостям варіант розвитку, що забезпечить/підвищить рівень економічної безпеки (рис. 5.3).

Найбільш проблемною зоною є лівий верхній квадрант – ситуація вимагає додаткового аналізу, оскільки виявлено протиріччя між «дуже слабкою якістю страхової послуги» та «дуже сильною репутацією», що є досить суперечливим.

Шкала			Репутація ПСС за інтегральним показником конкурентоспроможності					
			Дуже слабка	Слабка	Середня	Сильна	Дуже сильна	
			[0;0,2]]0,2;0,4]]0,4;0,6]]0,6;0,8]]0,8;1]	
Якість страхової продукції/послуги	Дуже сильна]0,8;1]	1	2	3	4	5	
	Сильна]0,6;0,8]	6	A	7	8	9	10
	Середня]0,4;0,6]	11	12	13	14	15	
	Слабка]0,2;0,4]	16	17	18	19	20	
	Дуже слабка	[0;0,2]	21	D	22	23	24	25

Рис. 5.3. Матриця профілю конкурентоспроможності СК «Саламандра» (побудовано автором)

Матриця у відповідності за змістовними компонентами конкурентних переваг відображає рекомендований шлях розвитку підприємства страхового сектору, що враховує стан конкуренції на ринку та забезпечує необхідний рівень економічної безпеки.

Суттєвою відмінністю запропонованої моделі є низка її позитивних властивостей порівняно з іншими моделями. По-перше – це простота використання при формуванні забезпечення економічної безпеки. По-друге – запропонована модель не передбачає чіткої структури, що дає можливість для трактування змісту конкурентоспроможності послуг з окремих етапів розробки стратегії.

Формування рекомендацій щодо вибору стратегічного напрямку розвитку

підприємства на засадах виміру змістовних компонент конкурентних переваг, вимагає ретельного вивчення специфічних властивостей базових шляхів: наступ (атака), переслідування, імітація, селективне зростання, пошук, оборона (захист) та захист ніші.

Квадранти 1, 2, 6, 7 (область А) – характеризують «селективне зростання», засноване на «елімінації» (DIVEST). Вона полягає у селективному виключенні з асортименту послуг, таких, які втратили свої ринкові позиції і потрапили (або мають перспективу потрапити) в зону згасання. При цьому обсяг інвестицій для підтримки конкурентоспроможності послуг – нульовий, а рівень економічної безпеки підприємства страхового сектору за операційною діяльністю – низький.

Квадранти 4, 5, 9, 10 (область В) – представлені «агресивним зростанням», у межах якого рекомендується стратегія «збір врожаю» (HARVEST). Тобто зменшення зусиль щодо підтримки конкурентоспроможності послуг та забезпечення економічної безпеки (рівень якої і так високий), які не мають можливості поліпшити репутацію підприємства, але ще можуть приносити певні прибутки протягом деякого часу, що підсилює фінансову і інвестиційну площину економічної безпеки. При цьому обсяг інвестицій у підтримку конкурентоспроможності та економічної безпеки незначний.

Квадранти 19, 20, 24, 25 (область С) – «низьке зростання», яке зумовлює необхідність «інтенсифікації зусиль» (BUILD), що полягає в інвестуванні фінансових коштів для підтримки конкурентоспроможності (розвитку) послуг шляхом підвищення їх якості та характеризується низьким рівнем економічної безпеки в площині операційної діяльності.

Квадранти 16, 17, 21, 22 (область D) – «згасання», характеризується необхідністю адаптації до змін умов діяльності (HOLD), яка полягає в «обачній» підтримці конкурентоспроможності лише перспективних або стратегічно важливих послуг шляхом вкладання інвестиційних коштів, та низьким рівнем економічної безпеки операційної діяльності.

Шкала репутації підприємства страхового сектору за інтегральним показником конкурентоспроможності розбита на наступні інтервали в межах від 0 до 1: значення показника конкурентоспроможності знаходиться в інтервалі $[0;0,2]$ – репутація підприємства є дуже слабкою; показник конкурентоспроможності знаходиться в інтервалі $]0,2;0,4]$ – підприємство має слабку репутацію; показник конкурентоспроможності знаходиться в інтервалі $]0,4;0,6]$ – репутація підприємства є середньою; значення показника конкурентоспроможності знаходиться в інтервалі $]0,6;0,8]$ – репутація підприємства є сильною; значення показника конкурентоспроможності належать інтервалу $]0,8;1]$ – репутація підприємства страхового сектору є дуже сильною.

Шкала показника якості страхової продукції/послуги розбита на аналогічні інтервали: значення показника якості страхової продукції/послуги знаходиться в інтервалі $[0;0,2]$ – тобто якість страхової продукції/послуги є дуже слабкою; показник якості знаходиться в інтервалі $]0,2;0,4]$ – якість страхової продукції/послуги підприємства страхового сектору є слабкою; показник якості знаходиться в інтервалі $]0,4;0,6]$ – якість страхової продукції/послуги досліджуваного підприємства є середньою; значення показника якості знаходиться в інтервалі $]0,6;0,8]$ – якість страхової продукції/послуги підприємства страхового сектору є сильною; значення показника якості належать інтервалу $]0,8;1]$ – якість страхової продукції/послуги є дуже сильною.

У 2017–2018 рр. за результатами аналізу матриці профілю конкурентоспроможності було рекомендовано шлях «селективного розвитку», тобто вибірковий розвиток, розширення. У цей період підприємство вимушено під впливом ринкових вимог застосовувати інновації з метою підвищення якості основних послуг з існуючою технологічною базою, що сприятиме підвищенню економічної безпеки підприємства страхового сектору в площині операційної діяльності, може послабити в площині фінансової та інвестиційної діяльності у разі не обґрунтованих дій. У цьому випадку підприємство поліпшує споживчі

якості певних видів послуг, що не потребує значних витрат на наукові дослідження.

Для періоду після 2018 р. та на подальшу перспективу СК «Саламандра» пропонується шлях «захист і пошук». Стійке функціонування та розвиток СК «Саламандра» може бути забезпечене застосуванням адекватних сучасним реаліям принципів і методів управління, серед яких – зміцнення зв'язків між підрозділами підприємства з метою підвищення відповідальності за результати своєї діяльності та удосконалення системи розрахунків; удосконалення організаційної структури за рахунок підвищення ефективності управління економічною безпекою підприємства за операційною діяльністю. Також важливим для підприємства страхового сектору є вирішення проблем і завдань кадрового менеджменту (кадрової складової економічної безпеки) шляхом застосування інноваційних прийомів (підходів, методів) до планування, пошуку, відбору, навчання, адаптації та розвитку персоналу з метою підвищення його професійної здатності виконувати визначені цілі організації.

Іншою гіпотезою дослідження є визначення стратегії забезпечення/підвищення рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору на основі стратегії айкідо. Адаптуючи ідеї айкідо до вирішення проблем стратегічного забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектору, можна узагальнити головне положення про те, що підприємство має йти своїм шляхом. Перевагу йому принесе не змагання з іншими учасниками галузі, а змагання самого підприємства із ним самим в інший період часу. Тільки при такому підході компанія буде творчо використовувати ресурси та розвиватись у напрямку своїх цілей. Більшість компаній, які відчують зміну природи конкуренції, обирають такі підходи до формування конкурентних переваг, які заперечують традиційну поведінку компанії, властиву такому типу суспільного виробництва, де головним фактором виробництва є капітал. У сучасних умовах головним фактором виробництва стає не капітал, а інтелектуальна сила, яка втілена у компетенції.

Таким чином, у сучасних умовах суспільного виробництва благ

проходить процес якісної трансформації. Для ділової сфери це проявляється у зміні концепції, яка орієнтована на фірму, на концепцію, яка орієнтована на споживача. Відповідно, у межах цих концепцій, змінюється категоріальний апарат (ринок перетворюється на мережу, конкуренція розвивається у напрямку партнерства). Відомо, що конкуренція це динамічний процес, на який впливає ціла низка факторів (кон'юнктура ринку, дії конкурентів, засоби конкурентної боротьби та ін.).

5.2. Обґрунтування вибору управлінських рішень щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору

У нинішньому складному світі, що динамічно розвивається, будь-яке підприємство, щоб забезпечити собі гідне місце в майбутньому, повинно прагнути вчасно й гнучко реагувати на зміни, що відбуваються, адаптуватися й пристосовуватися до них [284]. Така поведінка відповідає основним поточним і стратегічним цілям усіх рівнів організаційної ієрархії сучасних підприємств.

Глобалізація в економіці, інтеграція, що росте, жорсткість конкуренції на національних і міжнародних ринках занурюють підприємства в середовище, що вимагає від них усе більш глибокого прогнозування й масштабного оновлення основних сфер діяльності. У нових мінливих умовах підприємства постійно й неухильно прагнуть впровадити новітні інформаційні й інші технології, інновації в управлінні тощо. В умовах мінливого середовища повинні змінюватися і стратегії, які розробляють і здійснюють підприємства. Чим сильніше вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, тим більші зміни будуть потрібні в господарській діяльності підприємств. Тому стратегії адаптації підприємств до мінливих умов навколишнього середовища як забезпечення економічної безпеки стають особливо актуальними в сучасних умовах.

Сучасні підприємства змушені функціонувати в умовах мінливих факторів навколишнього середовища, тому стратегії, що ними розробляються,

повинні відповідати умовам їх діяльності [285]. Нові специфічні умови господарювання визначають необхідність розробки стратегії адаптації, спрямованої насамперед на вдосконалення управління з метою задоволення споживчого попиту якісною й конкурентоспроможною продукцією, що неможливо без використання адаптивних механізмів.

Зростає усвідомлення того, що в умовах швидких змін у зовнішньому середовищі традиційні підходи до розробки стратегії діяльності не є ефективними щодо забезпечення економічної ефективності, і підприємства мають використовувати нові, більш динамічні концепції, оскільки темп змін такий високий, що сформовані стратегії не встигають втілюватися [288].

Побудова ефективного процесу формування стратегії потребує розробки та впровадження відповідних стратегічних змін на підприємстві [264]. Успішна організація та реалізація стратегічного процесу на підприємстві дозволяє отримувати таку стратегію, що забезпечує набуття підприємством усталених конкурентних переваг у довгостроковій перспективі на основі забезпечення його економічної безпеки.

При цьому обов'язковим є урахування інтересів основних стейхолдерів і в першу чергу визначення прихильності споживачів страхових послуг підприємства. З метою визначення критеріїв вибору підприємства страхового сектору споживачами його послуг проведено дослідження споживчих пріоритетів щодо асортименту послуг, ціни, місця розташування підприємства, його відомостей, компетентності персоналу та сервісу. Дослідження здійснено на базі вибіркової сукупності 22 підприємств страхового сектору (страхових компаній). Вибіркову сукупність сформовано на основі таких вимог – всі підприємства страхового сектору:

- мають однакову спрямованість діяльності – надання страхових послуг;
- функціонують на одному ринковому сегменті – ринок страхових послуг;
- подібні за асортиментом страхових послуг;
- працюють на ринку України тривалий час (більше 3 років) та мають певну репутацію.

В опитуванні приймали участь 1001 респондент – споживачі страхових послуг зі стажем не менше 3 років (форму анкети подано у табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Форма анкети для опитування споживачів страхових послуг підприємств
страхового сектору (авторська розробка)

<p>Наскільки Вас задовольняють послуги нашої компанії за визначеними напрямками: «задовольняють повною мірою» - 1 бал (високий рівень); «в основному задовольняють» - 0,75 бал (вище середнього рівня); «в середньому задовольняють» - 0,50 бал (середній рівень); «частково задовольняють» - 0,25 бал (низький рівень). Будь ласка, дайте відповіді у таблиці.</p>				
Напрями/бали	1	0,75	0,50	0,25
Асортимент послуг				
Ціна послуги				
Місце розташування підприємства				
Відомість				
Персонал				
Сервіс				

Результати опитування споживачів підприємств страхового сектору подано в таблиці 5.7. Позиція СК «Саламандра» серед конкурентів займає такі переваги (рис. 5.4): асортимент послуг (21,8%), ціни (20,3%), місце розташування (32,7%), відомість (34,7%), СК «Саламандра» та сервіс (21,3%). При цьому якщо ранжувати переваги СК «Альфа Страхування»: 1 місце: відомість, 2 місце – місце розташування.

Треба звернути увагу підприємству на ціни та асортимент послуг, так позицію «Асортимент послуг» серед респондентів займає 1 місце СК «Саламандра».

За результатами дослідження (табл. 5.7) визначено пріоритетність критеріїв при прийнятті рішення споживачами у виборі підприємства страхового сектору:

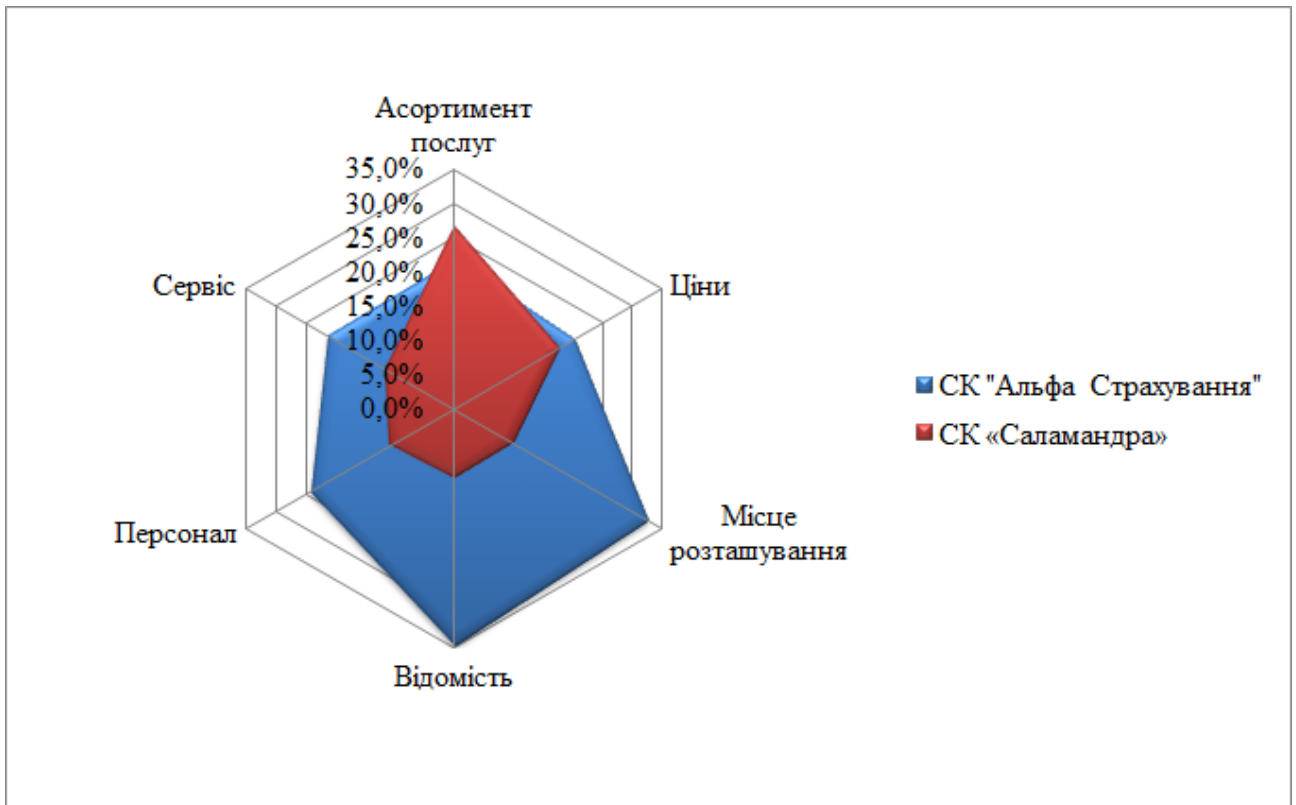

Рис. 5.4. Конкурентна позиція СК «Саламандра» та СК «Альфа Страхування» (авторська розробка)

- 1) асортимент послуг (Ка) – 82% (за всією сукупністю);
- 2) ціна послуги (Кц) – 79%;
- 3) місце розташування (Кр) – 71%;
- 4) відомість компанії (Кв) – 71%;
- 5) компетентність персоналу (Кп) – 63%;
- 6) сервіс (Кс) – 59%.

Розрахунок нормування пріоритетів:

$$82 + 79 + 71 + 71 + 63 + 59 = 425 (100\%)$$

$$19,3\% + 18,6\% + 16,7\% + 16,7\% + 14,8\% + 13,9\% = 100\%$$

$$0,193 + 0,186 + 0,167 + 0,167 + 0,148 + 0,139 = 1$$

Загальний критерій споживчого вибору підприємства страхового сектору (КСВ ПСС) розраховується за допомогою адитивної моделі:

$$КСП_{ncc} = 0,193 \times K_a + 0,186 \times K_u + 0,167 \times K_p + 0,167 \times K_v + 0,148 \times K_n + 0,139 \times K_c.$$

Отже, на сьогодні для вітчизняного споживача найбільш значимими є асортимент і ціна послуг, місце розташування і відомості підприємства страхового сектору, підтримуючими – компетентність персоналу та сервіс.

Оцінку споживчого вибору підприємства страхового сектору запропоновано здійснювати на основі розробленого науково-методичного підходу (рис. 5.5).

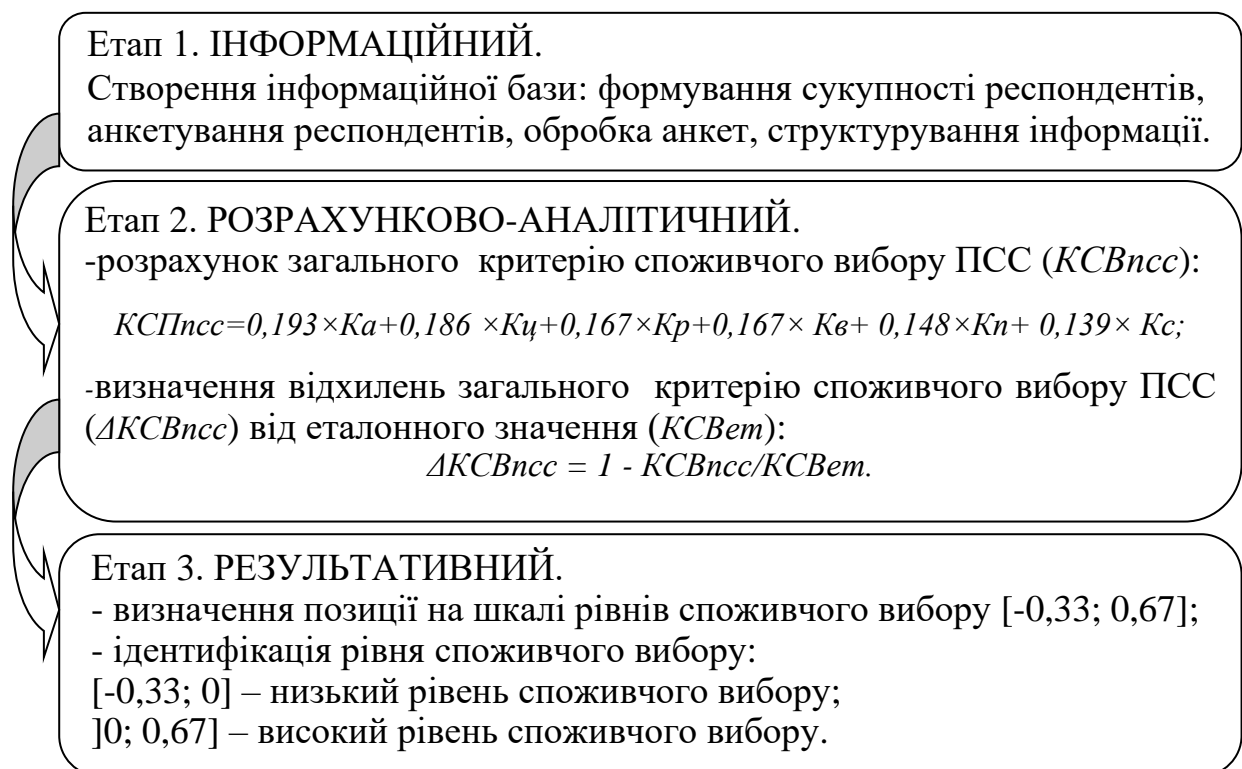

Рис. 5.5. Науково-методичний підхід до оцінки споживчого вибору підприємства страхового сектору (авторська розробка)

Запропонований науково-методичний підхід дає можливість:

- 1) визначити підприємству страхового сектору своє місце серед конкурентів (за необхідністю);
- 2) встановити рівень задоволеності клієнтів послугами/роботою підприємства страхового сектору;

3) встановити «вузькі» місця в площині окремих складових (асортимент і ціна послуг, місце розташування, відомості підприємства страхового сектору, компетентність персоналу та сервіс);

4) розробити ефективні управлінські рішення щодо підвищення задоволеності клієнтів;

5) розробити управлінські заходи щодо зростання споживчого вибору.

Все вище зазначене сприятиме залученню нових клієнтів та розширенню співпраці з існуючими, що позитивно впливатиме на підвищення рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору.

Для визначення найбільш вигідного стратегічного положення підприємства доцільно використовувати матрицю стратегічного положення і оцінки дій (SPACE = Strategic Position and Action Evaluation) [342].

Методика побудови матриці передбачає чотири координати оцінки: FS (financial strength) – визначає фінансове становище фірми, CA (competitive advantage) – її конкурентні переваги, ES (environmental stability) – характеризує ступінь стабільності зовнішнього середовища, а IS (industry strength) – визначає привабливість (силу) даної галузі. Координати FS і CA оцінюють внутрішню стратегічну позицію (Internal Strategic Position), а координати ES і IS оцінюють зовнішню стратегічну позицію (External Strategic Position).

Послідовність дій при побудові матриці SPACE на рис. 5.6.

Традиційно вважається, що цей метод може використовуватися для визначення найбільш вигідного стратегічного положення для компанії, а також окремих областей її діяльності, що він є засобом, який допомагає компанії оцінити в цілому привабливість сфери свого бізнесу, а також здатність компанії конкурувати на ринках.

Ґрунтуючись на авторській позиції щодо взаємообумовленості конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємств страхового сектору, запропоновано для обґрунтування вибору стратегії забезпечення/підвищення рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору застосування SPACE-методу на основі показників оцінки економічної безпеки.

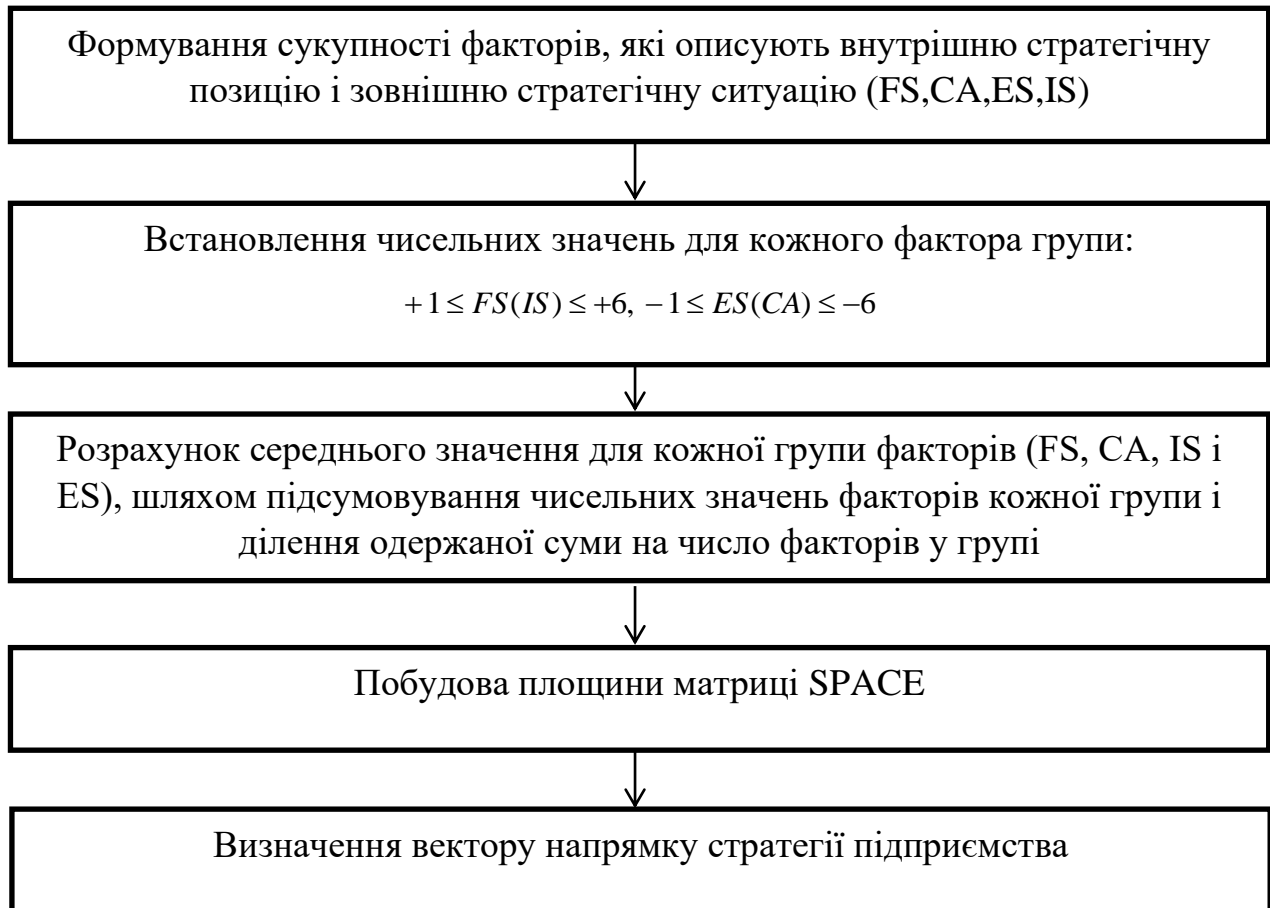

Рис. 5.6. Етапи побудови SPACE-матриці для підприємства страхового сектору (авторська розробка)

Імплементацию запропонованого методу здійснено на СК «Альфа Страхування» (табл. 5.8 і рис. 5.7).

Таблиця 5.8

SPACE-аналіз для СК «Альфа Страхування» (складено автором)

Критерії	Оцінка	Вагомість	Узагальнена оцінка балів
1	2	3	4
Фінансова сила підприємства			
Рентабельність страхових продуктів	3	0,5	1,5
Рівень податкового навантаження	2	0,3	0,6
Фінансова стійкість	3	0,1	0,3

Продовження табл. 5.8.

1	2	3	4
Індекс прибутковості страхових продуктів	5	0,1	0,5
Загальна оцінка критерію			4
Конкуренентоспроможність підприємства			
Якість страхових послуг	4	0,3	1,2
Ділова репутація страхового підприємства	3	0,2	0,6
Частка ринку, контрольована підприємством (за сегментами)	5	0,1	0,5
Прихильність споживачів страхових послуг	4	0,2	0,8
Новизна (оновлення) асортименту страхових послуг	5	0,2	1
Загальна оцінка критерію			4,1
Привабливість галузі			
Рівень прибутку	5	0,4	2
Стадія життєвого циклу галузі	6	0,3	1,8
Залежність розвитку галузі від кон'юнктури	5	0,3	1,5
Загальна оцінка критерію			5,3
Стабільність галузі			
Стабільність прибутку	2	0,5	1
Соціальна стабільність	2	0,3	0,6
Маркетингові та рекламні можливості	3	0,2	0,6
Загальна оцінка критерію			2,2

Таким чином, для СК «Альфа Страхування» необхідно обрати стратегію «Агресивності», сутність якої полягає в тому, що потрібно одночасно зробити прибутковість і споживчу цінність товарів та послуг вищою за середній показник у галузі.

Як зазначається, одним із видів агресивного маркетингу є використання методу Ф. Крюгера, як спосіб зниження витрат і збільшення прибутку за короткий час [362].

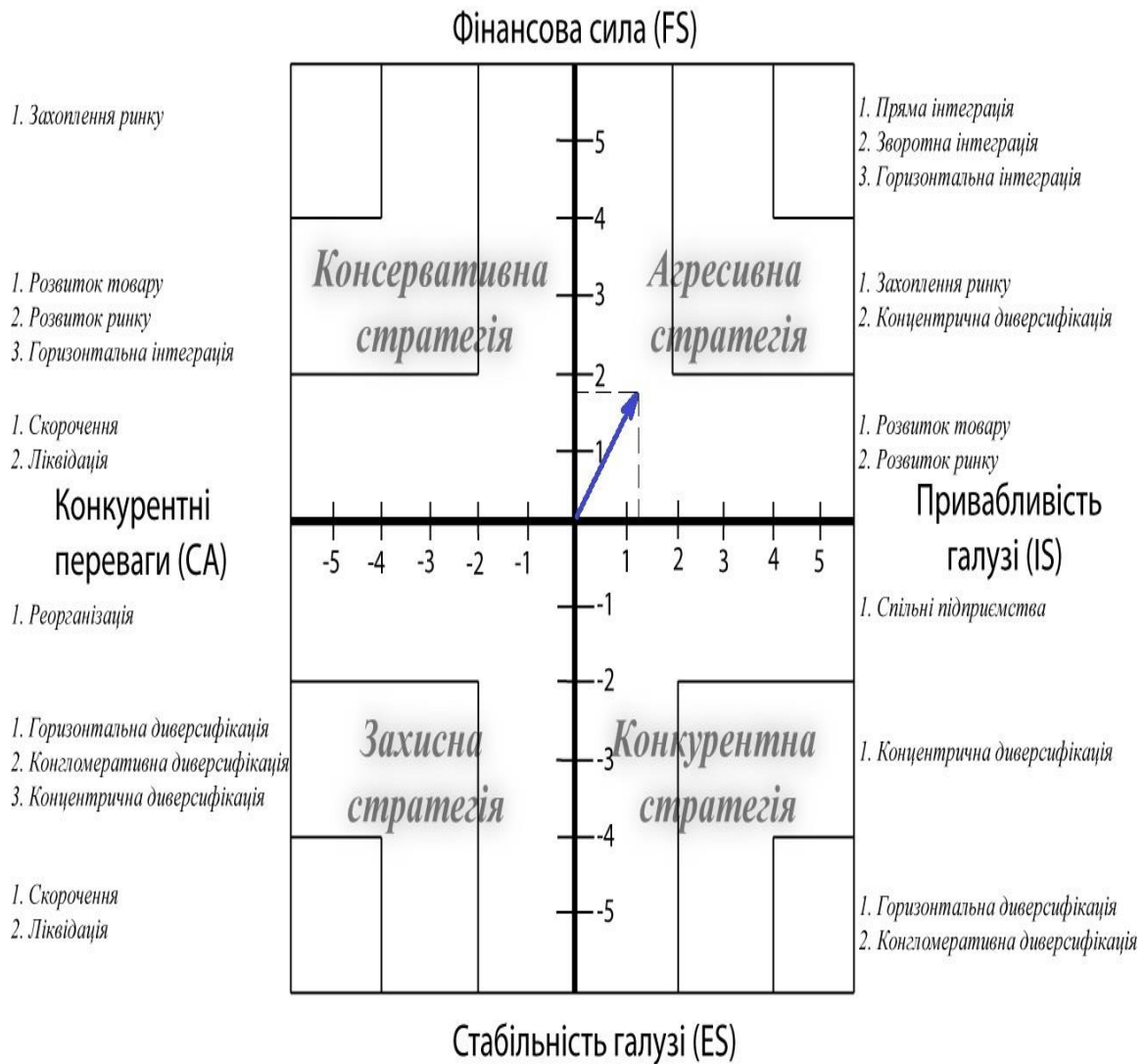

Рис. 5.7. Матриця SPACE-аналізу для СК «Альфа Страхування» (авторська розробка)

Запропонована агресивна стратегія повинна базуватися на можливості адаптуватися до зміни зовнішніх та внутрішніх умов. При стратегії активної адаптації підприємство повинно бути готовим до адаптації, а темп адаптаційних змін повинен бути високим. Наявні розроблені принципи адаптації та моделі враховують як характер змін, так і масштаб діяльності СК «Альфа Страхування». Процес адаптації носить системний характер, що охоплює всі сфери діяльності підприємства та підпорядковані підрозділи.

При цьому СК «Альфа Страхування» повинно постійно шукати нові

господарські зв'язки, розширювати ринки збуту, використовуючи сучасні технології, перебудовуючи бізнес-процеси та організаційну структуру, орієнтуючись на ринкові ціни. Дана стратегія відповідає групі процесів розвитку – процесам якісних прогресивних змін системи [225].

Відповідно до запропонованої стратегії агресивності, для СК «Альфа Страхування» доцільною буде стратегія розвитку страхових послуг (або стратегія інновацій), яка передбачає збільшення обсягів збуту завдяки вдосконаленню існуючих і розробці нових страхових послуг (тобто розширення їх асортименту) на існуючих ринках.

Розробка ефективної стратегії економічної захищеності підприємства та забезпечення її належного існування мають спиратись на методологічне підґрунтя теорії безпеки. Важливо правильно окреслити мету безпеки суб'єкта господарювання, комплекс завдань для успішної реалізації визначеної мети, ключові функції сформованої системи захищеності підприємства, тобто необхідно чітко визначити сферу функціонування зазначеної системи.

Отже, кардинальні зрушення у процесі формування стратегії економічної захищеності визначаються тим, що зазначений процес цілком об'єктивно розвивається та поступово ускладняється. Не так давно досягнення стратегії економічної захищеності полягали у співіснуванні розрізнених завдань і векторів, які, як правило, не були тісно пов'язані між собою, та по-суті лише формально функціонували. На сучасному етапі ці тенденції оформлюються у певну організовану систему, яка повинна включати наявні структурні підрозділи суб'єкта господарювання та створювати умови для захищеності пріоритетних напрямів роботи та забезпеченості ресурсами.

Головною метою окресленої стратегії економічної захищеності підприємства є завчасне виокремлення та ізолювання зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, створення безпечного середовища існування суб'єкта господарювання та з рештою досягнення окреслених цілей певної організації.

Формування стратегії економічної захищеності передбачає необхідність розробки певного плану заходів, здатного підготувати підприємство до подолання

несприятливих впливів, що ймовірно виникатимуть у подальшому під час отримання стратегічних переваг, яких можна досягти, зважаючи на наявний рівень загроз, що мають місце, який можна спрогнозувати та вирахувати, щоб захистити суб'єкт господарювання на шляху до окреслених стратегічних завдань та забезпечення більш високого рівня захищеності навіть через зниження прибутковості. Таким чином стратегія економічної захищеності суб'єкта господарювання орієнтована передусім на зовнішнє середовище існування.

Варто зауважити, що шлях побудови стратегії економічної захищеності суб'єкта господарювання – це вектори для руху і прийняття управлінських рішень задля реалізації поставленої мети [239]. Для визначення основних індикаторів безпеки варто окреслити стратегію формування захищеності організації. Загалом стратегія економічної захищеності суб'єкта господарювання являє собою комплекс найвагоміших управлінських рішень, які мають на меті досягнення бажаного рівня захищеності існування певного підприємства.

Формування оптимальної стратегії економічної захищеності суб'єкта господарювання ґрунтується на системному аналізі всієї господарської діяльності за певний проміжок часу та розробка комплексу заходів, здатних забезпечити у майбутньому стабільність у роботі суб'єкта підприємницької діяльності, а також скласти підвалини його поступу.

Мінливість зовнішнього середовища, яка має амбівалентний характер: з одного боку – це можуть бути загрози у формі прояву економічної кризи, нестійкості тощо, а з іншого – виникнення інноваційних ідей та продуктів, які виникають в результаті їх впровадження та є гарантією ефективного існування суб'єкта господарювання, за умови оперативного використання таких інновацій.

Визначальною рисою зовнішнього простору на сучасному етапі є його мінливий стан, що постійно посилюється. Трансформуючи основну кібернетичну теорему Ешбі [247] для потреб менеджменту, можна стверджувати, що для оперативного реагування управлінців підприємства, точніше для ухвалення своєчасних та оптимальних керівних рішень, вчасність

відповіді на загрози у зовнішньому оточенні має узгоджуватись з його ступенем мінливості. Саме тому для суб'єкта господарювання актуальною є не лише здатність до врахування факторів, які наявні в даний момент (як правило – негативних), а й брати до уваги те, що в подальшому вони можуть модифікуватися або ж змінювати форми прояву та рівень впливу. Так само важливими є терміни настання ймовірної негативної події (зазвичай пов'язані з якимось показником) та здатність управлінців підприємства спрогнозувати настання такої події.

Існування конкурентного поля спонукає суб'єктів господарювання до пошуку ефективних напрямів розвитку, здатних забезпечити їх успішність і попит на їх продукцію. Проте наявні теорії конкуренції мають відношення до сучасного ринкового середовища, однак не здатні задовольнити потреби майбутнього. У цьому полягає їх основна вада.

Найвагоміші фактори, здатні формувати відповідний рівень економічної захищеності підприємств страхового сектору, – це професійна компетентність менеджерів вищої ланки та всієї команди управлінців (кадри вищої кваліфікації; ефективна система підбору та підготовки кадрів; забезпечення належних умов діяльності та соціально-економічного забезпечення персоналу). Усі зазначені фактори доцільно враховувати з огляду на наявну нормативно-правову базу та скеровувати їх на досягнення стратегічної мети, забезпечення відповідного рівня стратегічної захищеності.

Належна стратегія економічної захищеності забезпечується за допомогою реалізації злагодженої політики, комплексом узгоджених заходів, що відповідають потенційним внутрішнім та зовнішнім небезпекам. Зазначена політика буде продуктивною лише за умови чіткого окреслення стратегії та вдало обраної тактики формування захищеності. Необхідно зважати на те, щоб стратегія побудови економічної захищеності спиралась на поліаспектність прогнозів подальшого соціально-економічного поступу підприємства та змінювалась відповідно до перебігу подій за певним варіантом. Переваги поліаспектної стратегії визначаються тим, що виникає можливість вибору з

поміж кількох альтернативних варіантів.

Належним чином обґрунтована стратегічна програма покликана сприяти стабільності в роботі суб'єкта господарювання та забезпечувати відповідний рівень економічної захищеності. Отже, програма, розрахована на тривалий період, повинна бути забезпечена необхідними фінансово-матеріальними ресурсами. Зазвичай, контрольні функції щодо своєчасного та повного виконання програми покладається на менеджера вищої управлінської ланки [289].

Традиційно виділяють такі форми стратегії економічної захищеності суб'єкта господарювання: спрямовані на нейтралізацію наявних і попередження виникнення ймовірних небезпек; орієнтовані на мінімізацію проявів загроз безпеці, що мають місце, або вірогідних; спрямовані на покриття завданого збитку; сконцентровані на подоланні наявних стратегічних диспропорцій у процесі створення інноваційного підґрунтя подальшого розвитку.

У процесі реалізації стратегії економічної захищеності поступальними етапами покращення ситуації в підприємствах страхового сектору є: формування нових організаційних структур; оптимізація існуючих систем розрахунків; впровадження принципу критичних строків надання страхової премії; побудова центру обробки інформації щодо страхових резервів; виокремлення в центрі обробки інформації певного структурного підрозділу із залученням висококваліфікованих фахівців для відстеження процесу нарахування та сплати необхідних податків і зборів; підвищення рівня заробітної плати до відповідних показників провідних країн; покладання управлінських функцій на працівників підприємства; систематичне підвищення кваліфікаційного рівня співробітників; покращення соціально-економічної інфраструктури підприємств страхового сектору; посилення відповідальності співробітників, передусім у матеріальній формі, за отримані результати [272].

Для успішної реалізації заходів з формування стратегії економічної безпеки необхідно окреслити обсяг потрібних ресурсів і залучити як внутрішні, так і зовнішні джерела фінансування [335].

На думку відомих фахівців, найвагомим в управлінні вважається

існування стратегічного бачення управлінця. Таке стратегічне бачення включає:

- сприйняття управлінської субординації та логіки окреслення пріоритетних напрямів у відповідь на питання: до чого ми прямуємо та яким способом цього досягти;
- спрямованість на виокремлення та відповідне реагування на змінне середовище, яке відкриває потенційні можливості та ймовірні небезпеки;
- вдале поєднання форм і механізмів отримання та шляхів використання інвестиційних ресурсів;
- залучення кадрів високої кваліфікації до продукування та впровадження ідей щодо перспективного розвитку підприємств страхового сектору та подолання наявних проблем;
- узгодження функціональних стратегічних і поточних, аналітично-планових і виконавчих векторів діяльності підприємств страхового сектору;
- розуміння потенціалу та обсягів впливу на створення сприятливого середовища, не обмежуючись лише реагуванням на виклики;
- спрямованість на управління процесами соціально-економічного поступу підприємства страхового сектору на довготривалу перспективу створення оптимальної системи стратегічного менеджменту, що реалізується в спонуканні до ініціативи та керівництва замість захисту та банального наслідування.

У табл. 5.9 узагальнено стратегічні імперативи для підприємств страхового сектору. Стратегічні імперативи використовуються з метою продуктивного запровадження бізнес-стратегії підприємства [244]. Гармонійний підхід до обґрунтування стратегічних імперативів має на меті впровадження актуальних та фундаментальних для окремої сфери.

Імперативи було згруповано за функціональною ознакою та розташовано таким чином, що вони є узгоджені по вертикалі та по горизонталі (табл. 5.9). Головними передумовами впровадження кожного окремо взятого стратегічного імперативу є моніторинг змін зовнішнього середовища організації, наявність у неї певних унікальних активів та оперативний аналіз діяльності.

Таблиця 5.9

Стратегічні імперативи для підприємств страхового сектору
(авторська розробка)

Окреслення умов впровадження імперативів	Загально підтримуючі імперативи	Імперативи розвитку	Цілеспрямовані імперативи
Аналіз власних коштів	Бізнес-процеси	Встановлення споживчої цінності послуги	Гармонізація відносин із контрагентами
Дослідження змін зовнішнього середовища	Залучення контрагентів	Розробка інновацій	Зосередження уваги на цільових клієнтах
Дослідження змін внутрішнього середовища	Збалансованість оперативних та стратегічних цілей	Впровадження ноу-хау	Зосередження уваги на задоволенні потреб клієнтів
Діагностика можливостей підприємства	Наявність сучасних комунікацій	Пропозиція бренду	Збалансованість нагальних потреб та можливостей

Управлінці успішних організацій спираються, як правило, на стратегічне бачення, яке ґрунтується на аналізі запитів клієнтів, перспективних можливостей та небезпек, конкурентного середовища, сприймаючи таку роботу як звичну діяльність так само, як вивчення та узагальнення внутрішнього середовища організації [306]. Стратегічне бачення ґрунтується на розумінні всім колективом особистої відповідальності за можливість довготривалого існування та всебічного розвитку підприємств страхового сектору, потреби у адекватному керуванні зазначеним процесом і постійній підтримці спрямованості страхової діяльності на формування та посилення конкурентних переваг, досягнення високих фінансово-економічних показників впродовж тривалого часового проміжку.

Для підприємств страхового сектору стратегічна діяльність має бути спрямована на вибір таких шляхів існування, які здатні гарантувати

оптимальний результат у подальшому, зважаючи на мінімізацію ризику [309] та забезпечувати високий рівень економічної безпеки як у цілому, так і за визначеними складовими.

Одним з основних завдань управління економічною безпекою підприємств страхового сектору є визначення ефективності спрямованих на підвищення/забезпечення рівня економічної безпеки заходів. Оцінювання результативності діяльності персоналу (*performance appraisal*) являє собою комплексну процедуру визначення ефективності роботи персоналу, що ґрунтується на вимірюванні індивідуальних результатів діяльності кожного працівника і рівня його компетентності.

Такій оцінці підлягають: рівень компетентності працівника та рівень і якість результатів його роботи до і після впровадження відповідних заходів. Результати, одержані до і після впровадження, свідчать про ефективність управління економічною безпекою підприємств страхового сектору за складовою «кадри». У межах складової «кадри» підлягає оцінці ефективність заходів щодо формування/підвищення компетентності персоналу підприємства страхового сектору.

При оцінці компетентності працівника, пропонується використовувати асейсмент-метод (англ. *assessment* - оцінка, судження) - метод комплексної оцінки персоналу, побудований на моделюванні ключових моментів діяльності працівника для виявлення рівня розвитку його професійних якостей (компетенцій) та визначення потенційних можливостей (компетентності). Результати оцінки результативності персоналу дозволяють керівництву підприємства прийняти управлінські рішення в кадровій політиці, визначитись з оптимальними способами розстановки кадрів, виявити талановитих працівників і потенційних менеджерів, тобто максимально повно і ефективно використовувати кадровий ресурс.

Використання даного методу, за допомогою таких інструментів як бізнес-симуляція, аналітичний кейс, спеціалізовані тести та опитувальники, індивідуальне інтерв'ювання по компетенціям, дозволяє: максимально точно

оцінити рівень компетентності контактного персоналу і менеджерів підприємства; виявити перспективних працівників з високим творчим потенціалом для подальшого їх розвитку і просування по кар'єрі; здійснити оптимальну розстановку кадрів всередині підприємства; розробити індивідуальні плани розвитку контактного персоналу, враховуючи його сильні та слабкі сторони; організувати актуальне навчання персоналу і сформувати кадровий резерв підприємства тощо.

У той же час, при оцінці рівня і якості результатів роботи контактного персоналу, пропонується використовувати такі методи:

1. Метод KPI (Key Performance Indicators (KPI)). Оцінці підлягають результати роботи конкретного працівника за чітко визначеними індикаторами (мінімальне, цільове і максимальне значення) у кількісному (час, кількість наданих послуг, обсяг прибутку тощо) та якісному (рівень компетентності, якість обслуговування, кількість повторних звернень та рекомендацій) вираженні [365]. Використання методу KPI дозволяє побудувати збалансовану систему управління персоналом у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектору в межах складової «кадри».

2. Метод MBO (Management By Objectives (MBO) - система управління за допомогою цілей). Даний метод ґрунтується на основі SMART-критеріїв встановлення цілей і задач перед конкретним працівником або структурою. Відповідно цілі повинні бути конкретними та чіткими (Specific), вимірюваними (Measurable), реалістичними і досяжними (Achievable), орієнтованими на результат (Result-oriented), визначеними у часі (Time bound). На основі отриманих результатів відбувається заохочення найбільш успішних працівників і розробляються заходи з підвищення результативності контактного персоналу на майбутнє.

3. Метод BARS (Behaviorally Anchored Rating Scale – поведінкова рейтингова шкала оцінок). Цей метод використовується з метою здійснення оцінки відповідності поведінки працівника встановленим нормам і стандартам, що розроблені та використовуються на підприємстві. Отже, даний метод

особливо актуальний при оцінюванні поведінки контактного персоналу. Також BARS-метод може бути використаний в процесі формування і розвитку корпоративної культури підприємства.

4. Метод універсальних стандартів. Універсальні стандарти результативності розробляються на основі трьох ключових параметрів: обсяг виконуваних завдань і посадових обов'язків, термін виконання завдань і функцій, якість їх виконання.

Ефективність управлінських рішень/заходів за складовими економічної безпеки підприємств страхового сектору запропоновано визначати на основі розробленого матричного методу експрес-оцінки управління економічною безпекою підприємств страхового сектору.

Даний метод ґрунтується на врахуванні взаємозалежності рівню конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства та передбачає одночасне застосування запропонованих інтегральних динамічних і статичних показників для побудови матриці «динаміка КСП – рівень ЕБ ПСС». Серед динамічних показників запропоновано використання коефіцієнту співвідношення комплексного інтегрального показнику конкурентоспроможності (формула 5.1) за звітний та попередній періоди, який визначає динаміку конкурентоспроможності підприємства страхового сектору – тобто встановлює вектор його розвитку. Можливі три варіанти: вектор конкурентоспроможності висхідний, стабільний, спадний. Висхідний вектор конкурентоспроможності характеризується значенням коефіцієнту співвідношення комплексного інтегрального показнику конкурентоспроможності більшим за 1; спадний – нижчим за 1. Стабільний вектор конкурентоспроможності характеризується значенням коефіцієнту співвідношення комплексного інтегрального показнику конкурентоспроможності $1 \pm \beta$, де $\beta = \pm 0,5$, тобто відхилення знаходиться у межах 5% (визначено експертним шляхом). У якості статичного показнику запропоновано застосування загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору (формула 3.17).

З метою однозначності оцінки здійснено опис кожного квадранту матриці (рис. 5.8).

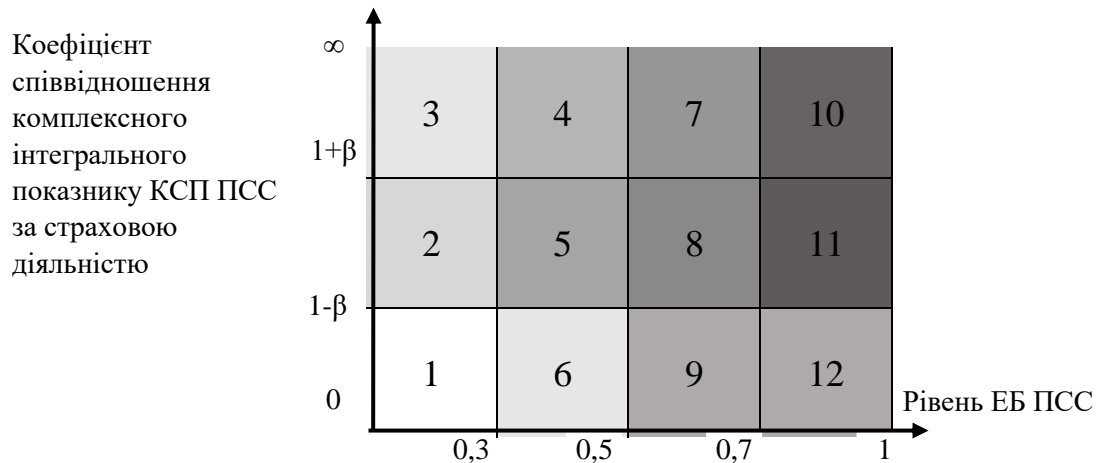

Рис. 5.8. Матриця ефективності управління економічною безпекою підприємств страхового сектору (авторська розробка)

Виходячи із запропонованого методу виникає можливість не лише встановити ефективність управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, а й градувати його за допомогою лінгвістичної оцінки – ефективний, частково ефективний, мало ефективний, низько ефективний, неефективний:

– управління економічною безпекою підприємства страхового сектору є ефективним у разі забезпечення високого рівня економічної безпеки та підвищення або стабільного рівня конкурентоспроможності підприємства страхового сектору (квадранти 10–11):

– управління економічною безпекою підприємства страхового сектору є частково ефективним у разі:

1) забезпечення високого/середнього рівня економічної безпеки та зниження конкурентоспроможності підприємства страхового сектору (квадранти 12; 9);

2) забезпечення середнього рівня економічної безпеки та підвищення або стабільного рівня конкурентоспроможності підприємства страхового сектору (квадранти 7–8);

– управління економічною безпекою підприємства страхового сектору є

мало ефективним у разі забезпечення низького рівня економічної безпеки та підвищення або стабільного рівня конкурентоспроможності підприємства страхового сектору (квадранти 4–5);

– управління економічною безпекою підприємства страхового сектору є низько ефективним у разі забезпечення низького рівня економічної безпеки та зниженням конкурентоспроможності підприємства страхового сектору (квадрант 6);

– управління економічною безпекою підприємства страхового сектору є неефективним у разі забезпечення слабкого рівня економічної безпеки (квадранти 1–3). Найгіршим варіантом є положення у квадранті 1 – слабкий рівень економічної безпеки на фоні зниження конкурентоспроможності підприємства страхового сектору.

Послідовність побудови та інтерпретації матриці наступна:

1) розрахунок інтегральних показників конкурентоспроможності підприємства за видами страхової продукції;

2) розрахунок комплексного інтегрального показника конкурентоспроможності за усіма видами продукції (за методикою, наведеною у підрозділі 3.3 даної дисертаційної роботи));

3) розрахунок загального інтегрального показника оцінювання економічної безпеки підприємства страхового сектору (за методикою, наведеною у підрозділі 5.1 даної дисертаційної роботи);

4) побудова динамічної матриці «динаміка КСП – рівень ЕБ ПСС»;

5) інтерпретація результатів за квадрантами матриці.

Застосування цього методу дозволить швидко та однозначно оцінити ефективність управління економічною безпекою підприємств страхового сектору в стратегічній перспективі та є базою для формування дієвих управлінських рішень для забезпечення ефективного управління економічною безпекою.

5.3. Реалізація стратегії управління економічною безпекою підприємств страхового сектору

Реалізація стратегії є основним процесом, що приводить підприємство до успіху, тобто дозволяє адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Для ефективної реалізації стратегії забезпечення/підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору необхідно виконання таких вимог: стратегічні цілі повинні бути добре структуровані, доведені та прийняті персоналом; має бути розроблений чіткий план дій з реалізації стратегії, підтверджений необхідними ресурсами [220].

Завдання полягає в тому, щоб з'ясувати, чи приводить реалізація стратегії до досягнення мети підприємства. Під час оцінки стратегії забезпечення/підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору важливо контролювати її внутрішню сумісність із можливостями підприємства, володінням необхідними ресурсами для реалізації стратегії найбільш ефективним способом [236].

Також необхідно перевіряти в стратегії припустимий ступінь ризику, враховувати зовнішні небезпеки і можливості. Система показників оцінки стратегії забезпечення/підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору повинна містити показники зовнішньої та внутрішньої ефективності. Зовнішня ефективність стратегії, відображаючи ступінь відповідності діяльності вимогам ринку, може вимірюватися такими показниками, як частка ринку підприємства та її динаміка, обсяг продажів і його динаміка, чистий прибуток, рентабельність продажів тощо [287].

Внутрішня ефективність стратегії визначається в основному рівнем витрат створення та реалізацію страхових послуг та може вимірюватися такими показниками як продуктивність праці, рентабельність послуг, плинність кадрів. Важливо, щоб оцінка і контроль стратегії забезпечення/підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору проводилися системно й постійно. Якщо контроль реалізації стратегії свідчить про недосяжність цілей, то це

повинно слугувати сигналом для коригування процесу реалізації стратегії [291].

Розглянемо внутрішню ефективність стратегії забезпечення/підвищення економічної безпеки шляхом проведення аналізу залежності обсягів продажів страхових послуг та частоти покупок страхових послуг споживачами від рівня витрат на економічну безпеку. Витрати на економічну безпеку включають систему заходів, що забезпечують підвищення складових економічної безпеки: «Кадрову», «Інформаційну», «Фінансову» та «Маркетингову» на засадах використання агресивної стратегії.

Витратами на підвищення кадрової складової економічної безпеки підприємства є, насамперед, витрати на професійний розвиток персоналу. Це призведе до підвищення коефіцієнта стабільності персоналу та оновлення кваліфікації персоналу підприємства.

Основними вимогами до персоналу в сучасних умовах є: високий рівень професіоналізму; обізнаність з актуальними, інноваційними технологіями; відповідність посаді; самовдосконалення, постійне прагнення до зростання; корпоративна культура тощо. Виходячи з цього професійний розвиток персоналу приведе до стабільності персоналу (мінімізації плинності кадрів); підвищення кваліфікації персоналу (вирощування власних кадрів); зростання творчого потенціалу [270]. Отже, професійно-кваліфікаційний і творчий потенціали, організаційна спроможність менеджменту підприємства є головними факторами, наявність та рівень використання яких впливають на пріоритетність та ефективність управління. Одночасно з цим жоден працівник підприємства, яким би професіоналом він не був, не спроможний накопичувати і обробляти значний обсяг інформації в процесі аналітичного дослідження складних виробничих, трудових чи фінансових процесів. Система інформаційного забезпечення економічної безпеки забезпечить створення та розвиток інтелектуальних центрів підприємства страхового сектору зі здатним до проникнення інформаційним середовищем, яке акумулює та поширює компетенції між менеджерами різних рівнів, які самі та з допомогою спеціалістів з аналітики зможуть відбирати та обробляти інформацію про

функціонування підприємства, галузі, ринку та економіки в цілому, дії постачальників і конкурентів конкретного суб'єкта господарювання, зміст та ефективність його внутрішніх бізнес-процесів та ін.

Витратами на підвищення інформаційної складової економічної безпеки підприємства є: запровадження Інтернет-технологій на всі етапи управління підприємства: облік, оцінка, мотивація, контроль тощо; всебічне розповсюдження електронної комерції на всі види основних та супутніх страхових послуг тощо.

Для забезпечення відповідності новітнім технологіям витратами на підвищення фінансової складової економічної безпеки підприємства є фінансування оновлення основних фондів – реконструкція, модернізація, придбання нових.

Витратами на посилення маркетингової складової економічної безпеки підприємства страхового сектору є витрати на оновлення асортименту та підвищення якості страхових послуг, підвищення ділової репутації, підвищення витрат на маркетинг та ін. Аналіз залежності обсягів продажів страхових послуг від рівня витрат на економічну безпеку (з урахуванням впливу сезонного фактору) здійснено на прикладі СК «Альфа Страхування» (табл. 5.10). Для одержання висновків про практичну значимість кореляційного відношення використано шкалу Чедока (табл. 5.11) [296].

Таблиця 5.11

Шкала Чедока

Коефіцієнт кореляції R	Характеристика сила зв'язку
0,1 ÷ 0,3	Слабка
0,3 ÷ 0,5	Помірна
0,5 ÷ 0,7	Помітна
0,7 ÷ 0,9	Висока
0,9 ÷ 1,0	Дуже висока

Аналіз залежності обсягів продажів страхових послуг СК «Альфа Страхування» від витрат на економічну безпеку

(з урахуванням впливу сезонного фактору) *

№	Місяць	Витрати ЕБ тис. грн	Дохід, тис. грн. базові	Індекс місяця	Усереднені (індексовані) доходи за 2017 - 2018 рр. в період впливу заходів економічної безпеки, тис. грн											
					1-й міс	2-й міс	3-й міс	4-й міс	5-й міс	6-й міс	7-й міс	8-й міс	9-й міс	10-й міс	11-й міс	12-й міс
1	01.17	6 187	449432	0,772	581805	497 182	526 845	455 154	413 385	517 228	518 667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171
2	02.17	4896	315232	0,634	497182	526 845	455 154	413 385	517 228	518 667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822
3	03.17	4495	377721	0,717	526845	455 154	413 385	517 228	518 667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127
4	04.17	5581	280559	0,616	455154	413 385	517 228	518 667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127	947777
5	05.17	2627	250873	0,607	413385	517 228	518 667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065
6	06.17	6431	383238	0,741	517228	518 667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949
7	07.17	3658	478453	0,922	518667	517 410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166
8	08.17	7572	571128	1,104	517410	547 767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166	
9	09.17	5974	623823	1,139	547767	567 857	564 788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166		
10	10.17	9630	723846	1,275	567857	564 788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166			
11	11.17	11740	722437	1,279	564788	600 171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166				
12	12.17	10722	1316385	2,193	600171	897 822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166					
13	01.18	5976	693548	0,772	897822	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166						
14	02.18	8406	704495	0,634	1111127	947 777	930 065	924 949	986 166							
15	03.18	9493	679509	0,717	947777	930 065	924 949	986 166								
16	04.18	8475	573296	0,616	930 065	924 949	986 166									
17	05.18	5831	561328	0,607	924949	986166										
18	06.18	7426	730696	0,741	986166											
Коефіцієнт автокореляції R_{ac} :					1,000	0,884	0,724	0,624	0,544	0,508	0,465	0,362	0,021	-0,518	-0,553	-0,431
Коефіцієнт кореляції R :					0,339	0,381	0,714	0,816	0,706	0,606	0,590	0,427	0,264	-0,154	-0,039	-0,446
Коефіцієнт детермінації R^2 :					0,115	0,145	0,509	0,665	0,498	0,368	0,348	0,183	0,070	0,024	0,002	0,199
Критерій довіри $t_{дов}$:					1,442	1,594	3,812	5,085	3,450	2,529	2,312	1,418	0,775	-0,412	-0,095	-1,115
Критерій довіри $t_{кр}$:					2,120	2,131	2,145	2,160	2,179	2,201	2,228	2,262	2,306	2,365	2,447	2,571

Примітка * - розроблено автором

У таблиці 5.12 представлені розраховані коефіцієнти еластичності.

Таблиця 5.12

Коефіцієнти еластичності обсягів продажів страхових послуг СК «Альфа
Страхування» від витрат на економічну безпеку за 2017 р.
(розроблено автором)

Період дії (Т)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	Коефіцієнт еластичності (D)
1-й міс.	11,5%	30,79
2-й міс.	14,5%	34,43
3-й міс.	50,9%	63,57
4-й міс.	66,5%	72,22
5-й міс.	49,8%	62,14
6-й міс.	60,6%	50,33
7-й міс.	34,8%	46,84
8-й міс.	18,3%	35,90
9-й міс.	7,0%	28,30
10-й міс.	2,4%	-20,69
11-й міс.	0,2%	-4,61
12-й міс.	19,9%	-50,40

Таким чином, коефіцієнт еластичності є показником в числовому вираженні, межі зміни якого від нуля до нескінченності [317]. Саме коефіцієнт еластичності являє собою статистичний інструмент, який дозволяє, крім того, що виміряти той чи інший економічний процес, ще і пояснити підсумковий результат.

З метою визначання ступеня впливу визначених факторів на досліджувані показники, використовується показник еластичності, який показує, на скільки відсотків зміниться результат I_i (обсяги продажів страхових послуг) від своєї прогнозовної величини при зміні на 1% середнього значення фактору K_i (рівень витрат на економічну безпеку підприємства).

Коефіцієнт еластичності слугує важливою характеристикою процесу [317], що вивчається, і обчислюється як множення значення похідної цієі

функціональної залежності на відношення середньої величини фактору K_i до відповідної йому прогнозованої величини витрат ресурсів I_i :

$$K_{I(K_I)} = f'(K_i) \cdot \frac{\bar{K}_i}{\hat{I}_i}, \quad (5.2)$$

де $K_{I(K_I)}$ – коефіцієнт еластичності або пропорційності;

$f'(K_i)$ – похідна функції;

\bar{K}_i – середня величина фактору, що впливає (рівень витрат на економічну безпеку підприємства);

\hat{I}_i – розрахункова (прогнозна) величина результативного показника.

Найбільший коефіцієнт еластичності 72,22% був у квітні 2017 року, потім він повільно зменшується. Побудуємо корелограму 4-го місяця дії заходів економічної безпеки (рис. 5.9) та зв'язок економічної безпеки з продажами страхових послуг за часом (інерційність) для СК «Альфа Страхування» (рис. 5.10).

Після аналізу залежності обсягів продажів послуг СК «Альфа Страхування» від рівня витрат на економічну безпеку (з урахуванням впливу сезонного фактору) можна зробити загальні висновки:

1. В абсолютній більшості випадків (66%) зміна витрат на економічну безпеку позначається на обсягах продажів страхових послуг.
2. Ефект економічної безпеки при цьому має кумулятивний характер: зростає до 4-го місяця, а потім плавно зменшується.
3. Збільшення (зменшення) витрат на економічну безпеку на 1000 гривень збільшує (зменшує) обсяг продажів послуг в середньому на 46 грн.

Проведемо аналіз зв'язку частоти покупок страхових послуг з рівнем витрат на економічну безпеку (з урахуванням впливу сезонного фактору) (табл. 5.13). У таблиці 5.14 представлені розраховані коефіцієнти еластичності.

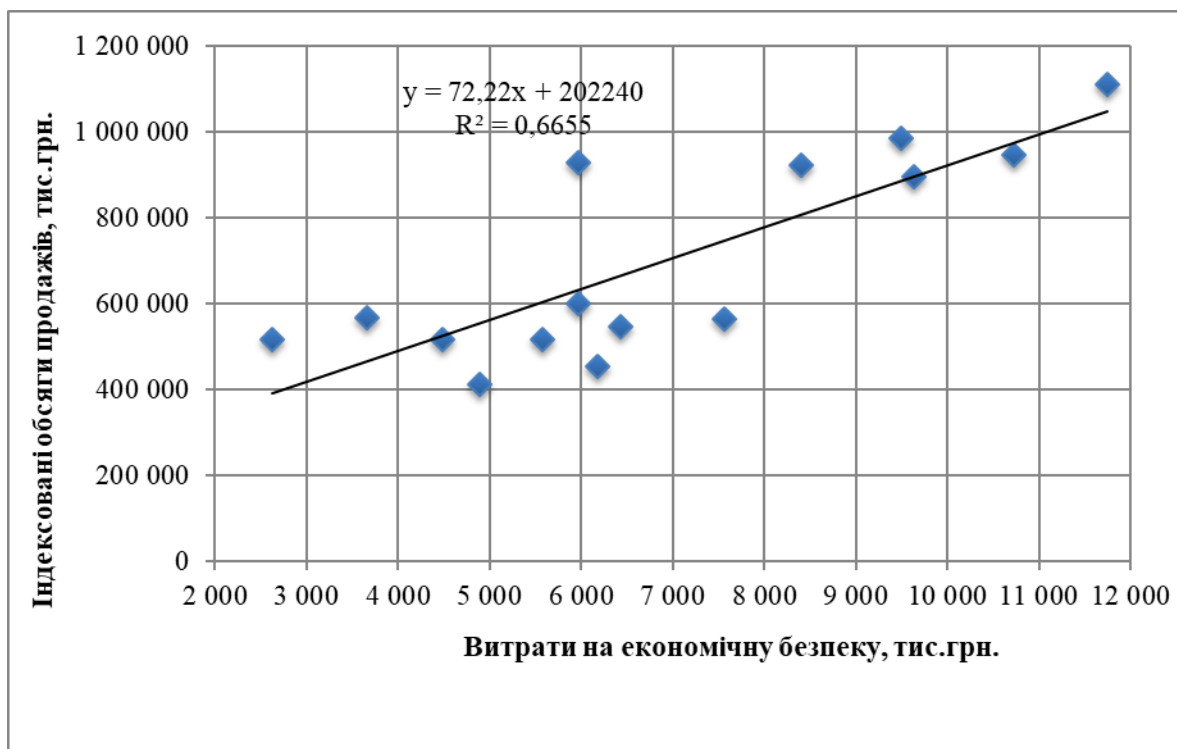

Рис. 5.9. Корелограма 4-го місяця дії заходів економічної безпеки (розроблено автором)

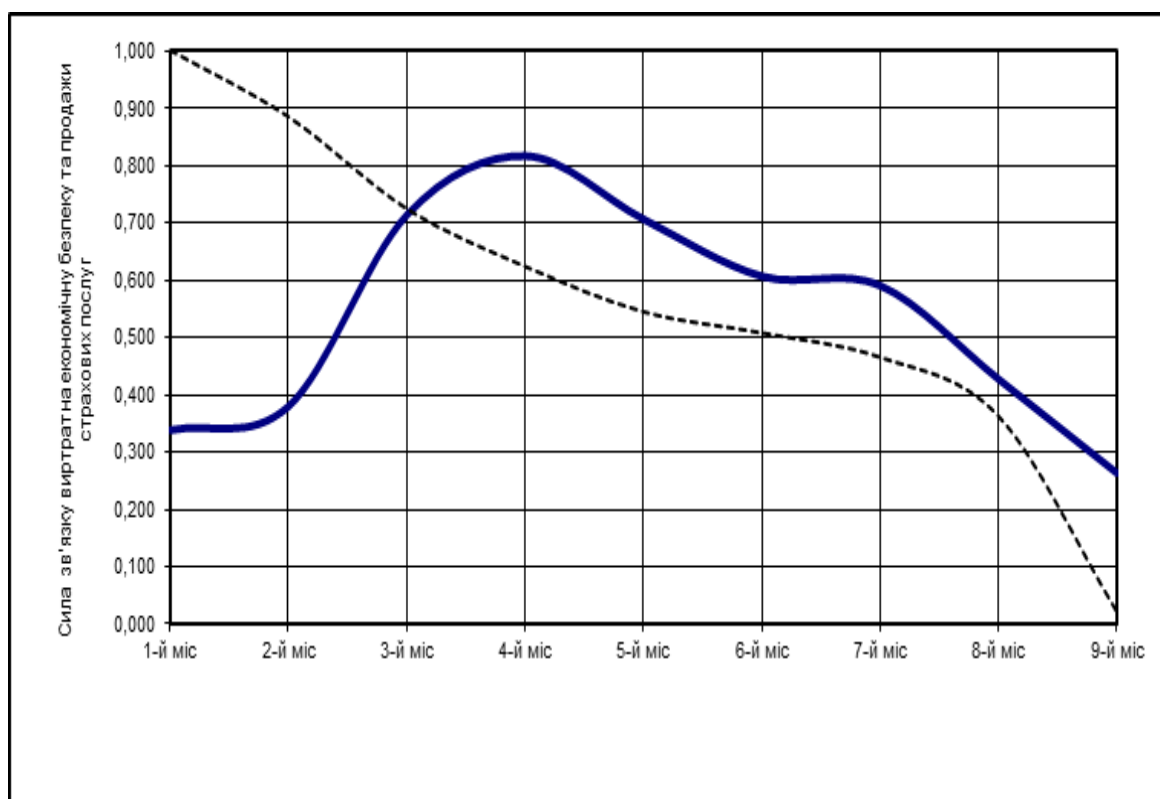

Рис. 5.10. Зв'язок економічної безпеки з продажами страхових послуг за часом (інерційність) для СК «Альфа Страхування» (розроблено автором)

Таблиця 5.13

Аналіз зв'язку частоти покупок страхових послуг з рівнем витрат на економічну безпеку (з урахуванням впливу сезонного фактору) *

№	Місяць	Витрати ЕБ, тис. грн.	Частота покупок	Індекс місяця	Усереднені (індексовані) доходи за 2017 – 2018 рр. в період впливу заходів економічної безпеки, тис. грн.											
					1-й міс	2-й міс	3-й міс	4-й міс	5-й міс	6-й міс	7-й міс	8-й міс	9-й міс	10-й міс	11-й міс	12-й міс
1	01.17	6 187	9 498	0,772	12 295	13 142	13 850	12 043	10 654	11 391	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867
2	02.17	4 896	8 333	0,634	13 142	13 850	12 043	10 654	11 391	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763
3	03.17	4 495	9 930	0,717	13 850	12 043	10 654	11 391	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453
4	04.17	5 581	7 424	0,616	12 043	10 654	11 391	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844
5	05.17	2 627	6 466	0,607	10 654	11 391	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255
6	06.17	6 431	8 440	0,741	11 391	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671
7	07.17	3 658	9 692	0,922	10 506	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079
8	08.17	7 572	10 632	1,104	9 632	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079	
9	09.17	5 974	11 122	1,139	9 766	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079		
10	10.17	9 630	11 483	1,275	9 008	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079			
11	11.17	11 740	10 919	1,279	8 537	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079				
12	12.17	10 722	17 255	2,193	7 867	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079					
13	01.18	5 976	10 632	0,772	13 763	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079						
14	02.18	8 406	10 432	0,634	16 453	15 844	15 255	15 671	15 079							
15	03.18	9 493	11 360	0,717	15 844	15 255	15 671	15 079								
16	04.18	8 475	9 404	0,616	15 255	15 671	15 079									
17	05.18	5 831	9 511	0,607	15 671	15 079										
18	06.18	7 426	11 173	0,741	15 079											
Коефіцієнт автокореляції R_{ac} :					1,000	0,788	0,460	0,200	-0,074	-0,500	-0,776	-0,750	-0,822	-0,872	-0,544	-0,080
Коефіцієнт кореляції R :					-0,165	-0,007	0,428	0,727	0,674	0,730	0,633	0,534	0,243	0,009	-0,150	-0,377
Коефіцієнт детермінації R^2 :					0,027	0,000	0,183	0,528	0,454	0,532	0,400	0,285	0,059	0,000	0,023	0,142
Критерій довіри $t_{дов}$:					-0,667	-0,028	1,772	3,815	3,158	3,538	2,583	1,893	0,709	0,024	-0,372	-0,910
Критерій довіри $t_{кр}$:					2,120	2,131	2,145	2,160	2,179	2,201	2,228	2,262	2,306	2,365	2,447	2,571

Примітка * - розроблено автором

Коефіцієнти еластичності частоти покупок страхових послуг з рівнем витрат на економічну безпеку СК «Альфа Страхування» у 2017 р.

(розроблено автором)

Період дії (Т)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	Коефіцієнт еластичності (D)
1-й міс.	2,7%	-0,18
2-й міс.	0,0%	-0,01
3-й міс.	18,3%	0,48
4-й міс.	52,8%	0,82
5-й міс.	45,4%	0,78
6-й міс.	73,0%	0,84
7-й міс.	40,0%	0,74
8-й міс.	28,5%	0,65
9-й міс.	5,9%	0,30
10-й міс.	0,0%	0,01
11-й міс.	2,3%	-0,13
12-й міс.	14,2%	-0,22

Найбільше значення коефіцієнта еластичності 0,82% спостерігалось у квітні 2017 року, потім він повільно зменшується. Побудуємо корелограму 4-го місяця дії заходів економічної безпеки (рис. 5.11) та зв'язок економічної безпеки з частотою покупок страхових послуг за часом (інерційність) для СК «Альфа Страхування» (рис. 5.12).

Маркетингова діяльність в умовах інформаційного суспільства набуває нових особливостей функціонування як з боку підприємства, так і з боку споживача. Змінюється поведінка споживачів під впливом Інтернет-технологій, що потребує переосмислення традиційних процесів маркетингової діяльності підприємства з позицій забезпечення економічної безпеки підприємства страхового сектору.

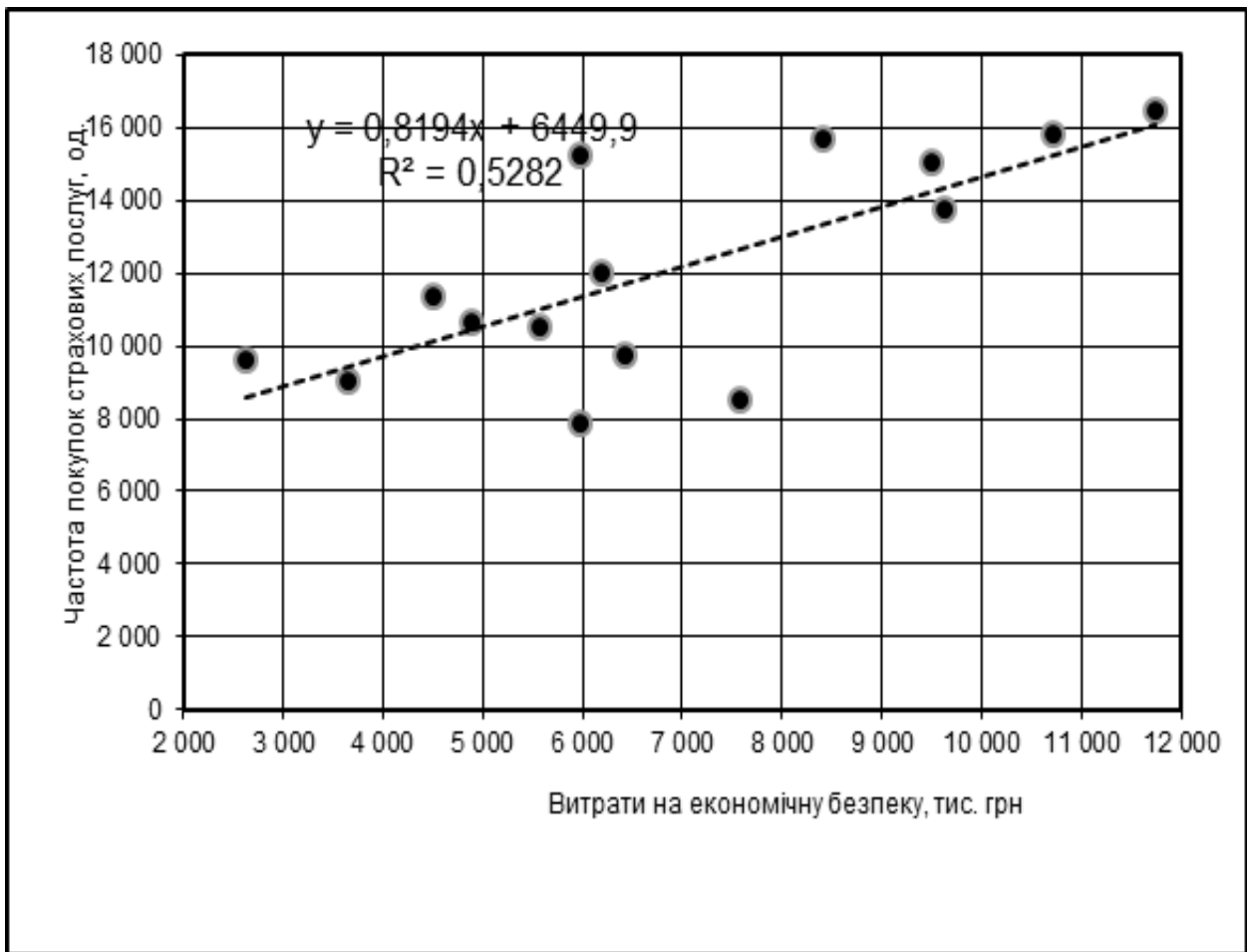

Рис. 5.11. Корелограмма 4-го місяця дії заходів економічної безпеки СК «Альфа Страхування» (розроблено автором)

Після аналізу залежності частоти покупок страхових послуг споживачами СК «Альфа Страхування» від рівня витрат на економічну безпеку (з урахуванням впливу сезонного фактору) можна зробити наступні висновки:

1. У 53 випадках зі 100 зміна витрат на економічну безпеку позначається на потоках покупців.

2. Ефект впливу при цьому економічної безпеки має кумулятивний характер: зростає до 4-го місяця, а потім повільно зменшуються.

3. Збільшення (зменшення) витрат на економічну безпеку на 10000 грн. збільшує (зменшує) потік покупців на 82 людини.

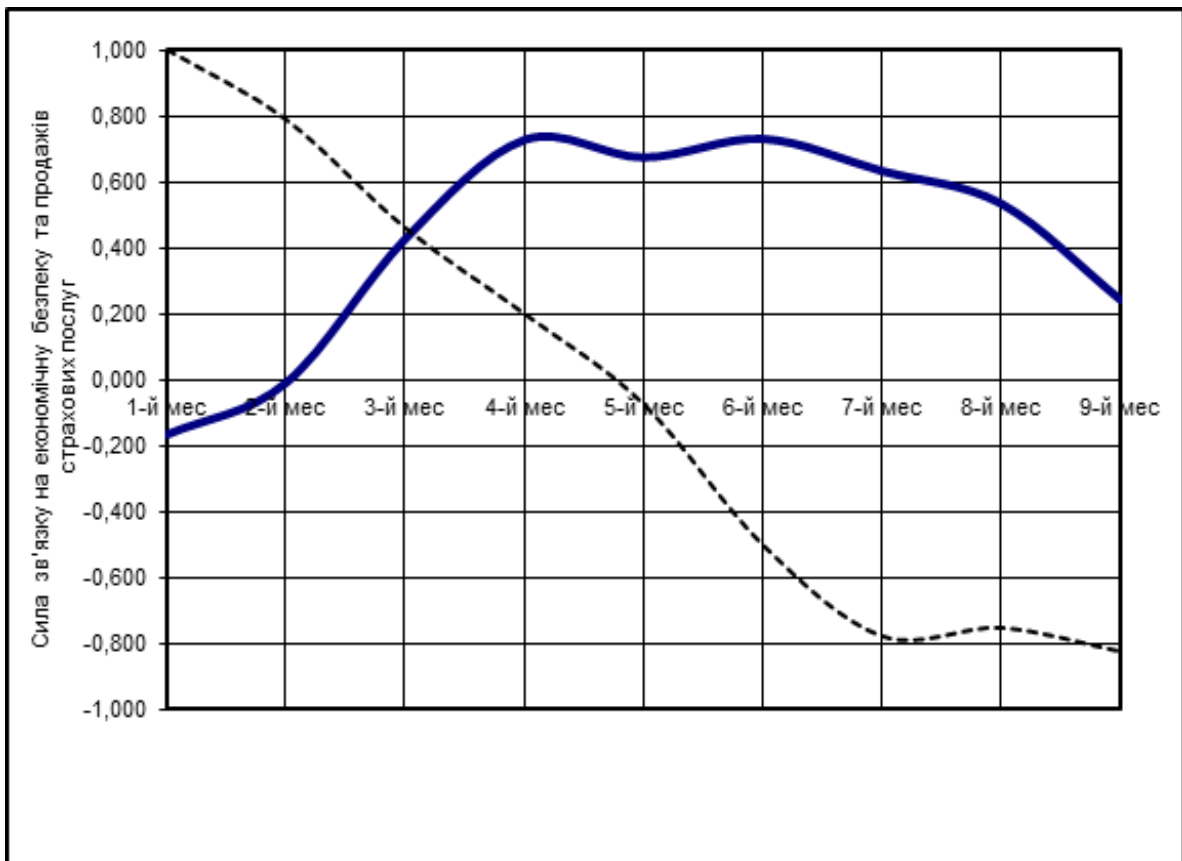

Рис. 5.12. Зв'язок витрат на економічну безпеку з покупками страхових послуг за часом (інерційність) для СК «Альфа Страхування» (розроблено автором)

4. Зв'язок частоти продажів страхових послуг з витратами на економічну безпеку визнано однозначно високим, надійним і статистично достовірним. Результати попереднього аналізу (аналіз залежності обсягів продажів страхових послуг СК «Альфа Страхування» від рівня витрат на економічну безпеку) повністю підтвердилися.

У своїх працях дослідники [379] наголошують на значній ролі інформаційних технологій в економічних відносинах суб'єктів ринку, що потребує нових підходів до маркетингової діяльності підприємств. Інформаційні технології значною мірою впливають на функціонування кожної підсистеми маркетингу, створюючи нові можливості та загрози. У цьому контексті науковцями [306] було запропоновано інформаційну концепцію маркетингу – маркетингова діяльність підприємства, яке

частково або повністю функціонує в мережі Інтернет та використовує специфічні для гіпермедійного середовища маркетингові стратегії та методи ведення бізнесу для підвищення рівня його конкурентоспроможності [244].

Розвиток інформаційних технологій надає можливість застосовувати індивідуальний маркетинг для споживачів, задовольняючи потреби кожного клієнта, при цьому охоплюючи значну кількість замовлень. У цій ситуації все більш важливою стає побудова маркетингової системи довгострокової взаємодії підприємств страхового сектору з клієнтами та іншими суб'єктами ринку з метою задоволення всіх стейкхолдерів у процесі економічної взаємодії.

Однак не лише виробник послуг в умовах інформаційного суспільства має доступ до інформації, а й споживачі спроможні отримувати інформацію про виробників, вигідні пропозиції на ринку та технологічну специфіку процесу обігу товарів. Також споживач не лише отримує цю інформацію, він має можливість її поширення в мережі Інтернет та за допомогою інших технологій, обмінюватися досвідом з іншими споживачами, надавати поради, тобто безпосередньо впливати на подальшу споживчу поведінку інших учасників.

У процесі такої взаємодії, споживачі стали об'єднуватися у спільноти та віртуальні співтовариства [244]. Перебуваючи в середовищі таких співтовариств, користувачі активно взаємодіють один з одним і впливають на споживчу поведінку. У такій ситуації підприємства можуть не лише взаємодіяти з окремими споживачами, а й з цілими групами споживачів, які, на відміну від масового ринку, активно впливають один на одного.

У процесі формування стратегії взаємодії зі споживачем в Інтернеті як складової стратегії забезпечення економічної безпеки необхідна якісна оцінка комунікаційного середовища, що ґрунтується на результатах аналізу інформаційного середовища [44]. З метою оцінки комунікаційного середовища необхідно здійснювати аналіз його сприятливості для конкретного підприємства страхового сектору за допомогою контент-аналізу, який є найбільш ефективним

інструментом для вказаної мети.

Процедура проведення контент-аналізу передбачає наступні етапи [309; 348]:

Етап 1. Визначення а) сукупності досліджуваних джерел та їх структурування за типом (преса, Інтернет, радіопередачі та ін.); б) типу повідомлення (статті, рекомендації на сайті, публікації у соціальних мережах та ін.); в) сторони комунікації (споживач, що поширює комунікацію чи представники компаній); г) періоду поширення повідомлення (місяць, квартал, рік).

Етап 2. Формування інформаційної бази шляхом систематизації отриманих повідомлень для аналізу за параметрами на першому етапі.

Етап 3. Виділення окремих елементних одиниць аналізу: поняття, відображені у конкретних термінах; теми, виражені в абзацах, частинах текстів, статтях, публікація тощо; назви брендів та ін.; події, факти та ін.; сенс апеляцій до потенційного адресата.

Етап 4. Визначення індикаторів вимірювання, до них відносяться: частота, спрямованість та інтенсивність. Дослідник може заміряти від однієї до трьох характеристик.

Етап 5. Здійснення процедури кодування інформації за заданими параметрами.

Етап 6. Інтерпретування підсумків контент-аналізу.

Використовуючи розроблену автором матрицю, визначимо стратегію взаємодії зі споживачами в середовищі Інтернет як складової загальної стратегії забезпечення економічної безпеки (табл. 5.15) [44].

У запропонованій матриці «готові до покупки» споживачі – є найбільш перспективні споживачі, вже готові до покупки, які потребують безпосередньої націленої комунікації, що направлена на продаж товару. У даному випадку доцільно застосовувати стратегію розвитку відносин зі споживачем. Реалізація даної стратегії можлива завдяки застосуванню рекламного механізму – таргетингу.

Матриця «ступінь готовності споживача – комунікаційне середовище»

		Комунікаційне середовище	
		Сприятливе	Невідповідний
Ступінь готовності споживача до покупки	Висока	Стратегія розвитку відносин-продаж (Готові до покупки споживачі)	Стратегія повернення споживачів (Потенційні споживачі конкурентів)
	Низька	Стратегія розвитку споживача – актуалізація потреби (Потенційні споживачі)	Стратегія потенційного розвитку (Проблемні споживачі)

Наступна стратегія у матриці – стратегія повернення. Ця стратегія передбачає роботу з потенційними споживачами конкурентів, тобто такими, що вже готові до покупки, проте не розглядають підприємство в якості постачальника товару – страхової послуги. Це може бути пов'язано з відсутністю інформації щодо підприємства страхового сектору або через негативне ставлення до нього. Тобто, комунікаційне середовище є несприятливим для просування бренду (негативні відгуки, сильні позиції конкурента у сприйнятті споживача, погана інформованість щодо бренду). У такому випадку рекомендується застосовувати стратегію повернення споживачів шляхом поширення комунікації, що підкреслює переваги товару відносно конкурентів, або недоліки конкурентів. Робота з даними споживачами передбачає удосконалення контексту, поширення бажаної інформації у комунікаційному середовищі компанії та зацікавлених споживачів.

Квадрант «потенційні споживачі» – визначає споживачів, що перебувають у сприятливому інформаційному середовищі, але для яких товар – страхова послуга є латентною потребою, тобто вони ще не готові до покупки. Стратегія розвитку споживача передбачає активне поширення через контекстний контур комунікації, направленої на актуалізацію потреби у споживача.

Останній квадрант матриці – «проблемні споживачі», вони потребують роботи

як над інформаційним середовищем у якому перебувають, так і над актуалізацією потреби у товарі, для цього доцільно використовувати стратегію потенційного розвитку споживачів. Вона передбачає активну роботу за обома рівнями комунікаційного впливу, контекстний рівень направлений на створення потреби у товарі, розкриття нових можливостей застосування товару, рекламний рівень комунікації направлений на підкреслення переваг товару порівняно з конкурентами.

Для реалізації кожної з запропонованих стратегій підприємство страхового сектору може використовувати доцільні засоби просування на кожному рівні комунікаційного впливу (табл. 5.16).

Таблиця 5.16

Засоби просування відповідно до стратегії взаємодії підприємств страхового сектору зі споживачем в мережі Інтернет (авторська розробка)

Тип стратегії	Інформаційний рівень комунікаційного впливу	Товарний рівень комунікаційного впливу
Стратегія розвитку відносин зі споживачем	Нагнітання ажіотажу навколо бренду, підтримка рівня тривожності споживачів	Активний таргетинг і ретаргетинг на цільових споживачів у соціальних мережах та у контекстній рекламі. Пропозицій щодо стимулювання збуту (знижки, акції, кількість обмежена та ін.)
Стратегія розвитку споживача	Створювати попит на конкретний вид страхової послуги. Актуалізувати латентну потребу в товарі (відгуки щодо переваг використання товару) Підкреслення важливості товарної категорії, способів застосування	Реклама акцентована на вигоди від використання даної страхової послуги.
Стратегія повернення споживача	Змінювати важливість атрибутів по яким конкурент вигідніший Ослаблювати конкурентів через послаблення сильних сторін бренду-конкурента	Стратегія диференціації бренду, акцент на сильних сторонах товару «страхова послуга». Підкреслення переваг та унікальності бренду. Створення додаткових вигід для споживача. Підвищення післяпродажного обслуговування клієнта
Стратегія потенційного розвитку споживача	Створення потреби у товарі «страхова послуга», розкриття нових можливостей застосування	Підкреслення переваг даної страхової послуги порівняно з конкурентами, створення бажаного іміджу компанії

Таким чином, визначивши стратегію взаємодії зі споживачем в Інтернет-середовищі, підприємство страхової діяльності має підґрунтя для розробки комунікаційної стратегії. Тобто напрям стратегії взаємодії зі споживачем в Інтернеті є основою для подальшої комунікаційної стратегії.

Наступним блоком є розробка стратегії комунікації підприємств страхового сектору в Інтернет-середовищі та загалом у всьому інформаційному просторі. Відповідно до обраної стратегії комунікацій формується оптимальний комплекс маркетингових комунікацій, а саме: контекстна та банерна реклама, просування у мережесх співтовариствах та на форумах обговорення товарів та послуг. Для реалізації визначеної стратегії підприємство страхового сектору може використовувати такі інструменти як генерація контенту в мережі, управління мережевими співтовариствами присвячені бренду компанії, таргетинг і ретаргетинг.

Механізми таргетингу та ретаргетингу є досить ефективними інструментами у процесі реалізації краудтехнологій у маркетингових комунікаціях. Вони надають змогу забезпечити персоніфікацію комунікацій, направити цільову рекламу саме на потенційно перспективного споживача, чий психографічний чи поведінковий профіль свідчить про готовність споживача до здійснення покупки [348]. Отже, розглянуті механізми таргетингу та ретаргетингу, надають можливість реалізувати обрані стратегії комунікаційної політики підприємств страхового сектору та стратегії управління поведінкою споживачів.

Для оцінювання реалізації комунікаційної стратегії рекомендовано здійснити аналіз ключових показників ефективності комунікацій, тобто проаналізувати так звану КРІ-систему (key performance indicators). КРІ – це показники діяльності підприємства, які допомагають у досягненні стратегічних і тактичних (операційних) цілей. Використання ключових показників ефективності дає підприємству можливість оцінити свій стан і допомогти в оцінці реалізації стратегії. Розробка авторської КРІ-системи ґрунтується на результатах

дослідження міжнародної організації у сфері контент-маркетингу Content Marketing Institute. Oghazi, P., Karlsson, S., Hellström, D., Hjort, K. [341] запропонували виділити ключові метрики для аналізу інформаційного середовища за чотирма функціями контенту: сприйняття, поширення чи обмін інформацією, конверсія та продаж. У межах дисертаційного дослідження запропоновано наступну KPI-систему показників ефективності для комунікаційної діяльності підприємства в Інтернеті на основі краудтехнологій (табл. 5.17).

Таблиця 5.17

KPI-система для визначення ефективності краудмаркетингу

Групи, об'єднанні за функціями контенту	Приклади показників
Показник ефективності продажу (ROI)	Доходи від продажу страхового продукту; Вартість продажу одного страхового продукту (середня); Дохід (з одного фоловерів, ліда, покупця); Частка постійних клієнтів (у соціальних мережах порівняно з іншими каналами).
Показник ефективності обміном мережевої інформації	Кількість посилань на повідомлення; Кількість перепостів; Коментарі (кількість/якість); Likes “лайки” та рейтинги; Reviews - Рецензії (кількість); Participants - Учасники та активні учасники.
Показник ефективності сприйняття мережевої інформації	Кількість переглядів сторінки (публікації); Тривалість перегляду; Кількість скачувань.
Показник ефективності конверсії	Конверсії (поштова передплата, скачування, установка віджетів та інструментів); Зареєстровані користувачі; Кількість лідів (у день, тиждень, місяць); Вартість ліда.

Показники, що використовуються у наведеній КРІ-системі, можна агрегувати з внутрішньої звітності підприємств страхового сектору, зокрема з даних лічильників сайтів, сторінки адміністрування Інтернет-співтовариств і даних щодо рівня продажу. Перші три групи показників є здебільшого технічними, що ускладнює їх однозначну оцінку ефективності. У цілому, завдяки КРІ-системі можна оцінити інтенсивність просування підприємства страхового сектору у соціальних медіа засобами краудмаркетингу порівняно з найближчими конкурентами. Ці показники надають змогу проаналізувати проблемні пункти у комунікаційній діяльності компанії у соціальних медіа.

Відповідно до цього варто проводити оцінку комунікаційної стратегії для визначення подальших напрямів корегування комунікацій. Для вирішення цього завдання запропоновано наступний інструмент у вигляді матриці, що надає змогу визначити, які саме компоненти у комунікаційній стратегії підприємства в Інтернеті доцільно буде змінити (табл. 5.18).

Таблиця 5.18

Матриця напрямів корегування комунікаційної політики

Товарний рівень комунікаційного впливу	Інформаційний рівень комунікаційного впливу	
	Відповідний	Невідповідний
Відповідний	Підтримувати існуючу комунікацію	Змінювати інформаційний рівень комунікаційного впливу
Невідповідний	Змінювати товарний контур впливу	Змінювати обидва контури комунікаційного впливу

Визначення відповідності кожного з рівнів комунікаційного впливу проводиться шляхом контент-аналізу та методами експертного оцінювання, аналогічно до процедури визначення сприятливості комунікаційного середовища описаного вище у цьому підпункті.

Відповідно до наведеної матриці, підприємство визначає подальший напрям корегування комунікацій за кожним рівнем комунікаційного впливу. Якщо комунікація за обома рівнями є відповідною, тобто сприйняття бренду споживачами відповідає стратегії позиціонування слід підтримувати обрану комунікаційну політику. Якщо контекстний рівень впливу є невідповідним до існуючої рекламної комунікації, підприємство може коригувати цю ситуацію за допомогою поширення бажаного контексту, спростування невірних стереотипів серед співтовариств про бренд. Коли товарно-інформаційний контур є невідповідним, це пов'язано з тим, що у споживачів складається певний образ товару серед учасників співтовариств, а компанія робить акцент на інших перевагах бренду, які споживачі не сприймають. У цьому випадку простіше змінити рекламну комунікацію, а ніж докорінно змінювати образ бренду. Коли комунікація бренду повністю не відповідає його образу серед учасників співтовариств і серед окремих споживачів рекомендується змінювати обидва контури комунікаційного впливу. З метою застосування положень концепції краудмаркетингу в комунікаційній діяльності підприємств страхового сектору на ринку удосконалено науково-методичні положення формування стратегії комунікацій в Інтернеті, а саме, розроблено структурно-логічну схему формування маркетингової комунікаційної стратегії в Інтернеті. На відміну від наявних, наведена схема доповнена етапом побудови стратегії взаємодії зі споживачем в Інтернеті, що є основою для визначення комунікації зі споживачем та з мережевими спільнотами в Інтернеті. Запропонований етап, ґрунтується на аналізі ступеня готовності цільових споживачів до покупки та стану комунікаційного середовища підприємства.

Отже, залучення Інтернет-технологій у процес виробництва та обміну між суб'єктами ринку сприяє підвищенню рівня ефективності діяльності підприємств страхового сектору та збільшенню задоволеності потреб споживачів. Застосування Інтернет-технологій надає можливість формувати конкурентні переваги для

виробників товарів.

Також актуальною для підприємств страхового сектору є проблема пошуку висококваліфікованого, компетентного, творчого, креативного, вмотивованого, клієнтоорієнтованого, спроможного до самовдосконалення та адаптивного до змін працівника. Диверсифікація діяльності підприємств страхового сектору на галузевому ринку, загострення конкурентної боротьби, швидка зміна потреб і запитів на фоні зростання вибагливості споживачів спонукає топ-менеджмент оптимізувати й удосконалювати кадрову політику для забезпечення та підвищення рівня економічної безпеки підприємства страхового сектору. Спеціальна освіта, професійні компетенції, досвід роботи на сьогодні є базовими, проте недостатніми ознаками претендента на роботу. Зростання ваги людського фактору в страховій діяльності підприємств страхового сектору приводить до підвищення вимог до претендента з акцентом на сукупності особистісних якостей та креативному потенціалі. Застосування такого підходу (комплексного) до пошуку, набору, відбору, адаптації, навчання і побудови партнерських відносин з персоналом дозволить забезпечити та підвищити якість страхового продукту (продукції, послуг), процесу реально-гарантованого обслуговування, додаткового сервісу та репутації підприємства страхового сектору.

У той же час персонал, який відповідає визначеним вимогам підприємства страхового сектору, в свою чергу має свої зустрічні вимоги та потреби.

Відповідно до піраміди потреб Маслоу, чим вище кваліфікація та професійні здібності спеціаліста, тим більш якісними і широкими є його потреби, в ієрархії яких пріоритет займають потреби власної реалізації творчого потенціалу. Тобто йому потрібні відповідні умови й середовище, що дозволить повністю реалізувати творчий потенціал, а індивідуальні цінності гармонічно поєднуюватимуться з корпоративними. В цьому аспекті класичне працевлаштування і навчання персоналу відходять на другий план. На перший план виходять внутрішнє середовище і потенціал підприємства, чинники побудови взаємовідносин в

системі «керівник-персонал-клієнт», корпоративна культура та безпосередньо працівник, а ці категорії є об'єктом дослідження внутрішнього маркетингу. Одне із основних завдань внутрішнього маркетингу полягає у систематичній оптимізації процесів, що відбуваються усередині підприємства.

Контактний персонал, що орієнтований на індивідуалізацію пропозиції у досягненні максимального задоволення запитів і потреб клієнта, як основна сполучна ланка, покликаний здійснювати маркетингові функції і вибудовувати відносини між усіма контактними аудиторіями підприємства.

Від нього залежить результативність діяльності підприємства-послугодавача, якість роботи з клієнтами, формування попиту, створення і донесення маркетингової інформації до споживачів (внутрішніх і зовнішніх), а відтак лояльне їх ставлення до підприємства (як послугодавача та роботодавця) і послуг, що ним пропонуються.

Для визначення та оцінювання ролі контактного персоналу у задоволенні потреб споживачів і досягненні маркетингових цілей підприємства необхідно систематизувати сукупність підходів, методів, прийомів та процедур, що будуть застосовані на різних етапах роботи з таким персоналом. Для досягнення визначеної мети, пропонується виокремити та проаналізувати чотири етапи вибудови відносин топ-менеджменту підприємства страхового сектору з контактним персоналом:

1. Рекрутинг контактного персоналу, як передумова впровадження системи внутрішнього маркетингу підприємством страхового сектору.

2. Розробка основних принципів побудови партнерських взаємовідносин топ-менеджменту підприємства з контактним персоналом.

3. Розробка моделі компетенцій контактного персоналу з визначенням особистих, професійних і ділових його якостей для максимального задоволення потреб і запитів споживачів страхового продукту.

4. Розробка методичних підходів до оцінювання компетенцій контактного

персоналу у формуванні бренд-стратегії та досягненні маркетингових цілей підприємства.

Детально зупинимось на характеристиці кожного із наведених етапів.

У сучасному розумінні послуги з рекрутингу – є особливим різновидом бізнесу, що орієнтований на пошук, найм та управління персоналом. Blacksmith N., Willford J. C., Behrend T. S. [230] характеризують рекрутинг як професійні платні послуги з підбору персоналу для компанії-роботодавця, що здійснюються незалежною структурою на замовлення. Такі структури допомагають підприємствам-роботодавцям підібрати висококваліфіковані управлінські й робітничі кадри та створити кадровий резерв. На сьогодні рекрутинг є обов'язковим та необхідним процесом, від якості та ефективності якого безпосередньо залежить результативність підприємства. За даними консалтингової фірми «Palmen Institute», до рекрутингу сьогодні вдається більше 90% всіх американських компаній [251].

O'Neill T.A., Lewis R.J., Law S.J., Larson N., Hancock S., Radan J., Carswell J.J. [343] пропонують загальну схему дій HR-менеджерів у відборі потрібного персоналу. Її ключовими структурними елементами є наступні: визначення потреб підприємства-замовника послуги; оптимізація розробки процедур відбору та їх окупність; встановлення стандартів для прийняття рішень щодо найму; розробка можливостей постійного удосконалення. Такий підхід дозволяє заздалегідь визначити перспективи професійних досягнень кандидатів на посаду, допоможе підприємству впоратись з труднощами, досягти успіху і розвиватися. Основні завдання сучасного рекрутингу: завдання, пов'язані з замовником послуг: пошук і відбір персоналу відповідно до вимог роботодавця; конфіденційність пошуку; надійність підбору (відповідальність і гарантії) [357]; підбір в чітко обумовлений контрактом термін; завдання, що стосуються рекрутингової агенції: рентабельність і результативність діяльності [375]; пошук і навчання власних кадрів; створення імені й просування марки на ринку кадрових послуг; завдання

щодо формування цивілізованого ринку праці: альтернатива державній службі зайнятості, дослідження динаміки і тенденцій розвитку ринку праці, рівня заробітних плат, вимог до кадрів, консультації підприємств і здобувачів з кадрових питань [359] тощо.

На основі визначених у попередньому підрозділі методах оцінки рівня і якості результатів роботи контактного персоналу запропоновано виділити три ключових показника, застосування яких буде достатнім для оцінки результативності рекрутингу контактного персоналу. Це такі ключові показники ефективності (KPI), як: час на підбір (час закриття вакансії), кількість закритих вакансій на одного менеджера і вартість підбору.

1. Час на підбір або час закриття вакансії (time to fill, TTF). Цей показник обчислюється шляхом співвідношення сумарної кількості днів, витрачених на закриття всіх вакансій до загальної кількості вакансій. TTF-метод може бути використаний для оцінки ефективності роботи HR-відділу підприємства, рекрутингової агенції, або окремого рекрутера і дає можливість планувати роботу з укладання договорів на надання послуг з рекрутингу, порівняти ефективність роботи окремих рекрутерів та покращити оперативність роботи. Зауважимо, що час підбору буде залежати від вимог роботодавця до претендента на посаду. Отже, чим вище показник TTF, тим вищою є вартість підбору і нижчою оцінка роботи рекрутера. Однак при цьому слід також враховувати кількість вакансій з якими одночасно працює рекрутер, і що саме слід вважати датою закриття вакансії (день виходу кандидата на роботу чи день, коли він погодився на пропозицію).

2. Вартість підбору або вартість закриття вакансії (cost per hire, CPH). Показник CPH дозволяє проаналізувати співвідношення отриманого прибутку до витрат на організацію процесу рекрутингу. Зниження вартості закриття вакансій свідчить про ефективний рекрутинг. Показник якості підбору важливіше, ніж ціна. З показником CPH пов'язаний також порівняльний аналіз інформації у ЗМІ та інших каналах поширення інформації про вакансії. Цей показник

використовується для загальної економічної оцінки роботи HR-відділу підприємства чи рекрутингової агенції, але порівнювати з його допомогою роботу окремих менеджерів або рекрутерів можна, тільки якщо вони підбирають персонал на схожі позиції і працюють в однакових умовах. Розрахунок показника СРН повинен обов'язково відбуватись паралельно з розрахунком показників якості підбору, часу підбору і рівня задоволеності замовника. Оскільки орієнтація лише на зниження вартості підбору означає нівелювання показників зниження рівня задоволеності замовника, рівня утримання нових співробітників та ступеня розчарування кандидатів.

3. Якість підбору або якість закриття вакансій (quality of hire, Період, за яким може оцінюватись робота кандидата, може бути різним (випробувальний термін). Якщо перевірку пройшли всі прийняті на роботу кандидати, то якість буде дорівнювати 100%. На якість відбору будуть впливати чітко і заздалегідь сформовані вимоги компанії-роботодавця до претендента на посаду.

У сучасних закордонних підприємствах використовують нову концепцію розвитку – «top grading» (відбір кращих), згідно якої різниця між конкурентоспроможним і неконкурентоспроможним підприємством полягає у здатності першого знайти, найняти та підвищити у посаді виключно найкращих співробітників, враховуючи власні потреби, одночасно позбавляючись низькопродуктивних працівників [232]. У результаті цього виникає потреба у швидкому та ефективному підборі необхідних кадрів, що власне сприяє розвитку рекрутингу. Отже, успіх сучасних підприємств сфери послуг здебільшого залежить не стільки від стратегічного плану та техніко-технологічної бази, скільки від фахівців, які на них працюють. Між тим, не слід забувати, що помилка у наймі працівників може спричинити і суттєві збитки для підприємства. З метою уникнення таких явищ роботодавці значно посилюють вимоги до претендентів, особливо в післякризовий період. Тому рекрутери при відборі персоналу, окрім традиційних інструментів, використовують новітні технології рекрутингу

(посилені тести і перевірки, «чорні списки» в Інтернет, інформацію соціальних мереж, складають астрологічні карти претендента).

Використовуючи сучасні технології рекрутингу та інструментарій маркетингу персоналу рекрутер, позиціонує фахівця на ринку праці, з одного боку, забезпечує його конкурентоспроможність, а з іншого – конкурентоспроможність підприємства-роботодавця. Тобто, головна задача фахівця з рекрутингу – урівноважити і задовольнити очікування кожної зі сторін. Саме тому використовуючи технології рекрутингу у забезпеченні внутрішнього маркетингу особливу увагу необхідно приділяти управлінню якістю та конкурентоспроможністю контактного персоналу.

У цьому аспекті початковим етапом має бути розробка чітких вимог та параметрів відбору потенційних працівників, які будуть безпосередньо контактувати з клієнтами підприємства та іншими стейкхолдерами, самостійно вирішувати питання, що будуть виникають у процесі взаємодії, працювати з рекламаціями та формувати лояльність клієнтів. Перелік критеріїв відбору персоналу, необхідного підприємству, включає не тільки кваліфікаційні вимоги, а й ділові та особистісні характеристики.

Такі критерії дозволяють оцінити якість контактного персоналу, тобто визначити його специфічні риси, що посилюватимуть конкурентні переваги з урахуванням особливостей конкретного робочого місця та вимог до персоналу як на внутрішньокорпоративному рівні, так і на рівні організації співпраці з клієнтами та іншими стейкхолдерами. Одночасно з цим рекрутинг забезпечує виконання соціальної функції, оскільки в розвинених його формах закладені цивілізовані способи адаптації кадрів на робочому місці та, з використанням інструментарію маркетингу персоналу, забезпечується працевлаштування звільненого персоналу (аутплейсмент).

Експерти з рекрутингу вважають, що у підприємства, яке пропонує соціальний пакет потенційним працівникам, більше шансів залучити

висококваліфікований контактний персонал і утримати його. Однак застосування нематеріальних стимулів досягає своєї мети лише у тому випадку, коли працівник отримує відповідну матеріальну винагороду. Тому наразі затребуваним також є моніторинг зарплат. В останні роки на ринку праці з'явився попит на менеджерів з мотивації, в обов'язки яких входить з'ясування того, наскільки умови роботи на конкретному підприємстві є конкурентоспроможними, а діяльність контактного персоналу результативною. Використання рекрутингу дозволяє проаналізувати можливості та загрози, сильні й слабкі сторони як підприємства, так і персоналу, виявити ключові особливості бізнесів у портфелі, окреслити напрямки стратегічного розвитку з метою завоювання нових та утримання існуючих споживачів (внутрішніх і зовнішніх), вибудовуючи взаємовигідні та довготривалі партнерські відносини з ним. Відповідно раціональний розподіл і використання наявних трудових ресурсів дозволяє урівноважити інтереси акціонера, персоналу і споживачів підвищуючи показники результативності.

Висока результативність рекрутингу для забезпечення ефективного внутрішнього маркетингу підприємства страхового сектору може бути досягнута за рахунок адаптації контактного персоналу до внутрішнього середовища підприємства-роботодавця ще на етапі пошуку, відбору та навчання персоналу до роботи на ньому. Основна мета рекрутингу – підібрати такого претендента на посаду, який максимально відповідатиме її вимогам, без перешкод увіллється в бізнес-процеси без зайвих витрат часу на пролонговану адаптацію та навчання, а також буде клієнтоорієнтованим, лояльним та сприйматиме корпоративну місію і цінності підприємства-роботодавця.

Контактний персонал в системі внутрішнього маркетингу дозволяє забезпечити високу якість обслуговування на всіх стадіях його взаємодії зі споживачем, починаючи від першого контакту, що впливає на формування системи очікувань і вражень, продовжуючи створенням і наданням послуги, тобто організацією і здійсненням процесу обслуговування, закінчуючи супроводом

клієнта та формування його лояльності.

Отже, якщо працівника задовольняють умови праці, оплата, атмосфера в колективі, можливість реалізувати потенціал тощо, мотивація контактного персоналу підвищується. Ґрунтуючись на цьому рекрутинг можна розглядати як дієвий інструмент, що передує управлінню якістю (роботи, послуги, обслуговування тощо), певним чином впливаючи на показники результативності як підприємства, так і персоналу. Відповідно, якщо підприємство-замовник рекрутингових послуг задоволене їх якістю, вакансія вважається закритою.

Наступним, другим, етапом є розробка методів та принципів побудови партнерських взаємовідносин керівництва підприємства з контактним персоналом. Це дозволяє, по-перше, розробити найбільш прийнятну лінію поведінки керівництва з контактним персоналом, по-друге, забезпечити ефективне управління підприємством в тактичному і стратегічному періоді.

Важливою передумовою забезпечення ефективної операційної діяльності підприємства і досягнення синергетичного ефекту є побудова систему взаємовідносин з персоналом ґрунтуючись на компетентнісному підході, починаючи з етапу підбору кандидата на посаду, його ротацією, закінчуючи звільненням.

Після відбору контактного персоналу та залучення його до операційної діяльності доцільним є побудова перспектив його розвитку на підприємстві в підґрунті якої знаходиться методика побудови кривої життєвого циклу. Для контактного персоналу фронт-офісу, менеджерів середньої та вищої ланки топ-офісу, доцільно розробляти індивідуальні криві життєвого циклу.

Потрапляння працівника в зону професійного вигорання підтверджується зниженням його віддачі, погіршенням лояльності, відсутністю задоволення від роботи, зниженням продуктивності праці та погіршенням взаємовідносин у колективі. З метою попередження настання професійного вигорання необхідна систематична діагностика контактного персоналу. Профілактичними

маркетинговими заходами або заходами при виявленні перших ознак вигорання є спостереження та оцінка поведінки, навчання, ротація з метою зміни місця роботи, колективу, обов'язків, делегування додаткових повноважень, відповідальності. Завдяки таким заходам можна попередити вигорання висококваліфікованого та компетентного співробітника, продовжити його життєвий цикл, утримати його на підприємстві. В наслідок реалізації запропонованих заходів можна пролонгувати знаходження працівника в зоні професійної реалізації, підвищуючи його продуктивність і результативність. Якщо ж працівник потрапив у зону професійного вигорання чи професійної стагнації, то такого працівника, у більшості випадків, краще звільнити. На цьому етапі працівник вже втрачений для внутрішнього ринку, але може бути новою силою на зовнішньому ринку праці. Часові строки тривалості кожної зі стадій життєвого циклу доцільно визначати для контактного персоналу суто індивідуально, враховуючи специфіку праці, зони відповідальності, рівень компетенції тощо.

Впровадження системи наставництва (менторства) та коучінгу дозволить звести до мінімуму ризику, що пов'язанні з небажаною поведінкою персоналу. Вона дозволить посилити згуртованість колективу, мотивуватиме працівників до підвищення ефективності професійної діяльності, позитивно управляти змінами.

Доцільною ми вважаємо адаптацію для впровадження на підприємствах сфери послуг: – моделі коучінгу «GROW» (Goal – мета, Reality – реалії, Options – варіанти, Way/Will – наміри); – моделі навчання у наставництві «TSD» (Tell – розкажи, Show – покажи, Do – зроби).

Перша модель представляє собою чотирьохрівневу структуру, яка складається з наступних елементів: Goal – визначення цілей на короткий і тривалий термін; Reality – обстеження поточної ситуації на реальність; Options – визначення списку можливостей і стратегії плану дій; Way/Will – наміри, «що, коли, ким і заради чого?» буде робитися.

У практичному плані для реалізації даної моделі доцільно розробити форми

з переліком питань у рамках програми коучінгу. Підґрунтям цієї моделі, що підтверджує її доцільність, є саме питання, відповіді на які змусять працівника використовувати творчий підхід та сформувати власний стиль у прийнятті рішень, організації взаємодії з колегами та клієнтами, керівництва.

У другій моделі, ментор чітко формулює мету навчання та окреслює коло питань, якими працівник повинен володіти після навчання: Tell – покрокове пояснення завдань учню; Show – демонстрація того, як потрібно виконати завдання з коментарями; Do – працівник самостійно виконує завдання. Після закінчення навчання, наставник встановлює зворотній зв'язок з працівником і озвучує критерії оцінки отриманих навичок.

Використання зазначених моделей дозволить в подальшому побудувати модель компетенцій контактного персоналу. Основними індикаторами оцінювання результативності контактного персоналу можуть бути: приклади успішної чи неуспішної поведінки персоналу, що призводять до певного рівня ефективності; кількість залучених нових клієнтів; внесок у результати діяльності підприємства; дії і рішення контактного персоналу, що впливають на ступінь задоволеності споживача і сприяють повторному його зверненню; показники якості обслуговування, що співпадають чи перевершують очікування споживача послуг і впливають на формування індивідуального споживацького досвіду; зауваження керівництва і рекламації з боку споживачів тощо. Урахування цих індикаторів допоможе оцінити професійні дії і поведінку контактного персоналу, розробити відповідну програму професійної його підготовки тощо.

Таким чином, від організації і здійснення взаємовигідної співпраці між персоналом та керівництвом підприємства виграють як працівники, так і керівництво і контрагенти підприємства. Перші виграють від отримання перспективи службового просування, підвищення доходів від трудової діяльності, розширення можливостей на ринку праці, другі – від можливості досягнення поставлених власником бізнесу цілей, розширення клієнтської бази, збільшення

прибутків підприємства тощо.

Підтримання потенціалу контактного персоналу на високому рівні та забезпечення його сталого розвитку досягається систематичним навчанням та розвитком. Навчання та розвиток персоналу доцільно здійснювати з використанням елементів Політики управління ефективністю діяльності (GEDP). В рамках такої політики доцільно розробляти щорічну Програму GEDP в цілому для підприємства. Реалізація Програми забезпечує використання системного підходу до підготовки та підвищення компетентностей керівників усіх ланок та контактного персоналу, їх навчання та розвиток, формування резерву.

Основними завданнями процесу управління ефективністю діяльності персоналу підприємства є: зв'язок особистих цілей працівника з бізнес-стратегією підприємства шляхом постановки SMART цілей; посилення прихильності працівника в досягненні корпоративних цілей; управління удосконаленням ефективності діяльності персоналу; визнання та заохочення досягнень, необхідних для успішного виконання будь-якої ролі; визначення та надання можливостей розвитку; виступ в якості «радара для талантів» на підприємстві; зміцнення власної відповідальності за особистий розвиток; здійснення впливу на інші кадрові процеси; сприяння просуванню змін тощо.

У цілому, стратегії з управління комунікаціями та управління персоналом мають орієнтуватися на обраний тип стратегії розвитку підприємства страхового сектору, необхідність зміни якого викликані сучасними умовами господарювання, у контексті чого першочерговим завданням і стає формування відповідного інструментарію забезпечення економічної безпеки підприємства.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 5

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у п'ятому розділі, можна зробити наступні висновки.

Обґрунтовано аналіз конкурентоспроможності підприємства страхового

сектору як постійної функції управління, яка забезпечить можливість своєчасної реакції на загрози, що з'явилися на ринку, здатність до розробки заходів, що їх враховують. Також як константу запропоновано трактувати обрання найбільш актуальних із множини підходів та способів для запобігання, усунення та зменшення негативного впливу трансформації ринкових умов функціонування на конкурентоспроможність підприємства.

З метою формування стратегічних заходів підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору запропоновано методичний підхід на основі модифікованої матриці профілю конкурентоспроможності, який ґрунтується на визначенні взаємообумовленості та прямої залежності рівнів економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств страхового сектору. За результатами дослідження різноманітного методичного інструментарію з оцінювання інноваційної складової економічної безпеки підприємства було запропоновано процедуру обґрунтування вибору стратегії підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі впровадження інновацій шляхом побудови матриці вибору стратегії підвищення економічної безпеки на інноваційних засадах та урахування ознак сприйнятливості і реалізованості потенціалу підприємства страхового сектору для вироблення та впровадження інновацій. Побудована на основі розрахунку значень показників репутації підприємств страхового сектору (за інтегральним показником конкурентоспроможності) та якості страхової послуги матриця складається з 25 квадрантів, кожен із яких характеризує можливі напрямки розвитку підприємства страхового сектору, які дозволяють визначити його стратегію та обрати найбільш доречний можливостям варіант розвитку, що забезпечить/підвищить рівень економічної безпеки.

Вирішення завдання урахування інтересів основних стейхолдерів, зокрема визначення прихильності споживачів страхових послуг підприємства, запропоновано проводити через оцінку споживчого вибору підприємства страхового сектору на основі розробленого науково-методичного підходу, в основні якого покладено розрахунок загального критерію споживчого вибору

підприємства страхового сектору за допомогою розробленої адитивної моделі, побудованої з урахуванням визначених критеріїв прийняття рішення споживачами у виборі підприємства страхового сектору (асортимент послуг; ціна послуги; місце розташування; відомість компанії; компетентність персоналу; сервіс). Дослідження споживчих пріоритетів із метою визначення критеріїв вибору підприємства страхового сектору споживачами його послуг проведено на базі вибіркової сукупності 22 підприємств страхового сектору України.

Для визначення ефективності спрямованих на підвищення/забезпечення рівня економічної безпеки заходів за складовими економічної безпеки розроблено матричний метод експрес-оцінки управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, який ґрунтується на врахуванні взаємозалежності рівня конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства та передбачає одночасне застосування визначених інтегральних динамічних і статичних показників для побудови матриці «динаміка КСП – рівень ЕБ ПСС».

Оцінку економічної доцільності управління економічною безпекою страхових підприємств проведено на засадах екстраполяції параметричних залежностей витрат на економічну безпеку та обсягів продажів страхових послуг; витрат на економічну безпеку та частоти покупок страхових послуг. У складі витрат на економічну безпеку враховано систему заходів, що забезпечують підвищення основних функціональних складових економічної безпеки.

Дослідження тенденцій розвитку інформаційних технологій дозволило дійти висновку щодо необхідності застосування індивідуального маркетингу для споживачів з метою задоволення потреб кожного клієнта та охоплюючи значну кількість замовлень. У процесі формування стратегії взаємодії зі споживачем в Інтернеті як складової стратегії забезпечення економічної безпеки, доведено необхідність якісної оцінки комунікаційного середовища за результатами аналізу інформаційного середовища. Для оцінки комунікаційного середовища запропоновано проводити контент-аналіз його сприятливості для конкретного

підприємства страхового сектору. За допомогою розробленої матриці «ступінь готовності споживача – комунікаційне середовище» обирається стратегія взаємодії зі споживачами в Інтернет-середовищі як складової загальної стратегії забезпечення економічної безпеки. Для реалізації кожної з запропонованих стратегій підприємству страхового сектору рекомендовано використовувати певні засоби просування на кожному рівні комунікаційного впливу. Відповідно до обраної стратегії комунікацій формується оптимальний комплекс маркетингових комунікацій (контекстна та банерна реклама, просування у мережеспівтовариствах та на форумах обговорення товарів та послуг). Для реалізації визначеної стратегії підприємству страхового сектору рекомендовано використовувати інструменти генерації контенту в мережі, управління мережевими співтовариствами, присвяченими бренду компанії, таргетингу і ретаргетингу.

Оцінювання реалізації комунікаційної стратегії пропонується проводити за допомогою аналізу ключових показників ефективності комунікацій за обґрунтованою КРІ-системою, а оцінку комунікаційної стратегії для визначення подальших напрямів корегування комунікацій – за допомогою матриці напрямів корегування комунікаційної політики, відповідно до якої підприємство страхового сектору визначає подальший напрям корегування комунікацій за кожним рівнем комунікаційного впливу.

Результати наукових (експериментальних) досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях [44; 52; 258; 261; 264; 270; 272].

ВИСНОВКИ

Результатом дослідження є теоретичне узагальнення та нове вирішення науково-практичної проблеми, що полягає у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо управління економічною безпекою підприємств страхового сектору в сучасних умовах розвитку вітчизняного ринку страхових послуг.

1. У результаті дослідження трансформації наукових підходів до визначення змісту та складових економічної безпеки підприємств доведено дуальність її характеру в координатах: «відсутність небезпеки» і «захищеність від небезпеки»; визначено найважливіші її властивості – робастність, симетричність/асиметричність та еквіфінальність; встановлено, що її компоненти водночас беруть участь у процесах розвитку підприємства і забезпечення його безпеки, а їх роль визначається фазою життєвого циклу економічної безпеки підприємства. Запропоновано трактувати економічну безпеку підприємства як певний стан захищеності підприємства, який забезпечується комплексом заходів щодо ефективного використання його внутрішнього потенціалу, що дозволяє нейтралізувати та/або запобігти наслідки негативного впливу середовища.

2. Встановлено особливості економічної безпеки підприємств страхового сектору в умовах мінливості зовнішнього середовища, які зумовлені специфікою діяльності підприємств страхового сектору та сучасним етапом розвитку національної економіки: симбіоз елементів економічної безпеки за видами діяльності (страхова, фінансова, інвестиційна) та визначеними структурно-функціональними складовими – фінансова, кадрова, інформаційна, маркетингова. Розроблено концептуальні засади економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі системного, атрибутивного та ресурсного підходів як здатної до саморозвитку системи у просторово-часовому вимірі в імпульсній взаємодії науково-обґрунтованих елементів в площині видів діяльності та структурно-функціональних складових.

3. Розроблено концепцію управління економічною безпекою підприємств страхового сектору як єдиного комплексного бачення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору відповідно домінуючій сучасній науковій парадигмі, що базується на принципах теорій економічної безпеки, управління, ризик-менеджменту, стейкхолдерів, сталого розвитку і сукупності визначених підходів та урахує сучасну специфіку страхового сектору, яка являє собою систему поглядів на шляхи та способи реалізації процесу забезпечення/підвищення загального рівня економічної безпеки підприємств страхового сектору та за окремими площинами видів діяльності й структурно-функціональними складовими: кадрова, інформаційна, фінансова, маркетингова. Запропонована концепція формує призму теоретико-методологічного, науково-методичного та прикладного рівнів; визначає понятійно-категоріальний апарат та науково-методичне й прикладне забезпечення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, оцінки його ефективності та розробки управлінських рішень/заходів. Розроблено модель прогнозування стану економічної безпеки підприємств страхового сектору на основі урахування тривалості етапів ідентифікації та діагностики загроз шляхом функціональної залежності між часовими лагами та цільовою функцією забезпечення ефективної часової послідовності управлінських рішень та заходів.

4. За результатами контент-аналізу встановлено взаємозв'язок та підлеглість елементів страхування та доведено товарний характер страхової послуги як складової страхового продукту. На основі дуального підходу до вивчення ринку страхових послуг визначено альфа та вторинних стейкхолдерів його функціонування як взаємозалежних систем підтримки діяльності підприємств страхового сектору. Спираючись на необхідність узгодженості між альфа-стейкхолдерами для розвитку страхового ринку як середовища діяльності підприємств страхового сектору його класифікацію доповнено ознакою «за колом стейкхолдерів».

5. Ґрунтуючись на результатах ретроспективного аналізу розвитку

вітчизняного ринку страхових послуг виокремлено та визначено шість його етапів: стихійний, початкової відповідальності, законодавчий, програмний, кризовий, сучасний. Крім того, виявлено специфіку сучасного етапу розвитку: зменшення кількості суб'єктів господарювання, невідповідність основних показників світовим стандартам, значна диспропорція в перевазі ризикового та добровільних видів страхування, висока монополізація на ринку страхування життя, посилення концентрації страхового ринку тощо; а також встановлено пріоритетні проблеми та протиріччя функціонування підприємств страхового сектору, доведено необхідність підвищення їх економічної безпеки для сталого розвитку на сучасному етапу страхового ринку України.

6. Використовуючи принципи індикативного, ресурсно-функціонального, програмно-цільового підходів та економіко-аналітичні і експертні методи розроблено методологічну платформу оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору, сформовану комплексним інструментарієм інтегральної оцінки рівня їх економічної безпеки для розв'язання проблеми раннього попередження негативних процесів. Він включає запропонований науково-методичний підхід у вигляді змістовно наповнених послідовних етапів оцінки, багаторівневу систему оцінювання в межах галузевих напрямів та за загальними індикаторами сприятливості зовнішніх умов і формує інформаційну базу для прийняття управлінських рішень на основі розробленої форми «Звіту про здійснення оцінки економічної безпеки страхової діяльності».

7. За результатами ситуаційного аналізу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємств страхового сектору, використовуючи SWOT-, PEST- та SNW-аналіз визначено основні загрози їх економічній безпеці; визначено пріоритетні групи факторів та найвагоміші субфактори впливу на розвиток страхового ринку як детермінанти економічної безпеки підприємств страхового сектору: економічні фактори – рівень інфляції і процентні ставки (0,25), рівень доходів населення (0,24); політичні – ймовірність розвитку військових дій в країні (0,24); технологічні – доступ до новітніх інформаційних технологій (0,23); соціально-культурні – ставлення до роботи, кар'єри, дозвілля,

виходу на пенсію (0,22) та ін. Шляхом оцінки сукупності підприємств страхового сектору (СК «Княжа», СК «Саламандра», та ін.) методом SNW-аналізу за функціональними складовими економічної безпеки встановлено найбільш їх сильні та слабкі сторони в умовах впливу визначених факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

8. Необхідність формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою зумовило доцільність розробки науково-практичного інструментарію оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору, який ґрунтується на синтезі матричного, інтегрального та бального методів в розрізі структурно-функціональних складових економічної безпеки та формуванні системи її оцінювання як основи для прийняття коригуючих заходів. Встановлено, що сучасні підприємства не досягають високого рівня економічної безпеки ([0,7-1]): СК «Саламандра» – 0,52; СК «Альфа страхування» – 0,45; СК «СГ «Ю.БІ.АЙ-КООП» – 0,3; та розроблено матрицю коригуючих управлінських заходів щодо підвищення її рівня для кожного підприємства страхового сектору.

9. На основі критичного аналізу сучасних підходів до визначення системи управління економічною безпекою в страховій сфері та розробленій концепції управління нею розвинуто понятійно-категоріальний апарат формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Крім того, обґрунтовано методологічні засади формування системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору шляхом синтезу взаємопідтримуючих ієрархічних рівнів – методологічного, теоретично-методичного та рівня реалізації. Спираючись на адаптаційну та інтерактивну природу системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору доведено необхідність її постійного вдосконалення з урахуванням ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ на основі розробленого науково-методичного підходу шляхом трансформації на усіх етапах життєвого циклу за визначеними в умовах існуючих комунікаційних обмежень параметрами та етапами з обов'язковим безперервним контролем та

оцінкою ефективності просування на принципах теорії альтернативних витрат.

10. Актуальність пошуку шляхів урахування ризику під час оцінювання ефективності системи управління економічною безпекою підприємств страхового сектору зумовила необхідність розробки науково-практичного підходу, який дозволяє сформувати інформаційну базу для розробки заходів щодо підвищення ефективності управління економічною безпекою підприємств страхового сектору шляхом реалізації етапів односпрямованих процедур оцінки з урахуванням пріоритетності та сили впливу ризиків економічної небезпеки на основі економіко-математичних, експертних і графічних методів. Ураховуючи сучасні вимоги до прозорості діяльності та інтереси основних стейкхолдерів розроблено окрему форму управлінської звітності «Звіт про ризик», що забезпечую повноту інформації.

11. У результаті імплементації системи управління економічною безпекою в підприємства страхового сектору вибіркової сукупності розроблено три сценарії управління їх економічною безпекою: базовий, середній, оптимістичний. Сценарний розрахунок економічного ефекту впровадження системи управління економічною безпекою підприємства страхового сектору СК «Саламандра» (1,10; 1,653 та 2,61 млн. грн. за рік відповідно за кожним сценарієм) довів доцільність її впровадження на вітчизняних підприємствах страхового сектору.

12. Ґрунтуючись на визнанні необхідності розробки стратегічних заходів для підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору та встановленого прямого зв'язку їх конкурентоспроможності та економічної безпеки розвинуто методичний підхід до формування цих заходів на базі модифікованої матриці профілю конкурентоспроможності, побудованої показниками якості страхової послуги та репутації підприємства страхового сектору за допомогою інтегрального методу та п'ятирівневої шкали. У результаті використання запропонованого підходу на прикладі СК «Саламандра» за 2016–2018 рр. визначено найбільш привабливі види послуг і сегмент ринку, рекомендовано шлях розвитку та розроблено заходи пошуку і

реалізації можливостей щодо зростання частки даної послуги з 24% до 26%.

13. Для здійснення обґрунтованого вибору управлінських рішень щодо підвищення економічної безпеки підприємств страхового сектору з урахуванням інтересів альфа-стейкхолдерів розроблено науково-методичний підхід до оцінки споживчого вибору підприємств страхового сектору на базі розрахунку загального критерію споживчого вибору підприємств страхового сектору за допомогою пріоритетних галузевих часткових критеріїв вибору, ідентифікаційної шкали на основі економіко-статистичних і експертних методів та адитивної моделі. З метою створення інформаційної бази для розробки дієвих управлінських рішень/заходів запропоновано здійснювати експрес-оцінку ефективності управління економічною безпекою підприємств страхового сектору на основі удосконаленого матричного методу, який передбачає побудову матриці «динаміка КСП – рівень ЕБ ПСС» та однозначну оцінку ефективності управління з можливістю його градування за рівнями.

14. Ґрунтуючись на активному розвитку новітніх технологій в умовах інформаційного суспільства доведено необхідність формування стратегії взаємодії зі споживачем в Інтернет-середовищі як складової стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств страхового сектору, що запропоновано здійснювати за допомогою удосконаленого науково-практичного підходу. В його основу покладено матрицю «ступінь готовності споживача – комунікаційне середовище», на базі якої обираються оптимальні засоби просування на інформаційному та товарному рівнях комунікаційного впливу відповідно до визначеного виду стратегії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агошкова Е. Б., Ахлибининский Б. В. Эволюция понятия системы. Вопросы философии. 1998. № 7. С. 170–179.
2. Адамович В. Залучення іноземного капіталу до сектору страхових послуг України та Польщі: переваги й ризики. Економічний Часопис-XXI. 2007. №6. С. 15–17.
3. Акімова Л. М. Сучасний стан та проблеми розвитку страхового ринку в Україні. Ефективність державного управління. 2014. Вип. 40. С. 475–481.
4. Алексеєнко Л. М., Лацик Г. М. Інституціональна трансформація просторових фінансових інновацій. Фінанси України. 2012. № 8. С. 69–77.
5. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 1(91). С. 98–103.
6. Атаманов Г. А. Диалектика безопасности. Национальная безопасность в перспективах современного развития. Саратов : ООО Изд-во «Научная книга», 2005. С. 21–27.
7. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа : монографія. 5-те вид., стер. К. : Знання, 2008. 351 с.
8. Баласанов П. А. Стратегічний аналіз діяльності фінансових посередників на ринку цінних паперів України на основі технології SWOT–аналізу. Управління розвитком. 2013. № 18. С. 21–24.
9. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. К. : Фенікс, 1999. 338 с.
10. Белгородцева М. О. Бухгалтерський облік фінансових результатів у страхових компаніях: організація і методика : дис. ... канд. екон. наук : спец. 8.00.09. К., 2011. 231 с.
11. Белоусова І. А. Модернізація системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в процесі управління витратами : дис. ... д-ра екон. наук: спец. 21.04.02. Київ, 2010. 355 с.

12. Бланд Д. Страхование: принципы и практика / пер. с англ. М. : Финансы и статистика, 1998. 416 с.
13. Блаттер К. Вейвлет-анализ. Основы теории. М. : Техносфера, 2004. 280 с.
14. Богомолов В. А. Экономическая безопасность. М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2006. 302 с.
15. Бокій В. І. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 8. С. 111–114.
16. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. 5-е изд. доп и перераб. М.: Институт новой экономики, 2002. 469 с.
17. Варналій З. В. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. 647 с.
18. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / за ред. Т.Г. Васильціва. Львів : Ліга-Прес, 2012. 388 с.
19. Венцковський Д. Ю. Експортна стратегія України в системі забезпечення економічної безпеки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01. К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2010. 20 с.
20. Вініченко О. М. Соціально-економічний розвиток як чинник економічної безпеки підприємств страхового сектору. Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 7. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/7_2018/12.pdf.
21. Виговська В. В. Сучасні реалії та детермінанти розвитку страхового ринку України. Науковий вісник Чернігівського держ. інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка. 2014. Вип. 4. С. 151–157.
22. Воблый К. Г. Основы экономии страхования. Киев, 1915. 412 с.
23. Вовчак О. Д. Страхова справа: підручник. К. : Знання, 2011. 391 с.
24. Воронкова О. М. Страховий ринок України в умовах сучасних інституціональних перетворень. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 14. С. 749–754.

25. Воронкова О. М., Янченко А. Ю. Діяльність страхових компаній в українських реаліях: фінансовий аспект. Зб. наук. праць Національного ун-ту державної податкової служби України. 2016. № 2. С. 44–62.
26. Васильчак С. В., Моцьо Р. Ю. Економічна безпека банків та методи її забезпечення. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.12. С. 287–293.
27. Гільорме Т. В., Дробязко С. І. Актуальні напрями дослідження організації облікового процесу в інформаційному просторі. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №8. С. 25–29.
28. Гнилицька Л. В., Захаров О. І., Пригунов П. Я. Теоретико-методологічні та прикладні основи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності : монографія. К. : Дорадо-Друк, 2011. 290 с.
29. Говорушко Т. А., Стецюк В. М., Толстенко О. Ю. Управління фінансовою діяльністю страхової компанії з метою забезпечення її ефективного розвитку: монографія. К. : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
30. Говорушко Т. А. Страхові послуги : навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 400 с.
31. Гойхбарг А. Г. Единое понятие страхового договора. Право. 1914. №10.
32. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України. К. : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
33. Горський А. Ефект декамлінгу як критерії еколого–орієнтованого економічного розвитку України. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=yaserp%3A%2F%2Feconomics-of-nature.net%2Fuploads%2Farhiv%2F2014%2FGorsky.Pdf&lang=uk&c=555620dc96e7&page=4>.
34. Граве К. А., Лунц Л. А. Страхование. Москва : Государственное издательство юридической литературы. 1960. 167 с.
35. Гросул В. А., Антонова О. В. Методичний підхід до оцінки фінансової безпеки підприємства торгівлі на основі дослідження його грошового потоку. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2013. Вип. 1(1). С. 113–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2013_1%281%29__18

36. Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов : учебник. СПб. : ИД «Очарованный странник», 2001. 256 с.

37. Діяльність НКЦПФР: Матеріали офіційного сайту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/regulator>.

38. Діяльність Нацкомфінпослуг: Матеріали офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua>.

39. Дробязко С. І. Актуальні проблеми подання фінансової звітності за таксономією МСФЗ. Економіка і фінанси. 2018. №8. С. 4–10.

40. Дробязко С. І. Вимоги до звітності та складання балансу страхових організацій в країнах ЄС. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2018. № 2(32). С. 74–83.

41. Дробязко С. І. Діагностика розвитку страхового ринку в Україні в умовах глобалізаційних процесів. Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6971>.

42. Дробязко С. І. Економічна безпека підприємств: методологічний та стратегічний аспекти: монографія. Дніпро : «ФОП Дробязко С. І.», 2019. 236 с.

43. Дробязко С. І., Козир Т. М., Холод С. Б. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу. Навч. посіб. / за заг. ред. П. Й. Атамаса. К.: ЦУЛ, 2012. 416 с.

44. Дробязко С. І. Маркетингові технології взаємодії зі споживачами як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств. Бізнес-Інформ. 2019. № 2. С. 25–28.

45. Дробязко С. І., Мельнікова Ю. І. Особливості розвитку страхового ринку як сегменту фінансового ринку. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 9. С. 21–25.

46. Дробязко С. І. Методологічна платформа управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2017. № 2(30). С. 556–561.

47. Дробязко С. І. Методологічне забезпечення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7204>.

48. Дробязко С. І. Особливості організації обліку у недержавних пенсійних фондах. Економіка. Фінанси. Право. 2013. № 8. С. 34–37.

49. Дробязко С. І. Сучасний стан та тенденції розвитку ринків фінансових послуг в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 14. С. 20–23. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5089&i=3>.

50. Дробязко С. І. Теоретико-методичні аспекти страхового ринку в системі ринкової економіки. Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6973>.

51. Дробязко С. І. Управління витратами підприємства на основі процесу бюджетування: монографія. Дніпропетровськ : «ФОП Дробязко С. І.», 2014. 204 с.

52. Дробязко С. І. Управління економічною безпекою підприємств страхового сектору в умовах інноваційного розвитку. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2017. № 1(29). С. 459–471.

53. Дробязко С. І. Фінансова звітність в Україні: від Національного П(С)БО до МСФЗ. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 37–39.

54. Дробязко С. І. Формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2018. № 1(31). С. 82–92.

55. Довгалюк В. В. Організаційно-фінансовий механізм активізації інвестиційної діяльності аграрних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. К., 2013. 238 с.

56. Дорошко М. В. Щодо поняття системи економічної безпеки операційної системи. Відповідальна економіка : Науково-популярний альманах. Вип. 4 (спец.): Функціонування організаційних механізмів операційної діяльності : матер. міжн. наук.–практ. інтернет–конф., присв.

пам'яті Г. І. Дібніса, 1 грудня – 12 грудня 2012 р. Луганськ : Віртуальна реальність, 2012. С. 37–40.

57. Дячков Д. В., Германчук О. О. Формування системи ризик-менеджменту підприємства. Економічний форум. 2015. № 4. С. 235–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_4_39.

58. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство монографія / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, О. А. Сороківська [та ін.]. Тернопіль : Тернограф, 2008. 424 с.

59. Давыдов А. А. Системный подход в социологии: новые направления, теории и методы анализа социальных систем. М. : КомКнига, 2005. 328 с.

60. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління : монографія. Львів : ЛігаПрес, 2012. 256 с.

61. Жмеренецкий В. Ф. Теория безопасности социальных систем: учеб. пособ. М. : НОУ ВПО МПСИ, 2010. 177 с.

62. Журавка О. С. Науково-методичні засади стратегічного розвитку страхового ринку України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Суми, 2010. 205 с.

63. Журавка О. С. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. пр. Вип. 27. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. С. 306–313.

64. Залетов О. М. Убезпечення життя : монографія. К. : Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. 688 с.

65. Идельсон В. Р. Страхование право. Пг., 1914.

66. Ляш О. І. Інституційний механізм забезпечення соціально-економічної безпеки України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 2. С. 53–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_2_9.

67. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.

68. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібник. К. : Атика, 2005. 432 с.
69. 12. авун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади : монографія. Х. : Вид. ХНЕУ, 2009. 300 с.
70. Кашкарьова О. В. Історико-правовий аналіз страхування як ланки фінансової системи. Право і Безпека. 2011. № 5. С. 16–20.
71. Качинський А. Б. Безпека, загрози та ризик. К. : ІПНБ РНБО; НА СБ України, 2004. 472 с.
72. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. К. : НІСД, 2013. 104 с.
73. Кім Ю. Г. Управління системою фінансової безпеки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.02. К., 2009. 21 с.
74. Кобко Р. В. Інструменти державного регулювання стану економічної безпеки ринку страхових послуг України. Зб. наук. праць Черкаського держ. технологічного ун-ту. Серія : Економічні науки. 2017. № 44. С. 56–62.
75. Кобко Р. В. Роль державного регулювання у процесі забезпечення економічної безпеки ринку страхових послуг України. Агросвіт. 2017. № 10. С. 42–49.
76. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия. Экономика Украины. 1998. № 10. С. 48–51.
77. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. №322–VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
78. Коженьовські Л. Безпека менеджерів. Суб'єктивні та об'єктивні аспекти безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 6 (48). С. 86–94.
79. Козаченко Г. В., Пономарев В. П., Ляшенко О. М. Экономическая безопасность: сущность и механизмы обеспечения : монография. К. : Либра, 2003. 280 с.
80. Коноплицкий В. А. Это – словарь. Толковый словарь экономических терминов. К. : Альтерпрес, 1996. 448 с.

81. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. №254к/96–ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
82. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2009. №4. С. 41–45.
83. Косова Т. Д., Слободянюк О. В. Фінансова інституціоналізація форм організації страхової діяльності: SWOT-аналіз. Держава та регіони. 2016. №4–5 (91–92). С. 43–47.
84. Корчевська Л. О., Масалова Т. М. Кількісна інтегральна оцінка кадрової безпеки підприємства. Таврійський науковий вісник: науковий журнал. Херсон: Грінь Д. С., 2011. Вип. 75. С. 260–270.
85. Кофман А. Введение в теорию нечетких множеств. М. : Радио и связь, 1982. 432 с.
86. Кравчук Г. В. Методологічні засади управління конкурентоспроможністю страхових компаній : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08. Суми, 2010. 42 с.
87. Кравчук Г. В. Характеристика страхового продукту, страхової операції та страхової послуги. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. 2010. Вип. 29. С. 31–39.
88. Кравчук І. Державне регулювання розвитку туризму: зарубіжний досвід та перспективи впровадження. Вісник Львівського національного університету. Серія «Міжнародні відносини». 2008. Вип. 24. С. 134–138.
89. Кричильська Н.В. Аналіз основних тенденцій та перспектив розвитку страхового ринку України. Магістеріум. Економічні студії. 2014. Вип. 56. С. 62–65.
90. Кудак В. М. SWOT-аналіз, як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній. Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. 2014. Вип. 35. С. 122–128.
91. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму. Адміністративне право і процес. 2013. № 1(3). С. 15–20.

92. Липовська Н. А. Особливості інституціонального розвитку державної служби України. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2009. Вип. 2 (2). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09lnadsu.pdf>.

93. Ліпкан В. А. Безпекознавство: навч. посіб. К. : Європейський університет, 2003. 208 с.

94. Алькема В. Г. Система економічної безпеки логістичних утворень: монографія; ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», НДІ пробл. нац. безпеки України. К., 2011. 376 с.

95. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности. М. : Мир безопасности, 1999. 160 с.

96. Манес А. Основы страхового дела / пер. с нем.; под ред. и допол. М. И. Ушакова. Спб. : М.В. Кечедши-Шаповалов, 1909. 173 с.

97. Маслак О. І., Гришко Н. Є. Управління економічною безпекою на принципах забезпечення іїраціонального рівня. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №1. С. 198–208.

98. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>

99. Минаев Г. А. Безопасность – менеджмент организации : учеб. пособ. : в 3 ч. М.: ИПБ, 2004. Ч. 1: Методология, функции, системы. 262 с.

100. Навроцький Д. А. Формування страхового ринку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01. Київ, 2005. 14 с.

101. Надежность технических систем и техногенный риск / В. А. Акимов, В. Л. Лапин, В. М. Попов [и др.]. М. : Деловой экспресс, 2002. 368 с.

102. Недержавні пенсійні фонди – конкуренти страхових компаній або їх помічники? URL: http://www.finosvita.com.ua/ua/useful_info/Molod-ta-smyam/Nederzhavne-pensyne-zabezpechennya/Nederzhavn-pensyn-fondi-konkurenti-strahovih-kompany-abo-h-pomchniki.htm

103. Никлаус Ф. Размышления относительно общей теории страхования. Страхование обозрение. 1902. №6.
104. Никольский П. А. Основные вопросы страхования. Казань, 1895. 417 с.
105. Основи економічної безпеки: підручник / О. М. Бандурка та ін. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.
106. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. М. : ЗАО «Бизнес – школа «Интел – Синтез», 1997. 288 с.
107. Островська Г. Нова парадигма ризик-менеджменту в контексті зростання вартості корпорації. Світ фінансів. 2015. Вип. 3. С. 118–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2015_3_12/.
108. Підсумки діяльності страхових компаній за 2017 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf.
109. Пилипенко А. А. Управління економічною безпекою функціонування та розвитку інтегрованої структури бізнесу: архітектурне моделювання та організація обліку. Економіка розвитку. 2018. № 2 (86). С. 71–80.
110. Плаксієнко В. Я., Назаренко І. М. Концептуальні засади діагностики економічної безпеки аграрної сфери. Бізнес Інформ. 2016. № 12. С. 127–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_12_21
111. Пластун О. Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». 2007. 196 с.
112. Платон. Собрание сочинений : в 3 т. М., 1971. Т. 3 (1).
113. Плиса В. Й. Стратегія посткризової модернізації страхового ринку України. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2014. Вип. 2. С. 134–143.
114. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

115. Полозова Т. В., Журавель М. Ю. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства: проблемні аспекти. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. № 29. С. 355–358.

116. Полякова О. В. Механизм управления продвижением. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2013. № 1–1. С. 162–166.

117. Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія. Х.: ІНЖЕК, 2003. 328 с.

118. Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. М. : СИН-ТЕГ, 2000. 528 с.

119. Приходько В. С. Методологія обліку страхової діяльності та аналіз платоспроможності страховика : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04. Київ, 2000. 16 с.

120. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. №2343-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

121. Про внесення змін до Методики формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 18.09.2018 р. №1638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-18>.

122. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. №1577-XII-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

123. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. №2939-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

124. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 14.10.2014р. №1702-VII-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

125. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. №1160-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

126. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME07222.html.

127. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/print>.

128. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. №236/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.

129. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

130. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. №2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

131. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. №3/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр>.

132. Про кооперацію в СРСР: Закон України від 26.05.1988 р. №8998-11. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v8998400-88>

133. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

134. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. №964-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

135. Про РНБОУ: Матеріали офіційного сайту Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua>.

136. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. №105/2007. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

137. Про страхування: Декрет КМУ від 10.05.1993 р. № 47-93. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/47-93>.

138. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
139. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев [та ін.]. К. : УЕП «Крок», 2008. 401 с.
140. Проект Концепції фінансової безпеки України / О. І. Барановський, Ю. О. Блащук, М. І. Пузряк [та ін.]. URL: www.ufin.com.ua/koncersia/008.doc.
141. Проект Стратегії національної безпеки. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/proekt_strateg.pdf.
142. Пучков С. И., Кузнецов С. А. Управление системой безопасности фирмы. Практическое руководство к действию : справоч. пособ. М. : АСТ-ПРЕСС, 2001. 128 с.
143. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш. Учебный экономический словарь. М. : Рольф: Айрис-пресс, 1999. 416 с.
144. Рач В. А., Россошанская О. В., Медведева Е. М. Экономическая безопасность и пространство проекта организации в аспекте целостной системности. Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. Вип. 4(36). С. 62–74.
145. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія. Львів : ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.
146. Рикардо Д. Сочинения. М.: ЭКСМО. 2008. Т. 1, 2. 840 с.
147. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2001 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
148. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2002 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
149. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2003 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
150. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2004 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.

151. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html/>
152. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2006 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
153. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2007 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
154. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2008 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
155. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2009 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
156. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2010 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-derzhfinposlug.html>.
157. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України за 2012 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.
158. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України за 2013 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.
159. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України за 2014 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.
160. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України за 2015 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.
161. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України за 2016 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.
162. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України за 2017 рік. URL: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.

163. Россошанская О. В., Журавлева Н. В. «Проект» и «проектирование» как базовые категории компетентностного подхода в социокультурной деятельности. Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. Вип. 3(31). С. 168–176.

164. Рудь І. Ю., Копитіна І. В. Перспективи розвитку страхового ринку України. Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. 2015. № 1. С. 77–81.

165. Саврас І. З., Селіверстов Р. Г. Інформаційно-аналітична підтримка вирішення основних проблем розвитку ринку страхових послуг в Україні. Ефективність державного управління. 2014. Вип. 39. С. 427–433.

166. Самуельсон П. Економіка : підручник. Львів : Світ, 1993. 495 с.

167. Седов Е. А. Информационно-энтропийные свойства социальных систем. Общественные науки и современность. 1993. № 5. С. 92–100.

168. Селезнев С. А. Влияние оценочной деятельности на развитие предпринимательства России : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05. Тамбов, 2004. 127 с.

169. Серебровский В. И. Страхование. М. : Финиздат НКФ СССР, 1927. 144 с.

170. Сива Т. В. Зміст і характерні ознаки страхових послуг. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. пр. 2006. Вип. 16.2. С. 294–298.

171. Скибінський С. В., Балук Н. Р. Поняття страхової послуги, її специфіка та характеристики. Науковий НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. 2007. Вип. 17.8. С. 156–165.

172. Слободяник Т. М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві. Економічний простір. 2008. № 12/2. С. 22–27.

173. Слободянюк О. В., Ротарь О. М. Сучасний стан розвитку страхового ринку в Україні. Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. Луцьк, 2015. Вип. №13. С. 269–275.

174. Слободянюк О. В. Страховий ринок у категоріях інституціональних теорій. Економіка та держава. 2016. №2. С. 61–64.
175. Сокіл Л. М. Страховий продукт як матеріальна основа страхових зобов'язань. Наука й економіка. 2011. № 4 (24). С. 51–58.
176. Сокол С. В. Формування фінансового механізму діяльності страхової компанії : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Харків, 2010. 22 с.
177. Сороко Э. М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем. Введение в общую теорию гармонии систем. М. : КомКнига, 2006. 264 с.
178. Соснин А. С., Прыгунов П. Я. Менеджмент безопасности предпринимательства : учеб. пособие. К. : Издательство Европейского ун-та, 2002. 357 с.
179. Страхування: підручник / В. Д. Базилевич, О. Ф. Філонюк, К. С. Базилевич; [та ін.]; за ред.: В. Д. Базилевич. Київ : Знання, 2008. 1019 с.
180. Страхування: підручник / кер. авт. Кол. і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2002. 599 с.
181. Сухорукова Т. Г., Назаренко І. Л. Методика оцінки рівня економічної безпеки дистанції колії. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2014. Вип. 48. С. 64–69.
182. Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання : монографія / за ред. проф. Мігус І. П. Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ». 2012. 636 с.
183. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы. Вестн. Моск.ун-та. Серия 6. Экономика. 1995. № 3. С. 3–12.
184. Твердомед К. Кооперативне страхування в Україні в період непу (1921–1929). Право України. 2003. № 2. С. 135–139.
185. Тищенко Т. І. Оцінка інноваційного потенціалу промислового підприємства : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Д., 2013. 186 с.
186. Ткаченко Н. В. Страхування: навч. посібник. К. : Ліра-К, 2007. 376 с.

187. Толстенко О. Система страхування автомобільного транспорту в Україні: монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 208 с.
188. Тринчук В. В. Страховий продукт в системі маркетингу: сутність та класифікація. Страхова справа. № 3. 2002. С. 78–81.
189. Тютюнник В. Економічний та бухгалтерський прибуток: чи велика різниця? URL: http://n.auditor.com.ua/uk/component/na_archive/19?view=material.
190. Управління фінансовою безпекою підприємства торгівлі в умовах невизначеності : колективна монографія / За заг. ред. А.С. Крутової – Х. : Видавець Іванченко І.С., 2017. – 264 с. URL: http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/1681/3/monografiya_bezpeka%281%29.pdf
191. Урманцев Ю. А. Симметрия природы и природа симметрии. М. : Мысль, 1974. 229 с.
192. Фисун І. В. Формування ринку страхових послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Київ, 2008. 19 с.
193. Фінансові показники. Матеріали офіційного сайту страхової компанії Оранта. URL: <http://www.oranta.ua>.
194. Франчук В. І. Корпоративна безпека: теоретичні засади : монографія. Львів : Каменярь, 2009. 172 с.
195. Фридрих Фрайхерр фон Визер (1851–1926). The new Palgrave a Dictionary of Economics / ed. by J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman. Пер. А. С. Скоробогатова. 1987. 2650 с.
196. Фурман В. М., Зачосова Н. В. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ. Агросвіт. 2015. № 15. С. 20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_15_5
197. Фурман В. М. Розвиток нових технологій у страхуванні. Фінанси України. 2005. № 2. С. 135–145.
198. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.04.01. Київ, 2006. 37 с.

199. Фурман В. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку : монографія. К. : КНЕУ, 2005. 296 с.
200. Хавтур О. В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01. Тернопіль, 2004. 25 с.
201. Цветкова А. Ю. Проблемы обеспечения экономической безопасности России в период экономического кризиса. Глобальный экономический кризис: реалии и пути преодоления. Сб. науч. статей. 2009. Вып. 7. URL: <http://www.ibl.ru/konf/031209/78.html>.
202. Чорна М. В., Пирятінська І. В. Концептуальна модель оцінки економічної безпеки будівельного підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. Вип. 40. С. 208–211.
203. Чуи К. Введение в вэйлеты. М. : Мир, 2001. 412 с.
204. Шахов В. В. Страхование: учебник для вузов. М. : ЮНИТИ, 2003. 311 с.
205. Шахт А. А. Труд, собственность и капитал под охраной страхования. СПб., 1899.
206. Шевченко В. І. Вплив глобалізаційних тенденцій на страхову діяльність України. Ринок цінних паперів України. 2005. № 3–4. С. 63–71.
207. Шелехов К. В., Бигдаш В. Д. Страхование: учеб. пособие. К. : МАУП, 1998. 424 с.
208. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 21.04.02. К., 2010. 370 с.
209. Шихов А. К. Страхование : учеб. пособие. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 431 с.
210. Шкарлет С. М. Роль і місце категорії "економічна безпека" у глобальній моделі національної безпеки держави. Формування ринкових відносин в Україні. 2007. № 8. С. 107–116.
211. Шлехов К. В., Бігдаш В. Д. Страхування. Страхові послуги: навч.-метод. посібник. К. : ІЕУГП, 2000. 268 с.

212. Шолойко А. С. Основна сутність понять «страхова послуга» і «страховий продукт». Економіка АПК. 2009. № 5. С. 105–109.
213. Шульга І. П. Формування системи економічної безпеки емісійної діяльності акціонерних товариств: дис. ... д-ра екон. наук: спец. 21.04.02. Київ, 2011. 455 с.
214. Шуршин В. О. Система економічної безпеки регіону: аналіз та перспективи: дис. ... канд. екон. наук: спецію 08.00.05. Черкаси, 2009. 171 с.
215. Як розвивався ринок страхування у 2017 році. URL: <https://finpost.com.ua/news/8005>.
216. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK). 2004. URL: <http://www.pmi.org/PMBOK-Guide-and-Standards.aspx>.
217. A Risk Management Standard / IRM: 2002. URL: http://www.theirm.org/media/886059/ARMS_2002_IRM.pdf.
218. Abbassi P., Iyer R., Peydró J. L., Tous F. R. Securities trading by banks and credit supply: Micro-evidence from the crisis. *Journal of Financial Economics*. 2016. № 121(3). P. 569–594. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304405X16300964>.
219. Acharya V. V., Ryan S. G. Banks' financial reporting and financial system stability. *Journal of Accounting Research*. 2016. № 54(2). P. 277–340. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1475-679X.12114>.
220. Agarwal N., Grottke M., Mishra S., Brem A. A systematic literature review of constraint-based innovations: state of the art and future perspectives. *IEEE Transactions on Engineering Management*. 2017. № 64(1). pp. 3–15.
221. Ali W., Frynas J. G., Mahmood Z. Determinants of corporate social responsibility (CSR) disclosure in developed and developing countries: a literature review. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2017. № 24(4). P. 273–294.
222. Altuntas S., Dereli T., Kusiak A. Assessment of corporate innovation capability with a data-mining approach: industrial case studies. *Computers & Industrial Engineering*. 2016. № 102. P. 58–68.

223. Arrive J. T., Feng M. Corporate social responsibility disclosure: Evidence from BRICS nations. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2018. № 25(5). pp. 920–927.

224. AS/NZS ISO 31000:2009 Risk management – Principles and guidelines. August 2010. URL: <http://www.cwd.act.gov.au/act-insurance-authority/riskmanagement/risk-guidelines>.

225. Augutis J., Krikštolaitis R., Martišauskas L., Pečiulytė S., Žutautaitė I. Integrated energy security assessment. *Energy*. 2017. № 138. pp. 890–901. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360544217312914>.

226. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework – Comprehensive Version. June 2006. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs128.htm>.

227. Bauer S., Bernroider E. W. From information security awareness to reasoned compliant action: analyzing information security policy compliance in a large banking organization. *ACM SIGMIS Database: the DATABASE for Advances in Information Systems*. 2017. № 48(3). P. 44–68. URL: <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=3130519>.

228. Baum C. F., Caglayan M., Rashid A. Capital structure adjustments: Do macroeconomic and business risks matter?. *Empirical Economics*. 2017. № 53(4). P. 1463–1502.

229. Biresselioglu M. E., Yildirim C., Demir M. H., Tokcaer S. Establishing an energy security framework for a fast-growing economy: Industry perspectives from Turkey. *Energy research & social science*. 2017. № 27. P. 151–162. URL: <https://>

230. Blacksmith N., Willford J. C., Behrend T. S. Technology in the employment interview: A meta-analysis and future research agenda. *Personnel Assessment and Decisions*. 2016. № 2(1). pp. 2. URL: <https://scholarworks.bgsu.edu/pad/vol2/iss1/2/>.

231. Borodai V. A. Simulation assessment center in the service of the company as a factor in the accuracy and validity of the information about the employee. *International Journal Of Professional Science*. 2017. № (1). URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/simulation-assessment-center-in-the-service-of-the-company-as-a-factor-in-the-accuracy-and-validity-of-the-information-about-the-employee>.

232. Brady N. C., Bruce S., Goldman A., Erickson K., Mineo B., Ogletree B. T., Schoonover J. Communication services and supports for individuals with severe disabilities: Guidance for assessment and intervention. *American journal on intellectual and developmental disabilities*. 2016. № 121(2). P. 121–138. URL: <http://www.aaidjournals.org/doi/abs/10.1352/1944-7558-121.2.121>.

233. Budzianowski W. M. A review of potential innovations for production, conditioning and utilization of biogas with multiple-criteria assessment. *Renewable and sustainable energy reviews*. 2016. № 54. P. 1148–1171.

234. Cable V. What is International Economic Security? *International Affairs*. 1995. Vol. 71. № 2. P. 312–317.

235. Cao X., Wen Z., Chen J., Li H. Contributing to differentiated technology policy-making on the promotion of energy efficiency technologies in heavy industrial sector: a case study of China. *Journal of Cleaner Production*. 2016. № 112. P. 1486–1497.

236. Carberry E. J., Bharati P., Levy D. L., Chaudhury A. Social movements as catalysts for corporate social innovation: Environmental activism and the adoption of green information systems. *Business & Society*. 2017. 0007650317701674.

237. Carpinelli L., Cascarino G., Giacomelli S., Vacca V. The management of non-performing loans: a survey among the main Italian banks. *Politica economica*. 2017. № 33(2). P. 157–188. URL: <https://www.rivisteweb.it/doi/10.1429/87182>.

238. Carr M. Public–private partnerships in national cyber-security strategies. *International Affairs*. 2016. № 92(1). P. 43–62. URL: <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/92/1/43/2199930>.

239. Carranza M. E. South American Free Trade Area or Free Trade Area of the Americas?: Open Regionalism and the Future of Regional Economic Integration in South America: Open Regionalism and the Future of Regional Economic Integration in South America. 2017. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781351753395>.

240. Carroll R. Identifying risks in the realm of enterprise risk management. *Journal of healthcare risk management*. 2016. № 35(3). P. 24–30. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jhrm.21206>.

241. Caverty M. D., Mauer V. Power and security in the information age: Investigating the role of the state in cyberspace. Routledge. 2016. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=XQrPCwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=+economic+security+of+the+state&ots=mhB1AHTBuY&sig=PI12J74U_MxB-ZBovw4ZY8k1wAU&redir_esc=y#v=onepage&q=economic%20security%20of%20the%20state&f=false.

242. Chen H. The institutional transition of China's township and village enterprises: market liberalization, contractual form innovation and privatization. Routledge. 2017. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315211305>.

243. Choi T. M., Chan H. K., Yue X. Recent development in big data analytics for business operations and risk management. *IEEE transactions on cybernetics*. 2017. № 47(1). P. 81–92. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7378465>.

244. Cole S. J. Use Value as a Cultural Strategy against Over-Commodification: A Durkheimian Analysis of Craft Consumption within Virtual Communities. *Sociology*. 2017. 0038038517726646.

245. Collins A. Contemporary security studies. Oxford university press. 2016. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=-n7CwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=+economic+security+of+the+state&ots=berRBvryWQ&sig=wm0gmI9xYkL4s_fKuNyzVbq7LR4&redir_esc=y#v=onepage&q=economic%20security%20of%20the%20state&f=false.

246. Cortet M., Rijks T., Nijland S. PSD2: The digital transformation accelerator for banks. *Journal of Payments Strategy & Systems*. 2016. № 10(1). P. 13–27. URL: <https://www.ingentaconnect.com/content/hsp/jpss/2016/00000010/00000001/art00003>

247. Costea M., Hapenciuc C. V., Arionesei G. Romania versus Bulgaria: A short analysis of the competitiveness of seaside tourism. In *CBU International Conference Proceedings... Central Bohemia University*. 2016. Vol. 4. P. 471. URL:

<https://search.proquest.com/openview/d255bc10a3b0ea5ddf9178546aa068f0/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2045748>.

248. Cronbach L. J., Gleser G. C. Psychological tests and personnel decisions. Urbana : University of Illinois Press. 1957.

249. Dang T. V., Gorton G., Holmström B., Ordonez G. Banks as secret keepers. *American Economic Review*. 2017. № 107(4). P. 1005–29. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20140782>.

250. Dauphinee W. D., Boulet J. R., Norcini J. J. Considerations that will determine if competency-based assessment is a sustainable innovation. *Advances in Health Sciences Education*. 2018. P. 1–9.

251. Davis T., Cutt M., Flynn N., Mowl P. Talent assessment: A new strategy for talent management. 2016. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781317046905>.

252. Dias A., Rodrigues L. L., Craig R., Neves M. E. Corporate social responsibility disclosure in small and medium-sized entities and large companies. *Social Responsibility Journal*. 2018.

253. Dong J., Xue G., Dong M., Xu X. Energy-saving power generation dispatching in China: Regulations, pilot projects and policy recommendations-A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2015. № 43. P. 1285–1300.

254. Drobyazko S. Application budgeting tge cost of economic security measures. *Innovation and Entrepreneurship: Collection of scientific articles*. Ajax Publishing, Montreal, Canada, 2019. P. 37–41.

255. Drobyazko S. Conceptual model for control mechanism of economic security of enterprises. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2018. № 3. Том 3. С. 48–50.

256. Drobyazko S. Diagnostics of conditions of implementation of insurance companies management Ukraine and the world. *Scientific research: global and local perspectives: Collection of scientific articles*. SAUL Publishing, Dublin, Ireland, 2018. P. 17–21.

257. Drobyazko S. Economic security model of enterprises. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 12/4. С. 44–46. URL: http://konferencia.com.ua/images/_archieve/2018/efp%2012-4%202018.pdf.

258. Drobyazko S. Features of the GE/McKinsey model application for assessing the positions as a factor of security of insurance enterprises. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. 2018, № 10 (18). С. 9–11. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-10-4788>.

259. Drobyazko S. Features of insurance as a element of economic security of insurance sector companies. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 11/4. С. 32–34. URL: http://konferencia.com.ua/images/_archieve/2018/efp%2011-4%202018.pdf.

260. Drobyazko S. Financial results insurance sector as a factor of economic security. *Problems of modern science: Collection of scientific articles*. Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. P. 30–33.

261. Drobyazko S. Formation of competitive positions as providing of economic security of insurance companies. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. 2017. №2. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2017-2-4784>

262. Drobyazko S. Formation of effective system of indicators of economic security of enterprises. *Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles*. GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. P. 15–17.

263. Drobyazko S. Formation of methodological platform for evaluation of economic safety of enterprises. *Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6927>.

264. Drobyazko S. Forming a strategy of economic security in uncertainty. *Perspectives of modern scientific research: Collection of scientific articles*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 32–35.

265. Drobyazko S. Improving the management of the economic security of the enterprise based on risk-management. *Fundamental and applied research: Collection of scientific articles*. Dingo Publishing, Melbourne, Australia, 2018. P. 22–26.

266. Drobyazko S. Insurance market development as a factor of the economic safety of the insurance sector enterprises. *Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання*. 2018. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6928>.

267. Drobyazko S. Methodological basis of the economic safety assessment of the insurance sector's enterprises. *Synthesis of science and society in solving global problems: Collection of scientific articles*. Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2018. P. 5–8.

268. Drobyazko S. Modeling expenditure to provide economic security of insurance companies. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. 2018. № 3 (11). С. 23–26. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-3-4785>.

269. Drobyazko S. Models and vethods for assessment of the economic safety of companies. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 6. Том 2. С. 7–11.

270. Drobyazko S. Personnel management as an element of the economic safety system of business. *Social entrepreneurship – innovation – environment: materials of International Scientific Conference, Cracow, Poland, 10 May 2018*. S. 210–218.

271. Drobyazko S. Prerequisites of formation, content and components of economic security of enterprises. *Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles*. Editorial Arane S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. P. 7–9.

272. Drobyazko S. Rationale for the strategy of economic security of the insurance sector's enterprises under the conditions of innovative development. *Actual scientific research: Collection of scientific articles*. Editoria di Modena, Rome, Italy, 2018. P. 47–51.

273. Drobyazko S. Regulation of the process of management of the system of economic security of financial institutions in Ukraine and the world. *Actual problems of globalization: Collection of scientific articles*. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. P. 75–77.

274. Drobyazko S. Results of introduction of the improved mechanism of economic security control of insurance companies. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2019. №1. С. 9–11. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-1-4783>

275. Drobyazko S. Theoretical and methodological aspects of economic security management of enterprises. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 11/2. С. 33–36. URL: http://konferencia.com.ua/images/_archieve/2018/efp%2011-2%202018.pdf.

276. Dueri S., Guillotreau P., Jiménez-Toribio R., Oliveros-Ramos R., Bopp L., Maury O. Food security or economic profitability? Projecting the effects of climate and socioeconomic changes on global skipjack tuna fisheries under three management strategies. Global environmental change. 2016. № 41. P. 1–12. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378016301352>.

277. Duffield M. War as a network enterprise: the new security terrain and its implications. In The Criminology of War. 2017. P. 109–121. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315086859/chapters/10.4324%2F9781315086859-6>.

278. Enterprise Risk Management – Integrated Framework: Executive Summary. September 2004. URL: http://www.coso.org/documents/coso_erm_executivesummary.pdf.

279. Вовчак О. Д., Самура Ю. О., Сидоренко В. А., Вареник В. А. Банківська безпека: навч. посібник. К. : Знання, 2013. 237 с.

280. Esa E., Zahari A. R. Corporate Social Responsibility Disclosure in Malaysian Government-Linked Companies. Terengganu International Finance and Economics Journal (TIFEJ). 2017. № 2(2). P. 83–93.

281. European Valuation Standards EVS-2016. 8-th edition. TEGoVA. Gillis nv/sa, 2016. 370 p.

282. Evans S., Vladimirova D., Holgado M., Van Fossen K., Yang M., Silva E. A., Barlow C. Y. Business model innovation for sustainability: Towards a unified perspective for creation of sustainable business models. Business Strategy and the Environment. 2017. № 26(5). P. 597–608.

283. Flannery M. J. Stabilizing large financial institutions with contingent capital certificates. *Quarterly Journal of Finance*. 2016. № 6(02). 1650006.
284. Florio C., Leoni G. Enterprise risk management and firm performance: The Italian case. *The British Accounting Review*. 2017. № 49(1). P. 56–74. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0890838916300221>.
285. Fraser J. R., Simkins B. J. The challenges of and solutions for implementing enterprise risk management. *Business Horizons*. 2016. № 59(6). P. 689–698. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S000768131630057X>.
286. Gandhi P., Kiefer P. C., Plazzi A. A False Sense of Security: Why US Banks Diversify and Does it Help? Swiss Finance Institute. 2016. P. 16–43. URL: <https://ideas.repec.org/p/chf/rpseri/rp1643.html>.
287. Gassmann O., Frankenberger K., Sauer R. A Primer on Theoretically Exploring the Field of Business Model Innovation. 2017.
288. Gatzert N., Schmit J. Supporting strategic success through enterprise-wide reputation risk management. *The Journal of Risk Finance*. 2016. № 17(1). P. 26–45. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/JRF-09-2015-0083>.
289. Ghaderi Z., Saboori B., Khoshkam M. Does security matter in tourism demand?. *Current Issues in Tourism*. 2017. №20(6). P. 552–565. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13683500.2016.1161603>.
290. Geng Y., Fujita T., Park H. S., Chiu A. S., Huisingh D. Recent progress on innovative eco-industrial development. *Journal of Cleaner Production*. 2016. № 114. P. 1–10. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652615012731>.
291. Gillespie A. E., Goddard J. B. Advanced telecommunications and regional economic development. In *Managing the city*. 2017. P. 84–109. Routledge.
292. Global Reputation Pulse Study. Reputation Institute's. 2010. P.14. URL: <http://www.cordis.europa.eu>
293. Gobbi U. *L'assicurazione in generale*. Milano, 1898. 307 p.
294. Gong G., Xu S., Gong X. On the value of corporate social responsibility disclosure: An empirical investigation of corporate bond issues in China. *Journal of Business Ethics*. 2018. № 150(1). P. 227–258.

295. Gunderson E. E. Individual behavior in confined or isolated groups. In *Man in isolation and confinement*. 2017. P. 144–165. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781351507493/chapters/10.4324%2F9780203786574-5>.
296. Han J., Jo G. S., Kang J. Is high-quality knowledge always beneficial? Knowledge overlap and innovation performance in technological mergers and acquisitions. *Journal of Management & Organization*. 2018. № 24(2). P. 258–278.
297. Hart O. S., Moore J. H. Contracts as Reference Points. *Quarterly Journal of Economics*. 2008. February. P. 1–48.
298. Hemard J. *Theorie et pratique des assurances terrestres*. Paris : Tenin, 1924–1925. 649 s.
299. Hemphill T. A., Longstreet P. Financial data breaches in the US retail economy: Restoring confidence in information technology security standards. *Technology in Society*. 2016. № 44. P. 30–38. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X15300154>.
300. Hilorme T., Karpenko L., Drobyazko S. Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency project. *Academy of Strategic Management Journal*, London. 2018. Vol. 17(2). P. 1–10. URL: <https://www.abacademies.org/journals/academy-of-strategic-management-journal-current-issue.html>.
301. Hilorme T., Honchar O., Drobyazko S. Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. *Academy of Strategic Management Journal*, London, 2018. Vol. №17(3). P. 1–6. URL: <https://www.abacademies.org/journals/academy-of-strategic-management-journal-current-issue.html>.
302. Hilorme T., Nazarenko I., Drobyazko S. Innovative model of economic behavior of agents in the sphere of energy conservation. *Academy of Entrepreneurship Journal*, London. 2018. Vol. 24(3). P. 1–7. URL: <https://www.abacademies.org/articles/innovative-model-of-economic-behavior-of-agents-in-the-sphere-of-energy-conservation-7377.html>.
303. Hyon S. *Beyond Convention: Genre Innovation in Academic Writing*, Christine M. Tardy. University of Michigan Press. Ann Arbor. 2017. 198 p.

304. Hoffmann R., Kiedrowicz M., Stanik J. Evaluation of information safety as an element of improving the organization's safety management. In MATEC Web of Conferences. 2016. Vol. 76. P. 04011. EDP Sciences. URL: https://www.matec-conferences.org/articles/mateconf/abs/2016/39/mateconf_csc2016_04011/mateconf_csc2016_04011.html.

305. Holmström B. R. Managerial Incentive Problems: A Dynamic Perspective. *Review of Economic Studies*. 1999. № 66(1). Jan. P. 169–182.

306. Homburg C., Jozić D., Kuehnl C. Customer experience management: toward implementing an evolving marketing concept. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2017. № 45(3). P. 377–401.

307. Ionescu C. The Role of Organizational Culture in Enhancing Innovation Potential. Consequences on the Market Performance of Romanian Firms. *Eastern European Business and Economics Journal*. 2017. № 3(2). P. 162–175.

308. ISO 26000 Corporate Social Responsibility Guidance. URL: <http://www.greenbusiness.sg/2011/03/16/introducing-iso-26000-guidance-on-social-responsibility/>

309. Jacobsen L. F., Tudoran A. A., Lähteenmäki L. Consumers' motivation to interact in virtual food communities—The importance of self-presentation and learning. *Food Quality and Preference*. 2017. № 62. P. 8–16.

310. Jan S. R., Shah S. T. U., Johar Z. U., Shah Y., Khan F. An Innovative Approach to Investigate Various Software Testing Techniques and Strategies. *International Journal of Scientific Research in Science, Engineering and Technology (IJSRSET)*. Print ISSN, 2395–1990. 2016. URL: https://www.researchgate.net/profile/Fazlullah_Khan2/publication/303280520_An_Innovative_Approach_to_Investigate_Various_Software_Testing_Techniques_and_Strategies/links/576e56e008ae842225a849ca.pdf.

311. Jiang Yong. Economic Security: Redressing Imbalance. *China Security*. 2008. Vol. 3. № 2. P. 66–85.

312. Karpenko L., Serbov M., Drobyazko S. Methodological platform of the control mechanism with the energy saving technologies. *Academy of Strategic Management*

Journal, London. 2018. Vol. 17(5). P. 1–7. URL: <https://www.abacademies.org/journals/academy-of-strategic-management-journal-inpress.html>.

313. Kirchner E., Sperling J. EU security governance. 2018. URL: <https://www.manchesterhive.com/view/9781526130945/9781526130945.xml>.

314. Komal R., Abbas F. Linking financial development, economic growth and energy consumption in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2015. № 44. P. 211–220.

315. Kozer L. A. *Masters of sociological thought / translation from English*. T. I. Shumilina; under the editorship of I. B. Orlova. M.: Norma. 2006. 528 p.

316. Kullman A., Ainsworth M., Bell S., Ambrose A., Aron L., Beebe B., Bion W. R. Fear of breakdown. In *Hunger for Connection: Finding Meaning in Eating Disorders*. New York: Tavistock. 2018. Vol. 17. № 4. P. 1–30.

317. Landoni M. Innovation policy in progress. Institutional intermediation in public procurement of innovation: satellite telecommunications in Italy. *R&D Management*. 2017. № 47(4). P. 583–594.

318. Lazaridis G. *Security, insecurity and migration in Europe*. Routledge. 2016. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=kLfeCwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=+economic+security+of+the+state&ots=mgbWFs1LdW&sig=jGe2pSwCAnTrhiDblr6b3LSqHiM&redir_esc=y#v=onepage&q=economic%20security%20of%20the%20state&f=false.

319. Le V. P. M., Meenagh D., Minford P., Wickens M. A Monte Carlo procedure for checking identification in DSGE models. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 2017. № 76. P. 202–210.

320. Lee C. The Asian turbulence: a case study in economic security. In *Asia-Europe Cooperation After the 1997-1998 Asian Turbulence*. 2017. P. 33–54. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781351753999/chapters/10.4324%2F9781351753999-2>.

321. Lee E., Walker M., Zeng C. C. Do Chinese state subsidies affect voluntary corporate social responsibility disclosure? *Journal of Accounting and Public Policy*. 2017. № 36(3). P. 179–200.

322. Levitt T. Exploit the product life cycle. *Harvard Business Review*. vol. 43. November-December 1965. P. 81–84.
323. Lewin K. Defining the “Field at a Given Time”. *Psychological Review*. 1943. № 50. P. 292–310. Republished in *Resolving Social Conflicts & Field Theory in Social Science*, Washington, D.C.: American Psychological Association, 1997.
324. Li K., Lin B. Impact of energy conservation policies on the green productivity in China's manufacturing sector: Evidence from a three-stage DEA model. *Applied Energy*. 2016. № 168. P. 351–363.
325. Lin B., Chen Y., Zhang G. Impact of technological progress on China's textile industry and future energy saving potential forecast. *Energy*. 2018.
326. Lou L., Koh J. Enhancing Fan Participation in Social Media Based Virtual Brand Communities: The Case of Like, Comment, and Share Activities. *Asia Pacific Journal of Information Systems*. 2017. № 27(1). P. 54–76.
327. Losman D. Economic Security. A National Security Folly? *Policy Analysis*. 2001. № 409. P. 1–12.
328. Luciani J. The Economic Content of Security. *Journal of Public Policy*. 1988. Vol. 8. № 2. P. 151–173.
329. 220.acLean G. A. Human security in the national interest? Canada, POGG and the ‘New’ Multilateralism. In *A Decade of Human Security*. 2016. P. 79–88. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781317188445/chapters/10.4324%2F9781315564630-12>.
330. Malecki E. J. Technological innovation and paths to regional economic growth. In *Growth Policy in the Age of High Technology*. 2018. P. 97–126.
331. Mardani A., Zavadskas E. K., Streimikiene D., Jusoh A., Nor K. M., Khoshnoudi M. Using fuzzy multiple criteria decision making approaches for evaluating energy saving technologies and solutions in five star hotels: A new hierarchical framework. *Energy*. 2016. № 117. P. 131–148.
332. 258.arkos E., Labrecque L. I., Milne G. R. A New Information Lens: The Self-concept and Exchange Context as a Means to Understand Information

Sensitivity of Anonymous and Personal Identifying Information. *Journal of Interactive Marketing*. 2018. № 42. P. 46–62.

333. Martensson K., Westerberg K. Corporate environmental strategies towards sustainable development. *Business Strategy and the Environment*. 2016. №25 (1). P. 1–9. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/bse.1852>.

334. Maslow A. A. Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. №50. P. 370–396.

335. Mathew P. V., Sreejesh S. Impact of responsible tourism on destination sustainability and quality of life of community in tourism destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2017. № 31. P. 83–89. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1447677015300474>.

336. Mnykh N. V. Mechanisms of action to provide the financial stability of insurance companies and the necessity of their regulation in the implementation of insurance activities. *Scientific journal "Economics and Finance"*. 2017. № 3. P. 51–64.

337. Mnykh M. V. Competition in the insurance market of Ukraine and the peculiarities of its control. *Priority research areas: Collection of scientific articles*. Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv. Bulgaria. 2017. P. 79–94.

338. Nilsson N., Minssen T. Unlocking the full potential of open innovation in the life sciences through a classification system. *Drug discovery today*. 2018. № 23(4). P. 771–775.

339. Ntanos S., Kyriakopoulos G., Chalikias M., Arabatzis G., Skordoulis M. Public Perceptions and Willingness to Pay for Renewable Energy: A Case Study from Greece. *Sustainability*. 2018. № 10(3). P. 687.

340. Ocampo J. A. International Asymmetries and the Design of the International Financial System 1. In *Critical Issues in International Financial Reform*. Routledge. 2018. P. 45–74.

341. Oghazi P., Karlsson S., Hellström D., Hjort K. Online purchase return policy leniency and purchase decision: Mediating role of consumer trust. *Journal of Retailing and Consumer Services*. 2018. № 41. P. 190–200.

342. Oliva F. L. A maturity model for enterprise risk management. *International Journal of Production Economics*. 2016. № 173. P. 66–79. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925527315005320>.

343. O'Neill T. A., Lewis R. J., Law S. J., Larson N., Hancock S., Radan J., Carswell J. J. Forced-choice pre-employment personality assessment: Construct validity and resistance to faking. *Personality and Individual Differences*. 2017. № 115. P. 120–127. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886916302306>.

344. Park S. Development of Innovative Strategies for the Korean Manufacturing Industry by Use of the Connected Smart Factory (CSF). *Procedia Computer Science*. 2016. № 91. P. 744–750. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050916312509>.

345. Pearson R., Elson D. Transcending the impact of the financial crisis in the United Kingdom: towards plan F—a feminist economic strategy. *Feminist Review*. 2015. № 109(1). P. 8–30.

346. Peydró J. L., Polo A., Sette E. Monetary policy at work: security and credit application registers evidence. 2017. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2958917.

347. Platonova E., Asutay M., Dixon R., Mohammad S. The impact of corporate social responsibility disclosure on financial performance: Evidence from the GCC Islamic banking sector. *Journal of Business Ethics*. 2018. № 151(2). P. 451–471.

348. Ponsford R., Ford J., Korjonen H., Hughes E., Keswani A., Pliakas T., Egan M. Competing for space in an already crowded market: a mixed methods study of why an online community of practice (CoP) for alcohol harm reduction failed to generate interest amongst the group of public health professionals at which it was aimed. *Implementation Science*. 2017. № 12(1). P. 91.

349. Pottier C. Local innovation and large firm strategies in Europe. In *High technology industry and innovative environments*. 2018. P. 99–120. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781351369541/chapters/10.4324/9781315149769-5>.

350. Probabilistic Risk Assessment Procedures Guide for NASA Managers and Practitioners. Washington (USA). 2002. URL: <http://www.hq.nasa.gov/office/codeq/doctree/SP20113421.pdf>.

351. Provan D. J., Dekker S. W., Rae A. J. Bureaucracy, influence and beliefs: A literature review of the factors shaping the role of a safety professional. *Safety science*. 2017. № 98. P. 98–112. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753517301157>.

352. Ratten V. Female entrepreneurship and the role of customer knowledge development, innovation outcome expectations and culture on intentions to start informal business ventures. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*. 2016. № 27(2–3). P. 262–272. URL: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/40530492/IJESB2702-0307_RATTEN.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1547983059&Signature=Iwt9geQD9dTp2tQfMsUyJ30Hh3s%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DRatten_V._2016_Female_entrepreneurship_a.pdf.

353. Ravicz M. E., Rosowski J. J. Chinchilla middle ear transmission matrix model and middle-ear flexibility. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 2017. № 141 (5). P. 3274–3290.

354. Rejda G. E. Social insurance and economic security. Routledge. 2015.

355. Robson W. A. Welfare state and welfare society: illusion and reality. 2018. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9780429858475>.

356. Roig-Tierno N., Ribeiro-Soriano D., Mas-Verdú F. Clustering and innovation: firm-level strategising and policy. 2017.

357. Roulin N. Individual differences predicting impression management detection in job interviews. *Personnel Assessment and Decisions*. 2016. № 2(1). P. 1. URL: <https://scholarworks.bgsu.edu/pad/vol2/iss1/1/>.

358. Salgado J. F. A theoretical model of psychometric effects of faking on assessment procedures: Empirical findings and implications for personality at work. *International Journal of Selection and Assessment*. 2016. № 24(3). P. 209–228. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ijsa.12142>.

359. Salgado J. F., De Fruyt F. Personality in personnel selection. *The Blackwell handbook of personnel selection*. 2017. P. 174–198. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781405164221.ch8>.
360. Salomone R., Laub P. J., Botev Z. I. Monte Carlo Estimation of the Density of the Sum of Dependent Random Variables. 2017. arXiv preprint arXiv:1711.11218.
361. Sexton J. B., Klinect J. R. The link between safety attitudes and observed performance in flight operations. In *Human Error in Aviation* Routledge. 2017. P. 513–518. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781351563475/chapters/10.4324/9781315092898-25>.
362. Singhal A., Ou X. Security risk analysis of enterprise networks using probabilistic attack graphs. In *Network Security Metrics*. Springer, Cham. 2017. P. 53–73. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-66505-4_3.
363. 286. Staubmann H., Wenzel H. (Hrsg.). *Talcott Parsons: zur Aktualität eines Theorieprogramms*. Wiesbaden: Westdt. Verl., 2000.
364. Stejskal J., Mikušová Meričková B., Prokop V. The cooperation between enterprises: significant part of the innovation process: a case study of the czech machinery industry. 2016. URL: <https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/22045>.
365. 281. Stevenson B. S., Fowler C. H. Collaborative assessment for employment planning: Transition assessment and the discovery process. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*. 2016. № 39(1). P. 57–62. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2165143415619151>.
366. Sulphrey M. M., Alkahtani N. Economic security and sustainability through social entrepreneurship: the current Saudi scenario. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2017. № 6 (3). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3061091.
367. Suter M. Improving information security in companies: How to meet the need for threat information. In *Power and Security in the Information Age*. 2016. P. 143–164. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781317076964/chapters/10.4324%2F9781315601793-9>.

368. Taddeo R., Simboli A., Ioppolo G., Morgante A. Industrial symbiosis, networking and innovation: The potential role of innovation poles. *Sustainability*. 2017. № 9(2). P. 169.

369. Tan Y., Floros C., Anchor J. The profitability of Chinese banks: impacts of risk, competition and efficiency. *Review of Accounting and Finance*. 2017. № 16(1). P. 86–105. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/RAF-05-2015-0072>.

370. Unger R. Traditional banks, shadow banks and the US credit boom: Credit origination versus financing. 2016. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2797081

371. Van Grembergen W., De Haes S. Introduction to the Minitrack on IT Governance and its Mechanisms. 2018.

372. Van Lente H., Swierstra T., Joly P. B. Responsible innovation as a critique of technology assessment. *Journal of Responsible Innovation*. 2017. №4(2). P. 254–261.

373. Veber M. *Economy and Society* /translation from German.; under the scientific editorship of L.H. Ionina. M. : Publishing house State University- the Higher School of Economy. 2010. 310 p.

374. Vel V., Park I., Liu J. The Effect of Enterprise Crowdsourcing Systems on Employees' Innovative Behavior and Job Performance. 2018.

375. Viswesvaran C., Ones D. S. Job performance: Assessment issues in personnel selection. *The Blackwell handbook of personnel selection*. 2017. P. 354–375. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781405164221.ch16>.

376. Von Gliszczynski M., Leisering L. Constructing new global models of social security: How international organizations defined the field of social cash transfers in the 2000s. *Journal of Social Policy*. 2016. № 45(2). P. 325–343. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-social-policy/article/constructing-new-global-models-of-social-security-how-international-organizations-defined-the-field-of-social-cash-transfers-in-the-2000s/B98F83BBDCDE136D2831002E8AAA1D1>.

377. Wagner A. *Der Staat und das Versicherungswesen*. Tübingen : H. Laupp, 1881. P. 6–9.
378. Wan M. *Japan Between Asia and the West: Economic Power and Strategic Balance: Economic Power and Strategic Balance*. Routledge. 2016.
379. Wang M., Qu H. Review of the Research on the Impact of Online Shopping Return Policy on Consumer Behavior. *Journal of Business Administration Research*. 2017. № 6(2). P. 15.
380. Wang S., Vergne J. P. Buzz factor or innovation potential: What explains cryptocurrencies' returns? *PloS one*. 2017. № 12(1). e0169556.
381. Wang Y., Hahn C., Sutrave K. Mobile payment security, threats, and challenges. In *Mobile and Secure Services (MobiSecServ)*. 2016 Second International Conference on IEEE. 2016. February. P. 1–5. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7440226>.
382. Wu J., Wang C., Hong J., Piperopoulos P., Zhuo S. Internationalization and innovation performance of emerging market enterprises: The role of host-country institutional development. *Journal of World Business*. 2016. № 51(2). P. 251–263. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090951615000784>.
383. Yahia N. A., Montani F., Courcy F. The role of stressors on innovative behavior: When superior empowering leadership protects the innovation potential of workers. *Psychologie du travail et des organisations*. 2018. № 24(1). P. 51–67.
384. Yang M., Evans S., Vladimirova D., Rana P. Value uncaptured perspective for sustainable business model innovation. *Journal of Cleaner Production*. 2017. № 140. P. 1794–1804.
385. Yu M.C., Mai Q., Tsai S.B., Dai Y. An Empirical Study on the Organizational Trust, Employee-Organization Relationship and Innovative Behavior from the Integrated Perspective of Social Exchange and Organizational Sustainability. *Sustainability*. 2018. № 10(3). P. 864.
386. Zhao X., Singhaputtangkul N. Effects of firm characteristics on enterprise risk management: Case study of Chinese construction firms operating in Singapore.

Journal of Management in Engineering. 2016. № 32(4). P. 05016008. URL: [https://ascelibrary.org/doi/abs/10.1061/\(ASCE\)ME.1943-5479.0000434](https://ascelibrary.org/doi/abs/10.1061/(ASCE)ME.1943-5479.0000434).

387. Zhao Z. Y., Tang C., Zhang X., Skitmore M. Agglomeration and competitive position of contractors in the international construction sector. Journal of Construction Engineering and Management. 2017. № 143(6). P. 04017004.

388. Zhou Y., Chow N., Xu Y. Socialist Welfare in a Market Economy: Social Security Reforms in Guangzhou, China: Social Security Reforms in Guangzhou. China. 2017. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315196763>

389. Zhou J., Wang C., Li Y., Wang P., Li C., Lu P., Mo L. A multi-objective multi-population ant colony optimization for economic emission dispatch considering power system security. Applied Mathematical Modelling. 2017. № 45. P 684–704. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0307904X1730001X>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Прямий та опосередкований вплив фінансових установ на стан національної безпеки у фінансовій сфері

Складові національної безпеки у фінансовій сфері	Прямий вплив		Опосередкований вплив	
	Позитивний	Негативний	Позитивний	Негативний
1	2	3	4	5
Безпека у бюджетній сфері	Ефективне проведення операцій з бюджетними коштами	Проведення тіньових фінансових операцій	Економія бюджетних ресурсів	Неефективне використання бюджетних коштів
Безпека у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору	Своєчасне проведення виплат належних кредиторам і інвесторам доходів	Використання інвестиційних і кредитних ресурсів у власних цілях	Професійне виконання послуг фінансового посередництва	Непрофесійне виконання послуг фінансового посередництва
Безпека у податковій сфері	Сумлінне виконання податкових зобов'язань	Ухилення від сплати податків	Рентабельна діяльність	Збиткова діяльність
Безпека у сфері фінансів реального сектору економіки	Пільгове надання фінансових ресурсів	Скорочення асортименту фінансових продуктів і послуг для реального сектору	Зниження цін на фінансові продукти і послуги	Підвищення цін на фінансові продукти і послуги
Безпека у банківській сфері	Збільшення обсягів користування банківськими послугами	Зниження обсягів користування банківськими послугами	Популяризація безготівкових розрахунків	Популяризація готівкових розрахунків
Безпека у сфері функціонування валютного ринку	Виконання вимог до проведення операцій з валютою	Обмеження валютних операцій	Стимулювання підвищення рівня довіри до національної валюти	Спекулятивне підвищення валютного курсу
Безпека у сфері функціонування фондовою ринку	Активізація операцій з цінними паперами	Проведення операцій з цінними паперами, що не мають належного забезпечення	Вихід на міжнародні фондові ринки	Отримання низького інвестиційного рейтингу

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5
Безпека у сфері небанківського фінансового сектору	Високий рівень сумлінної конкуренції	Збільшення кількості фіктивних небанківських установ	Розширення асортименту фінансових послуг	Реалізація фінансових продуктів і послуг низької якості

Джерело: складено автором

Таблиця А.2

Дефініції економічної безпеки окремих видів фінансових установ

Установа	Поняття економічної безпеки
Фінансова установа (узагальнене визначення)	Стан ресурсів та фінансових можливостей, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту економічних інтересів установи від негативного вливу наявних і потенційних загроз на результати процесів їх задоволення та реалізацію мети створення установи
Банк	Стан кредитних, депозитних, та інших ресурсів і фінансових можливостей, що здатний забезпечити збереження активів від загроз, сприяти отриманню нових фінансових і матеріальних доходів від різних видів діяльності (кредитних, депозитних, валютних, розрахунково-касових операцій, операцій з цінними паперами) та забезпечити задоволення економічних інтересів банку і гарантувати його фінансову стійкість у банківській системі
Страхова компанія	Стан ресурсів та фінансових і господарських можливостей (мається на увазі можливість перестраховування ризиків компанії у більш потужних учасників ринку страхових послуг), який, за умови ефективного їх використання, дозволяє забезпечити задоволення економічних інтересів установи і її клієнтів шляхом мінімізації впливу загроз на діяльність компанії та сприяння надходженню страхових премій
Кредитна спілка	Стан ресурсів та фінансових можливостей як установи, та і її членів, за якого досягається баланс економічних інтересів засновників і учасників спілки, відбувається їх повне задоволення, виконується мета створення І спілки, не зважаючи на дію загроз на процеси її діяльності.
Ломбард	Стан ресурсів, фінансових та господарських можливостей, що дозволяє задовольнити економічні інтереси як установи, так і її клієнтів, не зважаючи на постійний вплив загроз на її функціонування.
Лізингова компанія	Стан ресурсів та фінансових і господарських можливостей (маються на увазі домовленості про співпрацю із виробниками об'єктів лізингу, їх продавцями, постачальниками), що, за умови ефективного їх використання, здатний гарантувати задоволення економічних інтересів та досягнення конкурентних переваг компанії за рахунок забезпечення належного рівня захисту від загроз
Інвестиційні фонди і компанії, довірчі товариства	Стан ресурсів, як власних, так і переданих в управління їх власниками, за якого мінімізується загроза вливу па діяльність компанії загроз, які можуть призвести до нездатності компанії задовольнити економічні інтереси своїх клієнтів, що не дозволить їй продовжувати діяльність на фінансовому ринку
Установи накопичувального пенсійного забезпечення	Стан ресурсів та напрямів їх розміщення, за якого мінімізується ризик їх знецінення у довгостроковій перспективі та максимізується ймовірність нарощення їх обсягів до рівня, необхідного для задоволення економічних інтересів вкладників та продовження фондом фінансової діяльності, навіть за умови впливу на неї загроз
Інші фінансові компанії (на прикладі факторингової компанії)	Стан ресурсів і фінансових можливостей, що здатен забезпечити задоволення економічних інтересів установи та її клієнтів через налагоджений і захищений від негативного впливу на його функціональний стан загроз механізм трансформації дебіторської заборгованості у фінансові ресурси, вільні для використання.

Джерело: складено автором

Таблиця А.3

Форми забезпечення процесу управління підприємств страхового сектору та їх використання під час управління економічною безпекою

Форми забезпечення	Використання у процесі управління економічною безпекою	Наявність окремих форм забезпечення для управління ЕБ	Рекомендована форма для забезпечення управління ЕБ
Нормативно-правове	Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність фінансових установ	Вимоги регуляторів фінансового ринку	Закон України «Про основи економічної безпеки фінансових установ»
Організаційне	Використання функцій різних підрозділів	Служба безпеки (лише у банках)	Відділ (служба) економічної безпеки
Інформаційно-аналітичне	Інформаційні ресурси установи, зовнішні інформаційні ресурси, результати їх обробки аналітиками	Методики оцінювання рівня економічної безпеки (лише для банків і страховиків)	Концепція економічної безпеки Стратегія економічної безпеки
Кадрове	Персонал фінансової установи, особи, залучені на умовах лізингу персоналу. аудитори, консультанти	Відповідальний за економічну безпеку (в окремих випадках)	Наявність у штаті професіоналу з управління фінансово-економічною безпекою
Фінансове	Усі види фінансових ресурсів, що є доступними для використання	Резерви на випадки реалізації загроз і компенсації збитків	Окремий бюджет фінансування заходів з управління економічною безпекою
Матеріальне	Офісне обладнання, меблі, малоцінні швидкозношувані предмети, автомобілі	Грати на вікнах, сейфи	Окреме приміщення для відділу (служби) економічної безпеки та його належна укомплектація
Техніко-технологічне	Пожежна сигналізація, охорона, паролі на комп'ютерах	Обмеження доступу до окремих приміщень або інформації	Наявність охоронних систем контролю доступу

Джерело: складено автором

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Інструменти державного регулювання економічної безпеки ринку страхових послуг в Україні: цільовий підхід

Цілі	Інструменти
Підтримка платоспроможності страхових компаній	вимога до мінімального рівня власного капіталу; правила розподілу прибутку і створення резервних фондів; вимога до компетентності менеджменту компанії; вимога до репутації власника; поділ операцій по страхуванню життя та операцій інших ніж страхування життя; визначення допустимих активів страхових компаній і правил їх оцінки; правила інвестування страхових резервів; правила відповідності активів зобов'язаннями; вимоги до фінансової звітності; аудиторські перевірки фінансового стану компанії; регулювання відносин з перестраховиками; обмеження максимального розміру власного утримання; системи раннього попередження; встановлення маржі платоспроможності; обмеження тарифів знизу
Забезпечення справедливості та доступності продукту	обмеження тарифів зверху; вимога до публікації інформації; регулювання змісту і форми договорів страхування; обмеження видів страхування; обмеження витрат; обмеження рекламної діяльності; державні субсидії; вимога обов'язкового обслуговування; введення обов'язкових видів страхування; регулювання ринкової поведінки
Стабільність ринку	збір, обробка час опублікування інформації про розвиток страхового ринку; заохочення створення професійних об'єднань страховиків; розвиток механізмів саморегулювання; створення національних гарантійних фондів
Підтримка національних страхових компаній	процес і правила ліцензування страхових компаній; правила участі іноземного капіталу; правила роботи компаній за участю іноземного капіталу; регулювання конкурентної політики; регулювання каналів розповсюдження (у тому числі діяльності страхових посередників)
Сприяння розвитку економіки	принципи оподаткування; правила інвестування страхових резервів; форми організації страхових компаній, участь страхових компаній у забезпеченні соціального захисту

Джерело: складено автором

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Використання технології форензик для управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору

Прийоми форензик	Можливість використання у системі економічної безпеки	На стан якої складової
Перевірка фінансової та юридичної дисципліни персоналу	Виявлення зловживань з боку персоналу установи	Фінансова, кадрова
Оцінювання фінансової звітності та аналіз аудиторських звітів	Виявлення помилок, фактів відмивання коштів, порушень податкового законодавства, неефективного управління дебіторською та кредиторською заборгованостями	Фінансова, інформаційна, маркетингова
Ревізія	Виявлення крадіжок, шахрайства, різних видів економічних злочинів	Фінансова, фізична
Перевірка повноти та достовірності інформації	Виявлення підробок інформації, її викрадення, пошкодження, видозміни, несанкціонованого доступу до даних	Інформаційна, кадрова
Перевірка контрагентів, партнерів	Виявлення можливості конфлікту інтересів, недопущення угод із компаніями з сумнівною діловою репутацією	Правова, маркетингова
Фінансове розслідування	Виявлення прихованих фактів, відомостей про діяльність установи та роботу її персоналу	Фінансова, кадрова
Участь у судових суперечках (на боці страхових компаній)	Сприяння вирішенню конфліктів у суді, пошук доказів на користь установи (правового, фінансового характеру).	Правова

Джерело: складено автором

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Напрями партнерської взаємодії системи економічної безпеки підприємств
страхового сектору із зовнішніми стейкхолдерами

Зовнішні стейкхолдери	Напрями партнерської взаємодії	Результат для прийняття управлінських рішень
Партнери	Надання достовірної інформації, сумлінне виконання зобов'язань	Рішення щодо продовження або припинення співпраці
Інвестори, кредитори	Вказівка на недоліки у забезпеченні кредитоспроможності та інвестиційної привабливості	Прийняття рішень щодо підвищення рівня фінансово-інвестиційної безпеки
Структури, що надають послуги безпеки	Професійне виконання окремих завдань щодо забезпечення економічної безпеки	Залучення зовнішніх суб'єктів до управління системою економічної безпеки
Клієнти, фізичні та юридичні особи	Надання достовірних відомостей щодо стану власної економічної безпеки	Обслуговування лише надійних клієнтів, уникнення шахраїв і неплатоспроможних осіб
Засоби масової інформації	Підвищення рівня прозорості (інформаційної прозорості)	Враховування можливості інформаційних загроз
Регулятори фінансового ринку, органи державної влади	Контроль рівня економічної безпеки, розробка орієнтирів, пріоритетів та імперативів управління системою економічної безпеки	Прийняття управлінських рішень на основі чітких вказівок, наказів, розпоряджень
Рейтингові агентства	Покращення іміджу та ділової репутації установи через оприлюднення її високих рейтингових позицій	Концентрація на рішеннях щодо тих аспектів економічної безпеки, які не дозволяють підвищити рейтингову позицію
Саморегульовані організації	Консультації фахівців, розробка і надання рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки	Прийняття рішень із врахуванням досвіду інших фінансових установ
Аудитори	Підтвердження відповідності звітності установи її фактичному фінансовому стану, вияв порушень	Якісне інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських рішень

Джерело: складено автором

Таблиця Г.2

Види стейкхолдерів підприємств страхового сектору і їх інтереси

Види стейкхолдерів	Інтереси стейкхолдерів	Джерела інформації для прийняття рішень	Вплив на рішення
Власники	Здатність СЕБ сприяти прибутковій діяльності установи	Внутрішня документація, ЗМІ	Прямий, відкритий
Інвестори, кредитори	Здатність СЕБ протидіяти втраті та неефективному використанню інвестованих або кредитних ресурсів	Інформація за запитом, ЗМІ	Прямий, відкритий
Топ-менеджмент	Функціональний стан СЕБ	Внутрішня документація, власні	Прямий, відкритий
Персонал	Здатність СЕБ гарантувати особисту безпеку персоналу	Власні судження, ЗМІ	Опосередкований, відкритий
Партнери	Здатність СЕБ забезпечити ділову репутацію установи	Інформація за запитом, ЗМІ,	Опосередкований, відкритий
Клієнти	Здатність СЕБ сприяти наданню установою якісних фінансових продуктів і послуг	Інформація за запитом, ЗМІ, рейтинги	Прямий, відкритий
Відділення та відокремлені підрозділи	Можливість використання ресурсів СЕБ материнської компанії для протидії загрозам	Обмежений набір внутрішньої документації, власні судження, ЗМІ	Опосередкований, відкритий
Засоби масової інформації	Інформаційна прозорість функціонування СЕБ	Інформація за запитом, експертні опитування,	Опосередкований, відкритий
Конкуренти	Слабкі місця у СЕБ	Інсайдерська інформація, ЗМІ, рейтинги	Опосередкований, прихований
Структури, що надають послуги безпеки	Недоліки у механізмі самозабезпечення установою власної економічної безпеки, можливість їх усунення та зацікавленість установи	Надані установою відомості, ЗМІ, рейтинги	Опосередкований, відкритий
Регулятори фінансового ринку	Здатність СЕБ гарантувати дотримання нормативів діяльності і пруденційних вимог	Інформація за запитом, матеріали звітності до	Прямий, відкритий
Органи державної влади	Здатність СЕБ забезпечити стабільність податкових відрахувань і безпеку персоналу	Інформація за запитом, фінансова звітність	Прямий, відкритий
Рейтингові агентства	Вплив СЕБ на показники установи	Інформація за запитом, експертні опитування, ЗМІ	Опосередкований, відкритий
Саморегульовані організації	Здатність СЕБ забезпечити високий рівень довіри споживачів фінансових послуг	Інформація за запитом, звітність, ЗМІ, рейтинги	Опосередкований, відкритий
Аудитори	Стан СЕБ	Внутрішня	Прямий
Фізичні та юридичні особи	Здатність СЕБ гарантувати перспективи діяльності	ЗМІ, рекламні матеріали, рейтинги	Прямий, відкритий

Джерело: складено автором

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Динаміка основних показників розвитку страхового ринку України за 2005-2009 роки

Показники	Роки					Темпи приросту, %			
	2005	2006	2007	2008	2009	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008
1. Кількість страхових компаній, у т. ч.:	398	411	446	469	450	3,3	8,5	5,2	-4,0
-з ризикового страхування	348	356	381	396	378	2,3	7,0	3,9	-4,5
-зі страхування життя	50	55	65	73	72	10,0	18,2	12,3	-1,4
2. Активи по балансу, млн. грн.	20920,1	23994,6	32213,0	41930,5	41970,1	14,7	34,2	30,2	0,1
3. Статутний капітал, млн. грн.	6641,0	8391,2	10633,6	13206,4	14876,0	26,4	26,7	24,2	12,6
4. Страхові резерви, млн. грн.	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	19,2	40,1	29,5	-7,0
5. Валові страхові премії, млн. грн.	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6	20442,1	7,6	30,2	33,3	-14,9
6. Чисті страхові премії, млн. грн.	7482,8	8769,4	12353,8	15981,8	12658,0	17,2	40,9	29,4	-20,8
7. Валові страхові виплати, млн. грн.	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	37,2	62,1	67,4	-4,4
8. Рівень валових виплат, %	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	27,9	24,5	25,6	12,2
9. Чисті страхові виплати, млн. грн.	1546,7	2326,2	3884,0	6546,1	6056,4	50,4	67,0	68,5	-7,5
10. Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	31,4	41,0	47,8	28,0	18,5	30,6	21

Джерело: складено автором на основі [150–162]

Таблиця Д.2

Динаміка основних показників розвитку страхового ринку України за 2010-2017 роки

Показники	Роки								Темпи приросту, %						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016
1. Кількість страхових компаній, у т. ч.:	456	443	442	414	407	382	361	310	-2,8	-0,2	-6,3	-1,7	-6,2	-5,5	-14,10
- з ризикового страхування	389	379	378	352	345	325	312	271	-2,6	0,3	-6,9	-1,9	-5,7	-4	-13,2
- зі страхування життя	64	64	64	62	62	57	49	39	-	-	-3,1	0	-8,1	-14,4	-20
2. Активи по балансу, млн. грн.	41970,1	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	60729,1	56075,6	7,8	6,4	16,8	18,1	5,8	-13,6	-7,7
3. Статутний капітал, млн. грн.	14876,0	14429,2	14091,8	14579,0	15232,5	15120,9	14474,8	12661,6	12,6	-3,0	-2,3	3,5	4,5	-0,7	-12,5
4. Страхові резерви, млн. грн.	10141,3	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0	18376,3	20936,7	12,1	-1,7	12,5	14,8	9,6	-88,1	13,9
5. Валові страхові премії млн. грн.	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29736,0	35170,3	12,9	-1,7	-5,2	33,3	-6,6	11,1	18,3
6. Чисті страхові премії, млн. грн.	12658,0	13327,7	17970,0	20277,5	21551,4	18592,8	22354,9	26463,9	5,3	34,8	12,8	6,3	-13,7	20,2	18,4
7. Валові страхові виплати, млн. грн.	6737,2	6104,6	4864,0	5151,0	4651,8	5065,4	8100,5	8839,5	-9,4	-20,3	5,9	-9,7	8,9	59,9	9,1
8. Рівень валових виплат, %	33,0	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9	27,2	25,1	-20	-18,9	11,7	-32,2	16,7	43,9	-7,7
9. Чисті страхові виплати, млн. грн.	6056,4	5885,7	4699,2	4970,0	4566,6	4893,0	7602,8	8561,0	-2,8	-20,2	5,8	-8,1	7,1	55,4	12,6
10. Рівень чистих виплат, %	47,8	44,2	26,2	24,5	21,2	26,3	34,0	32,3	-7,5	-40,8	-6,5	-13,5	24,1	29,3	-5

Джерело: складено автором на основі [150–162]

Таблиця Д.3

Динаміка та структура валових страхових премій

Показник	Валові страхові премії, млн. грн.					Структура валових страхових премій, %				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний обсяг страхових премій	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6	20442,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Страховання життя	321,3	450,9	783,8	1095,6	827,4	2,5	3,3	4,4	4,6	4,0
Види страхування інші, ніж страхування життя	12532,2	13379,1	17224,4	22913,0	19614,7	97,5	96,7	95,6	95,4	96,0
Добровільне особисте страхування	520,0	733,4	1021,2	1451,3	13065,5	4,0	5,2	5,7	6,0	7,0
Добровільне майнове страхування	10526,1	11114,5	14150,8	18409,3	14769,8	81,9	80,4	78,6	76,4	72,3
в тому числі страхування фінансових ризиків	4056,1	3446,4	3798,4	3705,5	2488,4	31,6	24,9	21,1	15,4	12,2
Добровільне страхування відповідальності	472,6	490,7	592,6	1018,8	1080,4	3,8	3,5	3,3	4,3	5,3
Недержавне обов'язкове страхування	931,1	954,2	1427,2	2016,0	2314,7	7,2	6,9	7,8	8,6	11,3
в тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	558,9	578,1	578,1	1425,1	1533,7	4,3	4,2	5,4	6,1	8,2
Державне страхування	82,2	96,3	32,4	17,7	7,5	0,6	0,7	0,2	0,1	0,1

Джерело: складено автором на основі [150–162]

Таблиця Д.4

Структура валових страхових виплат

Показник	Валові страхові премії, млн. грн.					Структура валових страхових премій, %				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний обсяг страхових премій	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Страховання життя	9,7	16,0	23,9	37,7	62,7	0,5	0,6	0,6	0,5	0,9
Види страхування інші, ніж страхування життя	1884,5	2583,6	4189,0	7013,0	6674,5	99,5	99,4	99,4	99,5	99,1
Добровільне особисте страхування	269,3	309,4	422,0	586,4	703,4	14,2	11,9	10,0	8,3	10,4
Добровільне майнове страхування	1361,0	1977,5	3406,0	5843,6	5275,9	71,9	76,1	80,8	82,9	78,3
в тому числі страхування фінансових ризиків	566,9	792,2	1067,7	1611,8	2115,1	30,5	29,9	25,6	22,9	31,4
Добровільне страхування відповідальності	48,8	35,0	47,1	34,1	25,7	2,6	1,3	1,1	0,5	0,4
Недержавне обов'язкове страхування	127,3	177,0	276,9	532,1	662,5	6,7	6,8	6,6	7,5	9,8
в тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	110,9	159,3	245,6	522,0	639,6	5,9	6,1	6,1	7,4	9,5
Державне страхування	78,2	84,7	36,1	16,7	7,1	4,1	3,3	0,9	0,2	0,1

Джерело: складено автором на основі [150–162]

Таблиця Д.5

Динаміка показників діяльності страховиків у сфері перестраховання у 2012-2016 рр.

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	Темпи приросту, %			
						2013/2012	2014/2013	2015/2014	2016/2015
Валові страхові премії, млн. грн.	21508,2	28661,9	26767,3	29736,0	35170,3	33,3	-6,6	11,1	18,3
Страхові премії сплачені на перестраховання, млн. грн., у т.ч.:									
перестраховикам-резидентам, млн. грн.	1230,8	7110,4	8173,7	7381,1	8706,4	477,7	15,0	-9,7	18,0
перестраховикам-нерезидентам, млн. грн.	1292,0	1634,4	1530,5	2530,2	3962,3	26,5	-6,4	65,3	56,6
Загальна частка вихідного перестраховання у валових страхових преміях, %	11,7	30,5	36,3	33,3	36	160,7	19,02	-8,3	8,1
Частка вихідного внутрішнього перестраховання, %	34,2	24,8	24,9	24,8	68,7	-27,5	0	-0,4	177,02
Частка вихідного перестраховання у нерезидентів, %	51,2	18,7	15,8	25,5	31,3	-63,5	-15,5	61,4	22,8
Виплати, компенсовані перестраховиками, млн. грн. у т.ч.:									
перестраховикам-резидентам, млн. грн.	181,1	85,2	172,4	497,7	278,5	-53	102,3	188,7	-44,0
перестраховикам-нерезидентам, млн. грн.	356,7	401,5	468,5	848,1	954,7	12,6	16,7	81,0	12,6
Отримані страхові премії від перестраховувальників-нерезидентів, млн. грн.	275,4	324	12,9	38,1	40,1	17,6	-96,0	195,3	5,2
Виплати, компенсовані перестраховувальникам-нерезидентам, млн. грн.	15,9	27,4	9,9	12,9	14,2	72,3	-63,9	30,3	10,1

Джерело: складено автором на основі [150–162]

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Теоретико-методичні підходи до формування системи економічної безпеки підприємств страхового сектору як об'єкту управління

Назва підходу	Суть підходу	Представники підходу
Системний (комплексний)	Система економічної безпеки є сукупністю елементів, до яких належать: мета функціонування системи, її завдання, суб'єкти, об'єкти, принципи, механізм забезпечення безпеки, індикатори, критерії, тощо. Між елементами існують тісні зв'язки.	Барановський О.І., Гнилицька Л.В., Дудченко Н.В., Краліч В.Р., Міхно С.П., Руснак Л.Р., Сухонос В.В., Фурман
Ієрархічний	Система економічної безпеки повинна мати кілька рівнів забезпечення безпеки, і сама вона належить до одного із рівнів систем економічної безпеки вищого порядку (є одним із рівнів фінансової системи держави).	Єріс Л.М., Кириченко О.А., Коваленко В.В., Нагайчук Н.Г., Шикова О.М., Яременко С.М.,
Функціональний	Система економічної безпеки поєднує ряд підсистем, що виокремлюються для захисту окремих видів ресурсів установи, або усієї їх сукупності (фінансова, інформаційна, техніко-технологічна, кадрова (інтелектуально-кадрова), силова (фізична), юридична (правова, політико-правова), ринкова, інтерфейсна, організаційна, боргова, пожежна, матеріальна складові).	Виклюк М.І., Колодізєв О.М., Мартинюк О.А., Мельник С.І., Мойсеєнко І.П., Прокопенко Н.С., Штасєр О.М.
Організаційний	Формування та управління системою економічної безпеки повинно здійснюватись шляхом організації внутрішньої структури управління економічною безпекою та враховувати вплив зовнішніх суб'єктів – регуляторів діяльності фінансових установ.	Лебединська Л.Д., Пластун О.Л., Реминьова Л.М., Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Черкаський І.Б.

Джерело: складено автором

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Елементи системи економічної безпеки підприємств страхового сектору
відповідно до функціонального підходу

Складові	Характеристика та завдання
Фінансова	Достатній обсяг власного та залученого капіталу, стабільна прибуткова діяльність, диверсифікація напрямів розміщення тимчасово вільних ресурсів, поміркована дивідендна політика, організована система фінансового менеджменту та ризик- менеджменту, варіативність інвестиційних стратегій за часовою перспективою та складом інвестиційних інструментів, тощо
Кадрова	Підбір персоналу та оцінка спроможності кандидатів на посади до умов роботи установи, діагностика інтелектуальних та особистих якостей співробітників, встановлення рівня їх кваліфікації, організація превентивних заходів щодо крадіжок, несумлінного ставлення до посадових обов'язків, шахрайства, шпідонажу, вчинених працівниками
Інформаційна	Підбір та перевірка достовірності і повноти інформації, необхідної для провадження фінансовими установами поточної діяльності, відслідковування даних щодо роботи конкурентів, запобігання фактам викрадення, псування, пошкодження, втрати, неправомірного використання, порушення режиму конфіденційності інформації, що належить установі; аналітична обробка усіх наявних даних із метою надання відомостей для прийняття управлінських рішень
Фізична (силова)	Встановлення, обслуговування та використання сигналізації, ґрат, технічних пристроїв, сейфів та іншого обладнання, служби охорони з метою запобігання несанкціонованого проникнення на територію організації, викрадення, пошкодження та знищення її активів, тощо
Технологічна	Встановлення спеціальних захисних комп'ютерних програм та їх обслуговування, підтримка роботи серверів, що зберігають дані фінансової установи, технічна підтримка роботи обладнання, пристроїв і комунікацій
Правова (юридична)	Здійснення діяльності з неухильним дотриманням положень законів, інших нормативно-правових актів, виконання розпоряджень і рекомендацій державних регуляторів, належне та швидке юридичне оформлення усіх видів договорів, угод і контрактів, які регламентують ті чи інші вектори діяльності фінансової установи, готовність до ведення претензійної роботи та переговорів з іншими учасниками ринкових відносин, урядовими організаціями, тощо
Маркетингова	Окреслення власної ринкової ніші та перманентне її розширення, диверсифікація основних видів діяльності, надання супровідних послуг; залучення нових клієнтів, утримання існуючих клієнтських і партнерських зв'язків, підтримка наявних конкурентних переваг, конкурентна розвідка, тощо, відслідковування та адаптація до змін у ринковому середовищі, тощо

Джерело: складено автором

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1

Вплив євроінтеграційних процесів на управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору

Євроінтеграційний процес	Дії щодо управління системою економічної системи підприємств страхового сектору
1	2
Посилення рівня регулювання діяльності фінансових установ на ринку	Підвищення вимог до стану економічної безпеки зростання рівня контролю стану окремих складових системи економічної безпеки
Проекти підвищення фінансової	Збільшення кількості клієнтів, які знають свої права при користуванні фінансовими послугами.
Підтримка рівня репутації фінансової установи через контроль достовірної рекламної інформації	Необхідність виокремлення структури, що буде займатись підтримкою належної репутації установи (на зразок PR-відділу) або покладання такої функції на службу економічної безпеки чи відповідальну за її стан особу; необхідність запровадження додаткового контролю за інформаційними потоками у межах забезпечення інформаційно-аналітичної безпеки
Встановлення вимог до рівня транспарентності фінансових установ	Розширення переліку вимог до стану інформаційно-аналітичної складової економічної безпеки та управління інформаційною прозорістю установи
Посилення рівня захисту прав споживачів фінансових послуг	Розробка нових підходів до роботи з клієнтами – запровадження клієнтоорієнтованих практик надання фінансових послуг з одночасною перевіркою рівня надійності клієнтів споживачів
Рівний доступ до ринків європейського капіталу	Підвищення рівня економічної безпеки з метою забезпечення конкурентоспроможності
Доступ європейських фінансових установ до вітчизняного фінансового ринку	Спрямування ресурсів на зміцнення конкурентної позиції установи на фінансовому ринку; розробка заходів щодо здобуття конкурентних переваг та підвищення рівня впізнаваності на ринку (робота з брендом, іміджем, репутацією)
Посилення механізмів протидії легалізації капіталу та фінансування тероризму	Посилення механізмів перевірки джерел надходження фінансових ресурсів клієнтів у межах надання фінансових послуг
Врегулювання кредитних відносин, діяльності з організації торгівлі на регульованих ринках, професійної діяльності з торгівлі фінансовими інструментами та професійної діяльності на ринку цінних паперів в цілому	Використання додаткових джерел фінансування з метою стабілізації власного фінансового стану; використання можливостей розширення асортименту фінансових продуктів і послуг, що реалізуються, з метою залучення нових клієнтів
Розширення переліку професійних учасників фінансового ринку	Запровадження механізмів конкурентної розвідки при одночасній імплементації механізму протидії несумлінній конкуренції

Продовження табл. 3.1

1	2
Розширення меж користування фінансовими послугами (страховими, кредитними, інвестиційними)	Використання нових можливостей для покращення результатів власної діяльності із урахуванням вимог економічної безпеки
Оновлення та модернізація правового поля, що регулює діяльність фінансових установ	Оновлення механізму забезпечення правової (юридичної) безпеки фінансової установи

Джерело: складено автором

ДОДАТОК К

Таблиця К.1

Класифікація загроз системі економічної безпеки підприємств страхового сектору:
універсальні класифікаційні ознаки

Ознака	Види загроз	Ознака	Види загроз
За сферою виникнення	внутрішні; зовнішні	За ймовірністю прояву	явні; латентні
За наслідками дії на установу	загальні; локальні	За можливістю страхування	такі, що страхуються; такі, що не страхуються
За вірогідністю дії	реальні; потенційні	За формою прояву	кількісні; якісні
За об'єктом посягань	загрози установі; загрози інтересам стейкхолдерів установи	За мірою впливу на загрози	частково піддаються нейтралізації; не піддаються нейтралізації
За наслідками дії на систему економічної безпеки	системні; фрагментарні	За часом реагування	попереджувані; поточні; запізнені
За відношенням до діяльності	об'єктивні; суб'єктивні	За ознакою здійснення в часі	безпосередні; близькі; далекі
За місцем дії	фінансові ресурси; кадрові ресурси; інформаційні ресурси; майнові ресурси; бізнес-процеси; репутація	За ознакою здійснення у просторі	на території установи; на території, що прилягає до установи; на території регіону; на території країни; за кордоном.
За можливістю прогнозування	прогнозовані; непрогнозовані	За активністю джерела загрози	активні; пасивні
За величиною очікуваного збитку	катастрофічні; суттєві; істотні; незначні	За об'єктивністю існування	явні; надумані
За стадією функціонування установи	становлення; розвитку; активної діяльності; занепаду; припинення діяльності	За суб'єктом загрози	кримінальні структури; недобросовісні конкуренти; власні працівники; контрагенти; регулятори ринку
За природою виникнення	політичні; кримінальні; конкурентні; контрагентні; екологічні; економічні; ринкові; техніко-технологічні	за тривалістю дії	постійні; тимчасові (короткострокові, середньострокові, довгострокові)

Джерело: складено автором

Таблиця К.2

Класифікація загроз економічній безпеці підприємств страхового сектору із
врахування специфіки їх виду діяльності

Специфічні класифікації за універсальними ознаками		Специфічні класифікаційні ознаки	
Ознака	Види загроз	Ознака	Види загроз
За механізмом протидії	нейтралізуються у межах самозабезпечення безпеки; вимагають залучення зовнішніх суб'єктів, що спеціалізуються на наданні послуг безпеки; вимагають залучення державних органів влади та регуляторів фінансового ринку;	За наслідками для активів клієнтів	загрожують лише власним активами фінансової установи; чинять вплив на цілісність активів клієнтів; чинять вплив на ефективність управління активами клієнтів
За природою походження	макроекономічні тенденції; формажорні обставини (політичні кризи, воєнні дії); низький рівень ефективності регулювання фінансового ринку; зміни у законодавстві або його відсутність; неефективна цінова політика щодо фінансових продуктів або послуг; шахрайства з боку персоналу або клієнтів; високоризикова структура балансів; нестача капіталу і відсутність джерел його поповнення; недотримання економічних та пруденційних нормативів; низька якість фінансових продуктів і послуг; вилучення клієнтами активів; розвиток сегменту віртуальних валют; необхідність онлайн обслуговування; відмивання коштів через фінансовий сектор - рейдерство; високий рівень тінізації економіки.	За масштабами охоплення учасників фінансового ринку	загальні для всіх фінансових установ; характерні для банків; характерні для страхових компаній; характерні для інвестиційних установ; характерні для установ кредитної кооперації; характерні для фінансових компаній.
За вектором впливу на систему економічної безпеки	загрози фінансово-інвестиційній безпеці (у т.ч. фінансово-інвестиційній безпеці власних ресурсів установи та фінансово-інвестиційній безпеці активів клієнтів); загрози інтелектуально-кадровій безпеці; загрози інформаційно-аналітичній безпеці; загрози фізичній (силовій) безпеці; загрози майновій безпеці; загрози техніко-технологічній безпеці; загрози правовій (юридичній) безпеці; загрози зовнішній безпеці.	За складовою фінансової безпеки держави, у якому формується загроза	грошово-кредитна складова; банківська складова; складова небанківського фінансового ринку; боргова складова; бюджетна складова; валютна складова

Джерело: складено автором

Внутрішні загрози економічній безпеці підприємств страхового сектору

Внутрішня загроза	Вплив на економічну безпеку підприємств страхового сектору
Низький рівень кваліфікації персоналу, схильність співробітників до шахрайських дій	Можливість втрати матеріальних, фінансових ресурсів і клієнтської бази як через непрофесіоналізм, так і через вчинені персоналом зловмисні дії
Поведінка інсайдерів, що направлена супроти інтересів фінансових установ	Погіршення рівня ділової репутації, втрата партнерських зв'язків та «доброго» імені установи, можливість зниження її вартості на ринку
Надмірна схильність до ризику при прийнятті управлінських, інвестиційних і фінансових рішень	Втрата фінансових ресурсів через прорахунки, дестабілізація фінансової установи, можливість втрати клієнтів і партнерів і їх фінансових активів
Відсутність документального забезпечення організації роботи по протидії загрозам	Вади у структурі системи економічної безпеки, її неефективна будова, надмірні витрати на організацію та неефективне управління без належного розподілу повноважень
Неефективний тайм-менеджмент	Фінансові втрати або недоотримання прибутків через несвоєчасне прийняття рішень
Відсутність практики формування фінансових резервів на випадок втрати фінансової стабільності	Відсутність ресурсів для компенсації негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності установи
Відсутність кадрового резерву для поповнення штату	Витрата додаткових ресурсів на пошук кадрів належної кваліфікації
Використання неліцензійного програмного забезпечення	Ймовірність хакерських атак, доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації
Відсутність систем контролю доступу	Ймовірність проникнення зловмисників у приміщення установи; наявність можливості доступу сторонніх осіб до ресурсів установи
Низький рівень техніко-технологічного забезпечення	Нездатність отримати конкурентні переваги та організувати належний рівень роботи та захисту активів установи
Відмова від професійної охорони	Ймовірність викрадення, пошкодження, псування матеріальних цінностей
Відсутність періодичних перевірок стану системи економічної безпеки	Неможливість встановити оцінку рівня економічної безпеки та виявити вади в управлінні її системою, а також своєчасно ідентифікувати загрози діяльності установи
Відсутність юридичного відділу або штатного юриста	Низький рівень правового захисту інтересів установи
Втрата, пошкодження, псування інформаційних ресурсів	Можливість використання інформаційного ресурсу низької якості або його відсутності при прийнятті управлінських рішень, від чого установа зазнає збитків або недоотримає прибуток

Джерело: складено автором

ДОДАТОК Л

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Institute for International Cooperation Development
24-26/1 Kazimierza Wielkiego Street
61-863 Poznań, Poland

September 25, 2018
Dr Svitlana Drobyazko
Dnipro, Ukraine

CERTIFICATE

awarded to

Svitlana Drobyazko

confirming the implementation of the research results by Svitlana Drobyazko under the title:
"Methodology for managing the economic security of the insurance enterprises"
for the scientific degree of Doctor of Science in Economics,
specialty 08.00.04: economics and enterprise management (by economic activity)

A critical review of the doctoral thesis of Svitlana Drobyazko concluded that the research results have a high potential for practical testing.

The research results of the dissertation are utilised in the development of activities by the Institute for International Cooperation Development, Poznan, Poland, in programs of advanced training courses in "Management: Economic Security in Enterprise Activity."

In particular, the Institute for International Cooperation Development used the suggestions and the recommendations emanating from Svitlana Drobyazko study relating to optimization of economic security system; the methods of improving information and analytical support for managing the system of economic security; the assessment of the impact of threats to the state of the enterprise's economic security; the system of causal relationships of threats; ranking the degree of influence of threats to determine priority management decisions to counter threats and minimize their negative consequences.

The application of the approaches proposed in the doctoral thesis of Svitlana Drobyzko to the assessment of economic security has made it possible to identify the reserves for saving financial resources involved in this process.

President of Foundation
Institute for International
Cooperation Development
Aleksy Kwilinski
Dr Aleksy Kwilinski

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО
СТОПАНСТВО**

UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY
BULGARIA, 1700 SOFIA, "8-MI DEKEMVRI" STR. N 9

March 20, 2019
Dr. Svetlana Drobyazko

CERTIFICAT

awarded to

Svetlana Drobyazko

confirming the implementation of the research results by Svetlana Drobyazko under the title:
"Methodology for managing the economic security of the enterprises"
For the scientific degree of Doctor of Science in Economics,
specialty 08.00.04: economics and enterprise management (by economic activity)

A critical review of the doctoral thesis of Svetlana Drobyazko concluded that the research results have a high potential for practical testing.

The research results of the dissertation are utilized in the development of activities by the Department Management University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria.

In particular, the Department Management University of National and World Economy used the suggestions and the recommendations emanating from Svetlana Drobyazko study relating to strategic priorities in the management system of economic security business insurance sector in Ukraine, unlike existing systematization provide economic security imperatives of financial institutions with regard to their specific business threats and opportunities.

The application of the approaches proposed in the doctoral thesis of Svetlana Drobyazko to the assessment of economic security has made it possible to identify the reserves for saving financial resources involved in this process.

NADYA MIRONOVA
Prof PhD
Head of dep "Management"
UNWE Sofia

Head of Department Management
University of National and World Economy,
Sofia, Bulgaria

Assoc. Prof. PhD. Nadya Dimitrova Mironova

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
 ТА УПРАВЛІННЯ

03035, м. Київ-35, вул. Митрополита Василя Липківського, 35,
 тел. (044) 206-31-31, т./ф. (044) 206-31-87, e-mail: dei2005@ukr.net

№ 190 від «28» лютого 2019 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дробязко Світлани Ігорівни
 «Методологія управління економічною безпекою підприємств
 страхового сектору»
 поданого на здобутті наукового ступеня доктора економічних наук
 зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами

Традиційні методи та прийоми управління системою економічної безпеки у кризових умовах функціонування фінансового ринку не здатні гарантувати надійний захист його професійних учасників від сучасних загроз. З огляду на вищезазначене дослідження розробки з питань методології управління економічною безпекою підприємств страхового сектору не втрачають актуальності.

Автором розроблено комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ, що поєднує як зовнішні оцінювання, так і внутрішню її оцінку з позиції управлінського персоналу та методичний інструментарій оцінювання надійності споживачів страхових послуг з метою формування управлінських рішень щодо оптимізації стану системи економічної безпеки підприємств страхового сектору у залежності від рівня їх економічної безпеки.

Результати дисертаційного дослідження були використані при розробці програм у сфері екологічної безпеки з урахуванням економічних факторів впливу.

Проректор з науково-педагогічної роботи,
 д.ф.-м.н., професор

Улицький О.А.
 594 9107

Г.С. Фінін

УКРАЇНА

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

проспект Шевченка, 4, м.Одеса, 65032, тел./факс: (048) 718-94-66, тел.718-95-27
 E-mail: eko@odessa.gov.ua веб-сайт: http://oda.odessa.gov.ua/ Код ЄДРПОУ 39917856

№ _____

ДОВІДКА

**про впровадження наукових розробок результатів дисертаційної роботи
 «Методологія управління економічною безпекою підприємств»,
 поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
 зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
 (за видами економічної діяльності)
 у практику роботи Одеської міської ради
 кандидата економічних наук, доцента
 Дробязко Світлани Ігорівни**

Окремі методологічні положення та результати дисертаційної роботи к.е.н., доцента Дробязко С.І. використані у практичній діяльності Департаменту економічної політики та стратегічного планування Одеської обласної державної адміністрації, а саме:

- методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки, що враховує: рівень сформованості системи економічної безпеки, стан інформаційного, кадрового, фінансового, маркетингового її забезпечення та рівень вразливості від зовнішнього впливу з метою обґрунтування управлінських рішень в системі економічної безпеки підприємств страхового сектору;
- комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ, що поєднує як зовнішнє оцінювання, так і внутрішню її оцінку з позиції управлінського персоналу та методичний інструментарій оцінювання надійності споживачів страхових послуг з метою формування управлінських рішень щодо оптимізації стану системи економічної безпеки підприємств страхового сектору у залежності від рівня їх економічної безпеки;
- системно-процесний підхід у механізмі управління економічною безпекою підприємств страхового сектору, що містить новий інструментарій цього механізму щодо системної оцінки: загроз, готовності підприємств страхового сектору до запровадження управління економічною безпекою й визначення рівня цього управління в системі; використання його на етапах процесу управління системою економічної безпеки із урахуванням особливостей страхових установ.

Наукові здобутки мають практичну цінність, відповідають викликам сучасності, використання результатів дослідження дозволяють розвивати організаційні структури управління страховими компаніями Одеської області в умовах трансформації економічної системи.

Директор Департаменту

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 Департамент економічної політики та стратегічного планування
 01.1-27/576 від 22.03.2019

Д.Д.Радулов

вих. № 21 від « 21 » 01 2019 р.

АКТ
про впровадження результатів дослідження
Дробязко Світлани Ігорівни
«Методологія управління економічною безпекою підприємств»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Наукові та методичні матеріали, що містяться у дисертаційній роботі к.е.н., доцента Дробязко С.І. мають практичну цінність та були використані в діяльності ПрАТ «Страхова компанія «УНІКА» щодо управління її економічною безпекою.

Дробязко С.І. удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору, що відрізняється від інших оцінюванням впливу загроз на стан економічної безпеки фінансової установи із урахуванням побудованої із використанням причинно-наслідкових зав'язків цих загроз і ранжуванням ступеню їх впливу для визначення пріоритетних управлінських рішень щодо протидії загрозам та мінімізації їх негативних наслідків.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження

Дробязко Світлани Ігорівни

«Методологія управління економічною безпекою підприємств страхового сектору»

поданого на здобутті наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Результати дослідження Дробязко Світлани Ігорівни використовуються у діяльності приватного акціонерного товариства «Страхова група «Ю.БІ.АЙ-КООП».

Запропонований методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки, що враховує: рівень сформованості системи економічної безпеки, стан інформаційного, кадрового, фінансового, маркетингового її забезпечення та рівень вразливості від зовнішнього впливу з метою обґрунтування управлінських рішень в системі економічної безпеки підприємств страхового сектору, використано у практичній діяльності. Як результат наданих рекомендацій щодо удосконалення механізму управління системою економічною безпекою, представлених у матеріалах дисертації Дробязко С.І., дозволило забезпечити високий рівень ділової репутації компанії та здобути їй ряд нових конкурентних переваг на ринку страхових послуг.

**Заступник Генерального
директора АТ «СГ
«Ю.БІ.АЙ-КООП»**

Коваленко В.О.

(прізвище, ім'я, по батькові)

АКТ
про впровадження результатів дослідження
Дробязко Світлани Ігорівни
«Методологія управління економічною безпекою підприємств»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Наукові та методичні матеріали, що містяться у дисертаційній роботі к.е.н., доцента Дробязко С.І. мають практичну цінність та були використані в діяльності ПАТ "НАСК "ОРАНТА" щодо управління її економічною безпекою.

Дробязко С.І. запропоновано методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки, що враховує: рівень сформованості системи економічної безпеки; стан інформаційного, кадрового, фінансового, маркетингового її забезпечення та рівень вразливості від зовнішнього впливу з метою обґрунтування управлінських рішень в системі економічної безпеки підприємств страхового сектору.

Результати дисертаційного дослідження були використані в діяльності ПАТ "НАСК "ОРАНТА".

Начальник обласної дирекції
 ПАТ «НАСК «ОРАНТА»

Шевцова І.М.

Страхова компанія «Саламандра»
Україна, м. Дніпро, вул. Короленка, 21
Безкоштовний телефон 9911 або 0800 500 310

вих. № 226 від « 06 » 03 2019 р.

м. Кривий Ріг

АКТ
про впровадження результатів дослідження
Дробязко Світлани Ігорівни
«Методологія управління економічною безпекою підприємств
страхового сектору»
поданого на здобутті наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Наукові та методичні матеріали, що містяться у дисертаційній роботі к.е.н., доцента Дробязко С.І. мають практичну цінність та були використані в діяльності ПрАТ СК «САЛАМАНДРА» щодо управління її економічною безпекою.

Запропонований Дробязко С.І. концептуальні засади управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору дозволив визначити актуальні стратегічні орієнтири, що відрізняються синтезом положень науково-методичного підходу до управління системою економічної безпеки, моделювання механізму цього управління та методики оцінювання рівня економічної безпеки, поєднання яких дозволяє досягнути балансу задоволення економічних інтересів підприємств страхового сектору та економічних інтересів і фінансових потреб її клієнтів із урахуванням вимог забезпечення економічної безпеки. Рекомендації автора щодо посилення рівня захисту безпеки застосовуються для підвищення рівня лояльності та ефективності працівників.

Директор представництва
ПрАТ СК «САЛАМАНДРА»
у м. Кривий Ріг

М.П.

П.І.Б.

вих. № 112 від « 18 » 02 2019 р.

м. Дніпро

АКТ
про впровадження результатів дослідження
Дробязко Світлани Ігорівни
«Методологія управління економічною безпекою підприємств
страхового сектору»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Наукові та методичні матеріали, що містяться у дисертаційній роботі к.е.н., доцента Дробязко С.І. мають практичну цінність та були використані в діяльності СК «Альфа Страховання» щодо управління її економічною безпекою.

Дробязко С.І. розроблено комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ, що поєднує як зовнішнє оцінювання, так і внутрішню її оцінку з позиції управлінського персоналу та методичний інструментарій оцінювання надійності споживачів страхових послуг з метою формування управлінських рішень щодо оптимізації стану системи економічної безпеки підприємств страхового сектору у залежності від рівня їх економічної безпеки.

Директор СК « _____ »
 М.П. _____

_____ П.І.Б.

вих. № 84 від «26» 02 2019 р.

Довідка
про впровадження результатів дослідження
Дробязко Світлани Ігорівни
«Методологія управління економічною безпекою підприємств
страхового сектору»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Наукові та методичні матеріали, що містяться у дисертаційній роботі к.е.н., доцента Дробязко С.І., були розглянуті, схвалені та визнані такими, що мають практичну цінність.

Удосконалене Дробязко С.І. інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору відрізняється від аналогічних розробок оцінюванням впливу загроз на стан економічної безпеки фінансової установи із урахуванням побудованої із використанням причинно-наслідкових зв'язків сукупності цих загроз і ранжуванням ступеню їх впливу для визначення пріоритетних управлінських рішень щодо протидії загрозам та мінімізації їх негативних наслідків.

Положення та аналітичні інструменти, що представлені у дисертаційній роботі Дробязко С.І., планується використати у складі аналітико-методичного інструментарію ТзОВ "Аудиторська фірма "Західна аудиторська група" для проведення аналізу діяльності страхових компаній та оцінювання їхньої економічної безпеки.

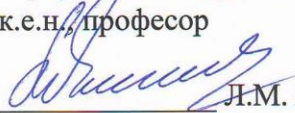
Директор
ТзОВ "Аудиторська фірма
"Західна аудиторська група"

Лемішовський В.І.

УЗГОДЖЕНО

Перший проректор
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
к.е.н., професор

_____ Д.М. Янчева

« 28 » січня 2019 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
д.т.н., професор

_____ О.І. Черевко

« 28 » січня 2019 р.

УЗГОДЖЕНО

Проректор з наукової роботи
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
д.т.н., професор

_____ В.М. Михайлов

« 28 » січня 2019 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт у навчальний процес закладів вищої освіти

Замовник Харківський державний університет харчування та торгівлі
найменування організації

ректор ХДУХТ д.т.н. проф. Черевко О.І.

П.І.Б. керівника підприємства

Дійсним актом підтверджується, що наукові результати дисертаційної роботи Дробязко С.І. на тему «Методологія управління економічною безпекою підприємств страхового сектору»,

виконуваної у 2016 р. - 2018 р. на кафедрі економіки підприємств харчування та торгівлі ім. І.Г. Бережного під керівництвом д-ра екон. наук, проф. Чорної М.В.

впроваджені в навчальний процес кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі ім. І.Г. Бережного

найменування структурного підрозділу, де здійснювалося впровадження

1. Вид впроваджених результатів понятійно-категоріальний апарат та методичний інструментарій

технологія, обладнання, методики, тощо

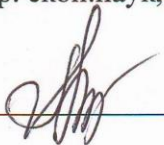
2. Форма впровадження робоча програма, тексти лекцій

3. Новизна результатів науково-дослідних робіт: розвиток категоріального апарату шляхом поглиблення змістовних характеристик понять «економічна безпека суб'єктів господарювання», «економічна безпека підприємств страхового сектору», «страховий продукт», «страховий ринок» у взаємозв'язку; розробка комплексного науково-методичного забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ; розробка методичного підходу щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки; розвиток методологічних підходів до управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору; розвиток матриці узгодження економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, підприємств страхового сектору та держави.
піонерське, принципово нове, якісно нове, модифікації, модернізація старих розробок

4. Перелік курсів і дисциплін, у рамках яких викладені результати НДР
«Ризик та страхування», «Управління ризиками», «Економіка підприємства»

5. Соціальний і науково-економічний ефект полягає у доповненні робочих програм, текстів лекцій з дисциплін: «Ризик та страхування», «Управління ризиками», «Економіка підприємства»

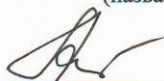
Науковий керівник
д-р. екон.наук, професор

 М.В. Чорна

« 28 » січня 2019 р.

Голова експертної ради з напрямку НДР

«Економіка і зовнішньоекономічна діяльність», к.е.н., професор
(назва наукового напрямку)

 Т.В. Андросова

« 28 » січня 2019 р.

Відповідальний за впровадження

 С.І. Дробязко

« 28 » січня 2019 р.

ДОДАТОК
ДО АКТУ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ,
ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ
дисертаційної роботи
«Методологія управління економічною безпекою підприємств страхового
сектору»

Доповнення до робочої програми з дисципліни
«Управління ризиками»

Тема: Методи управління ризиками

Питання: Економічні методи управління ризиком

Економічні методи управління ризиком, які застосовуються на рівні підприємства: формування власного резервного фонду; використання ризикових надбавок, премій; компенсація ризику через систему санкцій. Переваги та недоліки самострахування.

Зовнішнє страхування у системі економічних методів управління ризиком. (Доповнено за результатами дослідження). Методологічні підходи до управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору. Сутність страхування. Критерії вибору між альтернативою самострахування та зовнішнього страхування. Умови забезпечення ефективності захисту підприємства від наслідків ризику під час зовнішнього страхування.

ДОДАТОК
ДО АКТУ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ,
ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ
дисертаційної роботи
«Методологія управління економічною безпекою підприємств страхового
сектору»

Доповнення до робочої програми з дисципліни
«Ризик та страхування»

Тема: Страховий ринок та його учасники.

Питання: Сутність страхового ринку.

Поняття та умови існування страхового ринку. Об'єкт і суб'єкт страхового ринку. (Доповнено за результатами дослідження). Зміст понять: «страховий продукт», «страховий ринок» та «економічна безпека страхового сектору». Структура страхового ринку: в інституціональному та територіальному аспектах; залежно від масштабів попиту та пропозиції на страхові послуги; за галузевою ознакою.

Питання: Страхові компанії як частина економічної системи.

Місце страхової компанії в страховій системі. (Доповнено за результатами дослідження). Матриця узгодження економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, підприємств страхового сектору та держави Види страхових компаній за: характером виконуваних операцій, зоною обслуговування, розміром статутного капіталу, обсягом надходження страхових платежів. Структурні підрозділи страхової компанії: філії, представництва, агентства, відділення. (Доповнено за результатами дослідження). Методичний підхід щодо оцінювання рівня готовності підприємств страхового сектору до запровадження механізму управління системою економічної безпеки.

ДОДАТОК
ДО АКТУ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ,
ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ
дисертаційної роботи
«Методологія управління економічною безпекою підприємств страхового
сектору»

Доповнення до робочої програми з дисципліни
«Економіка підприємства»

Тема: Економічна безпека підприємства

Питання: Сутність та характеристика економічної безпеки підприємства

Сучасне розуміння економічної безпеки підприємств, та її місце і роль в системі управління підприємством. (Доповнено за результатами дослідження). Зміст поняття «економічна безпека суб'єктів господарювання» з позицій ресурсного та атрибутивного підходів. Сутність, недоліки та переваги інформаційного, зовнішнього та ресурсно-функціонального підходу до вивчення економічної безпеки підприємств та організацій.

Питання: Оцінка економічної безпеки підприємства.

Методичні принципи та вимоги до конструювання показників економічної безпеки підприємства. Витратні, результатні та порівняльні підходи до конструювання аналітичних показників економічної безпеки підприємства. (Доповнено за результатами дослідження). Комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки фінансових установ.

ДОДАТОК М

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Дробязко С. І. Управління витратами підприємства на основі процесу бюджетування: монографія. Дніпропетровськ : «ФОП Дробязко С. І.», 2014. 204 с. (12,8 друк. арк.).

2. Дробязко С. І. Економічна безпека підприємств: методологічний та стратегічний аспекти: монографія. Дніпро : «ФОП Дробязко С. І.», 2019. 236 с. (15,0 друк. арк.)

3. Дробязко С. І. Фінансова звітність в Україні: від Національного П(С)БО до МСФЗ. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 37–39. (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).

4. Дробязко С. І. Сучасний стан та тенденції розвитку ринків фінансових послуг в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 14. С. 20–23. (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).

5. Drobyazko S. Formation of competitive positions as providing of economic security of insurance companies. [Електронний ресурс] International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2017. №2. Режим доступу: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2017-2-4784> (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (1,0 друк. арк.).

6. Drobyazko S. Formation of methodological platform for evaluation of economic safety of enterprises. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2017. № 12. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6927> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

7. Drobyazko S. Modeling expenditure to provide economic security of insurance companies. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2018. № 3 (11). С. 23–26. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (0,5 друк. арк.).

8. Drobyazko S. Conceptual model for control mechanism of economic security of enterprises. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки, 2018. № 3, Том 3. С. 48–50. (включено до Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).

9. Дробязко С. І. Діагностика розвитку страхового ринку в Україні в умовах глобалізаційних процесів. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 4. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6971> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

10. Дробязко С. І. Теоретико-методичні аспекти страхового ринку в системі ринкової економіки. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 6. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6973> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

11. Drobyazko S. Models and vethods for assessment of the economic safety of companies. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2018. № 6, Том 2. С. 7–11. (включено до Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). (0,5 друк. арк.).

12. Drobyazko S. Insurance market development as a factor of the economic safety of the insurance sector enterprises. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 8. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6928> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

13. Гільорме Т. В., Дробязко С. І. Актуальні напрями дослідження організації облікового процесу в інформаційному просторі. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №8. С. 25–29. (включено до Index Copernicus). (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,25 друк. арк.: досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств).

14. Дробязко С. І. Методологічне забезпечення управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. [Електронний ресурс] Ефективна економіка: елект. наук. фахове видання. 2018. № 9. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7204> (включено до Index Copernicus, Google Scholar). (0,8 друк. арк.).

15. Дробязко С. І., Мельнікова Ю. І. Особливості розвитку страхового ринку як сегменту фінансового ринку. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 9. С. 21–25. (включено до Index Copernicus). (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,25 друк. арк.: досліджено концептуальні засади управління системою економічної безпеки підприємств страхового сектору).

16. Drobyazko S. Features of the GE/McKinsey model application for assessing the positions as a factor of security of insurance enterprises. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2018, № 10 (18). С. 9–11. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (0,5 друк. арк.).

17. Drobyazko S. Theoretical and methodological aspects of economic security management of enterprises. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 11/2. С. 33–36. (включено до Index Copernicus). (0,5 друк. арк.).

18. Drobyazko S. Features of insurance as a element of economic security of insurance sector companies. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 11/4. С. 32–34. (включено до Index Copernicus). (0,5 друк. арк.).

19. Drobyazko S. Economic security model of enterprises. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 12/4. С. 44–46. (включено до Index Copernicus). (0,5 друк. арк.).

20. Drobyazko S. Results of introduction of the improved mechanism of economic security control of insurance companies. International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2019. №1. С. 9–11. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, ResearchBib). (0,5 друк. арк.).

21. Дробязко С. І. Маркетингові технології взаємодії зі споживачами як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств. Бізнес-Інформ. 2019. № 2. С. 25–28. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services та ін.). (0,8 друк. арк.).

22. Дробязко С. І. Особливості організації обліку у недержавних пенсійних фондах. Економіка. Фінанси. Право. 2013. № 8. С. 34–37. (0,5 друк. Арк.).

23. Дробязко С. І. Управління економічною безпекою підприємств страхового сектору в умовах інноваційного розвитку. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2017. № 1(29). С. 459–471. (1,0 друк. арк.).

24. Дробязко С. І. Методологічна платформа управління економічною безпекою підприємств страхового сектору. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2017. № 2(30). С. 556–561. (0,8 друк. арк.).

25. Дробязко С. І. Формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2018. № 1(31). С. 82–92. (1,0 друк. арк.).

26. Дробязко С. І. Вимоги до звітності та складання балансу страхових організацій в країнах ЄС. Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2018. № 2(32). С. 74–83. (0,8 друк. арк.).

27. Nilorme T., Karpenko L., Drobyazko S. Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency project. Academy of Strategic Management Journal, London. 2018. Vol. 17(2). P. 1–10. (включено до Scopus). (заг. обсяг 1,0 друк. арк.,

особисто автора 0,25: розроблено комплексне науково-методичне забезпечення оцінювання дієвості управлінської складової системи економічної безпеки).

28. Hilorme T., Honchar O., Drobyazko S. Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. Academy of Strategic Management Journal, London, 2018. Vol. №17(3). P. 1–6. (включено до Scopus). (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,25: запропоновано системно-процесний підхід у механізмі управління економічною безпекою підприємств).

29. Karpenko L., Serbov M., Drobyazko S. Methodological platform of the control mechanism with the energy saving technologies. Academy of Strategic Management Journal, London. 2018. Vol. 17(5). P. 1–7. (включено до Scopus). (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,25: надано рекомендації щодо інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки підприємств).

30. Hilorme T., Nazarenko I., Drobyazko S. Innovative model of economic behavior of agents in the sphere of energy conservation. Academy of Entrepreneurship Journal, London. 2018. Vol. 24(3). P. 1–7. (включено до Scopus). (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,25: надано рекомендації щодо формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств).

31. Дробязко С. І. Актуальні проблеми подання фінансової звітності за таксономією МСФЗ. Економіка і фінанси. 2018. №8. С. 4–10. (включено до Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory). (0,8 друк. арк.).

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

32. Drobyazko S. Regulation of the process of management of the system of economic security of financial institutions in Ukraine and the world. Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016.

P. 75–77. (0,5 *друк. арк.*).

33. Drobyazko S. Prerequisites of formation, content and components of economic security of enterprises. Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. Editorial Arane S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. P. 7–9. (0,5 *друк. арк.*).

34. Drobyazko S. Formation of effective system of indicators of economic security of enterprises. Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. P. 15–17. (0,5 *друк. арк.*).

35. Drobyazko S. Financial results insurance sector as a factor of economic security. Problems of modern science: Collection of scientific articles. Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. P. 30–33. (0,5 *друк. арк.*).

36. Drobyazko S. Forming a strategy of economic security in uncertainty. Perspectives of modern scientific research: Collection of scientific articles. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 32–35. (0,5 *друк. арк.*).

37. Drobyazko S. Diagnostics of conditions of implementation of insurance companies management Ukraine and the world. Scientific research: global and local perspectives: Collection of scientific articles. SAUL Publishing, Dublin, Ireland, 2018. P. 17–21. (0,8 *друк. арк.*).

38. Drobyazko S. Methodological basis of the economic safety assessment of the insurance sector's enterprises. Synthesis of science and society in solving global problems: Collection of scientific articles. Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2018. P. 5–8. (0,5 *друк. арк.*).

39. Drobyazko S. Improving the management of the economic security of the enterprise based on risk-management. Fundamental and applied research: Collection of scientific articles. Dingo Publishing, Melbourne, Australia, 2018. P. 22–26. (0,5 *друк. арк.*).

40. Drobyazko S. Rationale for the strategy of economic security of the insurance

sector's enterprises under the conditions of innovative development. Actual scientific research: Collection of scientific articles. Editoria di Modena, Rome, Italy, 2018. P. 47–51. *(0,8 друк. арк.)*.

41. Drobyazko S. Application budgeting tge cost of economic security measures. Innovation and Entrepreneurship: Collection of scientific articles. Ajax Publishing, Montreal, Canada, 2019. P. 37–41. *(0,8 друк. арк.)*.

42. Drobyazko S. Personnel management as an element of the economic safety system of business. Social entrepreneurship – innovation – environment: materials of International Scientific Conference, Cracow, Poland, 10 May 2018. S. 210–218. *(0,8 друк. арк.)*.

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

43. Дробязко С. І., Козир Т. М., Холод С. Б. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу. Навч. посіб. / за заг. ред. П. Й. Атамаса. **Рекомендовано МОН України** (лист № 1/11-4640 від 07.06.2011 р.) К.: ЦУЛ, 2012. 416 с. *(заг. обсяг 26,0 друк. арк., особисто автора 18,0 друк. арк.: визначено особливості формування інформаційної бази для аналізу економічної безпеки підприємств страхового сектору)*.